

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİNDE GENÇLİK
—TEORİK VE UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA—**

MAHMUT HAKKI AKIN

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. YASİN AKTAY**

KONYA-2009

ÖNSÖZ

Siyasal toplumsallaşma konusuna ilgim, sadece doktora eğitimi aldığım dönemde ortaya çıkmış bir durum değildir. Özellikle Türkiye'nin yakın tarihine ve siyasal kültürüne olan ilgim, uzun yıllardan beri bu konularla ilgili farklı görüşlerden metinler okumamı sağlamıştı. Siyasal toplumsallaşma konusunu araştırmaya başlayınca, konuyu severek çalışabileceğimi gördüm. Hocam Prof. Dr. Yasin Aktay'ın uzun süredir siyaset ve siyasallık konularında çalışmalar yapmış olması da siyasal toplumsallaşmayı benim için ayrıca cazip bir konu haline getirdi.

Türkiye'de siyasal toplumsallaşma konusundaki çalışmaların yeterli sayıda olmadığı konuyla ilgilenenlerin malumudur. Sadece siyaset biliminin bir alt disiplini olarak görülmemesi gereken siyasal toplumsallaşma konusunda farklı sosyal bilim alanlarından pek çok katkı yapılması, bu alandaki önemli bir boşluğu dolduracaktır. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, alana bir katkı olarak siyasal toplumsallaşmanın ne olduğuna ilişkin tartışmaları içeren ve konuyu geniş bir şekilde açıklamaya çalışan teorik bölüm ile üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir saha araştırma uygulamasının verilerinin analiz edildiği uygulamalı bölümden oluşmaktadır. Elbette, lisans ve yüksek lisans öğrenimimi sosyoloji alanında tamamlamış olmam ve beş yılı aşkın bir süredir sosyoloji bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmam, sosyoloji formasyonum dolayısıyla konuyu ele alışımda sosyolojik bakış açısının ağırlığı vardır. Gerek çalışmanın teorik bölümünde, gerekse uygulamalı bölümünde konuyu çok yönlülüğünü ve bir "süreç" üzerine çalıştığımı hep aklımda tutmama rağmen, bu çalışmanın tamamen bana ait olmak üzere eksik yönlerinin olduğunu belirtmem gerekir.

Bu çalışmada burada adını sayamayacağım kadar çok kişinin emeği vardır. İlk olarak, sadece bir akademisyen olarak değil, bana her yönüyle örnek olan danışman hocam Prof. Dr. Yasin Aktay'a sadece bu tez için yaptığı katkılardan dolayı değil, tanıştığımız günden beri bütün samimiyetiyle yaptıkları ve paylaştığımız her şey için teşekkür ediyorum. Tezin her aşamasında ihtiyaç duyduğum her an yardım eden hocalarım Prof. Dr. Abdullah Topçuoğlu'na, Doç. Dr.

Abdullah Koçak'a, Dr. Ertan Özensel'e, Doç. Dr. Mustafa Aydın'a; beş yıldıan uzun bir süredir alıştığım Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde bu süreyi benim için güzel kılan hocalarıma ve araştırma görevlisi arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Bu tezin hikayesini beraber yaşadığımız ve paylaştığımız eşim şahika'ya ve oğlum Tarık Zeki'ye benim yüzümden katlandıkları bütün zorluklar için ne kadar teşekkür etsem de duygularımı ifadede kelimeler kifayetsiz kalacaktır. Son olarak, siyasal toplumsallaşma sürecime etki eden baş aktörler olsalar da her konuda farklı tercihlerime saygı duyan ve her zaman destek vererek yetişmemde en büyük pay sahibi olan babam Zeki Akın'a ve annem Nazmiye Akın'a teşekkür ederim.

Mahmut H. Akın

ÖZET

Varlıklar içinde sadece insana özgü bir durum olarak siyasallık, en temelde taraf olmak, dünyada bir duruş sergilemek ile ilgilidir ve toplumsal ilişkiler yoluyla üretilmektedir. Bu yüzden siyasallık, kişiler, kurumlar ve araçların etkisiyle siyasal toplumsallaşma sürecinin sonucunda gerçekleşmektedir. Siyasal toplumsallaşma, genel toplumsallaşma sürecinin bir parçasıdır. Toplumsallaşma ise normların, değerlerin, inançların benimsenmesi ve uygulanması bağlamında siyasallığa doğru bir süreçtir. İnsan, bir toplumun üyesi olmakla zaten siyasallaşmaktadır.

Siyasal toplumsallaşma konusunda yapılmış olan bu çalışma teorik ve uygulamalı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde teorik olarak siyasal toplumsallaşma süreci tartışılmıştır. Bu bölümde, toplumsallaşma, siyaset, siyasal, iktidar, propaganda, siyasal kültür, siyasal iletişim, devlet, ideoloji, vatandaşlık gibi kavramlar ve temel siyasal toplumsallaşma araçları olarak kabul edilen aile, okul, arkadaşlık grupları, kitle iletişim araçları ve siyasal olaylar da siyasal toplumsallaşma ile ilişkileri dâhilinde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca farklı sosyal bilimlerin ve teorik yaklaşımların süreci nasıl açıkladıklarına da ilk bölümde değinilmiştir.

Çalışmanın uygulama bölümünde siyasal toplumsallaşma ile ilgili üniversite öğrencilerine yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. 862 anketin cevapları ki-kare, t-testi, tek yönlü varyans analizi, faktör analizi gibi istatistik testleri kullanılarak yorumlanmış ve sürece etki eden faktörler tespit edilmiştir. Araştırmada Türkiye'deki mevcut siyasal kültürün devamlılığına ve değişimine ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir.

SUMMARY

Politization, as it is only observed in human beings, refers to becoming a party in the fundamental sense, to exhibiting a position; and is produced via social relations. Politization, therefore, is realized after the process of political socialization with the interaction of individuals, institutions and agents. Political socialization is a part of the general socialization process. Whereas socialization is a process towards politization in the context of the adoption of norms, values, beliefs and their implementation. The individual already politicises by being a part of the society.

This study on political socialization consists theoretical and practical chapters. In the first chapter of the study, it is in general discussed how people become political individuals through political socialization process. In the same chapter, concepts such as socialization, politics, political, power, propaganda, political culture, political communication, state, ideology, citizenship and family, school, friendship groups, media and political organizations and events which are accepted the main socialization agents are discussed within their relationship with the political socialization process. Also, it is touched on how different social sciences and theoretical approaches explain the process.

In the practical chapter of the study, a survey about political socialization was carried out on university students. After the survey process, answers of the 862 questionnaires are interpreted and the effective factors on the process are tried to be explained by using statistical tests such as chi-square, t-tests, one way analysis of variance and factor analysis. The survey has important evidences about the countiniuty and the transformation of the current political culture of Turkey

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
Önsöz.....	ii
Özet.....	iv
Summary	v
Tablolar Listesi.....	ix
Şekiller Listesi.....	xi
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SIYASAL TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİ

1.1. Toplumsallaşma.....	8
1.1.1. Toplumsallaşma Nedir?.....	8
1.1.1.1. Birincil (Asli) Toplumsallaşma ve İkincil (Tâli) Toplumsallaşma.....	14
1.1.1.2. Nesnel Toplumsallaşma ve Öznel Toplumsallaşma.....	16
1.1.1.3. Toplumsallaşma mı, Toplumsallaştırma mı?.....	19
1.1.2. Öğrenme, Gelişim ve Toplumsallaşma Teorileri.....	23
1.1.3. Dil, Kültür, İletişim ve Etkileşim.....	25
1.2. Siyaset ve Siyasal Toplumsallaşma: Siyasal İnsanı Anlamak	
1.2.1. Siyaset Nedir?.....	31
1.2.1.1. İnsana Özgü Bir Durum Olarak Siyasallık.....	35
1.2.2. Bir Toplumsallaşma Türü Olarak Siyasal Toplumsallaşma.....	43
1.2.2.1 Siyasal Toplumsallaşmayı Tanımlamak.....	47
1.2.2.2. Siyasal Toplumsallaşma Disiplininin Gelişimi Üzerine.....	54
1.2.2.3. Siyasal Toplumsallaşma Teorilerine Genel Bir Bakış.....	59
1.2.2.3.1. Psikanalitik Yaklaşım.....	62
1.2.2.3.2. Yapısal-İşlevselci Yaklaşım.....	63
1.2.2.3.3. Çatışmacı Yaklaşım.....	65
1.2.3. Siyasal Kültür, Siyasal Semboller, Siyasal İletişim ve Propaganda....	67

1.2.4. Siyasal Eylem ve Siyasal Katılma.....	74
1.2.5. Vatandaşlık.....	78
1.2.6. İktidar, Devlet ve İdeoloji.....	81
1.2.7. Türkiye’de Siyasal Yapı ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerine Bir Değerlendirme	87

1.3. Siyasal Toplumsallaşma Aracıları

1.3.1. Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Toplumsallaşma Aracılarının Rolü.....	91
1.3.2. Aile.....	94
1.3.3. Eğitim ve Okul.....	99
1.3.4. Arkadaşlık Grupları.....	110
1.3.5. Kitle İletişim Araçları.....	113
1.3.6. Siyasal Örgütler ve Siyasal Olaylar.....	117

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ.....	120
2.1. Hipotezler.....	120
2.2. Örneklem.....	122
2.3. Anket Soru Formunun Özellikleri.....	123
2.4. Araştırmada Kullanılan İstatistik Teknikleri.....	124
2.4.1. Ki-Kare Testi.....	125
2.4.2. T-Testi.....	125
2.4.3. Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA).....	125
2.4.4. Faktör Analizi.....	126
2.4.5. Uyum (Correspondance) Analizi.....	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA ANKETİNİN

ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI.....	128
3. 1. Sosyo-Ekonomik ve Demografik Değişkenler.....	128
3. 2. Siyasal Kültür, Eğilim ve Davranışlara İlişkin Değişkenler.....	139
3. 3. Siyasal Toplumsallaşmaya Etki Eden Faktörlere İlişkin Bulgular.....	173

3. 4. Genel Siyasal Katılma ve	
Siyasal Meseleleri Takip Etme Durumuna İlişkin Bulgular.....	181
3. 5. Vatandaşlık Ölçeğinden Elde Edilen Bulgular.....	185
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	212
EK-1: Alan Araştırmasında Kullanılan Tablolar.....	217
Ek-2: Anket Formu Örneği.....	286
KAYNAKÇA.....	293
Özgeçmiş.....	310

Tablolar Listesi

Tablo 3.1. Cinsiyet dağılımı.....	128
Tablo 3.2. Öğrencilerin okudukları alanlara göre dağılımları.....	129
Tablo 3.3. Öğrencilerin okudukları sınıflara göre dağılımı.....	129
Tablo 3.4. Yaş dağılımı.....	131
Tablo 3.5. Ailenin aylık geliri.....	132
Tablo 3.6. Öğrencinin aylık geliri (aile yardımı, burs, kredi v.b toplam).....	133
Tablo 3.7. Mezun olunan lise.....	134
Tablo 3.8. Baba ve annenin eğitim durum.....	135
Tablo 3.9. Babanın ve annenin mesleği.....	136
Tablo 3.10. Şu ana kadar öğrencinin hayatının büyük kısmını geçirdiği yerleşim birimi.....	137
Tablo 3.11. Şu ana kadar öğrencinin hayatının büyük kısmını geçirdiği bölge.....	138
Tablo 3.12. Öğrenciyi ve anne-babayı tanımlayan siyasal kimlik.....	140
Tablo 3.13. 22 Temmuz 2007 genel seçiminde oy verme.....	142
Tablo 3.14. Kurumlara güven.....	144
Tablo 3.15. Öğrencinin kendini tanımlaması.....	146
Tablo 3.16. Türkiye'nin en önemli sorunu.....	147
Tablo 3.17. Siyasal olayları takipte öncelikle tercih edilen gazete.....	148
Tablo 3.18. Siyasal olayları takipte öncelikle tercih edilen TV kanalı.....	150
Tablo 3.19. Babanın ve Annenin siyasal bir partiye üyeliği.....	151
Tablo 3.20. Öğrencinin, babasının ve annesinin görüşlerine yakın bulduğu siyasal parti.....	153
Tablo 3.21. Siyasete ilgi düzeyi.....	157
Tablo 3.22. Dindarlık düzeyi.....	159

Tablo 3.23. Evlenilecek eşin siyasal görüşü ile ilgili düşünce.....	162
Tablo 3.24. Siyasal parti mitingine, protesto/gösteri yürüyüşü ve siyasal taleplerle ilgili imza kampanyalarına katılma.....	164
Tablo 3.25. Gençlik teşkilatı, kadın kolları gibi siyasal gruplara düzenli olarak gitme.....	166
Tablo 3.26. Siyasette kadının yeri ile ilgili düşünce.....	167
Tablo 3.27. “Etrafımız düşmanlar ile çevrili” anlayışı.....	169
Tablo 3.28. Türkiye’nin geleceği ile ilgili düşünce ve öğrencinin geleceğe ilişkin umudu ile ilgili görüşleri.....	171
Tablo 3.29. Siyasal toplumsallaşma sürecinde etkili olan kişiler ve diğer unsurlar.....	174
Tablo 3.30. Siyasal toplumsallaşma sürecine etki eden etkenlere uygulanan faktör analizinin dönüşümlü faktör matrisi.....	177
Tablo 3.31. Öğrencinin ileride yapmayı kendinden beklediği siyasal davranışlar..	181
Tablo 3.32. Milli ve uluslar arası siyasal meselelere ilgi ve bu meseleleri takip....	184
Tablo 3.33. Vatandaşlık ölçeği ortalamaları I.....	186
Tablo 3.34. Vatandaşlık ölçeği ortalamaları II.....	187
Tablo 3.35. Vatandaşlık ölçeği ortalamaları III.....	189
Tablo 3.36. Vatandaşlık ölçeği ortalamaları IV.....	192
Tablo 3.37. Vatandaşlık ölçeğine uygulanan faktör analizinin dönüşümlü faktör matrisi.....	193

Şekiller Listesi

Şekil 1.1. Toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma.....	44
Şekil 1.2. Siyasallığın siyasal toplumsallaşma yoluyla sürekli ve yeniden üretimi...51	
Şekil 1.3. Siyasal toplumsallaşma sürecinde araçlar.....	94

GİRİŞ

İnsan, dünyaya gelirken içine doğacağı aileyi, dili, toplumu tercih etme imkanına sahip değildir ve dünyaya geldiği andan itibaren hayatının uzun bir döneminde kendisi adına en başta anne ve babası olmak üzere başkaları karar verir, ne yapması gerektiğini başkaları belirler. Çocukluk döneminde sosyal çevresini anlamaya çalışırken, büyüklerini taklit ederek onlar gibi davranmaya çalışır. Çocuğun bazı şeyleri yapmasına müsaade edilirken bazı şeyleri yapması yasaklanır. Bu durumun sonucunda bazen ödüllendirilir ve teşvik edilir; bazen de kınanır ve cezalandırılır. İnsan için hiç tanımadığı bir dünyada yaşamayı öğrenme süreci bu şekilde devam eder. Bebeklik, çocukluk ve gençlik çağlarında kendisi adına karar verilenler, büyüdüklerinde karar vericilerin ve uygulayıcıların yerine geçerler. Her insanın tecrübe ettiği bu süreç, toplum içinde yaşayabilmenin ve insan olabilmenin de sürecidir.

Bir insan için toplumda yaşamak demek, başka insanlar ile sürekli iletişim ve etkileşim halinde olmak ve böylelikle o toplumu yaşanılan her an inşa etmek demektir. Bu hayat tecrübesinin edinilmesi için başka insanlara ihtiyaç vardır. Hem bizden olan “bizim ötekilerimiz”e, hem de örnek alınmaması gereken “bizden olmayan ötekiler”e. Toplumsallaşmanın bir yönü bu şekilde devam etmekte ve toplumsallaşma yoluyla taraflar üretilmektedir. Taraflar yoluyla da toplumsallaşma üretilmektedir. Çünkü taraf olanlar, kendi doğrularını yeni nesillere aktararak onları kendi taraflarına doğru toplumsallaştırmaktadır. Toplumsallaşma, taraf haline gelme anlamında bir yönüyle siyasallığa doğru bir süreçtir.

Aynı anda Afrika’da bir kabiledede doğan bir bebek ile Amerika Birleşik Devletleri’nde doğan bir bebek, kendileri doğacakları yeri tercih etmemelerine rağmen, sırf o ülke topraklarında doğdukları için o ülkenin vatandaşı olurlar. Bu bebekler sadece dünyanın farklı bölgelerinde doğdukları için farklı haklara sahiptirler ve bu şekilde yetişirler. Aslında toplumsallaşma sürecinin aile içindeki ve dışındaki araçları ve aktörleri çocuğa doğduğu ülkenin bir vatandaşı olması gerektiğini öğretirler. Bu duruma bağlı olarak toplumsal ilişkiler, iktidar ilişkilerini de kapsamakta ve çocuk toplumsallaştıkça itaati, uyumlu olmayı, kuralları, ne yapılması ve yapılmaması gerektiğini de öğrenmektedir. Toplumsallaşma, çocukluğu

yetişkinliğe doğru dönüştürmek, hatta çocukluğu ortadan kaldırmak demektir. Zaten çocuk olarak kalan birisine toplum içinde bir insan olarak da bakılmaz. Çünkü zihinsel ve sosyo-psikolojik gelişimi geri kalmış birisi okula gitmez, askere alınmaz, meslek sahibi olamaz, dini sorumlulukları yoktur ve bütün bu gerekçelerden dolayı gündelik hayatın iletişime dayanan döngüsüne dâhil olamaz. Başka bir deyişle diğer vatandaşlarla bir kabul edilmez ve siyasal bir özne olamaz.

Siyasal toplumsallaşma konusu üzerine çalışanlar, en temelde toplumsallaşmanın siyasallaşma boyutunu, dolayısıyla da insanın siyasal hale gelmesini incelemektedirler. Siyasal toplumsallaşma, insan-toplum ilişkisini insanın siyasallaşması ve siyasallığı bağlamında anlama çabası olarak da kabul edilebilir. Çocukluk ve gençlik yıllarında edinilen bilgiler ve alışkanlıklar, yetişkinlik çağlarında da etkisini sürdürmektedir. Bu yüzden siyasal toplumsallaşma, çocukluk ile başlamakta ve insan hayatının tamamına yayılmaktadır.

İnsanın belli bir siyasal kimliği benimsemesinin duygusal ve hayale dayanan bir yönü de vardır. İnsanın kendisini bazı kişilere yakın bulması ve onları kendisi tarafında görerek “biz” duygusunu kazanması; aynı yollarla da başkalarını öteki olarak görmesi ve onları kendi tarafından kabul etmemesi, siyasal toplumsallaşma yoluyla bir kimliğin inşa edilmesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla siyasal toplumsallaşma, insan için kendisini içinde huzurlu hissettiği, doğrularını paylaştığı ve değerlerini benimsediği bir “dünya”ya dâhil olma ve yine bu yolla bir tür “ötekilerin dünyası”ndan kendisini ayırıştırma sürecidir.

Toplumsallaşma aracılığıyla kültürel unsurların nesillerden nesillere aktarılması durumunda olduğu gibi, siyasal toplumsallaşma yoluyla da siyasal kültürlere ait unsurlar nesillerden nesillere aktarılmaktadır. Tarih boyunca insanlar, içinde yaşadıkları ve toplumsallaştıkları siyasal kültür ile farklı şekillerde ilişkiler kurmuşlardır. Bazen var olan siyasal kültürün doğrularını benimsemişler, bazen de o toplumdaki doğruların ve değerlerin değiştirilmesi için o kültürle çatışmaya girmişlerdir. İnsanlık tarihi, düzenlerin yıkılması ve yeniden kurulmasının tarihi olarak kabul edildiğinde, siyasallık da sürekli olarak yeniden kurulan bir insanlık durumuna karşılık gelmektedir.

Türk modernleşmesinin kendine has tarzı ve birikimi, siyasal kültürümüzün de değişim ve dönüşüm hikâyesini içinde barındırmaktadır. İki yüzyıllık süreçte, devletin nasıl kurtarılacağına ilişkin kaygılardan beslenen fikir hareketleri ve bu hareketlerin savunucuları, siyasal meseleleri çok önemsemişler ve aktör olarak siyasal alanda mücadele de etmişlerdir. Toplumun değişim dinamiğinin temelinde ise bu fikir hareketlerinden iktidara sahip olanların fikirleri ve izledikleri siyaset yer almıştır. İzlenen siyaset ve yaşanan dönüşümde pek çok konuda nesiller arasındaki farklar çok büyük olmuş; nesillerin doğruları, inançları, değerleri birbirinden farklılaşmıştır. Türkiye’de siyasal yapı, bu dönüşümlerden kaynağını almış ve çok yönlü bir görünüme sahip olmuştur. Hatta bir modele göre tek tipleştirilmek istenen toplumda tekrar demokrasiye geçildiğinde farklı siyasal tavırlar ve görüşler de ortaya çıkmış, cumhuriyetin toplum projesi uygulayanların beklemediği farklı gerilimleri ve siyasal talepleri de ortaya çıkarmıştır. Siyasal toplumsallaşma, bu dönüşümü ve siyasal yapıyı anlama yollarından birisi olarak görülebilir.

Bu tez çalışmasının ilk bölümünde siyasal toplumsallaşma kavramı, sosyolojik bakış açısıyla çok yönlülüğü göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde siyasal toplumsallaşmanın bir toplumsallaşma türü olduğu göz önünde bulundurularak toplumsallaşma konusu ve bu konuya farklı yaklaşımlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bir süreç olarak toplumsallaşma, sadece sosyologların ya da psikologların ilgi alanına giren bir konu değildir. Toplumsallaşma, insanın hem biyolojik hem de sosyo-psikolojik olarak gelişmesi ve topluma dâhil olmasını içermektedir. Dil ve kültür sahibi bir varlık olarak insanın sadece bu yönlerinin gelişimi değil; bilişsel ve ahlaki gelişimi de toplumsallaşma dâhilinde anlaşılabilir. Bu yüzden toplumsallaşma, tam anlamıyla insana özgü ve insanın da ancak dâhilinde insan olabildiği karmaşık bir üretim sürecidir. Bu bölümde toplumsallaşma, toplum-insan ilişkisi bağlamında diyalektik bir süreç olarak kabul edilmiştir. Söz konusu diyalektik süreçte insan, tamamen toplumsal çevrenin etkisi altında, edilgen ya da pasif bir varlık değil; çevresinden gelen etkileri yorumlayan, bu etkilere tepki verebilen, kendi kişiliğinin ve kimliğinin oluşmasında rol oynayan etkin bir varlıktır. Toplumsal çevresinden etkilenen ve çevresini etkileyen bir varlık olarak insan, eylemleri dolayısıyla diğer insanlar ile kurduğu iletişimlerle sürekli olarak bir

üretim sürecine dâhil olmaktadır. Toplumsallığı ile insan, hem üreten hem de üretilen bir varlıktır.

Toplumsallaşmanın ne zaman başladığı, bittiği ve toplumda yaşayan insanlar için önemi konuları da ilk bölümde tartışılmıştır. Toplumsallaşma, iletişim ve etkileşim yoluyla gerçekleşmesi bakımından insanın dünyada varlık bulduğu her an yaşanmaktadır. Bu yüzden, toplumsallaşmanın insan hayatı boyunca sürdüğü genelde kabul edilmiştir. Geniş bir şekilde tartışılan bu bölümde, bizatihi toplumsallaşmanın siyasallığı ürettiği kabulünü doğrulayan pek çok unsur tespit edilmiştir. Bireyin aktifliği, toplumdaki rollerini öğrenmesi, dil ile iletişim kurması, kurallara bağlanması, değerleri benimsemesi v.b toplumsal durumların hepsi bir yönüyle insanın siyasallığı ile de ilişkilidir.

Çalışmanın teorik bölümünün ikinci alt bölümü “İnsan ve Siyaset: Siyasal İnsanı Anlamak” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, siyaset ile insan arasındaki ilişki genel olarak açıklanmaya çalışılmış ve çalışmanın asıl üzerine odaklandığı konu olan siyasal toplumsallaşma kavramı da bu ilişki temelinde tartışılmıştır. Yeryüzünde insanın olduğu her yerde toplum; toplumun olduğu her yerde de bir kurum olarak siyaset var olmuştur. Toplumsal kurum ise davranış örüntülerine karşılık gelmektedir. İnsanın diğer varlıklardan nasıl ayırt edilebileceğine ilişkin öteden beri sorulan soruya bazı düşünürler, söz konusu ayırt edici vasfın siyasallıktan ve siyasetten kaynağını aldığını savunmuşlardır. Binlerce yıldır farklı coğrafyalardan, farklı inançlardan ve görüşlerden düşünürlerin açıklamaya çalıştığı bir kavram olarak siyaset, gerçekten de insanı anlama ve açıklama yollarından birisidir. Çünkü sadece insan siyasal olabilen bir varlıktır. Siyasallık ve toplumsallık ise insanın net bir şekilde birbirinden ayrılamayacak iki yönüne karşılık gelmektedir. Bu bölümde, siyaset ve siyasallık meselesine farklı yaklaşımlar ve bu konudaki açılımlar da göz önünde bulundurulmuştur.

Siyasal toplumsallaşma, insanın hangi toplumsal, psikolojik süreçler dâhilinde siyasal bir varlık haline geldiğini inceleyen bir sosyal bilim disiplini. Bu alanda II. Dünya Savaşının ardından Amerika Birleşik Devletleri’nde özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllarda yoğun bir şekilde uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemin siyasal katılma, oy verme davranışı, kamuoyu gibi konuların çok çalışıldığı bir

dönem olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Siyasal toplumsallaşma konusundaki ilk çalışmalarda psikolojinin etkisi diğer sosyal bilimlere göre daha fazladır. Belki de bu yüzden, genel olarak siyasal toplumsallaşma, siyaset psikolojisinin bir alt alanı ya da konusu olarak kabul edilmiştir. Ancak siyasal toplumsallaşma, başta siyaset bilimi olmak üzere sosyal bilimlerin hemen hepsi ile ilişkili bir alandır. Bir süreç olarak siyasal toplumsallaşma sosyolojinin, psikolojinin, iletişim ve eğitim bilimlerinin ilgi alanına girmektedir. Çünkü siyasal toplumsallaşma, insanlar arası iletişim ve etkileşim ile gerçekleşen sosyal ve psikolojik bir gelişim sürecidir. Ayrıca siyasal toplumsallaşma, başlı başına bir eğitim ve öğretim süreci olarak da kabul edilebilir. İnsanların siyasallıkları ile iktidarların meşruiyet meselesi bir arada düşünüldüğünde devlet, ideoloji, milli eğitim gibi konular da siyasal toplumsallaşma ile yakından ilgili konulardır. Çalışmanın teorik bölümünde siyasal katılma, vatandaşlık, siyasal kültür, siyasal semboller ve propaganda gibi konular da siyasal toplumsallaşma ile yakından ilişkili olmaları dolayısıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezin teorik bölümünde, Türkiye ile ilgili olarak “Türkiye’de Siyasal Yapı ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerine Bir Değerlendirme” alt başlığını taşıyan bir alt bölüm vardır. Bu alt başlık dâhilinde Türkiye’nin iki yüzyıllık modernleşme tecrübesi ve mevcut siyasal yapısı, siyasal toplumsallaşma bağlamında kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Diğer bölümlerde de ilgili olduğu düşünülen yerlerde Türkiye ile ilgili tespitlere yer verilmiştir.

Çalışmanın teorik bölümünün bir diğer alt bölümü, siyasal toplumsallaşma çalışmalarında özel bir yer verilen siyasal toplumsallaşma araçlarına ayrılmıştır. Genel toplumsallaşmanın da araçları olan aile, okul, arkadaş grupları ve kitle iletişim araçları, siyasal toplumsallaşma sürecinin temel araçları olarak kabul edilmişlerdir. İnsanın ilk toplumsal çevresi olarak kabul edilen ailesi ve başta annesinin babası, kişilik gelişiminin de en önemli aktörleridir. Doğrudan ya da dolaylı, ailenin kişinin siyasal kimliğinin oluşmasında rol oynadığı, konu ile ilgilenenlerin genelde kabul ettikleri bir görüştür. Aileden sonra en önemli etkide bulunan kurumların başında gelen okul ise ortaya çıkışı itibarıyla modernleşme ile birlikte vatandaş üretiminin en önemli araçlarından birisi olarak kabul edilmiştir. Arkadaş grupları da sadece okulda ya da aile çevresi ile sınırlandırılmayacak bir etki alanına sahiptir. Bu

yüzden iş hayatında ya da siyasal örgütlenmelerde arkadaşlar ile kurulan diyalogların, yapılan siyasal tartışmaların kişinin siyasal toplumsallaşma sürecinde oynadığı rol çok önemlidir. Bununla birlikte modern zamanlarda hayatın her alanında etkinliği giderek artan kitle iletişim araçları, iktidarların propaganda faaliyetleri ve meşruiyetlerini sağlama açısından büyük önem verdikleri araçlar olarak kabul edilmiştir. Yaygınlıkları ve etkileri düşünüldüğünde kitle iletişim araçlarının sadece iktidar sahipleri açısından değil, insanların siyasal meseleleri takip etme ve siyasal katılmadaki rolleri dolayısıyla görüş oluşturmaları açısından da işlevsel bir role sahip oldukları düşünülebilir. Araçların siyasal toplumsallaşma sürecindeki yerinin tartışıldığı son bölümde, bazı siyasal toplumsallaşma çalışmalarında değinilen ancak pek çoğunda da aracı olarak değinilmeyen “siyasal olaylar” siyasal toplumsallaşma aracısı olarak kabul edilmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bütününde, toplumsal gerçekliğin çok yönlülüğü, karmaşıklığı ve insanlar arası iletişim ve etkileşimler ile sürekli üretilmesi göz önünde bulundurulmuştur. Siyasal toplumsallaşmanın da bu çok yönlülük içinde geliştiği kabulü ile süreç tartışılmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın hem teorik hem de uygulamalı bölümlerinde toplumsal gerçekliğin ve toplumsal süreçlerin tek bir gerçekliğe karşılık gelmediği ve farklılıklar dolayısıyla inşa edildikleri kabul edilmiştir. Bu yüzden de açıklanmaya çalışılan nesne, tek bir doğru yerine doğruların içinde bulunduğu ve açıklamaya çalışmanın görüşlerinden, bakış açısından ya da en genelde açıklayan öznenin varlığından bağımsız bir gerçeklik olarak görülmemiştir.

Bu çalışmada gençlik, insan hayatında sadece belli bir dönemi kapsayan sınırları belli bir kategori olarak kabul edilmemiştir. Bilindiği gibi psikologlar ve sosyologların gençlik konusunda üzerinde uzlaştığı net bir tanım yoktur. Gençlik, daha çok çocukluk ve ergenlik ile yetişkinlik denilen dönemlerin arasındaki döneme atıfla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada uygulamalı bölümün örneklemini oluşturan gençliğin bizatihi kendisi siyasal toplumsallaşma dâhilinde bir süreç olarak kabul edilmiştir.

Çalışmanın uygulamalı bölümünde Selçuk Üniversitesi'nin sosyal bilimler ve fen bilimleri alanlarında okuyan öğrencilerin oluşturduğu örnekleme anket uygulanmıştır. Uygulamalı çalışmada sosyolojide hâkim olan saha araştırma ve

uygulama ilkelerine bağlı kalınmıştır. Teorik bölümde tartışılan konular ve meseleler, uygulamalı bölümde elde edilen bulgular ve bu bulgular üzerine yapılan istatistik analizleri ile ilişkileri kurularak yorumlanmıştır. Bu bölümde, Türkiye'nin siyasal kültürüne ilişkin pek çok unsurun süreklilik taşıdığı ve öğrencilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinin hangi unsurlar temelinde farklılaştığı da tespit edilmiştir. Ayrıca, siyasal toplumsallaşma süreci sonunda ortaya çıkan vatandaş tiplerinin, hangi kriterlere göre farklılaştığı ve tercihleri de örneklem üzerinden değerlendirilmiştir. Uygulama bölümünde konuyla ilgili olarak oluşturulan hipotezler de sınanmış ve hipotezlerin doğrulanma ve yanlışlanma durumlarına göre yorumlar yapılmıştır. Hipotezler oluşturulurken, siyasal toplumsallaşma konusunun ne çıkan çalışma alanlarının yanı sıra Türkiye'deki genel siyasal kültürün yapısı da göz önünde bulundurulmuştur.

Bu alışma, genel olarak insanın siyasallığı meselesi üzerine odaklanmıştır. Elbette insanın siyasal bir varlık olduğunu iddia etmek, onun tamamen siyasallıktan ibaret bir varlık olduğunu iddia etmek anlamına gelmemelidir. Ancak insan ile siyaset arasındaki ilişki, toplumsallaşmanın ilk dönemlerinden itibaren kişiler arası etkileşim ile yaşanmaya başlamaktadır. Bu yüzden, siyasete ilgi duymayanlar bile bir Şekilde toplumsal ilişkiler dâhilinde yaşamak zorunda olduklarından siyasallığın sürekli olarak üretilmesine katkıda bulunmaktadırlar. Bu duruma bağlı olarak insan için depolitize olma durumu bir toplumda yaşamak zorunluluğu ortadan kalkmadıkça imknsız gibi görünmektedir. Çünkü siyaset sadece gündelik siyaset aktörlerinin yaptıkları ya da devlete ilişkin işler ile sınırlı değildir. Bu araştırmada, hemen hepsi Türkiye'nin dışa açıldığı ve büyük bir dönüşüm yaşadığı 1980'li yıllarda doğan ve depolitizasyona maruz kaldıkları iddia edilen bir neslin temsilcilerinin siyasal toplumsallaşmaları incelenmiştir. Eğer bu neslin siyasallığından bahsedilecekse bu siyasal dünyanın inşa edilmesinde siyasal kültürün, kurumların, süreçlerin, aktörlerin ve bizatihi siyasallığa doğru toplumsallaşan gençlerin rollerinin ne olduğunun açıklanması gerekmektedir. Bu alışma, teorik ve uygulamalı bölümleriyle bu konuyu açıklama çabasıdır.

I. BÖLÜM

SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİ

1. 1. TOPLUMSALLAŞMA

1. 1. 1. Toplumsallaşma Nedir?

İnsan-toplum ilişkisi hem insan hem de toplum için varoluşsal bir ilişkidir. Tarih boyunca insanlar, başka insanlarla sürekli etkileşim ve ilişki halinde olmuş, belli sosyal birliktelikler dâhilinde yaşamışlardır. İnsanın varlığına anlam katan en temel belirleyicilerden birisi, bu durum dolayısıyla onun belli bir toplumda yaşaması ve ancak toplumda insan olarak var olabilmesidir. Elbette toplumda insan haline gelme, belli bir süre dahilinde gerçekleşmektedir. Üstelik birey, dünyaya geldiği anda toplumun bir üyesi olarak kabul edilmemektedir. “O, sosyalliğe doğru bir yatkınlıkla doğmakta ve toplumun üyesi haline gelmektedir” (Berger, Luckmann, 2008: 190). İnsan, dünyaya geldiği anda bir ailenin, akrabalık ilişkilerinin, bu ilişkilerinin temelini oluşturan bir dilin ve kültürün; en genelde de bir toplumun ve milletin içine doğmaktadır.

İnsan dışında dünyada var olan bazı canlıların da gruplar halinde yaşaması, grupları içinde iletişimde bulunmalarına bakılarak, insanın toplumda yaşamasının nasıl onu diğer varlıklardan ayırıcı bir özelliği olduğu sorusu burada akla gelebilir. Bu soruya insanın toplumsallığı dolayısıyla farklılığını değişik unsurlarla birlikte göz önünde bulundurarak cevap vermek mümkündür. Nitekim binlerce yıldır dinler, felsefeler ve pek çok farklı bilgi kaynakları, insanın diğer canlılardan nasıl farklılaştığı konusunda farklı görüşler üretmiş ve insanın yaradılış dolayısıyla irade sahibi olması, dili ile iletişim kurması, özgür olması dolayısıyla eyleminde tercihte bulunabilmesi, ahlak temelinde tanımlanabilen bir varlık olması, düşünebilmesi v.b. durumlarına atıfla onu diğer canlılardan ayırma konusunda kriterler belirlemeye çalışmıştır. Bütün bu bilgi kaynaklarının düşünce dünyasına katkılarının yanında bu soruya verilebilecek cevaplardan birisini sosyal bilimler literatüründe

“toplumsallaşma/sosyalleşme/sosyalizasyon” olarak kullanılan kavramın içeriğinde bulmak mümkündür.¹

İnsan, toplumda yaşayan ve toplumsal ilişkiler yoluyla hayatını devam ettiren (aynı zamanda ancak bu yolla ettirebilen) bir canlıdır. İnsan gelişimi, sadece biyolojik ya da psikolojik bir süreç değildir. Aynı zamanda insan gelişimi, biyolojik ve sosyo-psikolojik boyutları da olan karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. Psikolog Kağıtçıbaşı'nın deyişiyle “insan gelişimi, biyolojik olgunlaşma ve toplumsallaşma süreçleri ile devam etmektedir” (Kağıtçıbaşı, 2000: 47). Bir yandan çevresiyle ilişkiye giren, diğer yandan biyolojik olarak gelişen insan organizması, karşılıklı ilişkilerle “insan haline gelme” (becoming man) gelmektedir ve söz konusu çevre hem doğal hem de insani bir çevredir (Berger, Luckmann, 2008: 73). Başka bir ifade ile toplumsallaşma, insan yavrusunun biyolojik bir varlık olmaktan çıkıp toplumun bir üyesi haline gelmesidir. Bu süreç, toplumda ondan önce var olan kuralları öğrenmesi, değer ve inançları benimsemesi ile gerçekleşmektedir (Aziz, 1982: 1).

¹ Türkçede sosyalleşme, toplumsallaşma ve sosyalizasyon kavramları, Batı sosyal bilimler literatüründeki “socialization” kavramına karşılık olarak kullanılmaktadır. Ancak Batı sosyal bilimler literatüründe “sosyal” ve “toplumsal” kavramlarının birbirlerinden farklı kavramlar olduğu konusunda bir tartışma da yaşanmıştır. Buna göre, sosyal “social” teriminin karşılığı olarak tercüme edilirken, toplumsal “societal” terimini karşılamaktadır ve mikro (sosyal) bir araya gelişlerde davranışsal boyut önem taşırken; toplumsal yapıda bilişsel boyutta yer alan kurumsal fonksiyonlar önem kazanmaktadır (Bkz. Dikeçligil, 1997: 651). Bu ayrımın temel mantığından hareketle sosyal teriminin karşıladığı ilişkiler ağının daha çok birey odaklı ilişkileri kapsadığı; toplumsal teriminin makro düzeyde, geniş, çok yönlü ve karmaşık ilişkileri karşıladığı söylenebilir. Her ne kadar iki kavramın karşılık geldiği sosyallik ve toplumsallık durumları arasında farklılıklar olsa da, kavramların arasına net sınırlar çizmenin mümkün olmadığı da açıktır. Bu çalışmada “sosyalleşme” ya da “sosyalizasyon” yerine “toplumsallaşma” kavramının tercih edilmesindeki sebep, toplumsallaşmanın sosyalleşme ile karşılaştırıldığında, daha geniş bir sürece karşılık gelmesidir. “Sosyal” daha çok birincil sosyal ilişkilere atıfta bulunan bir kavram olduğundan, “toplumsal” birincil ilişkilerin yanında diğer ilişkileri de kapsayan bir kavramdır. Bu yüzden çalışma boyunca, toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma kavramlarının kullanılması tercih edilmiştir. Ayrıca, Türkiye’de siyasal toplumsallaşma üzerine yapılan çalışmaların büyük bir bölümünün “sosyalleşme” ya da “sosyalizasyon” yerine “toplumsallaşma” kavramını tercih etmeleri de bu çalışma boyunca toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma kavramlarının kullanılmasında etkili olmuştur.

Kişinin çevresindekilerle arasındaki etkileşimi süreci olan ve kişide sosyal davranış örüntülerinin kabulü ile sonuçlanan toplumsallaşma/sosyalleşme/sosyalizasyon (Fichter, 2002: 25), bir toplumdaki insanların gerek toplumun norm ve değerlerini içselleştirerek, gerekse toplumsal rollerini (işçi, arkadaş, yurttaş vb. olarak) yerine getirmeyi öğrenerek, toplum üyeleri haline gelmeleri sürecidir (Marshall, 1999: 760). Sosyolojideki genel kullanımında toplumsallaşma, insanın doğumuyla başlayan gelişim sürecinde anne-baba, arkadaşlar, okul gibi toplumsallaşma araçları rolü ile bireyin sosyal rollerini kazanması süreci olarak kabul edilmiştir (Rapley, Hansen, 2006: 591). Toplumsallaşma ile birlikte insanlar “biz” duygusunu ve bilincini kazanmaktadırlar.

Bir başka tanıma göre toplumsallaşma, “doğumla başlayan, çocuk yetiştirme, eğitime, kişinin ait olduğu grup ya da topluluk yoluyla toplumsal tutumların, değerlerin, alışkanlıkların, örnek davranışların ve bilgi birikiminin aktarılması sürecidir” (Colman, 2003: 687). Bu bilgiler dâhilinde, genel olarak toplumsallaşmanın, “özünde bir öğrenme süreci” (Batmaz, İsen, 2002: 22) olduğu hem psikologların hem de sosyologların yaklaşımlarından çıkmaktadır. Toplumsallaşmanın bir öğrenme süreci olduğunu iddia etmek ise onun aynı zamanda bir “öğretme” süreci olduğunu da kabul etmek anlamına gelir. Dolayısıyla toplumsallaşma, bir eğitime ve öğretme (aynı zamanda karşılıklı iletişim ve etkileşim sürecinin bir sonucu olarak toplumsallaşan açılarından eğitilme ve öğretilme) süreci

olarak da kabul edilebilir.² Eğitim ve öğretim, karşılıklı iletişim kurmayla mümkündür ve bir amaç doğrultusunda gerçekleşmektedir. Toplumsallaşma açısından düşünüldüğünde bu amaç, bireyin toplumdaki rollerini öğrenmesi ve bu rollere göre eylemde bulunmasıdır.

Eğitim ve öğretim dolayısıyla toplumsallaşmanın bilgi aktarımına dayanması, bilgi'nin süreç açısından önemine de işaret etmektedir. Birey toplumsallaşırken toplumsal çevresi dolayısıyla bilgilenmektedir. Yetişkin haline gelmiş bir kişiden nerede ne yapması gerektiğini bilmesi diğer insanlar tarafından beklenir. Bu bilinç aşamasına ulaşmak ise bilgi birikimine sahip olma ile ilgili bir durumdur. Bu yüzden toplumsallaşma, bilgilenme, kazanılan bilgi ile toplumsal hayatta yaşama olarak da kabul edilebilir. Eğitici ve öğretici konumunda bulunan toplumsallaştırıcılar, geçmişin kültürel, dini, siyasal bilgi birikimini yeni nesillere aktarırlar.

Yukarıdaki tanımların da işaret ettiği üzere toplumsallaşma ile toplumun devamlılığı ve sürekliliği arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bir toplumda, yetişkin kategorisinde değerlendirilmeyen dünyaya yeni gelmiş bebek, çocuk ve ergenlerin yetiştirilmesi ve ait oldukları toplumlarda var olan değerleri, normları, inançları içselleştirmeleri, toplumsallaşma açısından en temel ve en önemli toplumsal göreve işaret etmektedir. Çünkü toplumun yeni üyelerini yetiştirmek, o toplumda yaşayanlar için öncelikli bir görevdir. Tarih boyunca hemen her toplumda anne ve babadan çocuklarını toplumun değerleri ve inançları doğrultusunda eğitmeleri beklenmiştir. Bu

² Genel olarak eğitim, “bir toplumun kültürünün, değer yargıları ile bilgi ve beceri birikiminin yeni kuşaklara aktarılması süreci, bu sürecin okul ya da benzeri kurumlarda gerçekleştirilmesi faaliyeti; kişinin toplum değerlerine ve kabul görmüş yaşam tarzlarına sağlıklı bir biçimde intibakını temin eden süreç ve özel olarak da kişinin belli bir alanda iyi yetişmesini veya onun belli bir yetisi ya da melekesinin bir takım araç ya da yöntemlerle gelişmesini sağlayan etkinlik” (Cevizci, 2000: 34) gibi anlamlara gelmektedir. Eğitimin ne olduğu ve nasıl tanımlanacağı meselesi, kavramın iki yönlü olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Eğitimi sosyolojik olarak tanımlayan pedagoglar ve sosyologlara göre “eğitim, yetişkinlerce gençler ve çocuklar üzerine uygulanması gereken bir eylemdir. Bu eylem, geçmişin ataların kalıtını onlara aktarmayı içerir; yine bu eylem, gençlere ve çocuklara yaşamasını sürdürecekleri topluma daha iyi uyabilmeleri için fikirler ve gelenekler vermeyi içerir” (Ergun, 1995: 37). Bu tanımlarda da görüleceği üzere toplumsallaşma, temelde bir eğitim süreci olarak ortaya çıkmaktadır (Ayrıca toplumsallaşmanın eğitim ile bir görüldüğü görüşler için bkz. Tozlu, 1997: 93-5).

yüzden toplumsallaşma süreci hem kişilerin tek tek, hem de genel olarak toplumun karşılıklı yeniden üretim süreci olarak kabul edilmektedir.

Amerikalı sosyolog Talcott Parsons, toplumun devamlılığını sağlaması ve toplumu sürekli üretmesi dolayısıyla toplumsallaşmanın evrenselliğine dikkat çekmiştir. Ona göre topluma yeni dahil olanların “barbarca istilası” her toplum için hassas bir duruma işaret eder (Parsons, 2005: 143). Toplumsallaşma, bu istiladan hem toplumda yaşayanları koruma işlevi görmekte, hem de toplumda nasıl yaşayacaklarının bilgisine sahip olmayan “barbarlar”a toplumda nasıl yaşanacağını öğreterek düzeni sağlamaktadır. Gerçekten de toplumsallaşma, bir terbiye etme sürecidir. Gelişim çağındaki çocuğa verilen bilgiler, gündelik toplum hayatında nasıl davranması gerektiğini öğrenmesini sağlamaktadır. Eğer çocuk, toplumun kabul ettiği doğruların dışında yollara saparsa, çocuğun yakın çevresi böyle bir durumun gerçekleşmesinin önüne geçmeye çalışır. Toplumsallaşma, bir yönüyle disipline etmedir.

Toplumsallaşma ile birlikte bireyler toplumdaki yerlerini ve rollerini öğrenirler. Örneğin bir erkek çocuk için baba, ilk toplumsallaşma sürecinin en önemli rol modelidir. Aynı şekilde bir kız çocuk için de annesi ilk toplumsallaşma sürecinin en önemli rol modelidir. Bu bağlamda cinsiyet rolleri, erkek ve kız çocuklar için oyuncakların ve giysilerin şekillerinin, renklerinin anne ve babaları tarafından farklı tercih edilmesi yoluyla pekiştirilmektedir. Çocuğun bazı tercih ve eylemlerinin kendi cinsiyetine uygun olmadığı görülürse, genelde çocuk anne, baba ya da başka bir yetişkin tarafından uyarılmakta; böylelikle çocuğun kendi cinsiyet rolü tutumlarını öğrenmesi ve benimsemesi sağlanmaktadır. Yalnızca aile içinde değil, çocuğun başka yetişkinler ya da yaşlılarıyla kurduğu ilişkiler ve oynadığı oyunlar ile de bu roller sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Başka bir deyişle, “kadın ve erkeklerin davranışları arasındaki farklar, kadın ve erkek kimliklerinin ya da dişilik ve erilliğin toplumsal olarak öğrenilmesiyle ortaya çıkmaktadır” (Giddens, 2000: 98). Çocukluktan gençliğe ve gençlikten de yetişkinliğe, söz konusu roller toplumsal iletişimin de temel belirleyenleri olmaktadır.

Hayatını idame ettirebilecek bir yapıya sahip olmadan ve her yönden bakıma muhtaç bir şekilde dünyaya gelen insan yavrusu, sadece fizyolojik ve biyolojik

ihtiyaçlarının giderilebilmesi için başkalarına ihtiyaç duymaz. Topluma yeni katılan üyenin sosyal ve kültürel ilişkilerde nasıl bir rol oynayacağını o bireye öğretilmesi, ayrıca hem toplumsallaşan hem de diğer insanlar için toplumsal bir ihtiyaçtır. Zijderveld'in sözleriyle biz insanlar, "amaca yönelik davranmak ve kimlik kazanmak için çevremizdeki toplum ve kültürü içselleştirmeliyiz" (Zijderveld, 2007: 156). Burada dikkat çeken ve daha önce yapılan tespitlerle örtüşen önemli bir nokta, Zijderveld'in toplumsallaşma sürecini zorunlu bir süreç olarak kabul etmesidir. Bu bağlamda, amaca yönelik davranış ve kimlik kazanma, bir toplumda toplumsal ilişkiler dâhilinde var olabilmenin temel şartlarıdır. Toplumsallaşamayan, dolayısıyla içine doğduğu toplum içerisinde yaşamaya için gerekli bilgi donanımına sahip olmayan, normları ve değerleri içselleştir(e)memiş birisinin toplumdaki diğer insanlar gibi normal bir insan olarak görülemeyeceği açıktır. Böylece toplumsallaşma, insanın diğer bütün varlıklardan farklı olarak doğal, verili bir düzende yaşamadığını, aksine toplumsal ilişkiler yoluyla dışındaki toplumsallığı ürettiğini ve bu yolla ancak insan olabildiğini açıklayan ve tanımlayan bir süreçtir.

Sosyolog Zygmunt Bauman'a göre (1998: 40-1) "birey, toplumsal baskıları içselleştirme yoluyla bir grup içinde yaşamaya ve davranmaya uygun hale getirildiği oranda, toplumun izin verdiği biçimde davranma ve böylelikle eylem için özgür ve sorumlu olma becerisini kazandığı oranda toplumsallaşmış, yani toplum içinde yaşamaya muktedir bir varlığa dönüşmüş olur." Bauman'ın tespitlerine göre toplumsallaşma, insan benliğinin gelişim süreci olarak kabul edilmektedir. Benliğin oluşumunda ise çocuk ile ötekiler arasındaki iletişim ve etkileşim süreci öne çıkmaktadır ki alıntıda "toplumsal baskılar"ın içselleştirilmesinden kastedilen şey, toplumsal ve bireysel etkileşimlerin süreçteki etkinliğidir. Burada özellikle üzerinde durulması gereken bir ayrıntıyı Bauman şu şekilde belirtir (1998: 41): "Çocuğun dünyasına bir kısım ötekiler başka bazı ötekilerden daha etkili bir biçimde girerler". Bebeğin dünyaya geldiği anda ilk iletişim kurduğu insanlar öncelikle anne ve babasıdır. Bu durumun doğal ve zorunlu bir sonucu olarak "bebeğin/çocuğun ilk toplumsallaşmasında, özellikle anne ve baba (önemli ötekiler) en önemli rol modelleri olarak öne çıkar" (Coser, v.d, 1983: 108). Toplumsallaşma, bireyin hayatındaki ötekiler dolayısıyla –ki ötekilerin de tıpkı toplumsallaşan birey gibi

zorunlu olarak toplumsal varlıklar olduğu gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur- bireyde davranış ve düşüncelerin gelişmesi şeklinde gerçekleşmekte ve devam etmektedir.³ Bu konuda Berger'in dikkat çektiği bir diğer önemli nokta, toplumun bizim sadece davranışlarımız bağlamında ne yapacağımızı değil aynı zamanda sosyal/toplumsal varlıklar olarak ne olduğumuzu da belirlemesidir (Berger, 1977: 110-1). Dolayısıyla toplumsallaşma, varlık olarak insanın ontolojik durumu ile doğrudan ilişkilidir.

1. 1. 1. 1. Birincil (Asli) Toplumsallaşma ve İkincil (Tali) Toplumsallaşma

Sürecin tanımlanmasına ilişkin görüşlerden toplumsallaşmanın insan hayatının ilk dönemlerinde yoğun bir şekilde yaşandığı sonucunu çıkarmak mümkündür ki bu konuda toplumsallaşma konusu ile ilgilenen farklı alanlardan bilim insanlarının da ortak bir görüşü paylaştığı söylenebilir (Bkz. Gander, Gardiner, 1998; Bilgin, 2003). Ancak insanın bütün hayatı boyunca toplumsal ilişkiler ile var olması gerçeği göz önünde bulundurulduğunda toplumsallaşmanın, çocukluk ya da gençlik yılları ile sınırlandırılmayacak kadar geniş ve insan hayatının bütününe yayılmış bir süreç olduğu görülecektir. Kişiliğin ve kimliğin oluşum ve yerleşme süreci olarak çocukluk ve gençlik yıllarındaki kadar etkin olduğu söylenemese de toplumsallaşmanın genel olarak ölüme kadar devam ettiği görüşü, farklı alanlardan sosyal bilimcilerin bugün ittifakla kabul ettiği genel görüştür. Bu yüzden toplumsallaşmanın süresine ilişkin görüşler, sürecin insanın toplumsal ilişkiler örüntüsüne dâhil olduğu doğum ve bu örüntülerden ayrıldığı ölüm arasında devam ettiği yönünde birleşmiştir.

İnsanın bütün hayatı boyunca devam eden toplumsallaşma, topluma uyum sağlamanın öğrenildiği tek yönlü bir süreç olmadığı gibi, bu süreçte insanların kendi

³ Toplumsallaşan için “öteki”ler, sadece olumlu rolleri yerine getiren, olumlu kişiler değildirler. Yine toplumsallaşma ile bağlantılı olarak çocuğun yapmaması gerekenler de ötekiler üzerinden çocuğa aktarılır. Olumsuz ötekiler, çocuk için rol modeli olmayan; tam tersine yapılmaması gerekenleri onların davranışlarında görebileceği, örnek alınmaması gereken kişiler olarak tanımlanmaktadır. Böylece çocuk için toplumsallaşma sürecinde olumlu ötekiler “biz” kategorisinde kabul edilirken, olumsuz ötekiler ise “onlar” kategorisinde tanımlanmaktadır.

toplumsal rol ve yükümlülüklerini yeniden belirleyebilecekleri de genelde kabul gören bir düşüncedir. Gerek genel toplumsal değişmeye bağlı olarak gerekse bireysel sebeplerle insanlar toplumsal statüleri ve rolleri bağlamında “değişme” ve “dönüşme” potansiyeline sahip varlıklardır. Nitekim hayat boyunca yaşanan tecrübeler, insanlarda inanç ve bilgi yönünden pek çok farklı görüşün zamanla benimsenmesine sebep olmakta ve çocukluk dışındaki yetişkinlik çağlarında da insanlar farklı normlar, değerler ve inançlara bağlanarak toplumsal çevrelerini değiştirebilmektedirler. Bu durumun bir sonucu olarak konuyla ilgilenen sosyal bilimciler, süreci genel olarak iki kısma ayırmışlardır: ⁴

1. Birincil Toplumsallaşma, 2. İkincil Toplumsallaşma.

“Birincil toplumsallaşma olarak adlandırılan süreç, insan gelişiminin hızla yaşandığı döneme atıfta bulunurken; ikincil toplumsallaşma olarak adlandırılan süreç, hayatın daha sonraki bölümünde meydana gelen sürekli benlik dönüşümlerine işaret etmektedir” (Bauman, 1998: 44). Berger ve Luckmann’a göre (2008: 191), toplumsallaşma süreçlerinden birincisi asli, ikincisi ise tali toplumsallaşma sürecidir: “Asli toplumsallaşma, bireyin çocukluk döneminde başından geçen ve onu toplumun bir üyesi haline getiren ilk toplumsallaşmadır. Tali toplumsallaşma ise, zaten toplumsallaşmış olan bireyi kendi toplumunun nesnel dünyasındaki yeni kısımlara sokan herhangi bir sonraki süreçtir”. Birincil toplumsallaşma bir “yetişme” ve “gelişme toplumsallaşması” olarak tanımlanabileceği gibi, ikincil toplumsallaşma da “yetişkinlik toplumsallaşması” olarak tanımlanabilir.

Başka bir kültürün, adetlerin ve inançların var olduğu bir toplumda yaşamak zorunda kalan bir insan, yeni toplumsal çevresine adapte olma süreci yaşar. Bu

⁴ Abercrombie ve arkadaşları, toplumsallaşmayı üç aşamaya sahip bir süreç olarak kabul etmişlerdir. Buna göre birinci aşama, küçük çocuğun ailede tecrübe ettiği bir süreç olarak kabul edilebilir. İkinci aşama okuldaki toplumsallaşmadır. Üçüncü aşama ise yetişkin toplumsallaşması diye adlandırılan süreçtir (Abercrombie, Hill, Turner, 2000: 329). Burada birinci ve ikinci aşamalarda karşılıklı etki süreçlerini de göz önünde bulundurarak özellikle çocukların ya da gençlerin çevrelerindeki rol modellerinden daha çok etkilendikleri dönemlere rast geldiğini söylemek mümkündür. Nihayetinde bu tür kategorileştirmelerin kesin ve net bir karşılığının olamayacağı açıktır. Buradaki kategorileştirme de süreci açıklayabilme amacına yardım eden bir kategorileştirme değildir.

durum ikincil toplumsallaşma sürecine örnek olarak verilebilir. Ayrıca insan hayatında genel olarak yaşanan bazı olaylar (aile kurma, yeni bir yere taşınma, yeni bir arkadaş grubuna dâhil olma, askerlik yapma, okula başlama, yeni bir iş sahibi olma ya da elindeki işi kaybetme, emekli olma v.b.) insanın sürekli olarak bir toplumsallaşma süreci içerisinde yaşayarak var olduğunu göstermektedir.⁵ Süreç, alışkanlıklar kazanma, eski alışkanlıkları sürdürme ve şartların gereği olarak eskilerinin yerine yeni alışkanlıklar edinme şeklinde devam etmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta, insanların bu süreci yaşarken sadece toplumsal çevreleri dolayısıyla ikincil bir toplumsallaşma yaşamadıkları gerçeğidir. Çoğu kez toplumsallaşmada psikolojik etkenler de etkili olmaktadır. Toplumsallaşma, insanın sosyal ve psikolojik durumlarının karşılıklı etkileşimiyle devam etmektedir.

1. 1. 1. 2. Nesnel Toplumsallaşma ve Öznel Toplumsallaşma

Toplumsallaşma sürecine ilişkin yapılan çalışmalarda, süreci açıklamak için nesnel ve öznel yaklaşımların temel alındığı göze çarpmaktadır. “Toplum temel alan nesnel yaklaşımı savunanlara göre toplumsallaşma, sadece çocukları ya da topluma yeni dâhil olan göçmenleri v.b. etkilemekle kalmaz; toplumdaki herkesi etkileyerek bireyler üzerinde etkide bulunur ve bireylere toplumun ve kültürün sürekliliği için gerekli olan davranış örüntülerini temin eder. Buna göre toplumsallaşma, toplum açısından bir sosyal kontrol süreci ve grup yaşamında düzenlilik sağlama yoludur. Bireyi önceleyen öznel yaklaşıma göre toplumsallaşma, bireyin çevresindekilere uyarlanması sırasında bireyde cereyan eden bir öğrenme sürecidir” (Fichter, 2002: 26). Bireysel ve sosyal yönleri olan insanın toplumsallaşması, her iki yaklaşımdan sadece birisi temel alınarak açıklanamaz. Bununla birlikte sadece bireyi ve bireysel

⁵ Doğum ve ölüm arasında toplumsallaşmanın imkânı ve sürekliliği için insanın sağlıklı olması ve diğer insanlarla iletişim kurabilecek durumda olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, insanın kendi benliğinin ve kişiliğinin bilincinde olması çok önemlidir. Bilincini kaybetmiş bir insanın –her ne kadar söz konusu insan biyolojik ve fizyolojik yapısı itibarıyla insan olsa da- toplumsallaşmasından ve toplumsallığından söz etmenin imkânı yoktur.

tecrübeler dolayısıyla süreçte etkili olan psikolojik etkenleri ya da bireyin dışındaki toplumsal aktörler/ötekileri ve süreçleri temel almak, sürecin çok yönlülüğünü gözden kaçırmak olacaktır. Bu yüzden toplumsallaşma, bütün yönleriyle ele alınmalıdır: Toplumsallaşma sürecini daha iyi anlayabilmek için “ya-ya da” mantığı yerine “hem-hem de” mantığını temel almak daha doğru olacaktır.⁶ Çünkü insan gelişiminde hem bireysel hem de toplumsal süreçler ve etkenler diyalektik bir ilişki dâhilinde sürekli karşılıklı inşa sürecindedir. İnsanın sosyal çevresi psikolojik durumunu da etkilemektedir. Benzer şekilde, insanın psikolojik durumu da sosyal çevreye yansımaktadır.

“Toplumlar dünyayı benimsedikleri hayat ve düşünme biçimine (kültüre) bağlı olarak algılar, yorumlar; kavram ve inançlarını ona göre belirler” (Batmaz, İsen, 2002: 21). Toplumların birbirlerinden farklılıkları dolayısıyla her toplumda bireylerin tecrübe ettikleri toplumsallaşma da farklılaşmaktadır. Ailenin çok önemsendiği ve aile içi rollerin kesin bir şekilde belirlendiği bir toplumda doğan bir insan ile daha bireyselleşmiş ve ailenin çözüldüğü bir toplumda doğan bir insanın toplumsallaşma tecrübeleri elbette farklılaşacaktır. Örneğin bir toplumsal değişme süreci olarak modernleşme ile birlikte yaşanan dönüşümler, toplumsallaşma sürecinde ailenin pek çok rolünü diğer kurumlarla paylaşmasına sebep olmuştur. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve insanlar üzerindeki etkisi konusunda yapılan çalışmaların bir sonucu olarak bu araçların toplumsallaşma sürecinde etkin bir konuma geldikleri söylenebilir. Dolayısıyla toplumsallaşma üzerinde etkili olan araçlar ya da kurumlar, toplumun yapısına göre değişme gösterebilir. Toplumsallaşma, toplumun kendisini sürekli olarak ürettiği ve bu sürekli üretim sürecinin bir sonucu olarak diğer toplumlardan farklılaştığı bir süreç olduğundan, toplumsal farklılıklardan kaynağını alan bireysel farklılaşmalar da toplum dâhilinde gerçekleşmektedir. Kresch ve

⁶ Sosyal bilimlerde yakın dönemde tek bir doğrunun olabilirliğini kabul eden, Aristoteles mantığındaki “akıl ilkeleri”ne dayanan “ya-ya da” mantığı yerine, birden çok doğrunun var olabileceğini kabul eden ve toplumsal gerçekliği daha doğru bir şekilde karşıladığına inanılan “hem-hem de” mantığı temel alınmaya başlanmıştır. (Bkz. Fay, 2001: 306-7). Dolayısıyla toplumsallaşma konusunda öne sürülen tezler ister bireyi, isterse toplumsal çevreyi öncelesin; elbette doğruluk payına sahiptir. Ancak yeni sosyal bilim mantığı temel alınarak sürecin daha geniş bir şekilde açıklanabilmesi için çok yönlülüğünün göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Crutchfield'in toplum-birey ilişkisini sürekli yeniden üretim süreci olarak gören bir bakış açısını temel alarak söyledikleri gibi, "toplumlar arasındaki kültür farklılıklarının toplumlardaki bireyler arasındaki var olan inanç ve tutum farkları halinde yaşanması beklenmektedir" (Kresch, Crutchfield, 1980: 207). Bu yüzden de toplumsallaşma, toplumlar ile birlikte bireyler için de belirleyici öneme sahiptir. Çünkü bireylerin de kendi hayatlarında yaşayarak ürettikleri, kültür kaynaklı inanç ve tutum farklılıkları, bütünüyle toplumu var eden toplumsal ilişkilerin belirleyicisidir. Toplumsal değişme, toplumsallaşmayı da değiştirmektedir.

Toplumsallaşma, aynı zamanda bir kültürlenme; insanın kültür sahibi bir birey haline gelmesidir. Kültür ise "bir toplumdaki kabul edilmiş davranış biçimlerini belirler" (Haralambos, Heald, 1985: 3). Bununla birlikte kültür, toplumsal ilişkiler dâhilinde insanların maddi-manevi bütün ürettiklerine işaret eden bir kavramdır ve bir toplumda yaşayan insanların içselleştirerek birlikte paylaştıkları ve nesillerden nesillere aktardıkları adetlerin, alışkanlıkların, fikirlerin genel yaşanma biçimidir. İnsan, toplumsallığı dolayısıyla zorunlu olarak kültür sahibi bir varlıktır. Toplumsallaşma ile içselleştirilen norm, değer, inanç, adet v.b unsurların hepsi kültürel kaynaklıdır. Kültür, insanın dünyayı algılamasının temelini oluşturan bir yapıdır. Bu yüzden de toplumsal olan kültürel olandır ve toplumsallaşan birey içine doğduğu kültürün bakış açısını kazanır. Kültür, insanı yetiştirir ve ona en temelde bir dünya algısı kazandırır. İnsan da kazandığı bu algıyla doğal ve sosyal çevresini görür ve değerlendirir. Farklı kültürler ile karşılaştığında kendi kültürünün daha çok farkına varır. Kültürden kaynaklanan bu algılama ve yorumlama, toplumsallaşma ile kazanılmaktadır.

İnsanlar bazı araçların sürece değişik şekillerde etki etmesi yoluyla toplumsallaşmaktadır. "Toplumsallaşma araçları" (Agencies of Socialization) şeklinde kavramlaştırılan bu aracı kurum ve organizasyonların en önemlileri, aile, arkadaş grupları, okul ve kitle iletişim araçları olarak sınıflandırılmıştır. Giddens'a göre (2006: 166), "toplumsallaşma araçları, toplumsallaşmanın sürecinin önemli grupları ya da toplumsal bağlamlarıdır ve aile, en önemli toplumsallaşma

aracısıdır”.⁷ Toplumsallaşma araçları bireyin toplumsallaşma sürecine olumlu yönde katkıda bulunabileceği gibi olumsuz yönde de katkıda bulunabilir. Örneğin Manstead ve Hewstone (1995: 112), kitle iletişim araçlarının hem olumlu hem de olumsuz yönde bireyin toplumsallaşma sürecini etkileyebilecek bir toplumsallaşma aracısı olarak kabul edildiğini savunmuştur. Benzer bir yaklaşımı okul, arkadaş grupları, hatta aile için bile savunmak mümkündür. Toplumsallaşma araçları, farklı toplumlarda farklı işlevlere ve etkinliğe sahiptir.

1. 1. 1. 3. Toplumsallaşma mı, Toplumsallaştırma mı?

Toplumsallaşmanın bir tür “toplumsallaştırma” süreci olup olmadığı konusunda sosyal bilimciler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu konudaki bazı çalışmalarda “toplumsallaşan” ve “toplumsallaştıran” terimlerini kullananlar da olmuştur (Lasswell, 1977: 448). Özellikle süreç üzerine ilk yapılan çalışmalarda (19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan çalışmalar) toplumsallaşma, edilgen/pasif çocuğu yapılandıran tek yönlü bir etki olarak kavramlaştırılmıştır (Kağıtçıbaşı, 2000: 65). Bu görüşü kabul edenlere göre toplumsallaşma sürecinde bebek ya da çocuk, kendisine öğretilen şeyleri alır, dolayısıyla ait olduğu toplumun kültürünü, değerlerini, normlarını ve inançlarını benimserken/içselleştirirken herhangi bir aktif rolü de yoktur. Yine bu görüşü savunanlara göre, toplumsallaşmada etkin olan unsurlar tamamen bireyin dışında, toplumsal ve kültürel çevrededir. Bu görüşlerin temelinde, toplumu ve toplumsallığı birey üzerinde belirleyici etkide bulunan bir gerçeklik alanı olarak görme ve kabul etme anlayışı vardır. Nitekim determinizme dayanan bu görüş, dönemin sosyal bilim anlayışına da uygundur. Çünkü klasik sosyal bilimciler, sosyal bilimlerin nesne alanın olgulara dayanması gerektiğini ve

⁷ Batı sosyal bilimler literatüründe toplumsallaşma araçları “Agencies of Socialization” ya da “Socialization Agents” başlıkları altında ele alınmaktadır. “Agency” terimini Türkiye’de bazı kaynaklar ajan olarak kullanmaktadır ve konu ile ilgili çalışmalarda toplumsallaşma ajanları ya da siyasal toplumsallaşma ajanları şeklinde kullanımlara rastlanmaktadır. Bu çalışmada “ajan” terimi yerine daha açıklayıcı olduğu düşünülen “aracı” terimi tercih edilmiştir. Ayrıca, her biri siyasal toplumsallaşma aracısı olarak da kabul edilen bu araçlar, daha sonraki bir bölümde özel olarak açıklanmaya çalışılacağından burada sadece değinmekle yetinilmiştir.

bireylerin dışında bir gerçeklik alanına karşılık geldiğini savunmuşlardır. Bu deterministik ilişki kabulünde toplumsal olgular belirleyen, bireyler de bu olguların belirleyiciliğine göre hareket edenlerdir. Bu anlayışa göre etkinlik, aktiflik ve belirleyicilik tamamen birey dışındaki olgular, kurumlar ve yapıdadır. Ancak, kısmen doğru yönleri bulunsa da bu görüş sosyal bilimlerde bugün kabul gören bir anlayışı yansıtmamaktadır.

Dünyaya gelen çocuğun anne-babasını, akrabalarını, kültürünü, dilini v.b. hayatına ait anlamlı ötekileri tercih etme olanağına sahip olmamasının, sürecin “toplumsallaştırma” süreci olarak algılanmasına sebep olacağı düşünülebilir. Ancak toplumsallaşmanın en erken dönemlerinde, bebeklik ve çocukluk çağlarında bile bireyin tamamen edilgen/pasif ve her şeyinin ebeveynlerce ya da diğer önemli/anlamlı ötekiler tarafından belirlendiğini iddia etmek, eksik bir açıklama olacağı gibi sürecin çok boyutluluğunu da gözden kaçıracaktır. Çünkü küçük bir bebek bile kendisine gelen etkilere tepki verebilmekte, hatta bazen benimsetilmek istenen etkiyi benimsememe noktasında direnebilmektedir. Her ne kadar oyunun kurallarını yetişkinler koysa da çocuk, toplumsallaşma sürecinin pasif bir alıcısı konumuna indirgenemez (Berger, Luckmann, 2008: 197). Bu yüzden, “toplumsallaşma, çocuğun karşı karşıya geldiği etkileri edilgin bir biçimde özümlediği bir çeşit “kültürel programlama” değildir. Yeni doğmuş bir bebeğin bile, kendisinin bakımından sorumlu olanların davranışını etkileyecek gereksinimleri ya da istekleri vardır: çocuk en başından etkin bir varlıktır” (Giddens, 2000: 25). Bu yüzden de toplumsallaşma ne sadece bir “öğretme” süreci olarak kabul edilebilir; ne de sadece bir “öğrenme” sürecidir. Toplumsallaşma, her ikisini de kapsamaktadır. Çünkü karşılıklı bir etkileşim ve iletişim olmadan; dolayısıyla da toplumsallaşan birey aktif olmadan toplumsallaşma mümkün olamaz.

Bu konu ile ilgili olarak insan gelişimine ilişkin çalışmalarda, gelişim üzerinde kalıtımın ya da soyaçekimin mi, yoksa çevresel unsurların mı etkili olduğuna ilişkin bir tartışma vardır. Toplumsallaşmanın tam olarak bir “toplumsallaştırma” süreci olarak kabul edilemeyeceğine ilişkin bir katkı da insan gelişimine etki eden etkenler ile ilgili yapılan bu tartışmalardan gelmiştir. İnsan ne sadece kalıtsallığın ne de kendisine dışarıdan etki eden çevresel koşulların bir ürünüdür. Her iki temel etken de

toplumsallaşma sürecinin etkili unsurları olmalarına rağmen çevresel koşullar insan kalıtsallığı üzerinde etkide bulunurken kalıtsallık da çevresel etkenleri yorumlamakta ve kendine has bir tarz oluşturmaktadır (Güngör, 1995: 13-4). Yapısal olarak insan, sosyal çevresinden gelen etkileri yorumlayabilecek kapasitede bir varlıktır. Eğer bu özelliğe sahip olmasaydı, insanın özgünlüğünden ve yaratıcılığında da bahsedilemezdi ki bu özellikler de onu diğer canlılardan ayırmaktadır.

Her insan, özgün bir birey olması bağlamında biriciktir. En yakınları da dâhil olmak üzere diğer insanlardan farklı bir kişilik yapısına sahiptir. Toplumsallaşma, kişinin standart bir toplumsal kalıba göre biçimlendirilmesi anlamına gelmez. Bireyler, toplumsallaşırken birbirinden çok farklı birçok etkenin baskısıyla karşılaşır ve bunlara farklı biçimlerde tepki göstererek kendilerine özgü davranış örüntüleri oluştururlar. Dolayısıyla “bireyler bazı yönlerden birbirine benzer özellikler kazanırken, başka yönlerden de tümüyle farklı niteliklere bürünürler” (Batmaz, İsen, 2002: 22). Bu yüzden toplumsallaşma sürecinin tam anlamıyla bir “toplumsallaştırma” süreci olduğu iddia edilemez. Toplumsallaşmayı en yoğun yaşadıkları aile ortamında bile çocuklar diğer aile fertlerinden farklılaşabilmektedirler. Değişik düzeylerde insanların ait oldukları gruplarda, kültürlerde, toplumlarda farklılaşmaları gerçeği de toplumsallaşmanın bir tür “standart imalat” süreci olarak kabul edilemeyeceğini göstermektedir.

Bireyin toplumsallaşmadaki etkinliği, sürece etkide bulunan çevresel unsurların etkisiz olduğu ya da az etkili olduğu anlamına da gelmemelidir. Bireyin dışındaki etkenlerin/belirleyicilerin de toplumsallaşma sürecinde önemli rolleri vardır. Burada dikkat çekilen nokta, süreçte aktifliğin/etkinliğin tamamen ne bireye ne de birey dışındaki faktörlere/araçlara ait olamayacağıdır. Bireyin bu özellikleri dolayısıyla klasik sosyologlardan Emilé Durkheim, insanı çifte varlık (homo duplex) olarak nitelerken, “insanın bir taraftan toplumsal ve kültürel olarak koşullandığına; diğer taraftan da yaratıcı ve özgün olduğuna dikkat çekmiştir” (Zijderveld, 2007: 157). Etkin bir varlık olarak insan, kendisine benimsetilmek istenen değeri, davranışı, normu, inancı benimsemeyebilir ya da benimserken kendi yorumunu ve kişiliğini bu unsurlara dâhil edebilir ve beklenenden farklı bir tavır ortaya koyabilir. İnsanın kimliğinin ve kişiliğinin oluşumu, hem kendisine dışından gelen belirleyici etkenler

hem de insanın bu etkenleri benimsemesi ya da benimsememesi ve kendine özgü bir şekilde yorumlaması ile ilgili bir süreçtir. İşte insanın sosyo-psikolojik gerçekliği, bütün bu karmaşık, iç içe geçmiş toplumsal örüntülerin ve bireysel durumların, başka bir deyişle yaşanan sosyal ve psikolojik durumların genel bir bütününe karşılık gelmektedir.

Toplum ve toplumsallaştırıcılar, süreç boyunca otoriter bir yapıda etkide bulunurlar. Nitekim her insan toplumsallaşma sürecinde çocuk olarak anne-babasına, öğrenci olarak öğretmenlerine, işçi-memur olarak yöneticilerine, vatandaş olarak yasa ve yönetmeliklere itaat etme yönünde eğitilir (Bilgin, 2008: 82). Toplum ve kültür, kurulu düzenleri ile insanlar üzerinde iktidar üretirler. “Düzen, rastlantısallık ya da kaostan, düzenli bir durum varken her şeyin olmaması, her şeyin mümkün olmaması ile ayrılır” (Bauman, 1998: 160). İnsanlar doğduklarında, var olan bir düzene de doğmaktadırlar. Bireyler üzerinde otorite kuran kültürün ve düzenin devamı için normlara ve değerlere uygun hareket eden insanların o kültürü yaşaması gerekmektedir. İçselleştirilen kültür, aynı zamanda belirleyicidir. Toplumun ve kültürün bireyler üzerinde otoriter bir karaktere ve iktidar gücüne sahip olmasına rağmen toplumsallaşma süreci yine de tamamen bir “toplumsallaştırma” süreci olarak kabul edilemez.

Toplumsallaşma bir içselleştirme süreci olduğu kadar, bir ayıklama ve yorumlama sürecidir. Bireyin toplumsal gerçekliği bütünüyle içselleştirmesi mümkün değildir. Bu yüzden birey kendisine etki eden sosyo-psikolojik etkenlerle toplumsal gerçeklikte kendi yorumunu üretir (Berger, Luckmann, 2008: 196). Toplum ya da kültür bireyselliği yok edecek kadar kuşatıcı bir yapıda değildir. İnsan, tamamen toplumsal kurallara göre hareket eden mekanik bir varlık ya da emirlere göre komuta edilebilecek bir makine de değildir. Tam tersine, farklı toplumsallaşmalar, insanlarda farklı algılayış ve davranışlara sebep olur ki toplum da farklılıkları ve karmaşıklığı içermektedir.

1. 1. 2. Öğrenme, Gelişim ve Toplumsallaşma Teorileri

Yukarıda genel olarak çerçevesi çizilen toplumsallaşmanın, bir gelişim ve öğrenme süreci olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden de konuya ilişkin çalışmalar çok çeşitli alanların katkıları ile çeşitlilik kazanmıştır. Sürecin toplum ve birey merkezli olması, konuyu bir araştırma alanı olarak sosyoloji ve psikolojinin temel ilgi alanlarından birisi kılmaktadır. Gelişim ve öğrenme psikolojisi alanları, toplumsallaşmaya büyük bir önem vermiştir. Söz konusu disiplinler ile ilgilenen psikologlar, bireyin gelişim ve öğrenme süreci ile toplumsallaşma arasındaki ilişkiye büyük önem vermişler ve teorik düzeyde bu konuya önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bir gelişim ve öğrenme süreci olarak toplumsallaşma, bireyin fizyolojik olgunlaşmasının yanında bilişsel (Piaget), ahlaki (Kohlberg), benlik (Erikson) ve sosyal benlik (Mead) gelişimi ile de doğrudan ilgilidir (Coser, v.d, 1983). Toplumsallaşma burada sayılan kişiliğin çeşitli yönlerinin birlikte ve ilişki dahilinde gelişmesi olarak da değerlendirilebilir. Nitekim insan gelişiminin değişik boyutları üzerine çalışan psikologlar, bir şekilde gelişim ile toplumsallaşma arasındaki ilişkiye de dikkat çekmişlerdir.

Erikson, insanın sonraki bütün kişilik gelişimi ve uyumunun daha önceki (bebeklik ve çocukluk) gelişiminden ve uyumundan evrimleştiğini ve ilk yaşantılarının bir kişinin gelecekteki kimliğini kolaylaştıracağını ya da tehlikeye sokacağını savunmuştur (Gander, Gardiner, 1998: 218).⁸ Kohlberg'in ahlaki gelişim teorisine göre, bireyler ahlaki gelişmelerine bağlı olarak toplum ile uyumlu olmayı zamanla öğrenirler. Başka bir deyişle bireyler, ahlaki gelişim ile birlikte genel toplumsal ahlak kurallarına göre nasıl davranacaklarını öğrenirler (Gander, Gardiner, 1998: 263-5; Güngör, 1998: 52-6). Birey, ahlaki gelişimi ile birlikte toplumdaki diğer bireyler gibi normlara uymayı, değerlere saygı göstermeyi ve genel olarak da

⁸ Gelişim psikolojisi, psikolojinin en önemli konularından birisidir. Toplumsallaşma süreci de bir gelişim süreci olarak kabul edilmiştir. Toplumsallaşma gibi gelişim süreci de insan hayatının tamamını kapsayan, sadece bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemleri ile sınırlandırılmayacak bir süreçtir.

diğerleri gibi yaşamayı öğrenir. Bu yüzden Kohlberg'in teorisi, zorunlu olarak toplumsallaşma ile ilişkili bir teori olarak öne çıkmaktadır.

Yirminci yüzyıl psikolojisinin en önemli isimlerinden birisi olan Sigmund Freud, insan gelişimini toplumsallaşma açısından ele alan bir diğer isimdir. Freud'un kişilik gelişimine ilişkin ünlü "id-ego-süperego" kavramsallaştırması, kişiliğin üç ana sistemine işaret eder. Bu yüzden toplumsallaşmayı açıklamaya çalışan pek çok sosyoloji kitabında da Freud'un teorisine yer verilmiştir. Freud'a göre id, yeni doğan çocukta olan kişiliğin en ilkel kısmıdır. İd, yeme, içme, acıdan kaçınma, haz elde etme gibi temel biyolojik dürtülerden oluşur ve bu dürtülerin hemen tatmin olmasını ister. Ego ise gerçeklik ilkesine itaat eder ve egoda uygun çevresel koşullar bulunana dek dürtülerin tatmini geciktirilmelidir anlayışı hâkimdir. Ego, kişiliğin "yönetici" kısmıdır, çünkü hangi hareketlerin yerinde olduğuna ve hangi id itkilerinin ne şekilde tatmin edileceğine karar verir. Süperego ise çocuğa ebeveyn ve başkaları tarafından öğretildiği şekliyle toplumun ahlak kuralları ve değerlerinin içselleştirilmesinin temsilidir (Atkinson, Atkinson, Hilgard, 1995: 538-9; Coser v.d, 1983: 109). İd ile süperego arasında bir denge rolü gören ego, normal davranışın ne olduğunu ve toplum içinde yapılması gerekeni uygulayan benlik kısmıdır. Bu bağlamda, egonun oluşumu tamamen toplumsallaşma ile ilgilidir. Daha önce de belirtildiği gibi, toplum ya da toplumsal çevre, insan üzerinde baskıda bulunan bir yapıdadır. Toplum, insanlar üzerinde hangi durumlarda ne yapılması ve yapılmaması gerektiği konusunda baskıda bulunarak insan bilincini etkiler. Toplumsallaşma, insanlar üzerinde toplumsal baskının kabulü süreci olarak da değerlendirilebilir.

Çocukların bilişsel gelişimi üzerine çalışmış olan İsviçreli psikolog Jean Piaget, insan gelişimini dört evre olarak açıklamaya çalışmıştır. Bu evreler sırasıyla, "Duyusal-Motor Evre (0-2 yaş), İşlem Öncesi Evre (2-7 yaş), Somut İşlemsel Evre (7-12 yaş) ve Formel İşlemsel Evre (12 yaş ve sonrası)"dir. Önce kendini etrafındakilerden ayırt eden bebek, daha sonra dili öğrenerek nesnelere kelimeler ile temsil etmeye başlar. Somut işlemsel evre döneminde nesne ve olaylar hakkında mantıksal bağlar kurmaya başlayan çocuk, 12 yaşından sonra formel işlemsel evreye ulaşır ve soyut önermeler üzerine mantıksal olarak düşünebilecek bir yetkinliğe

ulaşır (Atkinson, Atkinson, Hilgard, 1995: 90-7; Gander, Gardiner, 1998: 232; Batmaz, İsen, 2002: 47-52).

Olgunlaşma ve öğrenme, insan gelişiminin temel süreçleridir. Olgunlaşma, genetik program doğrultusunda zaman içerisinde kazanılan fizyolojik özelliklere işaret eden bir kavramdır. “Öğrenme ise genetik mirastan bağımsız, bireyin çevresi ile etkileşimi sonucu kazandığı sürekli değişikliklerdir” (Çelen, 1999: 10). Öğrenme ile olgunlaşma arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bazı teknik şeylerin öğrenilmesi için insanın beden gelişiminin, belli soyut işlemlerin yapılabilmesi için bilişsel gelişiminin belli bir olgunluğa ulaşması gerekmektedir.

Buraya kadar insan gelişimi ve öğrenmesi ile ilgili ortaya koyulan yaklaşımlar (Erikson, Freud, Kohlberg, Freud ve Piaget), psikolojiyi temel alan yaklaşımlardır. Bütün bu teorik yaklaşımlarda dikkat çeken bir başka nokta da taşıdıkları evrensellik iddiasıdır. Ancak insan gelişiminin psikolojik yönü dâhil olduğu toplumsal ve kültürel çevreden bağımsız değildir. Bu yüzden de gelişim ve öğrenme teorilerinin alana katkıları göz ardı edilmemekle beraber, taşıdıkları evrensellik iddiasının sosyolojik geçerliliğinin önemli bir tartışma konusu olduğu belirtilmelidir. Psikoloji ve sosyolojinin ortak bir alanı olan sosyal psikolojide önemli çalışmalar yapmış olan Amerikalı sosyal psikolog George Herbert Mead’ın toplumsallaşmaya ilişkin teorisi, hem bireyi hem de bireye etki eden çevresel etkileri daha geniş bir perspektiften açıklamaktadır. Mead’ın teorisine bir sonraki bölümde değinilecektir.

1. 1. 3. Dil, Kültür, İletişim ve Etkileşim

Çocuğun dil gelişimi, toplumsallaşma sürecinin en önemli unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Gerek kültür, gerekse toplum, insanların birliktelikler dâhilindeki iletişim ve etkileşimler örüntüsüne ve bu iletişim ve etkileşim sonucu ürettiklerine atıfta bulunur. Toplum ve kültür temelli iletişim ve etkileşim ise dil ile gerçekleşmektedir. Çünkü bireyin diğer insanlarla anlamlı bir iletişim kurması dil ile mümkündür.

Yeni doğmuş bir bebeğin toplumsallaşmasında dilin öğrenilmesi, sürecin en önemli unsurudur. Çünkü çocuk dili öğrenerek iletişime dâhil olmakta ve içine

doğduğu toplumun sosyal gerçekliğini anlamlandırmaktadır. İkincil toplumsallaşma süreci açısından da dil öğrenimi merkezi bir önemdedir. Yaşadığı ülkeden başka bir ülkeye göç etmiş bir yetişkin de yeni sosyal çevresi ile iletişim kurmaya çalışır. Bu yüzden de göç eden kişinin yapacağı ilk iş göç ettiği toplumun dilini öğrenmeye çalışmak olacaktır. Ait ya da adapte olunan toplumun ya da topluluğun dilini öğrenme sadece yabancı bir dilin öğrenildiği bir topluma dâhil olma ile sınırlı olarak görülemez. Her türlü toplulukta belli bir anlam dünyası paylaşılmaktadır. Bu bağlamda dâhil olunan her türlü sosyal ilişki dâhilinde bir dil öğrenildiği savunulabilir. Sosyal dünyamız dil ile anlaşılır ve anlam doğrudan dile bağlıdır.

Elias'a göre (1991: 3), “dillerin yapıları, iletişimin anlamı olarak sosyal işlevleri tarafından belirlenmiştir.” İnsan, dil ile iletişim kurmayı öğrenerek toplumda yaşamayı, dolayısıyla ait olduğu toplumun anlam dünyasına dâhil olmayı da öğrenmektedir. “Dil, toplumsallaşmanın en önemli içeriğini hem de en önemli aracını teşkil etmektedir” (Berger, Luckmann, 2008: 196). Dil gelişimi ile toplumsallaşmaları arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Çünkü çocuk, dil gelişimi ile toplumsal ilişkileri anlamakta ve bu şekilde toplumun normlarının, inançlarının, değerlerinin ve kültürünün bilincine varması kolaylaşmaktadır. Zaten bu kazanımların sonucunda birey toplumun üyesi haline gelmekte ve diğer canlılardan dili kullanması (anlama ve yorumlama) ile farklılaşmaktadır. Akarsu'nun da tespit ettiği gibi (1998: 21) “dil, başlangıçtan beri tümüyle insana ilişkin bir şeydir. Her bireyin ayrı bireyselliği olmakla birlikte, bireylerin bu çeşitliliğinde insan doğasının bir birliği vardır, anlama bu birliğe dayanır, toplu konuşma da, insan doğasında bulunan dil gücünün konuşanlar arasında karşılıklı uyanmasıdır”.

Dil toplumun ve kültürün hem kaynağı hem de bir ürünüdür. Daha önce de belirtildiği gibi toplumsallaşma aynı zamanda bir kültürlenme sürecidir. Birey, ait olduğu kültürün içerisinde ilk toplumsallaşma dönemlerinde toplumunun dilini öğrenerek sosyal olarak üretilirken, hayatının daha sonraki dönemlerinde de sürekli ve yeniden kültürel üretim sürecine dil ile iletişim kurarak dâhil olmaktadır. Hem toplumun, hem de kültürün varlığı, insanlar arası iletişim ve etkileşim bağlamında söz konusu sürekli yeniden üretim sürecine bağlıdır.

Kültürün ve dilin en önemli unsurlarından birisi de semboldür. Semboller, aynı zamanda iletişim kurmanın en önemli yollarından birisidir ve her toplumun belli sembolleri vardır. “Kültür, toplum içinde anlamlı simgeler bütünü; simgeler sistemidir” (Mardin, 1992: 101). Semboller, insanlar arası iletişim ve etkileşim sürecinin temel unsurları olarak dikkat çekerler. Toplumsal kuralların varlığından ziyade insanların diğer insanlarla ilişkilerinde sembolleri göz önünde bulundurarak hareket ettiklerini öne süren Cohen’e göre (1999: 13), “kültürü edinen insanlardan ya da toplumsal olmayı öğrenen insanlardan söz edildiğinde, bu insanların kendilerini toplumsalla donatacak olan sembolleri edinmekte oldukları kastedilmektedir”. Toplumsallaşma yapı ve form bakımından sembolik bir etkileşim; rol alma, ilgi ve ihtiyaç bakımından da birey ile sosyal çevre arasında bir iletişim olayıdır (Akyüz, 1991: 212). Semboller, bireyin anlam dünyasını inşa eden ve iletişimi sağlayan çok önemli unsurlardır. Toplumsallaşma, semboller üzerinden gerçekleşir. Neyin iyi ya da kötü olduğu, hangi durumlarda bireyin ödüllendirileceği ya da cezalandırılacağı semboller aracılığıyla anlatılır.

İdeoloji üzerine Türkiye’de ilk çalışmaları yapan isimlerden Şerif Mardin’e göre (1992: 98), “sembollerin merkezi önemi, sembollerin toplum içinde dört önemli iş yapmamızı mümkün kılmalarından ileri geliyor. Bu işler şöyle tanımlanabilir: dünyamızın içindeki nesnelere sınıflandırma, yaşadığımız toplulukta önemli tutulan değerlerin neler olduğunu hatırlatma ve onlara uymayı zorlama, bu değerleri içirme, bazı hislerimizi boşaltma ve açığa dökme, son olarak da bilişsel evren kurma”. Yine Mardin’in dikkat çektiği üzere, “insanlar genel olarak etraflarındaki dünyayı bir “kalıp” içinden algırlar. Buna bir “model” de denilebilir. Bu model bir nevi “harita” fonksiyonu görür: karşılaşılan hangi olayların “olumlu”, hangilerinin “olumsuz” sayılacağını gösterir (Mardin, 1992: 102-3). Toplum ve toplumsallaşma, kültür, dil ve semboller temelinde kurulan iletişim ve etkileşim örüntülerine bağlı olduğundan toplumsallaşma süreci, insanların hayatı ve dünyayı algılamaları için gerekli olan “anlam” kodlarını edinmelerini de sağlamaktadır. Toplumsallaşma insanlara varlıklarının temeli olan ve toplumda bir üye olarak yaşamalarının en önemli şartlarından olan “toplum haritalarının” kazandırılmasıdır.

Sosyal psikoloji alanının önemli teorilerinden olan “sembolik etkileşimcilik” anlayışına göre, “toplum, hayata anlam ve önem kazandıran, insani etkileşimin temelini oluşturan bir semboller dünyasıdır” (Slattery, 2007: 336-7). Kültür de toplum gibi bir semboller dünyasıdır. Dil gelişimi, bir yönüyle sembollerin öğrenilmesi, kullanılması ve onlara anlam verilmesini kapsamaktadır. Dolayısıyla semboller, dil, kültür ve toplumsallaşma açısından merkezi bir yerde durmaktadır. Çünkü bireyin anlam dünyasının gelişmesi, semboller dünyasını içselleştirmesi ile ilgilidir. Toplum, insanlar arasında kurulan toplumsal ilişkilere; bu ilişkiler de doğrudan dil’e bağlı olduğu için Elias’ın da belirttiği gibi, “bilinen her dil, kullanıcılarına semboller yoluyla iletişim kurmayı sağlar ve semboller yoluyla iletişim, toplumdaki topluma değiştiği gibi tamamen insana özgü bir durumdur” (Elias, 1991: 2-3). “Simgeler bize ne anlatmamız gerektiğini söylemez, yalnızca anlam yaratma kapasitesi kazandırır” (Cohen, 1999: 14).

İnsanların toplumsal benlik gelişiminde hem toplumsal etkilerin hem de bireysel etkilerin önemine dikkat çeken Chicago Sosyoloji Okulundan sosyal psikolog George Herbert Mead, “sembolik etkileşim” teorisi ile toplumsallaşma bağlamında dile ve semboller yoluyla bireyler arasında kurulan diyalogun önemine dikkat çekmiştir. Buna göre, toplumsallaşma yoluyla “toplumsal insan” haline gelen insanın kazandığı temel özellikler şunlardır:

1. Davranışları mevcut duruma veya oluşturduğu hedeflere göre bilinçli bir şekilde planlamak ve uyarlamak.
2. En önemlisi dil olan oldukça farklı semboller aracılığıyla başkalarıyla iletişim kurmak ve bu sembollerde ifade edilen şeylerin ardındaki anlamı yorumlamak veya gerekli tepkileri göstermek.
3. Kendinin bilincinde olmak; sadece kendisinin değil, başkalarının da duyguları, güdüleri ve görüşlerinin farkında olmak; “diğerinin (ötekinin) rolünü alabilmek ve insanların belirli bir davranış veya durumu nasıl yorumlayabileceklerini tasarlamak ve hatta kendisinin başkalarına nasıl görüldüğünü tasavvur etmek. Bütün insanlar bu yüzden bir benliğe ve “benlik imgesi”ne sahip olurlar (Slattery, 2007: 334).

Mead'e göre, insanlar olarak bizler sadece anlam aktarma yeteneğine değil, başkalarının sözleri ve eylemlerini yorumlama yeteneğine de sahibiz ve bu anlamlar ne sabit ne de mutlak. Nasıl davranmamız gerektiğini toplumsallaşma ve rol oyunuyla öğreniriz. Çocuklar gelişirken, hayatı öğretimle, taklitle ve özel bir oyunda anne, baba, doktorluk ve hemşirelik (önemli ötekiler) rolleri aracılığıyla öğrenirler. Onlar büyüyüp zihinleri olgunlaştıkça, bu toplumsal rehberlik "içselleştirilir" ve diğerlerine tepki verme ve onları yönlendirme aracı olarak kullanılır (Slattery, 2007: 334-5). Mead'in teorisinde benlik, üç temel üzerine inşa edilir. Buna göre, kişinin bizatihi kendisi (I), başkalarına dönük yüzü (me) ve genelleştirilen ötekiler, benliğin ve dolayısıyla da kimliğin inşa edilmesinde rol oynar. Kimlik, toplumda yaşayan ötekilerin tutumlarının öğrenilmesi ile kazanılır ve ötekilerden kazanılanların yine kişi tarafından özgün bir şekilde sunumu olarak görülebilir (Stevenson, 2006: 277). Benlik konusunda burada aktarılan görüşlere benzer görüşlere sahip olan Fay (2001: 63), "benlik, önceden var olan bir deneyim deposu olarak değil, süregiden bir öz yaratım etkinliği olarak tasavvur edilmelidir. Bunu sabit ve katı bir töz olarak değil de, başkalarıyla etkileşim içindeyken var olan, çok yüzlü ve kendi içinde çatışan bir potansiyel enerji alanı olarak düşünmek daha doğrudur" diyerek benliğin sürekli etkileşim ile var olan yapısına işaret etmiştir.

İnsan, anlam aktarma yeteneğine sahip bir varlık olmasının yanında başkalarının sözlerini, hareketlerini v.b yorumlayabilme özelliğine de sahip bir varlıktır. "Etrafımızda sürüp giden ve katıldığımız davranışı "anladığımız" ölçüde davranışı yorumlarız ve bu yorumlardan hareketle eylemde bulunuruz; davranışa anlam ilişirmeye bakarız. Toplumsal etkileşim bunun gibi yorumlara yaslanır. Toplumsal etkileşim, özünde, anlamların gördüğü iştir" (Cohen, 1999: 15). Bu tespitlerden, insanın kendi eylemlerini de değerlendirebilen ve onlara anlam katan bir varlık olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Başkaları ile kurduğu iletişimin bir sonucu olarak insan, başkalarından kendisine gelen yorumlar dolayısıyla kendi davranışlarını kontrol edebilme ve farklı tepkiler üretebilme yeteneğine de sahiptir. Dolayısıyla insan benliğinin iki yönünden bahsedilebilir. Bu konuda Mead'in yine "sembolik etkileşim" teorisi dolayısıyla toplumsallaşma konusuna yaptığı en büyük katkılardan birisi, insan benliğini iki

kategoride değerlendiren “bireysel ben” ve “sosyal ben” (“I” - “me”) ayrımıdır (Mead, 1970). Buna göre, “kişi, gerçek “iç” benliğini kamu önündeki benlikten, diğer insanların yanındayken sergiledikleri toplumsal imajdan ayırır. Her bireyin kendine özel arzuları ve ihtiyaçları vardır, ancak insanlar, başkalarının kendileri hakkında neler düşündüklerini tasavvur edebildiği için, tamamen bencilce davranmazlar. Bu yüzden “iç” ben ile “dış” ben arasında sürekli bir mücadele vardır” (Slattery, 2007: 335).⁹

Dil ve kültür, iletişim ve etkileşim ilişkilerine göndermede bulunan kavramlardır. Her ne kadar diğer canlıların bir kısmı da aralarında içgüdüsel temelde iletişim kurarak hayatlarını devam ettirseler de insan, dile dayanan iletişim ve etkileşim ile yalnızca kendi anlam dünyasını içselleştirmekle ve inşa etmekle kalmamakta; aynı zamanda bu dünyayı sürekli olarak yeniden üretmektedir. İnsan, yalnızca bu iletişim ve etkileşim süreçleri dâhilinde insan olabilmektedir. Toplumsallaşma, kurallar koyma, yöneten-yönetilen ilişkilerine dayanma, iktidar üretme gibi temel işlevleri ile zaten siyasallığı içinde barındırmaktadır. Aynı zamanda özgür, dolayısıyla da kendisi üzerine düşünebilen, tercihlerini sorgulayan ve değiştirebilen bir varlık olan insan, bazen toplumsal çevrenin kendisini kısıtlamasını aşabilmektedir. Bu durum da siyasallık ile ilgilidir çünkü her ne kadar paradoks gibi gözükse de insan özgür tercihte bulunabilme bilincine/durumuna toplumsallaşma ile ulaşmaktadır. Tercihle bulunma ise taraf olmanın, siyasallığın en önemli unsurlarından birisidir.

⁹ İnsan benliğine ilişkin Mead’ın yaptığı ayrım (I/Bireysel Ben – Me/Sosyal Ben), Freud’un “id, ego ve süperego” ayrımına benzemektedir. Yine “iç” ben ile “dış” ben arasındaki mücadele de Freud tarafından “id” ile “süperego”nun sürekli çatışması ve ikisinin dengesinin “ego” tarafından sağlanması şeklinde ifade edilmiştir.

1. 2. Siyaset ve Siyasal Toplumsallaşma: Siyasal İnsanı Anlamak

1. 2. 1. Siyaset Nedir?

Siyaset, insan ile yaşıt bir toplumsal kurumdur. İnsanın olduğu yerde siyaset de hep olmuştur. Siyasetin ne olduğuna ilişkin yapılan tartışmaların tarihi bundan 2500 yıl kadar öncesine, Antik Yunan düşüncesine dek uzanır. Bu alanda Platon'un *Devlet* ve Aristoteles'in *Politika* adlı eserleri siyaset konusunda bugün bile önemsenen klasik kaynaklardır. Hem Ortaçağ İslam ve Hıristiyan düşüncesinde, hem de bu dönemden sonra günümüze kadar siyaset konusunda önemli bir bilgi birikiminin var olduğu açıktır. Ancak bağımsız bir bilimsel disiplin olarak siyaset bilimi de pek çok diğer sosyal bilim gibi on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Siyaset felsefesi alanında bugüne kadar üretilen birikim göz önünde bulundurulursa, siyaset biliminin köklerinin çok eskiye dayandığı ve bu alanın önemli bir bilgi ve düşünce birikiminin mirasçısı olduğu açıkça ortadadır.

Arapça kökenli bir kelime olan siyaset, kelime anlamı olarak “seyislik, at idare etmek, memleket idaresi, ceza, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı” gibi anlamlara karşılık gelmektedir (Develioğlu, 2002: 959; Doğan, 2002: 1188). Türkçede Arapça kökenli siyaset'in yerine batı dillerinden kaynağını alan “politika” terimi de kullanılmaktadır. Politika, Antik Yunan'da şehir yerel yönetimi, kamu düzeni ve yurttaşlık bağı ile birbirine bağlanan topluluk anlamlarına gelen “polis” kelimesinden türemiştir ve politika, şehir devletine ait işlere karşılık gelmektedir (Köker, 1998: 13; Aydın, 2000: 144; Kışlalı, 2002: 17).¹⁰ Aynı zamanda bir siyasal modele karşılık gelen “polis” içinde, bütün vatandaşların şehir ilgilerine duyarlı olması talep edilmekte ve bunu yapmayanların “ilgisiz” ve hatta ahmak (idiot) olduğu düşünölmekteydi (Yayla, 2002: 1). Bir terim olarak siyasetin etimolojik çözümlenmesinde bile siyaset ile toplumsallaşma arasında kurulabilecek ilişkiler dikkat çekmektedir. İdare etmek, ceza, terbiye etmek, bir şehrin toplumsal düzeninin

¹⁰ Siyaset ve Politika kelimelerinin her ikisi de dilimize yabancı dillerden geçmiştirlerdir. Etimolojik karakterleri itibariyle kelimeler arasında bir fark olduğuna dikkat çekenler olsa da pek çok çalışmada siyaset bilimcilerin ve sosyal bilimcilerin, kendi tercihlerine göre ve ayırım yapmadan siyaset ve siyasal yerine politika ve politik terimlerini ya da tersini tercih ettikleri de vakıadır.

sağlanması, ilk bölümde toplumsallaşma konusunda yapılan tartışmalara göndermede bulunmaktadır. Bütün bu unsurlar, toplumsallaşmada da karşılaşılan unsurlardır.

Siyaset, toplumsal bir kurum olması dolayısıyla, toplumda bir işlevler ve ilişkiler örüntüsüne karşılık gelmektedir. Bu açıdan siyaset, insan-toplum ilişkisi bağlamında ele alınabilir. Siyaset, “kamu düzenini ve genel yönetimi sağlama gereksinimine yönelik işlevlerde bulunan temel kurumdur” (Fichter, 2002: 131). Toplumda yönetim ilişkilerinin kaynağı ve düzenleyicisi bir kurum olarak kabul edilen siyaset, toplum düzeni ve toplumun sürekliliği açısından merkezi öneme sahiptir. Bu yüzden klan ve kabileler gibi birliktelikler de dâhil olmak üzere her tür topluluk ve toplum türünde siyaset kurumuna rastlanmaktadır. Çünkü yöneten-yönetilen ilişkisine tarih boyunca her toplumda rastlanmıştır.(Aydın, 2000: 143; Aydın, 2006: 20).

Siyasetin doğası gereği, herkesi tatmin edecek ve herkesin üzerinde mutabakat sağladığı bir siyaset tanımı şimdiye kadar ortaya çıkmadığı gibi, bundan sonra da böyle bir şeyin olması ihtimali zayıftır (Yayla, 2002: 2). Siyaset bir yönüyle uzlaşmaya atıfta bulunan bir kavram olsa da çatışma ve mücadele de siyasetin olmazsa olmaz unsurlarıdır. Zaten siyasetin ne olduğu ve nasıl tanımlanacağı konusu siyaseti konu alan disiplinlerin; özellikle de siyaset felsefesi ve siyaset biliminin en önemli meselelerinden birisidir (Bkz. Cevizci, 2000: 852-3). Her tanımlamanın bir tür genelleme olduğunu ve tanımlanan kavrama sınır çizdiğini dikkate alarak, siyaset tanımlamalarına geçmeden önce, siyaseti tanımlama çabalarında iki eğilimin öne çıktığı belirtilmelidir:

“Bir görüş ve anlayışa göre, siyaset toplumda yaşayan insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavgadır. İnsanlar yaradılışları, sosyal ve ekonomik durumları bakımından değişik fikirlere ve değişik çıkarılara sahiptirler. Aralarındaki düşünce, çıkar ve psikolojik eğilim farklılıklarından doğan çatışma siyasetin temelini oluşturur. Bu görüşü benimsemeyenlere göre ise siyasetin amacı, her şeyden önce toplumda bütünlüğü sağlamak, özel çıkarılara karşı koyarak genel yararı ve insanların “ortak iyiliğini” gerçekleştirmektir. Bu görüşü savunanlara

göre siyaset, herkesin yararına olan bir toplum düzeni kurma çabasından başka bir şey değildir” (Kapani, 1997: 17-8).

Siyasetin ne olduğu konusunda farklılaşan iki temel görüşten birincisi çatışma’yı temel aldığı ve çatışmacı olduğu için, diğeri de fazla ütöpik olduğu için eleştirilmiştir. Aristoteles’ten beri siyasetin bir toplumsal düzene karşılık geldiği; ancak söz konusu düzenin bir üst otorite aracılığıyla mümkün olduğu kabul edildiğinde, yaklaşımların doğruluk payının olduğu kabul edilebilir. Her iki yaklaşım da siyasetin bir yüzünü görmekte ve bir yönünü açıklayabilmektedir. Bu durumu aşma amacıyla Fransız sosyolog Maurice Duverger, siyaset konusunda birbirine zıt iki görüşün bir sentezini yapmış ve siyasetin hem bir çatışma ve iktidar mücadelesi olduğunu, ancak aynı zamanda toplumda düzeni oluşturmanın bir aracı olarak kabul edilebileceğini savunmuştur (Duverger, 1995: 18-22). Ancak, kabul edilmesi gereken bir gerçek de şudur ki; en uyumlu birlikteliklerde ve düzenlerde bile farklılaşmalar, fikir ayrılıkları her zaman var olmuştur. Ayrılıkların var olmasının mutlak anlamda çatışmayı doğuracağı gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Siyaseti mümkün kılan şeyin sadece düzen olmadığı; aynı zamanda düzensizlik olduğu da kabul edildiğinde siyaset, insanın dünya karşısında belirli bir tavır alması durumudur (Bilgin, 2005: 15). Böylece siyaset, daha kapsayıcı bir şekilde açıklanmış olur. Baykal’ın da belirttiği gibi “herkesin nasıl hareket edilmesi gerektiği hakkındaki soruya tek ve mutlak bir cevabının olması halinde siyaset bitmiştir” (Baykal, 1970: 13). İnsanla ilgili her alanda farklı ve yoruma dayanan, dolayısıyla da mutlak olmayan cevaplar üretilebildiği için siyasetin insanlıkla yaşıt bir kurum olduğu söylenebilir. Kaldı ki siyaset, bu konuda belki de en fazla farklı görüşün ve yorumun ortaya konduğu bir alandır.

Siyaset tanımlarından bazıları siyaset literatüründe özellikle öne çıkmış ve siyaset bilimciler tarafından önemsenmiştir. Bunlardan birisi A.B.D.’li siyaset bilimci Laswell’in siyaset tanımıdır. Laswell’e göre (akt. Yayla, 2002: 3; Kapani, 1997: 18) siyaset, “kimin nerede, ne zaman, ne elde edeceğinin otorite yoluyla belirlenmesi” veya “kaynakların ve değerlerin otorite yoluyla dağıtımıdır”.

Doğaldır ki, insanlığın binlerce yıla yayılmış olan tarihinde yaşanan büyük tecrübelerden siyaset ve siyasal düşünce de etkilenmiştir. Bu durum, siyaset'in ne olduğuna ilişkin tanımlama çabalarını ve siyaset etrafında yapılan tartışmaları da belirlemiştir. Bu yüzden Ortaçağ Avrupa'sında siyasete ilişkin tartışmalarda Hıristiyanlık merkezi bir konumda bulunurken, Ortaçağ sonrası dönemde bir iktidar ve otorite değişiminin sonucu olarak Hıristiyan din adamları sınıfının toplumdaki etkinliğinin azalması dolayısıyla “devlet” ve “laiklik” konuları incelenen konular olmuşlardır. II. Dünya Savaşından sonra ise demokrasi konusu siyaset ile ilgilenenlerin en çok tartıştığı meselelerden birisi olarak öne çıkmıştır. Bu durum, siyasetin toplumsal bağlamdan etkilenmesi ve etkin bir kurum olarak da toplumsal bağlamı etkilemesinden kaynaklanmaktadır.

Batı Avrupa'da yaşanan büyük tarihsel ve toplumsal değişim aynı zamanda siyasal değişimleri de içine alan bir süreçtir. Modernleşme ile birlikte imparatorluklar dönemi sona ererken ulus-devletler dönemi başlamıştır. Söz konusu değişim ve dönüşüm sadece Batı Avrupa ülkelerini etkilemekle kalmamış, dünyanın diğer bölgelerine yayılarak farklı toplumları da derinden etkilemiştir. Batıdaki bu değişimlere paralel olarak siyaset konusundaki algıda ve konuyu ele alış tarzında da ciddi bir değişim meydana gelmiştir. Modernleşme ile birlikte siyaset, bazı siyaset ve sosyal bilimciler tarafından “devlet”i merkeze alan ve hatta devlet ile özdeşleştirilen bir bakış açısı ile çalışılmaya başlanmıştır (Vergin, 2006: 22). Öyle ki bazı siyaset bilimciler için tarih boyunca siyaset biliminin “devlet” dışında başka bir çalışma alanı da olmamıştır (Kışlalı, 2002: 18). Özellikle siyaset biliminin bilimsel alanda geliştiği dönem olan yirminci yüzyılın ilk yarısında, genellikle siyasallık ile devlete ilişkin olan bir tutulmuş, bir yönetim aygıtı olarak devlet, siyaset biliminin de en önemli çalışma alanı olmuştur.¹¹

2000 yılı aşkın bir süredir, Platon ve Aristoteles'ten bu yana devlet, siyaset felsefesinin en önemli konularından birisi olmuştur. Duverger'nin de belirttiği gibi,

¹¹ Siyaset ile devleti bir gören yaklaşımlara bir örnek de Alman sosyolog Max Weber'in (1864-1920), 1918'de yapmış olduğu “Meslek Olarak Siyaset” başlıklı konferansıdır. Bu konuşmasında Weber (1993: 79), “siyaset deyince yalnızca bir siyasal topluluğun, bugün için de devletin, önderliğini ya da önderliğinin etkilenmesini anlayacağız” demiştir.

siyaseti devletle aynı şeylermiş gibi kabul etme anlayışının kaynakları, siyaseti şehir devletinden hareketle tanımlayan Aristoteles'e kadar götürülebilir (Duverger, 1995: 18). “Eski Yunan’da siyaset, siyaset sınıfının (sitede siyasete katılma hakkına sahip yurttaşların) yaptıkları ne ise oydu. Siyaset ya da “siyasal” olan, o sınıfın vücut verdiği yönetim aygıtı ile özdeşti” (Sarıbay, 1998b: 13). Siyaset bir yönüyle otoriteden ve iktidar mücadelesinden kaynağını almakta ve bu bağlamda konusu itibariyle yöneten-yönetilen ilişkilerini de kapsamaktadır. Modernleşme ile birlikte devletin otoritesini hissettirme gücünün toplumun her kesimi açısından artması, siyaset ile devletin aynı şeylermiş gibi ele alınmalarına da sebep olmuştur. Başta siyaset bilimi olmak üzere siyaseti kendilerine nesne alanı olarak seçen diğer sosyal bilimler açısından devlet’in merkezi önemde bir inceleme konusu olmasının temel sebebi budur.¹²

Siyasetin konusunu sadece devlet ile sınırlamak, siyasetin dâhilindeki pek çok konuyu ıskalama ve gözden kaçırma eksikliklerini içerse de benzer şekilde siyasetin konusunu iktidar ve otorite ilişkileri dolayısıyla en küçük toplumsal gruplara ve hatta iki kişinin ilişkisine kadar indirgemek de konuyu aşırı bir şekilde dağıtmak anlamına gelecektir (Yayla, 2002: 4; Kışlalı, 2002: 18). Ancak her iki yaklaşımın da siyaset konusuna kendi paradigmaları dahilinde ciddi katkıları olduğu da belirtilmelidir.

1. 2. 1. 1. İnsana Özgü Bir Durum Olarak Siyasallık

Siyasallık, bütün varlıklar içinde sadece insana özgü bir durum olarak kabul edilmiştir. Bütün canlılar içinde sadece insan, toplumsal olduğu gibi siyasal bir varlık olabilir. İnsan dışındaki bazı canlılarda da yöneten-yönetilen ayrılığına dayalı ilişkilerin olması ya da sürü halinde yaşayan bazı hayvanların grup liderlerine sahip olması, bu canlıların arasındaki ilişkileri siyasal kılmaz. Çünkü toplumsallaşmanın tartışıldığı bölümde de dikkat çekildiği üzere, bu ilişkiler karşılıklı bilinçli bir

¹² İlerideki bölümlerde siyasal toplumsallaşma açısından devletin önemi ve bu süreçteki rolü daha detaylı tartışılacağından burada sadece siyaseti devlet ile özdeş kabul eden ve siyaset biliminin, siyaset felsefesinin ve siyaset sosyolojisinin temel ilgi alanının devlet olduğunu savunan görüşlerin varlığına değinilmekle yetinilmiştir.

iletişimin sonucu değil; içgüdüsel hareketlerin sonucudur. Bir toplumsal kurum olarak siyasetin, toplumun, genel anlamda karmaşık ve iç içe geçmiş iletişim ve etkileşim örüntüleri bütününde bir yeri vardır. Yine siyaset dolayısıyla siyasallık da söz konusu toplumsal ilişkiler ve örüntüler dâhilinde ele alınabilecek bir konudur. Siyaset ve siyasallık, insanlar tarafından kurulan iletişim ve etkileşimler sonucunda üretilir. İnsanın içine doğduğu ve içinde yetiştiği kültür, siyaset kurumu ile ilişki halindedir ve insanın siyasallığını belirlemektedir. Yalnızca gündelik siyaset sahnesinde yer alan siyasetçiler değil, toplumun her üyesi de farklı yollarla siyasetten etkilenmekte ve sürekli olarak birlikte kurdukları ilişkiler dâhilinde genel siyasal yapıyı etkilemektedir. Sözgelimi gündelik siyaset ile uğraşmayan ve hatta kendisini gündelik siyasal meselelerden uzak tutan birisi, kendisi ile ilgili bir konuda hükümetin çıkardığı bir kanun ile siyasallığın bir tarafında yer almakta ve siyasetten etkilenmektedir. İnsanın siyasallığı, toplumsallığından ve bireysel durumundan bağımsız görülemeyecek varoluşsal bir durumdur. Bu yüzden de insan-siyaset ilişkisi bağlamında “siyasal insan” konusu, siyaset psikolojisi ve siyaset sosyolojisinin en önemli inceleme alanlarından birisini oluşturmaktadır.

İnsanın siyasallığı meselesi ile ilk ilgilenen düşünür siyaset felsefesinin düşünce babası olarak kabul edilen Aristoteles’tir. İnsanı “zoon politikon” (siyasal hayvan) olarak tanımlayan Aristoteles, insanın canlılar âlemi içerisinde siyasallığı dolayısı ile diğer canlılardan ayrıldığına dikkat çekmiştir (Aristoteles, 1993: 9): “İnsan, arının ya da topluluk içinde (sürü halinde) yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlamda siyasal bir hayvandır. Doğa, insanı siyasal bir hayvan yapmak amacıyla, bütün hayvanlar arasında yalnız ona dili, anlamlı konuşma yetisini vermiştir”. Aristoteles’in insanı varlıklar âleminde tanımlamaya yönelik kategorileştirmesi, insanın diğer bütün canlılardan farklı olarak tercihte bulunabilmesi ve bu tercihinin sorumluluğunu alabilmesi yapısal durumu ile doğrudan ilişkilidir (Aristoteles, 1993: 10): “insanla öteki hayvanlar arasındaki gerçek ayrılık, yalnız insanların iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, haklı ile haksızı sezebilmeleridir. İşte bir aile ya da şehri meydana getiren şey de bu konularda ortak

bir görüşü paylaşmaktır”.¹³ Buradaki tespitler, siyasetin doğasını oluşturan unsurlara işaret etmektedir. Aristoteles, insanın siyasallığı ile toplumsallığı arasında bir ayrıma gitmezken, siyasallık durumunun toplumsallık ile özdeş olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca, siyaset ile ilgili bu görüşte insanın siyasallığı ile toplumsallığı arasında da bir fark yoktur. Dil ile iletişime dayanma ve bu yüzden diğer canlılardan ayrılma, ortak görüşte bir araya gelme, iyi ile kötünün farkında olma ve buna dayanarak tercihte bulunma gibi özellikler, toplumsallaşma yoluyla kazanılmaktadır.

İnsanın siyasallığı durumu sadece yöneten-yönetilen ya da iktidar ilişkileri bağlamında ele alınabilecek bir mesele midir? Başka bir deyişle siyasallık sadece yöneticilik ve hatta “devlete dair” işlerden kaynaklanan ilişkiler dolayısıyla toplumda üretilen bir durum mudur? Carl Schmitt, siyasal kavramının özgül anlamda her türden siyasal eyleme kaynaklık eden, kendine özgü nihai ayrımlarla tanımlanmak zorunda olduğunu savunur (Schmitt, 2006: 46-7): “Ahlak alanındaki nihai ayrımın iyi ve kötü; estetikte güzel ve çirkin; ekonomide yararlı ve zararlı ya da karlı ya da kar getirmeyen olduğunu varsayalım. Bu ayrımlara benzer nitelikte, onlarla eşdeğer olmasa da onlardan bağımsız, kendinde açıklayıcı ve basit bir ayrımın siyasal kavramı için de mevcut olup olmadığı ve varsa bu ayrımın taşıdıkları niteliklerin ne olduğudur. Siyasal eylem ve saikleri açıklamakta kullanılacak özgül siyasal ayrım, dost-düşman ayrımıdır”. Bu konuda Schmitt’in görüşlerini izleyen Sarıbay (1998b: 13-4), siyasetin, esasen en üst karar verme eylemi olmakla beraber, bu eylemin egemenliğe indirgenemeyeceğini; bunun yerine siyasete bir dost-düşman ilişkisi şeklinde bakmanın daha doğru olacağını savunmuştur. Ona göre, ancak dost (taraf) ve düşman (karşı) konumlar ve değerler siyaseti anlamayı sağlayabilir”.

Gerçekten de siyasallık, dost-düşman ilişkilerine indirgenebilecek bir insanlık; dolayısıyla da toplumsallık durumu olarak kabul edilebilir mi? Siyasallığı bu şekilde tanımlayarak Carl Schmitt’in yorumuna bağlı olanların siyasetin başka yönlerini gözden kaçırdıkları ve siyaseti indirgemeci bir yaklaşımla tanımladıkları iddia edilebilir. Çünkü bu anlayış temelinde siyasallığın ve siyasetin toplumdaki işlevinin

¹³ Arendt (2003: 62), Antik Yunan’da Polis ile birlikte toplumu ilgilendiren kararların zor ve şiddet kullanılarak değil, kelimeler ve ikna yoluyla alındığına dikkat çeker ve Aristoteles’in siyasallık ile dil arasında kurduğu ilişkiyi bu şekilde açıklar.

dost ve düşman üretimi ile sınırlı bir durum olarak algılanma ihtimali vardır. Ancak insanlığın en eski kurumlarından birisi olarak siyasetin tarihinde bu ayırmadan çok farklı şekillerde siyaset uygulamalarının olduğu da göz önünde bulundurulması gereken bir gerçektir. Düşmanlıkların dostluklara çevrilmesi de bir başka siyaset biçimidir. En azından siyasetin uzlaşma ve anlaşma ile de mümkün olabileceği ve siyasal olana bu değerlerin kaynaklık edebileceğini de gösteren pek çok örnek, siyaset tarihinde bulunabilir. Nitekim Aristoteles, bütün toplumsal birliklerin siyasallığını savunurken söz konusu birleşmelerin katılım eylemiyle ortak iyiye varmayı amaçladıklarına işaret etmiştir (Ebenstein, 2001: 40). Başka bir deyişle, burada siyaset ve siyasallık, sadece ayrılma, farklılık ya da düşmanlık ile değil, ortak iyiyi merkeze alan onu gerçekleştirmeye yönelmiş bir duruma karşılık gelmektedir.

Hannah Arendt'in insanın siyasallığı meselesine yaklaşımı da oldukça özgündür. Bu konudaki görüşleriyle Arendt, siyaset felsefesinde önemli bir açılım sağlamıştır. Ona göre, “şeyler ve insanlar, insanın her tür etkinliği için bir çevre oluştururlar; aksi halde bu etkinlikler yordamsız, ayakları havada kalırlardı. Ancak bu çevre de, içine doğduğumuz dünya da, imal edilmiş şeylerde olduğu gibi, onu üreten; toprağın ıslahında olduğu gibi, ona bakan, işleyen; siyasal teşekkülde olduğu gibi, örgütlenme aracılığıyla onu kurumsallaştıran/yerleşikleştiren insan etkinliği olmadan var olamazdı”. Burada siyasallığın temelinde “eylem” yer almaktadır. Siyasallığın dayandığı temel, birlikte yaşama ve bu yaşamadan kaynaklanan üretilimdir ki bu durum, siyasallığı toplumsallığa bağlamaktadır. Burada eylem, emekten farklı olarak tercihe dayanmaktadır. Eylem salt emek vermekten farklı olarak tercih ve eylem bilinci gerektirir. Arendt'e göre (2003: 60), kent-devletinin ya da Polis'in ortaya çıkışı, ev/hane hayatının dışında ikinci bir hayat alanını ortaya çıkarmıştır ve siyasallığın alanı da burasıdır. Arendt'te ev/hane hayatı emeğin alanıdır.

Siyaset, zorunlu olarak farklı tarafların bulunduğu bir alandır. Birbirleri ile aynı görüşü, ideolojiyi savunan insanlar bile, bazı konularda fikir ayrılıklarına düşebilmekte, aynı ideoloji dahilinde farklı yerlerde durabilmektedirler. Siyasetin bu yönü dikkate alındığında, siyasallığın da bir tercih ve kimlik meselesi olduğu kabul edilebilir. Aktay'a göre (2005: 41), “siyasallığın temeli, her şeyden önce insanın

kendini bildiği, bir kimlik veya benlik unsuru olarak kendini başkalarından ayırt ettiği ve bu kimlik ve benliğin çıkarını gözettiği anda ortaya çıkan en temel insanlık durumunda aranmalıdır. Benliğin (veya bizliğin) oluşumu ise “biz” ve “onlar” arasındaki ilişkide insanlarla olan ilişkilerin dost ve düşmana denk gelecek şekilde algılanmasına tekabül eder”. Her ne kadar Aktay’ın siyasallığa ilişkin yaptığı tespitler Schmitt’in dost-düşman ayırımına göndermede bulunsa da, bu ayrımı aşarak siyasallığı açıklama konusunda da açılımlar sağlamaktadır. Burada, konuyla ilgili en önemli tespit, “biz” ve “onlar” ayrımıdır. Bu ayrım, dost ve düşman ayrımını aşmakta –hatta içine de almakta- ve “onlar” olarak adlandırılan kesimleri mutlak surette bir “düşmanlık” kategorisine hapsetmemektedir. Onlar’ın ya da “öteki”nin düşman olması zorunlu bir koşul değildir. Tam tersine, kendilerini tanımlamaları bağlamında ötekiler ya da onlar, ortak iyiyi gerçekleştirmek üzere uzlaşılan kimseler de olabilir. Nitekim bir başka yazısında Aktay (2009: 12), siyasalın, mutlaka en temelde bir “biz” ve “onlar” ayırımına dayansa da bu düzey üzerine yapılan vurgunun siyasal’ı imkansız kılacak bir abartıya da dönüşebileceği tehlikesine işaret eder: “Onlar’la husumetin savaş, ret, inkar boyutuna vardığı durumlarda siyasalın tarafı kalmamış olur”.

Bilgin’in kimlik konusundaki görüşleri, yukarıda savunulan siyasallık anlayışını tamamlamaktadır. Bilgin’e göre (2003: 199) “kimlik, insanın kendini tanımlama ve konumlamasının ifadesidir. İnsanın kendisini sosyal dünyasında nasıl tanımladığı ve nasıl konumladığını yansıtır; onun kim olduğu ve nerede durduğuna ilişkin bir cevaptır. Kimlik, bir birey veya grubun kendini birey veya gruplardan ayırt edici özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında kimliğin tanımı, daima bir diğerine göre yapılır.” Burada kimlik, biz’in farklılığına ve bu farklılığın da farkında olma durumuna göndermede bulunmaktadır. Böylece bireysel ve toplumsal açıdan düşünüldüğünde kimlik, her şartta “siyasal kimlik” olmak durumundadır. Bu tespitlerden hareketle siyasal toplumsallaşma, siyasal kimliğin kazanılması süreci olarak kabul edilebilir. Çünkü hem genel toplumsallaşma hem de siyasal toplumsallaşma, kişide biz duygusunun oluşmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle, kişi bir tarafın değerlerini, inançlarını, normlarını öğrenmekte ve

içselleştirmekte, böylece kendisi gibi olanlar ile ortak bir anlam dünyasını hem toplumsal hem de siyasal bağlamda paylaşmaktadır.

Bir kimlik olarak siyasallığın en önemli boyutlarından birisi de değerler ya da genel olarak ahlak ile olan ilişkisidir. “Belli bir kimliğe ait insanların kendileri için veya toplum için sahip oldukları “iyi” tanımı ve bu tanıma uygun bir dünyaya ulaşma mücadelesi bu noktada belirleyicidir” (Aktay, 2009: 12). İyi’ye olan inanç ve iyi’yi gerçekleştirme ideali, siyasal kimliğin de inşa edici unsurudur. Siyasal toplumsallaşmanın değerleri içselleştirme, kabul etme ve değerler dolayısıyla bir kimlik inşa etme süreci olduğu böylece belirlenir. Siyasal kimlikleri dolayısıyla dünyayı ve toplumu farklı olarak anlamlandıran insanların siyasal değerleri de farklılaşmaktadır. Bir komünist ile bir liberteryen, siyasal değerleri farklılaştığı için farklı siyasal kimliklere sahip kişiler olarak kabul edilir.

Siyasallığın sınırının nerede başlayıp nerede bittiği ya da toplumsal ilişkiler dâhilinde siyasallığın bir sınırının var olup olmadığı meselesi, burada değinilmesi gereken önemli bir meseledir. Siyasallık “öteki(ler)” üzerinden, dolayısıyla “biz” ve “onlar” ayrımı temel alınarak tanımlandığında Aristoteles’e düşünsel anlamda bir dönüş yapılmış olacaktır. Toplumsallaşma “biz” duygusunu kazandıran bir süreç olarak, “biz” duygusunu “onlar” dolayısıyla inşa eder. Toplumsallaşma sürecinde etkin olarak rol alan önemli/anlamli ötekilerden bir kısmı biz’dendirler ve örnek, model alınması gereken kişiler olarak öne çıkarlar. Başka bazı ötekiler ise olumsuz anlamda örnektirler ve toplumsallaşan için ne yapılmaması gerektiğinin kaynağı onlardır. Yapılmaması ve uzak durulması gereken, tehlikeli olan, dolayısıyla da biz’den olmayan “onlar”ın düşündükleri, inandıkları ve yaptıklarıdır. Bu bilinç dolayısıyla toplumsallaşan insanda siyasallık, toplumsallaşma sürecinin zorunlu bir durumu olarak zaten üretilmektedir. Bu yönüyle toplumsallaşma, bir siyasallaşma süreci olarak da kabul edilebilir. Dolayısıyla siyaseti ve siyasallığı taraf olma temelinde “biz” ve “onlar” ya da Schmitt’i takip ederek “dost” ve “düşman” dikotomileri ile tanımlamak, siyasallık ile toplumsallık arasında herhangi bir sınır bırakmamaktadır. İnsanın kendisi de toplumsallaştıkça kimlik kazanmakta; bir tarafta yer almakta ve kendisi gibi olmayanlar ve düşünmeyenler için bir “öteki” haline gelmektedir. İktidar ilişkileri açısından düşünüldüğünde, toplumun tamamı ya da

belli bir kesimi üzerinde iktidar uygulayıp onları dönüştürmeye çalışan siyasal iktidarların izledikleri siyaset de bu dikotomi temelinde ele alınabilir. Genelde siyasal iktidarlar siyasal meşruiyetlerini öteki'ler –ki bu ötekiler çoğunlukla düşmanlardır- üzerinden üretir.¹⁴

Bu tespitler doğrultusunda insana özgü bir durum olarak siyasallığın ve genelde de toplumsal bir kurum olarak siyasetin tamamen dost-düşman ayrımı etrafında belirleneceği ya da en temelde bu ayrım noktasına indirgenebileceğini iddia etmek, siyasallığın çok yönlülüğünü gözden kaçırmak olacaktır. Siyasallık, dost-düşman ayrımından ibaret bir insanlık durumu değildir. Elbette, toplumsal hayatta bu ayrımın çok önemli olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak siyasal bir varlık olarak insanın değerler ve ahlak alanında tanımlanan bir varlık olduğu da dikkatten kaçırılmamalıdır. İyiyi yalnızca “biz” ya da “dostlar” için talep etmeyerek “onlar”, bizim gibi olmayanlar ve hatta “düşman olan ötekiler” için de talep etmek, bir başka insani duruma işaret etmektedir. Yalnızca kendi tarafında olanlar için değil, toplumsal hayatı paylaştığı kendisi gibi olmayan diğer insanlar için de iyiyi istemek ve uygulamaya çalışmak da siyasallıkla açıklanabilecek bir durumdur. Dolayısıyla, diğer toplumsal kurumlar ve sistemler gibi, siyaset ve siyasallık da çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahiptir.

İnsanın siyasal bir varlık olduğunu iddia etmek, onun tamamen siyasallık temelinde tanımlanan bir varlık olduğunu iddia etmek anlamına gelmemelidir. Her ne kadar Aristoteles, “polis”i ve toplumu temel alarak “zoon politikon”a ulaşsa da, daha önceki bölümlerde de üzerinde durulduğu gibi sadece insan ve ürettikleri arasında değil; aynı zamanda insanın toplumsal olarak ürettikleri ilişkiler sistemleri (gruplar, örgütler, kurumlar v.b.) arasında da ontolojik temelde diyalektik bir ilişkinin var

¹⁴ Olumsuz ötekiler olarak “düşmanlar”, kişinin siyasal toplumsallaşma sürecinde önemli bir yerde dururlar. Siyasal toplumsallaşmanın bir iktidar üretim süreci olduğu ve ideolojik temeli düşünüldüğünde, kişide itaatın üretilmesinde düşmanlar, iktidarlar açısından merkezi bir yerde dururlar. Özellikle askeri eğitim verilen askeri okullar ile eğitimin niteliğinin askeri bir nitelik taşıdığı totaliter rejimlerde kitlelerin itaat üretiminde “düşman” söylemi en önemli rolü oynamıştır. Düşmanlar ile yapılan mücadelenin kutsiyeti ve onlara yapılan savaşta gerektiğinde ölümün bile göze alınması fikri, ulus devletleşme sürecinde özellikle kullanılmıştır (Bkz. Bröckling, 2001: 135; Koon, 1985)

olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İnsanların toplumsal ilişkiler yoluyla sürekli ürettikleri (kültür, siyaset, dil v.b) unsurlar da birbirleriyle karşılıklı iletişim ve etkileşim halindedir. Bu yüzden, Alman siyaset felsefecisi Ulrich Beck'in (2005: 199) "Siyasal olanla siyaset olmayan arasındaki sınırı her kim kaldırır, kendi savının temelini baltalar. Her şey şu ya da bu biçimde siyaset nitelikteyse, aynı anda şu ya da bu biçimde artık hiçbir şey siyaset nitelik arz etmez olur" şeklindeki ifadesi, insanı ve toplumsal bir kurum olarak siyaseti, karmaşık toplumsal ilişkiler dâhilindeki yeri dolayısıyla anlamının daha doğru bir yaklaşım olacağına dikkat çekmektedir. İnsan siyaset bir varlık olduğu gibi aynı zamanda kültür sahibi bir varlıktır. İnsana ait özellikleri gerek bireysel (psikolojik) temelli gerekse toplumsal (sosyolojik) temelli olsun, birlikte ve ilişki halinde bir bütün olarak görmek ve siyasallığı da bütün bu ilişkiler dâhilinde anlamak, insan-siyaset ilişkisi açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır.¹⁵

Siyasallık ile toplumsallık arasında ayırım yapmayanlar için toplumsallaşma sürecinin kendisi zaten siyasallaşma ve dolayısıyla da siyasal toplumsallaşma sürecidir. Toplumsallığın zorunlu olarak siyasallık olduğunu savunanlar için insanlar toplumsallaştıkça ve süreç dâhilinde toplumun bir üyesi haline geldikçe zorunlu olarak da siyasallaşırlar ve "siyasal insan" haline gelirler. Bu yüzden bu tezi savunanlar, toplumsallaşmanın ve siyasal toplumsallaşmanın birbirinden farklı süreçler olmadıklarını; her ikisinin de "siyasallaşma" süreci olduğunu savunmuşlardır (Sarıbay, Öğün, 1998).

¹⁵ Toplumsallaşmanın birey için bir "kültürlenme"; içine doğulan kültürü edinme süreci olarak adlandırıldığına ilk bölümde değinilmişti. Toplumsallaşma, toplumun ve kültürün otoritesinin insan üzerinde üretilmesi süreci olarak da görülebilir ve bu açıdan sürecin siyasal bir karakterinin olduğu da savunulabilir. Bu konuda Alver'in de belirttiği gibi (2007: 133-4); "kültür, eğer işlemek, yetiştirmek, geliştirmek, üretmek ise, doğrudan siyasal çağrışımları olduğu söylenmelidir. Hatta siyasal olan ile kültürel olanın neredeyse birliğinden söz etmek gerekecektir. Çünkü her ikisi de toplumsal yapı ve toplumsal değişimde kendisine yer bulmakta, toplumu hedeflemektedir". Bu tespitler ve şu ana kadar ortaya koyulmaya çalışılan karakteristik yapıları dolayısıyla toplumun ve kültürün dâhilinde yaşayan insanlar üzerinde iktidarını oluşturması, kendi yapısında siyaseti içerdiğini göstermektedir.

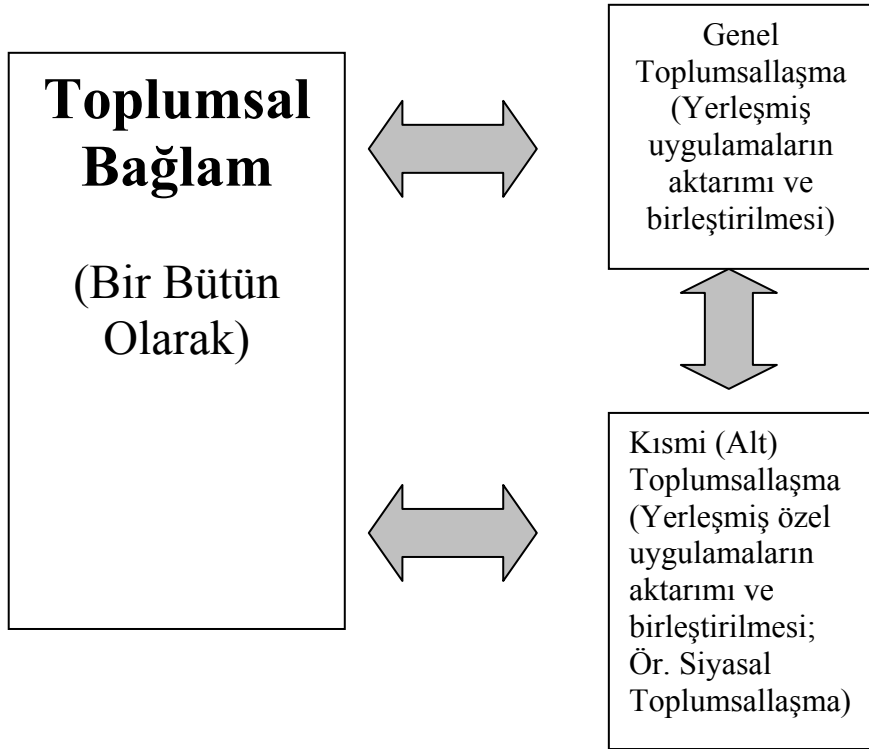
1. 2. 2. Bir Toplumsallaşma Türü Olarak Siyasal Toplumsallaşma

Birinci bölümde genel hatları ile toplumsallaşma kavramının içeriği ve sosyal bilimlerden taşıdığı önem üzerinde durulduktan sonra, çalışmanın bu kısmında siyasal toplumsallaşmanın ne olduğu ve genel toplumsallaşma süreci ile ilişkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Toplumsallaşmanın buradaki önemi, siyasal toplumsallaşmanın bir toplumsallaşma türü olması ve genel toplumsallaşma sürecinden bağımsız ele alınamayacak bir konu olması dolayısıyla (Bkz. Şekil 1). Bu yüzden toplum-toplumsallaşma-siyasal toplumsallaşma ilişkisi, diyalektik bir belirleyicilikler ilişkisi olduğundan bu süreçler birbirlerinden tamamen bağımsız değildir. Siyasal toplumsallaşma, genel toplumsallaşma sürecinden bağımsız değil, Doğan'ın deyimiyle, "bireyin sosyalleşme sürecinin bir parçasıdır" (Doğan, 2005: 38). Bu yüzden de siyasal toplumsallaşma, siyasal öğrenme ve siyasal eğitim süreci olarak da görülmektedir.

Siyasal toplumsallaşma gibi, başka toplumsallaşma türlerinden de bahsedilebilir. Örneğin insanların dini toplumsallaşmaları, ilahiyat, din sosyolojisi ve din psikolojisi gibi disiplinlerin çalıştığı bir konudur. "Dini toplumsallaşma" (religious socialization) kavramı bağlamında insanların nasıl dindar ya da dindar olmayan kişiler haline geldikleri, farklı dinlerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin üyelerinin toplumsallaşma süreci ve bu sürece etki eden etkenler çalışılmaktadır.¹⁶ Toplumsallaşma sürecinde çok önemli aktarıcı rol oynayan toplumsallaşma araçları, yine bu konu ile ilgilenen sosyal bilimcilerin önem verdiği bir konudur ve dini toplumsallaşma/toplumsallaştırma araçları olarak ebeveynlerin, evlilik ve karı-koca ilişkilerinin ve ayrıca din okullarının sürece etkisi, dini cemaatler ve arkadaşlık grupları üzerine bir dizi çalışma yapılmıştır (Himmerfarb, 1979: 477-8). Gerek dini toplumsallaşma, gerekse siyasal toplumsallaşma, genel toplumsallaşma sürecine bağlı ve genel sürecin alt süreçleri olmalarının yanında birbirleri ve diğer süreçlerle

¹⁶ Dinin toplumdaki yeri ve işlevi göz önünde bulundurulursa dini toplumsallaşmanın bir yönüyle siyasal toplumsallaşmaya kaynaklık ettiği dikkat çeker. Bir dine iman eden, dolaylı olarak diğer iman edenler ile birlikte biz duygusunu da kazanmakta ve kendi tarafını belirlemektedir. Onun dinine inanmayanlar da öteki konumundadır.

ilişki halindedir. Nitekim bir kişinin dini inançları siyasal görüşlerini belirlemede etkili olduğu gibi bağlandığı siyasal düşünce ya da ideoloji dolayısıyla dine bakışı farklılaşmakta ya da dindarlık seviyesi değişebilmektedir. Çünkü dini inançlar, pek çok insan için hayata yön veren çok güçlü ahlaki inançlara ve değerlere kaynaklık etmektedir (Bkz. Köktaş, 1997; Gimpel, Lay, Schuknecht, 2003: 122-3; Garaudy, 2000: 90-1). Dinin siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisinin sınırları konusunda bir tartışma olsa da genelde belirleyici etkisi kabul edilmiştir (Hess, Torney, 1973: 73).

Şekil 1. Toplumsallaşma ve Siyasal Toplumsallaşma: Bir bütün olarak toplumsal bağlam dâhilinde genel toplumsallaşma ve bir alt toplumsallaşma türü olarak siyasal toplumsallaşma süreci (Bkz. Lasswell, 1977: 446).

Siyasal toplumsallaşma, yalnızca siyaset bilimcilerin ilgilendiği bir konu değildir. Konu, neredeyse bütün sosyal bilimleri bir şekilde ilgilendirecek kadar geniş bir alana yayılmıştır. Bu yönüyle siyaset toplumsallaşma, pek çok sosyal bilimin ortak çalışma alanıdır. Siyaset toplumsallaşma, farklı disiplinlerin katkıları ile gelişmiştir ve gelişmeye devam etmektedir. Başta siyaset bilimciler olmak üzere, sosyologlar, psikologlar, sosyal psikologlar, pedagoğlar ve iletişimciler de alana ilgi duymakta ve konu ile teorik ve nitel ya da nicel, uygulamalı çalışmalar yapmaktadırlar. Ayrıca konu, sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimler ile birlikte, siyaset sosyolojisi ve siyaset psikolojisi gibi alt sosyal bilim disiplinleri için de çok önemli bir çalışma alanıdır.¹⁷ Geniş planda, sürecin eğitim-öğretim boyutunun olması, eğitim bilimi ve bu alanın alt disiplinlerinin de siyaset toplumsallaşma konusuna katkılarda bulunmasını sağlamıştır. Toplumsallaşma sürecine etkide bulunan etkenler de göz önüne alındığında, siyaset toplumsallaşmanın çok geniş bir alana yayılmış olduğu dikkat çeker.

Bir alt toplumsallaşma süreci olarak siyaset toplumsallaşma, insanın ait olduğu toplumdaki siyaset kültürü öğrenmesi süreci olarak kabul edilmiştir. Ayrıca normların, değerlerin ve inançların öğrenilmesi ve içselleştirilmesi süreci olarak kabul edilen toplumsallaşma gibi siyaset toplumsallaşma da siyaset değerlerin, normların ve inançların öğrenilmesi ve içselleştirilmesi süreci olarak kabul edilmektedir (Bkz. Sarıbay, Öğün, 1998: 68; Sigel, 1973: 20; Alkan, Ergil, 1980: 7). Burada siyaset toplumsallaşmanın siyaset kültür temel alınarak tanımlanmasından hareketle “siyaset kültürlenme” süreci olarak kabul edildiği görülmektedir.

Birey, toplumsallaşma süreci ile birlikte kültürel, ahlaki, dini ve siyaset pek çok bilgiyi, değeri, inancı da öğrenir. Toplumsallaşma bağlamında bireyin ait olduğu sosyal sınıf, dinsel grup ya da mezhep, sosyo-ekonomik durumu gibi pek çok etken siyaset kimliğinin oluşumunda etkili olmaktadır. Birincil ve ikincil toplumsallaşma süreçleri bağlamında düşünüldüğünde, en önemli toplumsallaşma aracı olan aile başta olmak üzere, arkadaşlık grupları, okul, kitle iletişim araçları gibi araçlar,

¹⁷ Örneğin Bilgin'e göre (2005: 34-5), siyaset toplumsallaşma, en önemli siyaset psikolojisi alanlarından birisidir.

bireyin toplumsallaşmasını sağladıkları gibi siyasal toplumsallaşması üzerinde de etkili olmaktadır. Bu etkenler, siyasal toplumsallaşma araştırmalarının da en önemli ilgi alanları olarak öne çıkmaktadır. Sarıbay ve Öğün'e göre (1998: 75), "siyasal toplumsallaşma süreci, çapraz etkilere açık bir süreçtir. Hangi faktörün bu süreci yönlendirmede daha etkili konuma geleceği, koşullara ve duruma göre değişebilir".

Toplumsallaşma konusunda yapılan pek çok tartışmaya siyasal toplumsallaşma konusuna katkıda bulunanlar da dâhil olmuşlardır. Siyasal toplumsallaşmanın bir "siyasal toplumsallaştırma" süreci olarak kabul edilip edilemeyeceği; sürecin bireyin hayatında hangi dönemlerle sınırlı olduğu ve süresi; araştırmanın nesne alanının sadece çocukları ve gençleri kapsayıp kapsamayacağı gibi daha önce toplumsallaşma konusu bağlamında tartışılan konular, siyasal toplumsallaşma üzerine çalışanların önemli tartışma alanlarını oluşturmaktadır (Bkz. Alkan, 1979: 6). Bu çalışmada siyasal toplumsallaşma konusunu özel olarak incelemeyen önce toplumsallaşmanın açıklanmasına önem verilmesinin temel sebebi budur.

Siyasal toplumsallaşma, birincil (asli) toplumsallaşma ve ikincil (tali) toplumsallaşma süreçleri açısından da değerlendirilmiştir. Bazı araştırmacılar, birincil toplumsallaşma sürecinin, dolayısıyla da kişiliğin ilk şekillenmelerinin yaşandığı dönemde edinilen siyasal inanç ve tutumların ömür boyu birey üzerinde etkide bulunduğunu savunmuşlardır (Bkz. Hyman, 1969). Bu görüşe karşı çıkan ve bu görüşü kısmen kabul eden başka bir grup sosyal bilimci ise ikincil toplumsallaşma süreci içine dâhil edilebilecek okul, arkadaş grupları gibi araçların zamanla bireyin siyasal inanç ve tutumlarını değiştirdiğine dikkat çekmiş ve siyasal kişiliğin oluşumunda ilk gelişim yıllarının etkisinin az olduğunu iddia etmişlerdir (Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 73-5). Ancak üzerinde uzlaşılan genel görüş, yaş değişkeninin siyasal toplumsallaşma sürecinde etkili olduğudur (Silbiger, 1977: 173).

Cinsiyet, sosyo-ekonomik ve demografik faktörler, siyasal toplumsallaşma çalışmalarının önemli konuları arasındadır. Cinsiyet, siyasal kültürler bağlamında önem kazanan bir değişkendir. Genel toplumsallaşma sürecinde cinsiyet rolleri öğrenildiği gibi, siyasal toplumsallaşma sürecinde de cinsiyet rolleri siyasal kültür bağlamında öğrenilmektedir. Bu yüzden, kadının ve erkeğin siyasal toplumsallaşma süreçleri birbirinden farklılaşabilmektedir. Kadının ya da erkeğin siyasetteki

konumuna ilişkin algı da kaynağını siyasal kültürden almaktadır. İnsanların sosyo-ekonomik durumları, siyasal tercihleri açısından önemli bir değişken olmasının yanında siyasal toplumsallaşma süreci açısından da etkilidir (Bkz. Silbiger, 1977: 174-5).

1. 2. 2. 1. Siyasal Toplumsallaşmayı Tanımlamak

Siyasal toplumsallaşma, insanların nasıl siyasallaştıklarını, toplumsallaşma süreci bağlamında inceleyen bir siyaset ve sosyal bilim alt disiplini. Başka bir deyişle siyasal toplumsallaşma, “bireyler nasıl siyasal varlıklar haline gelirler/siyasallaşırlar?” ya da “bireyler nasıl siyasal varlıklar haline getirilirler/siyasallaştırılırlar” sorusunu merkeze alan ve bu süreci açıklamaya çalışan bir alandır. Bu yüzden sürecin temel ilgi alanı, insanların siyasal bireyler haline gelirken hangi süreçlerden geçtikleri ve çevresel etkenlerin bu süreç dâhilinde bireyler üzerinde nasıl roller oynadığını ortaya koymaktır.

Toplumda pek çok insan değişik siyasal kimliklere sahiptir ve değişik şekillerde siyasal tercihlerde bulunur. Bu durum, tek bir siyasal ideolojiye bağlı rejimler için bile geçerlidir. İnsan, zorunlu olarak toplumda yaşadığı ve toplumsal ilişkiler dâhilinde insan olabildiği için bir şekilde siyaset ile ilişki halindedir. Seçimlere katılan partiler arasında oy kullananlar, tercihte bulunurlar ya da oy kullanmamayı tercih edenler, bir tercihin sonucu olarak bu şekilde davranırlar. İnsan bir ülkenin vatandaşı olması ve bürokratik işlerde devlete bağlı kurumlarla ilişki kurması açısından devlet ile ilişki halindedir. Bazı insanlar aktif olarak siyasal partilerde ya da dernek ve vakıf gibi örgütlenmelerde görev alırlarken, bazıları bu tür örgütlenmelere dâhil olmazlar. İnanılan din ya da ideoloji, içinde bulunulan sosyo-ekonomik durum ya da ait olunan sınıf, insanların siyasal tutumlarını belirleyen unsurlar olarak kabul edile gelmiştir.

Daha önceki bölümde de değinildiği üzere, ilk siyasal toplumsallaşma çalışmaları A.B.D.’de yapılmıştır. Bu ülkede 20. yüzyılın başlarından itibaren özellikle başkanlık seçimleri üzerine yapılan siyasal analizler, siyasal katılma boyutunda insanların neden Demokratları ya da Cumhuriyetçileri tercih ettikleri

üzerine yapılan çalışmalar ile sınırlı kalmıştır. İnsanların neden Demokrat ya da Cumhuriyetçi oldukları sorusu, yapılan çalışmaları bir adım daha ileri götürmüştür. Bu yüzden Hyman, “o döneme dek siyasal davranış üzerine yapılmış olan sosyal psikoloji araştırmalarının neredeyse hepsinde, siyasallığın bir sosyalleşme/toplumsallaşma sürecinin sonucu olduğu gerçeğinin görülemediğini” iddia etmiştir (Hyman, 1969: 18).

İnsanlar neden kendilerini “Demokratım”, “Feministim”, “Muhafazakârım”, “Sosyalistim”, “Milliyetçiyim”, “Sağcıyım”, “Solcuyum” gibi siyasal kategorileştirmelerle tanımlarlar? İnsanların kendilerini bu şekilde siyasal tanımlamalara gitmelerinde toplumsallaşma sürecinin ne derece etkisi olduğu ya da olmadığı, siyasal toplumsallaşmanın temel ilgi alanını oluşturmaktadır. İnsanların siyasal kimlik ve bilinç kazanma sürecinde, toplumsallaşma araçları olarak kabul edilen aile, okul, arkadaş grupları ve kitle iletişim araçlarının etkilerinin nasıl gerçekleştiği sorunu siyasal toplumsallaşma araştırmalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Sigel’e göre, (1973: 19-20), nasıl ki toplumun devamı için toplumsallaşma süreci merkezi önemde bir ihtiyaçsa; siyasal olarak örgütlenmiş bir toplumda, siyasal toplumsallaşma da benzeri bir işlevi yerine getirir: “Siyasal toplumsallaşma, aşamalı olarak devam eden siyasal sistem tarafından kabul edilen ve uygulanan normların, tutumların ve davranışların öğrenilmesidir”. Bu tanımdan hareketle Sigel, siyasal toplumsallaşmanın amacını, “bireylerin siyasal toplumun “işe yarar”¹⁸ (well-functioning) üyeleri haline gelmeleri ya da bu şekilde yetiştirilmeleri” olarak belirler. Buna göre, “işe yarar” ya da “makbul” vatandaş, toplumun siyasal normlarını kabul etmekle kalmaz ve aynı zamanda bu normları kendisinden sonra gelen kuşaklara aktarma görevini de kabul eder (Sigel, 1973: 20). Sadece modern dönemler için değil, bütün insanlık tarihi boyunca böyle bir vatandaş tipinin yetiştirilmesi, siyasal

¹⁸ Roberta Sigel’in “well-functioning” nitelemesini kullandığı vatandaşın özellikleri göz önünde bulundurulduğunda “işe yarar” şeklinde bir nitelemenin yanında, siyasal sistemin ya da siyasal kültürün “işine gelen” vatandaş ya da Füsun Üstel’e atıfla “makbul vatandaş” gibi nitelemeler de tercih edilebilir. Çünkü “makbul vatandaş” da kendisine ve toplumun diğer üyelerine karşı görevleri olan, bu görevleri yerli yerince getiren bir vatandaş tipidir (Üstel, 2004: 180-2).

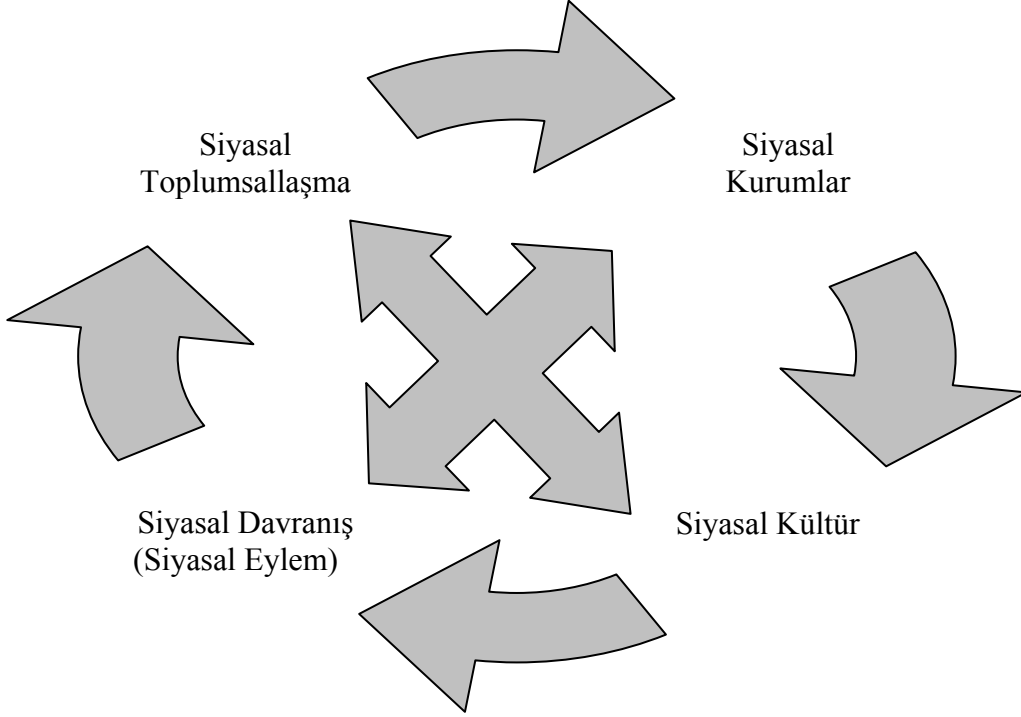
sistemlerin ve iktidar sahiplerinin meşruiyet meselesi açısından son derece önemli olmuştur.

Siyasal toplumsallaşmayı tanımlamaya çalışanların sosyal bilim anlayışları, teorik kabulleri, çalıştıkları alan ve ideolojileri yaptıkları tanımları etkilemektedir. Bu yüzden kavramın farklı yönlerini öne çıkartan pek çok tanım yapılmıştır. Siyasal toplumsallaşma genel bir tanım ile “bireyin üyesi olduğu siyasal sisteme ait olan tutumları, inançları değerleri ve bir vatandaş olarak siyasal sistemdeki kendi rolünü öğrenmesi süreci” olarak tanımlanabilir (Greenberg, 1973a: 3). Bir başka ifadeyle, “bireylerin vatandaşlık bilgisini kazanması” (Çelen, 2002: 42) ve “bireylerin siyasal tutum ve değerleri kazanması sürecidir” (McLean, 1996: 386). “Bir toplumda siyasal yönelimlerin –bilgi, tutumlar ya da normlar ve değerler- nesilden nesle aktarımı” (Easton, Dennis, 1973: 24); “siyasal öğrenme” (Jaros, 1973: 23), “bireyin siyasal hayata katılma sürecidir” (Çetin, 2003: 43). Froman, kişinin ait olduğu toplumsal bağlama vurgu yaparak siyasal toplumsallaşmayı tanımlamıştır: “Çeşitli toplumsallaşma araçları vasıtasıyla toplumsal konumlara/bağlama bağlı olarak toplumsal örüntülerin siyasal öğrenilmesi sürecidir” (Froman, 1961: 342). Alman siyaset felsefecisi Beck’e göre (akt. Teber, 1990: 76), “siyasal toplumsallaşma, siyasal düzenin belirlediği (ve/veya değiştirmeyi öngördüğü), siyasal davranışları etkileyecek, yönlendirecek, normları ve tavırları dolaylı ya da dolaysız yollardan insana kavratma ve özümleme süreci olarak tanımlanmaktadır”.

Siyasal toplumsallaşmayı “politik-psikoloji” olarak tanımlayan Teber, süreci tamamen psikolojiyi temel alan bir bakış açısıyla açıklamaya çalışır (Teber, 1990: 27-8): “politik psikoloji, hangi tür toplumsal-ekonomik formasyondan olursa olsun, egemen-resmi devlet ideolojilerinin (merkezi bürokrasilerin, organize edilmiş komplekslerin, kartel pıhtılarının politikalarının) birey psikolojisine yansıma biçimlerini, birey psikolojisini ne tür etkileyip, deforme ve hatta tahrip etmesini tartışır; ya da yine bir başka türlü söylemeyle, resmi (ya da özel) ideolojileri yansıtan birey psikolojisini gözlem konusu yapar”. Buradaki tanımlamadan da zorunlu olarak çıkarılabileceği gibi, Teber için siyasal toplumsallaşma, tam anlamıyla bir “siyasal toplumsallaştırma” sürecidir ve konu üzerinde çalışanların en önemli tartışma alanlarından birisi tam da bu meseledir.

Siyasal toplumsallaşma tanımlarını gözden geçiren Alkan, bütün tanımları kapsayacak bir üst tanımı şu şekilde yapmıştır (Alkan ve Ergil, 1980: 7): “Siyasal toplumsallaşma, toplumsal-siyasal çevre ile birey arasında hayat boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireyin siyasi sistemle ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerinin gelişmesidir”.

Tanımların da işaret ettiği üzere, her şeyden önce siyasi toplumsallaşma toplumsal bir varlık olarak insan ile ilgili bir süreçtir ve kişi, bu süreçte etkili olan kişiler ve araçlar dolayısıyla siyasi kimliğini inşa etmektedir. Bu süreç, sadece bir gelişim, öğrenme ya da eğitim süreci olarak kabul edilemez. Siyasi toplumsallaşma, gelişimin, öğrenmenin ve eğitilmenin bir arada etkileşim halinde olduğu bir süreçtir. Sadece insan ve insanın ürettikleri ile ilgili bir durum olarak siyasallık siyasi toplumsallaşma ile sürekli ve yeniden üretilmektedir. Bu yüzden siyasi kültür ile bağlantılı olarak siyasi toplumsallaşmayı tanımlayanlar, süreci siyasi normların, değerlerin ve inançların kazanılması olarak kabul etmişlerdir (Jarry, Jarry, 1995: 500). Yücekök’e göre (1987: 13), “siyasi toplumsallaşma, siyasi kültürü meydana getirir. Siyasi kültür ise kurumları ve kurumlar tekrar siyasi toplumsallaşmayı etkiler; böylece siyasi kültür üzerinde değişimler yaratır. Bütün bu etki ve tepki ilişkileri ise siyasi davranışı meydana getirir”. Siyasi toplumsallaşma ile siyasi kültür ve kurumlar arasında diyalektik; karşılıklı olarak birbirini belirleyen bir ilişkinin var olduğu söylenebilir. Bütün bu siyasi unsurları birbirlerini etkilemekte ve belirlemektedir. Genel siyasi kurumu da bu işleyişin, karşılıklı etkileşim süreçlerinin bir sonucu ve kaynağı halindedir (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Siyasallığın siyasal toplumsallaşma yoluyla sürekli ve yeniden üretimi: Sadece çocukluk ve gençlik dönemleri ile sınırlandırılmayacak olan siyasal toplumsallaşma, bu karşılıklı etkileşim yoluyla üretilmektedir (Şekil için bkz. Yücekök, 1987: 14).

Siyasal toplumsallaşma araştırmalarının önemli bir bölümü, çocukların ve gençlerin ya da genel bir şekilde ifade edilecek olursa yetişme/gelişme çağındakilerin siyaseti algılamaları ve siyasallaşmaları üzerine yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır. Siyasal toplumsallaşmanın bir toplumsallaşma türü olduğu göz önünde bulundurulduğunda çalışmaların gelişim çağındakiler üzerine yoğunlaşması olağan bir durumdur. Nitekim toplumsallaşma çalışmalarının çok büyük bir bölümü de gelişmekte olan çocuklar, ergenler ve gençler üzerine yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Yetişkinlik öncesi dönem olarak adlandırılan bu dönemin toplumsallaşma çalışmaları açısından bu kadar büyük bir önem arz etmesi, sürecin toplumsallaşan üzerindeki etkinliğinin çok yüksek düzeyde olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de siyasal

toplumsallaşmanın ne zaman başladığı ve eğer tamamlanan bir süreç ise ne zaman tamamlandığı; erken yaşlarda öğrenilen siyasal bilgilerin ve değerlerin hayat boyu insanları ne derece etkilediği, siyasal bilincin erken yaşlarda mı yoksa yetişkinlik dönemlerinde mi öğrenildiği v.b. sorular siyasal toplumsallaşma çalışmalarında tartışılan önemli meselelere işaret etmektedir (Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 48).

İnsanların siyasallaşmalarının hayatlarının hangi dönemlerinde daha yoğun gerçekleştiği üzerine çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bu alandaki tartışmaya dâhil olan sosyal bilimcilerden bazıları çocukluk dönemini çok önemsemişler ve çocuklukta kazanılan siyasallığın izlerinin hayatın tamamına yayıldığını savunmuşlardır (Hyman, 1969: 52; Bilgin, 2005: 34-5; Duverger, 1995: 102). Konuya ilgi gösteren bir grup sosyal bilimci ise siyasal toplumsallaşma çalışmaları dâhilinde çocukluk döneminin siyasal bilinçlenme konusunda fazla abartıldığını savunmuşlardır. Bu konuda tartışılan bir başka önemli mesele ise çocuklar üzerinde yapılan uygulamalı çalışmalardan onların siyasallıklarını ölçmenin öyle kolay bir iş olmadığı meselesidir. Söz gelimi, ilköğretim çağındaki çocuklara uygulanan bir ankette çocuklara cumhurbaşkanının, başbakanın ya da başka siyasetçilerin adlarını bilip bilmediklerini sormanın ve verilen cevaplara göre bilenlerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinin farklılık arz ettiğini iddia etmenin ne derece geçerli olduğu sorusu tartışılmıştır.¹⁹ Bu yaşlarda edinilen bilgilerin bir değer alanı olarak siyasallık

¹⁹ Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuklar üzerine anket uygulamanın eleştirisi konusunda özellikle Kıta Avrupasından siyaset sosyologu Maurice Duverger'in katkılarına bakılabilir (Duverger, 1995: 102-3). Türkiye'de yapılan bazı çalışmalarda da çocukların devlet büyüklerini tanıma durumlarından siyasal toplumsallaşma süreçlerini açıklama girişimleri dikkat çekmektedir. Örneğin Yeşilorman'ın ilköğretim okullarında yaptığı bir çalışmada, öğrencilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinin genel siyasal yapı düzeyinde çok farklı olmadığı; bununla birlikte, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, siyasal otoriteyi tanıma konusunda daha bilgili oldukları ortaya çıkmıştır (Yeşilorman, 2006: 25-6). Cumhurbaşkanının ve başbakanın kim olduğunu bilme durumu ile siyasal toplumsallaşma arasında ilişki elbette kurulabilir ve siyasal liderler, çocuklukta ilk kavramsallaştırmalar olarak öne çıkmışlardır (Bkz. Greenstein, 1973: 57). En azından bu bilginin siyasal ilgiye dayandığı kabul edilebilir. Ancak bu bilginin siyasal toplumsallaşma süreci ile ilişkisinin yine de açıklanamayacak boyutları vardır. Siyasal otoriteleri bilmek, pekâlâ bir genel bir enformasyon/malumat düzeyinde de olabilir. Özellikle A.B.D.'de çok küçük yaşlardaki çocukların devlet başkanının ya da siyasal parti liderlerinin adlarını bilip bilmediklerine yönelik çalışmalar artık

açısından ne derece önemli olduğu ve temel alındığı ciddi bir meseledir. Çünkü kişiliğin ve kimliğin oluşumunda mevcut siyasal yapı ile ilgili bilgilerin tercihe ve eyleme nasıl yansıtıldığı ve yansıtacağı daha önemli bir meseledir.

Siyasallık, insanın toplumsallığı ile ilgili bir durum olması dolayısıyla toplumsal değişmeden etkilenir. Gerek kişinin dışında gerçekleşen olaylar ve yine kişinin isteminden bağımsız varlık bulan siyasal sistemden ya da toplumsal değişmeden kaynaklanan etkenler, gerekse kişinin kendi psikolojik deneyimlerinin bir sonucu olarak kişilerin siyasal tercihlerinde değişmelerin olması insan hayatında sıkça karşılaşılan bir durumdur. Burada tecrübe edilen değişme de siyasal toplumsallaşma süreci ile doğrudan ilişkilidir ve söz konusu süreci açıklayabilecek en önemli siyaset bilimi alanlarının başında siyasal toplumsallaşma gelmektedir. Çünkü siyasal toplumsallaşma, sadece çocukluk ve ilk gençlik yılları ile sınırlı bir süreç olarak kabul edilemez. Süreç, daha önce genel olarak açıklanan toplumsallaşma süreci gibi insan hayatının bütününe yayılmıştır. Bu yüzden de toplumsal değişmeye ya da kişisel ilgilere göre siyasallık durumunda yaşanan sürekli değişmeyi Doğan, “yeniden siyasal toplumsallaşma” olarak adlandırmakta ve bu değişmeye bağlı olarak kişinin çocukluğun dışında, hayatının geri kalan döneminde yaptığı şeyin siyasal sembolleri tekrar anlamlandırmak olduğunu belirtmektedir (Doğan, 2005: 39). Böylece siyasal toplumsallaşma, hayat boyu yeniden siyasal toplumsallaşmalar şeklinde birey tarafından tecrübe edilmektedir.

Toplumsallaşma sürecine bağlı olması dolayısıyla siyasal toplumsallaşma için de birincil ve ikincil siyasal toplumsallaşma süreçlerinden bahsetmek mümkündür. İnsanların içinde büyüdükleri ve ilk eğitimlerini aldıkları aileleri, hayatlarının ilk dönemlerinde çok etkili olmaktadır. Burada edinilen bilgi, inanç, tutum ve değerlerin insan hayatı boyunca etkili olması beklenecek bir durumdur. Bununla birlikte insanların sosyal çevresini oluşturan ortamlar da sürekli aynı kişilerden

pek yapılmamaktadır. Buradan elde edilecek bilgi ile siyasal toplumsallaşma arasında kurulacak ilişki, üzerinde çok tartışılacak bir ilişkidir. Ancak 1985 yılında Bursa’da Kalaycıoğlu ve Sarıbay’ın yaptığı bir araştırmada, kız ve erkek öğrencilerin babalarının tuttuğu partiyi bilmeleri ile kendilerinin parti tutma durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Kalaycıoğlu, Sarıbay, 2007: 509). Bu analiz, siyasete ilgi açısından değerlendirilebilir.

oluşmamaktadır. Zamanla kişinin okuldaki, iş yerindeki arkadaş çevresi değişmektedir. Yeni sosyal çevrelerde farklı insanlarla kurulan iletişim –ki siyasal toplumsallaşma açısından bir siyasal iletişim olarak kabul edilebilir- kişide siyasal inanç ve tutumlarını sorgulamaya sebep olabilmekte, hatta bununla da kalmayıp siyasal görüşlerini değiştirmeye sonuçlanmaktadır. Tam tersi bir durum olarak, kişi yeni sosyal çevresiyle kurduğu iletişimden dolayı siyasal görüşlerini daha da pekiştirebilir. Bu durum da siyasal toplumsallaşma dâhilinde ele alınabilecek bir durumdur. Bu yüzden bir toplumsallaşma süreci olarak siyasal toplumsallaşmada birincil/asli ve ikincil/tali süreçlerden bahsetmek mümkündür.

1. 2. 2. 2. Siyasal Toplumsallaşma Disiplininin Gelişimi Üzerine

Modern bilim paradigmasına göre her ne kadar bağımsız bilimler olarak sosyal bilimlerin ve bu arada siyaset biliminin tarihinin çok uzun bir geçmişi olmasa da, bu bilimlerin insanlığın en eski dönemlerinden beri üretilen felsefi ve tarihsel çalışmaların bilgi mirasçıları olduğu genelde kabul edilen bir görüştür.

Siyasal toplumsallaşma üzerine çalışanlar, M.Ö. 5. yüzyılda yazılmış olan Platon'un *Devlet*'ini ve M.S. XVI. yüzyılda yazılan Machiavelli'nin *Prens*'ini alana yapılan ilk katkılardan kabul ederler (Bkz. Greenberg, 1973a: 5; Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 2). Bu düşünürlerle birlikte Thomas More, Jean-Jacques Rousseau, Thomas Hobbes gibi düşünürler de siyasal toplumsallaşma konusunda fikirlerinden yararlanan düşünürler olarak kabul edilmektedirler (Alkan, 1979: 2).

İnsanların nasıl bir siyasal bilinç üzerine yetiştirilmesi gerektiğine ilişkin mesele, çok eski zamanlardan beri iktidar sahiplerinin ve toplumsal düzen meselesi üzerine düşünen filozofların temel tartışma alanlarından birisi olmuştur. Bu konuda tarih boyunca yapılan katkılar dolayısıyla pek çok farklı fikir ortaya atılmıştır. Aynı zamanda bu konu iktidarların ve siyasal rejimlerin nasıl bir eğitim siyaseti izleyeceklerini belirleyen bir konu olarak da öne çıkmaktadır.

Platon ideal bir devlet ve toplum çözümlemesi yaptığı *Devlet* adlı eserinde, devlet-insan ilişkileri bağlamında insanlara nasıl eğitim verilmesi konusu ile özel olarak ilgilenmiştir. Platon'a göre devlet vatandaşlarının eğitimine çok küçük

yaşlardan itibaren çok büyük bir önem vermelidir (2002: 64).

Yalnızca Batı Felsefesine ait metinlerde değil, Doğu Felsefesinde de siyasal toplumsallaşma bağlamında insan ve siyaset ilişkisine değinen düşünürler olmuştur. Çocukların yetiştirilmesi ve terbiye edilmesi, gerek genel toplumsal düzenin gerekse siyasal ilişkilerin ahenkli bir şekilde devam etmesi açısından önemsenmiştir. Sosyolojiye giden yolda toplum felsefesinin tarihteki en önemli isimlerinden birisi olan İbn Haldun, çocukların erken yaşlarda eğitilmesi gerektiğini vurgularken, söz konusu eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin önerilerde de bulunmuştur (İbn Haldun, 1996: 154–160). Siyaset felsefesi konusunda İslam dünyasının yetiştirdiği en önemli isimlerden birisi olan Farabi, *El Medinet-ül Fadıla* (Erdemli/Faziletli Şehir) adlı eserinde, Platon'un *Devlet*'ine, Thomas More'un *Ütopia*'sına benzer bir ideal şehir ve toplum tasavvurunda bulunur. Ona göre İdeal Şehir, erdemli ve mükemmel bir topluma ve devlete ulaşmak için birbirlerine yardım eden insanlarla mümkündür (Farabi, 1997: 101). More'un *Ütopia*'sında, herkes birbiri ile uyum içinde yaşarken, böyle yetişmelerinde edindikleri bilgilerin, okudukları kitapların ve devletin verdiği eğitimin rolü önemlidir (More, 1997: 94). Siyasal hayattaki düzenle aile hayatındaki düzen arasındaki ilişkiye dikkat çeken Konfüçyüs'e göre, siyasal düzenin sağlanmasında ailenin çok önemli bir rolü vardır ve bu yüzden çocuk, anneye ve babaya ne kadar saygılı yetiştirilirse ileride devlet büyüklerine de o kadar saygı duyan bir vatandaş olabilir (Konfüçyüs, 1997: 24; Jaros, 1973: 11; Sarıbay ve Öğün, 1998: 68; Alkan, 1979: 2-3). Burada değinilmeyen görüşler de dahil olmak üzere, kişilerin nasıl yetiştirilmesi gerektiğine ilişkin görüşler, çağdaş siyasal toplumsallaşma çalışmalarının öncüleridir.

Siyaset felsefesi ve siyasal tarih alanlarında gerek Batı ve Hıristiyan düşünce dünyalarından gerekse Doğu ve İslam düşünce dünyalarından literatüre yapılan katkılar azımsanmayacak kadar çoktur ve pek çok eser ile siyasal toplumsallaşma arasında çeşitli bağlar kurulabilir. Ancak modern siyaset bilimi açısından değerlendirildiğinde siyasal toplumsallaşma, diğer siyaset ve sosyal bilim çalışma alanları ile karşılaştırıldığında çok eski bir araştırma alanı değildir. İlk çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrası döneme rastlar ve 1960'larla birlikte bu alana özellikle A.B.D.'de yoğun bir ilgi gösterilmiştir. Kavramın ortaya çıkması ve sosyal bilim

dünyasındaki kabulü II. Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Bilindiği gibi II. Dünya Savaşı (1939–1945), sadece insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisi olmakla kalmamış, aynı zamanda sosyal ve siyasal bilimlerde yeni bir döneme geçilmesine de sebep olmuştur. Özellikle faşizmin bu savaşta yenilgiye uğraması ve savaş sonrası uluslar arası siyasetin savaş ile yaşanan tecrübelerle yeniden şekillenmesi, sosyal ve siyasal bilimler için de yeni tartışma alanlarının oluşmasına ve bazı kavramların diğerlerine göre daha çok öne çıkmasına sebep olmuştur. Siyasal toplumsallaşma, bu dönemde özellikle II. Dünya Savaşı öncesi dönem üzerine yoğunlaşan bir alan olarak öne çıkmıştır (Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 4). Bu yüzden siyasal toplumsallaşma üzerine yapılmış olan çalışmalar, II. Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Bu çalışmalarda asıl sorgulanan mesele, bu rejimlerde insanların nasıl başkalarını yok edecek şekilde siyasal hale getirildikleri meselesidir. Özellikle bu konu, alan üzerine çalışanların ilgisini çekmiştir.

Siyasal toplumsallaşma kavramını ilk defa ünlü Amerikalı siyaset bilimci Seymour Martin Lipset, 1954 yılında yayımlanan “The Psychology of Voting: An Analysis of Political Behavior” (Oy Vermenin Psikolojisi: Siyasal Davranışın Bir Analizi) başlıklı makalesinde kullanmıştır (Westin, 1981: 37; Alkan, 1979: 3).²⁰

²⁰ Westin’e göre, siyasal toplumsallaşma konusunda yayımlanan ilk kitap, 1920’lerin ve 1930’ların vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi konularını temel alan Charles E. Merriam’ın *The Making of Citizens* (Vatandaşların Oluşturulması) adlı kitabıdır (Westin, 1981: 37). Serol Teber, Alman edebiyatçı Heinrich Mann’ın 20. yüzyılın başında yazdığı *Uyruk* adlı romanının hem siyaset psikolojisi hem de siyasal toplumsallaşma açısından ilk önemli eser olduğunu iddia eder (Teber, 1990: 68). Harold Laswell’in psikanalitik bir yaklaşım temelinde hazırladığı *Psychopathology and Politics* (Psikopatoloji ve Siyaset) adlı çalışması ile Frankfurt Okulu üyelerinin A.B.D.’de buldukları yıllarda yaptıkları uygulamalı bir araştırmaya dayanan *Önyargı Üstüne Çalışmalar* adlı beş ciltlik çalışmadır (Alkan, 1979). Bu serinin üçüncü cildi, *Otoriteryen Kişilik*, Theodor Adorno tarafından kaleme alınmıştır. Siyasal toplumsallaşma konusuna yapılan ilk önemli katkılardan kabul edilen bu çalışmada Adorno’nun amacı “Hitler tipinde birisinin toplumda nasıl ortaya çıkabileceği” sorusunun cevabını ya da olası cevaplarını bulmaktır. Bu çalışmada, anti-semitist önyargının nasıl oluştuğuna ilişkin bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, “Yahudi, yüksek derecede önyargılı özne için, aşırı ölçüde klişeleştirilmiştir; aynı zamanda da toplumsal hayattaki rolüyle ya da bir meslekle değil de bizatihi insani varoluşuyla tanımlandığı ölçüde başka bütün umacılardan daha fazla

1950’li yıllarda kavramın başka yüzeysel kullanımlarına özellikle siyasal psikoloji ve siyasal sosyoloji çalışmalarında rastlansa da kavram üzerine açıklayıcı ilk çalışma, Herbert Hyman’ın 1959 yılında yayımladığı *Political Socialization* (Siyasal Toplumsallaşma) adlı eseri olmuştur (Westin, 1981: 37). Teorik ve uygulamalı iki bölümden oluşan bu çalışmanın alt başlığı ise “Siyasal Davranışın Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma” şeklindedir (Hyman, 1969). 1960’lardan itibaren siyasal toplumsallaşma, siyaset biliminin önemli bir alt disiplini haline gelmiştir (Dennis, Jennings, 1970: 5). Lipset, “Siyasal Sosyoloji” başlıklı makalesinde, Amerikalı siyaset bilimcilerin siyaset üzerine yapmış oldukları çalışmaların siyasal katılım ve özellikle de ölçülebilirliğinin sağladığı avantajlar yüzünden oy verme davranışı üzerine yoğunlaştığına dikkat çekmektedir (Lipset, 1973: 180). Ancak ne genelde siyasallık ne de siyasallığın inşa edilme süreci olarak kabul edilen siyasal toplumsallaşma süreci sadece siyasal katılmaya indirgenebileceği bir mesele değildir. Bütün bunların ötesinde siyasal toplumsallaşma ve siyasallık daha geniş bir perspektiften bir kimlik meselesi olarak da kabul edilebilir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönem A.B.D.’nin sadece siyasal alanda dünyanın en önemli gücü haline geldiği bir dönem değil, aynı zamanda sosyal bilimlerde de etkinliğini bütün çevrelere kabul ettirdiği bir dönemdir. 1960’lar ve 1970’ler boyunca A.B.D.’de siyasal toplumsallaşma çalışmaları çok yoğun bir şekilde yapılmıştır. Özellikle Duverger’nin belirttiği gibi, Kıta Avrupası’ndaki çalışmalar, A.B.D.’de yapılanlarla göre azdır ve bu çalışmalarda A.B.D.’de yapılmış olan çalışmalara ciddi eleştiriler yöneltilmiştir (Duverger, 1995: 103). 1980’lerden bu yana ise eski yoğunluğundan söz edilemese de, özellikle farklı nesilleri, farklı sınıflardan insanları, çocukları, gençleri, okulları, kitle iletişim araçlarını öncelikli konular olarak belirleyen bir alan olması dolayısıyla farklı disiplinlerden bilim insanları, siyasal toplumsallaşma alanında çalışmalar yapmaya devam etmektedir.²¹

kişiselleştirilmiştir (Adorno, 2003: 42-3). Bu çalışmada Freud ve Fromm gibi psikologların görüşlerinden sıkça yararlanılmıştır.

²¹ Siyasal toplumsallaşma konusunda A.B.D.’de yapılan ilk çalışmalar 1950’lere rast gelmesine rağmen Türkiye’de siyasal toplumsallaşma konusundaki ilk çalışmalar 1970’li yıllarda yapılmıştır. Ancak bu konuda Kıta Avrupası ve İngiltere’de siyasal toplumsallaşma alanındaki çalışmaların

A.B.D’de yapılan çalışmalarla karşılaştırılmayacak kadar az olduğu da ayrıca belirtilmelidir. Avrupalı siyaset bilimciler ve sosyal bilimciler, siyasal toplumsallaşma konusuna A.B.D’li meslektaşları kadar ilgi göstermemişlerdir.

Siyasal toplumsallaşma konusunda yapılan çalışmaların önemli bir kısmı Türkiye’de siyaset konusunda öncü ve sembol bir okul olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (A.Ü.S.B.F.) öğretim üyelerince gerçekleştirilmiştir. Kayda değer nitelikte ve kavram üzerine genel bir şekilde yoğunlaşan ilk ve en önemli çalışmalardan birisi, A.Ü.S.B.F. öğretim üyelerinden Türker Alkan’ın 1979 yılında yayımlanan *Siyasal Toplumsallaşma* adlı çalışmasıdır. Yine aynı fakültenin öğretim üyelerinden Ahmet Nedim Yücekök, 1987 yılında yayımlanan *Siyasetin Toplumsal Tabanı: Siyaset Sosyolojisi* adlı eserinde konuya özel bir önem vermiş ve ayrı bir bölümde siyasal toplumsallaşmayı incelemiştir. Aynı fakülteden konu üzerine çalışmalar yapanlardan birisi de siyasal toplumsallaşmanın iletişim boyutu ile ilgilenen Oya Tokgöz’dür. Tokgöz’ün S. B. F. Dergisinde 1978 yılında yayımlanan “Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçlarının Rolü ve Önemi” başlıklı makalesi siyasal toplumsallaşma konusunda yapılan ilk ve önemli katkılardan birisidir (Tokgöz, 1978: 79-92).

Konu üzerine yapılan çalışmalardan kayda değer olan bir diğeri ise Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Mimar Türkkahraman’ın yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarıdır. Yüksek lisans çalışmasında siyasal toplumsallaşmada tarih ders kitaplarının etkisini değerlendiren Türkkahraman, doktora tezini *Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm* adıyla 2000 yılında kitaplaştırmıştır (Bkz. Türkkahraman, 1998; Türkkahraman, 2000). Yine 1990’lı yıllarda yapılan bir diğerk akademik çalışma, İsmail Kaplan’ın *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi* adlı doktora çalışmasıdır. (Kaplan, 2005). Sefa Şimşek’in *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri* adlı doktora çalışması da Türkiye’nin yaşadığı toplumsal dönüşümü bağlamında siyasal toplumsallaşma alanına dâhil edilebilecek bir eserdir.

Yüksek lisans düzeyinde yapılan çalışmalar da göz önünde bulundurulduğunda (Bkz. Akay, 2006; Çuhadar, 2006; Elmas, 2007), henüz genç bir nüfusa sahip olan ve siyaset kurumunun çok etkin bir rol oynadığı yaklaşık iki yüzyıllık modernleşme tecrübesine sahip bir toplumda, siyasal toplumsallaşma konusundaki çalışmaların yeterli olduğu söylenemez.

Türkiye’deki siyasal toplumsallaşma çalışmaları açısından kayda değer çalışmalardan birkaçı – ki alanda yapılan ilk çalışma olan Türker Alkan’ın kitabı da bu gruba dâhildir- Yurttaşlık Bilgisi (daha sonra Vatandaşlık Bilgisi olarak adı değiştirilmiştir) kitaplarını inceleyen çalışmalardır (Bkz. Üstel, 2004; Caymaz, 2007). Bu çalışmalar “vatandaşlık” meselesini temel aldıklarından siyasal toplumsallaşma bağlamında alana önemli katkılar olarak değerlendirilebilirler.

1. 2. 2. 3. Siyasal Toplumsallaşma Teorilerine Genel Bir Bakış

Siyasal toplumsallaşmaya yaklaşım tarzlarının gerisinde ideolojik bir argümanın beslediği devlet-toplum-birey ilişkilerine bakış açısındaki farklılıklar yatmaktadır. “Plüralist teoriler bireyi; kolektivist teoriler toplumu; otoriter ve totaliter teoriler ise devleti ideolojilerin temeline oturturlar ve siyasal değişimi ve siyasal toplumsallaşmayı bu üç olgudan birinin etkinliği/belirleyiciliği çerçevesinde ele alırlar” (Çetin, 2003: 47).

1960’larla birlikte artan siyasal toplumsallaşma çalışmalarında bazı teorik eğilimler öne çıkmıştır. Özellikle çalışmaların A.B.D.’de çok yoğun bir şekilde yapılıyor olması, bu ülkede yaşayan sosyal ve siyaset bilimcilerinin genelde paylaştığı paradigmalardan etkisi ile siyasal toplumsallaşma teorilerinin oluştuğunu göstermiştir. Buna göre, siyasal toplumsallaşma çalışmalarında iki temel teorik anlayış öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bireylerin siyasal bakış açılarından kaynağını alan çeşitli yönelimlerin temellerini anlama arzusuna dayanan mikro yaklaşımlardır. İkinci yaklaşım ise süreçleri ve siyasal sistemleri analiz etmeye çalışan makro yaklaşımdır (Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 4).

Siyasal toplumsallaşma araçlarının süreçteki rolüne değinen bir makalesinde Paul Allen Beck, alan üzerine yapılan çalışmalarda iki perspektifin öne çıktığına dikkat çekmiştir. Bu perspektifler, “eğitim” ve “öğrenme” perspektifleridir ve çalışmalarda daha çok eğitim perspektifi temel alınmıştır (Beck, 1977: 115). Burada Beck, eğitim ile daha çok bireyin dışındaki toplumsallaştırıcılara; öğrenme ile de aktif bir varlık olarak bireye göndermede bulunmaktadır.

Özellikle siyasal toplumsallaşma konusunda psikolojiyi temel alan teorik katkıları değerlendiren Çelen’e göre (2002: 43-4), “siyasal toplumsallaşmayı açıklayan psikolojik yaklaşımlar, sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim ile kavramı açıklamaya çalışan iki temel görüşte toplanmıştır. Sosyal öğrenme ve davranışçı yönelim, siyasal toplumsallaşma çalışmalarının içinde en popüler olanıdır. Bu psikolojik yönelimli araştırmalar “süzgeç” ve “biçimlendirme” etkilerinden söz eder. Buna göre ilk edinilen bilgiler ve duygular, sonradan gelecek olanlar için seçici bir işlev görür. Böylece ilk izlenimlere uyan etkilerin alınıp benimsendiği, ters

düşenlerin ise atıldığı iddia edilmiştir. Sosyal öğrenme yönelimine göre çocuklar, siyasal akıl yürütmeye yeterlidirler, siyasal ortamdan dolayı ya da doğrudan mesaj alırlar ve sosyal ilişkilerinde kuvvet kontrolü ve işbirliğini yaşarlar. Davranışçı yönelimli araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde veriler, çocuklar ve gençlerin siyaseti tam olarak kavrayamadıklarını göstermektedir. Çocuğun hazırlanan ortamda istenilen düzeyde davranış kazanamamasında taklitten öte bir durumun bulunduğunu, özdeşleşme, bilişsel yapı gibi ara değişkenlerin olabileceğini akla getirmektedir. Bilişsel gelişimsel yönelimli değerlendirmeler ise bireyin toplumsallaşma sürecini çevresi ile aktif etkileşim sonucunda kazandığını ileri sürmektedir”. Daha önceki bölümde değinilen, gelişim psikolojisinin toplumsallaşma konusundaki katkıları da göz önünde bulundurulduğunda, psikolojiyi merkeze alana yaklaşımların süreci bilişsel temelde ele almaya meyilli oldukları öne çıkmaktadır. Ancak “siyasal toplumsallaşmayı salt bilişsel yapıların gelişimi ile açıklama da bireyi yanılgıya düşürebilir. Siyasal toplumsallaşmanın sağlanması için bilişsel yapıların gelişiminin yanı sıra bireyin sosyal çevre ve siyasal kültür ile etkileşime girmesi gerekmektedir” (Çelen, 2002: 45).

Burada -mikro ya da makro- yaklaşımlardan birisinin diğerinden üstün olduğunu iddia etmek yanlış olacaktır. Her iki yaklaşımı benimseyenlerin de alana değişik düzeylerde katkıları olmuştur. Alkan’a göre (1979: 9), bu iki yaklaşım arasındaki sentez olanaklarını araştırmak ve birbirlerine ne gibi katkıları olabileceğini görmek daha doğru bir tutum olacaktır. Davranışçı yaklaşımı senteze götüren bir yöntem olarak kabul eden Yücekök’e göre (1987: 12), her toplumun değişik sosyo-ekonomik yapısı olması nedeniyle kendine özgü davranış kalıpları vardır. Psikoloji ve sosyoloji ile bir senteze varılarak siyasal kültürün hem bireylerin davranışlarını belirleyen yapısına hem de bireylerin davranışlarında ortaya çıkmasına ulaşılmaktadır. Bu yüzden, Çetin’in de belirttiği gibi “siyasal davranışları ve siyasal toplumsallaşmayı salt bireyin toplumu etkilemesine veya toplumun bireyi şekillendirmesine indirgemek yanlıştır” (Çetin, 2003: 45). Sürecin daha geniş bir perspektiften, çapraz etkiler göz önünde bulundurulması gerekmektedir ki bu ilişkiler tek boyutlu kurulduğunda, siyasal toplumsallaşmanın pek çok yönü görülememektedir.

Siyasal toplumsallaşma bağlamında bireysel yönelimler üzerine yoğunlaşan çalışmalar, A.B.D.’de özellikle siyasal katılma ve oy verme davranışı –ki bu konularda yapılan çalışmaların aşırıya varan düzeylere ulaşması dolayısıyla siyaset çalışmalarında “katılım patlaması” denilen bir dönem yaşanmıştır- üzerine yapılan çalışmaların bir sonucu olarak gelişmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalarda, okul çocuklarının siyasal gelişimleri üzerine yoğun bir şekilde çalışılmıştır (Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 5-7). Bu çalışmalarda bireyden hareketle siyasal toplumsallaşma açıklanmaya çalışılmıştır. Jaros’a göre bireyi temel alan siyasal toplumsallaşma teorilerinin etkisi alanın ilk çalışmalarında yoğun bir şekilde görülmektedir ve bu teoriler dahilinde yapılan ilk çalışmalar, daha çok siyasal öğrenme bağlamında çocukların siyasal yönelimlerini açıklamaya yönelmiş çalışmalardır (Jaros, 1973: 141).

Özellikle siyasal sistem ve yapıyı temel alarak siyasal toplumsallaşmayı açıklamaya çalışan makro yaklaşımlar, siyasal toplumsallaşmayı siyasal kültürün, dolayısıyla da siyasal sistemin kendi kendisini üretmesi süreci ve işleyen genel sistemin bir fonksiyonu ya da parçası olarak görmektedir. Süreci açıklamada birey yerine sistem öncelenmiştir ve bireysel siyasal eğilimlerden kaynaklanan benzerlik ve farklılıklardan ziyade siyasal sistemlerin siyasal toplumsallaşmadaki etkinlikleri hesap edilmiştir. Bu anlayışı benimseyenlerin başında “sistem yaklaşımı”nı savunan A.B.D.’li siyaset bilimci David Easton ile “Yapısal-İşlevselci” teoriyi temel alarak siyasal toplumsallaşma sürecini açıklamaya çalışan Gabriel Almond gelmektedir (Jaros, 1973: 140; Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 8).

Cutler, (1977: 294-5), siyasal toplumsallaşma çalışmalarında metodolojik açıdan iki eğilimin olduğunu savunur. Bu eğilimlerden ilki, grup ve topluluk yaklaşımı ile siyasal toplumsallaşmayı açıklamaya çalışırken, aile içi etkileşim dolayısıyla değerlerin ve tutumların geliştiğine vurgu yapar. İkinci yaklaşım olan nesil/soy yaklaşımı, süreci tarihsel bağlamda bireyin içinde doğduğu dönem ve bu dönemin etkin değerleri, doğruları bağlamında açıklamaya çalışır. Toplumsal gerçekliğin sürekli olarak insanların davranışlarında, bilinçlerinde yeniden kurulduğu kabulü açısından bakıldığında, her iki yaklaşımın karşılıklı etkileşiminin siyasal toplumsallaşmayı belirlediği söylenebilir. Ancak bir tek yaklaşım, bütünüyle

karmaşık olan bu süreci açıklamakta elbette yetersiz kalacaktır.

Siyasal toplumsallaşma konusundaki teorik eğilimler bireyi ve sistemi/yapıyı temel alma noktasında iki gruba ayrılırken, öne çıkan teorik yaklaşımlar ise şunlardır: Psikanalitik Yaklaşım, Yapısal-işlevselci Yaklaşım ve Çatışmacı Yaklaşım (Alkan, 1979: 13; Çetin, 2003: 48). Burada bu üç temel teorik yaklaşımın genel olarak bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. 2. 2. 3. 1. Psikanalitik Yaklaşım

Psikolojinin en önemli isimlerinden birisi olan Sigmund Freud ile özdeşleşen psikanalitik yaklaşım, yirminci yüzyıl psikolojisinin en önemli teorik yaklaşımlarından birisi olmuştur. Bu yaklaşım, daha önceki kısımlarda toplumsallaşmanın insan gelişiminin psikolojik yönünün tartışıldığı ve bu bağlamda kısaca değinilen Freud'un psikolojik görüşleri temelinde bir siyasal toplumsallaşma anlayışına dayanmaktadır. Freud'un teorisinin temel varsayımı, davranışlarımızın önemli bir bölümünün bilinçdışı süreçlerden kaynaklandığıdır. Çocukluk sırasında ana-baba ve toplum tarafından yasaklanan ya da cezalandırılan itkilerden birçoğunun doğuştan gelen içgüdülerden geldiğine inanan Freud, yasaklandıkları takdirde bu itkilerin yalnızca bilinçten bilinçdışına itildiğini ve orada da davranışı etkilemeyi sürdürdüğünü savunur (Atkinson, Atkinson, Hilgard, 1995: 9).

Freud, insanların devlete karşı çıkmaları ya da var olan siyasal düzene uyum göstermeleri meselesi ile de ilgilenmiştir. Buna göre, "Freud, bireyin siyasal otorite ile olan çatışmasını (ya da uyuşmasını), "erkek" bir psikoloji anlayışıyla, baba-oğul çelişkisine-çatışmasına indirgemiş; birey psikolojisini zaman-mekan boyutlarından soyutlamış; olayı, ana-baba-çocuklar düzeyinde "aile içi sorun" olarak tartışmaya sunmuştur" (Teber, 1990: 29). Küçük yaşlarda aile içinde otorite ve iktidar ilişkileri ile tanışan çocuk, ileride siyasal iktidar ile ilişkisini bu tecrübesi üzerine kurmaktadır.

Siyasal toplumsallaşma konusunda ilk eserlerden birisini yazan Harold Laswell, *Psychopathology and Politics* (Psikopatoloji ve Siyaset) adlı eserinde psikanalitik yaklaşımı temel alarak siyasal toplumsallaşmayı incelemiştir. Bu yaklaşıma göre, çocukluk döneminde edinilen bazı çelişkiler hayat boyu süren

temelli bir nitelik göstermekte, siyasal davranışlarda da etkili olmaktadır. Psikanalitik yaklaşımı temel alarak siyasal toplumsallaşma sürecini açıklamaya çalışanlar, siyasal çatışmaların açık unsurları olan saldırganlık, zorbalık, egemenlik, otoritecilik gibi davranış kalıplarının çocukluğun ilk dönemlerinde edinilen dürtülerden kaynaklandığına dikkat çekerler. Çocukluk döneminde egemen olan “zevk” ilkesi (bireysel istek alanı) ile topluma egemen olan “gerçek” ilkesi (siyasal, toplumsal kültür) birbiriyle sürekli çatışma içinde olduğundan dolayı bireyin istekleri ve kendini gerçekleştirme tamamen sınırlı alan dahilinde olmaktadır (Bkz. Alkan, 1979: 13; Çetin, 2003: 48-9). İd ile süperego arasında süregiden çatışmalar, bu anlayış temelinde siyasal alana çekilmektedir.

Görüldüğü üzere psikanalitik yaklaşım, bireyin kişiliğinde cereyan eden id-süperego çatışması temelinde siyasal toplumsallaşmayı açıklamaya çalışmaktadır. Ancak bireyin hem toplumsal hem de siyasal gelişmesi sadece çocukluk döneminde kendi çıkarları doğrultusunda ortaya çıkan istekleri ve bu isteklerin toplumsal çevre tarafından kısıtlanması ile sınırlı değildir. Bireyin siyasal toplumsallaşmasında çocukluk dönemi de dahil olmak üzere pek çok etken önemli roller oynar. Bu yüzden çevre etkenlerin belirleyiciliği azımsanmayacak derecede süreçte belirleyici rol oynamaktadır. Ayrıca bu teori, insanları siyasal tercihleri noktasında tamamen bireyci, çıkarıcı ve sağlıklı ve düşünceli bir uyumun sonucundan çok bir hastalığın göstergesi (Lasswell'den akt. Alkan, 1979: 14) olarak görmesi açısından olumsuz ve kötümser bir karaktere de sahiptir.

1. 2. 2. 3. 2. Yapısal-İşlevselci Yaklaşım

Yapısal-işlevselci yaklaşım, genelde Amerika'daki sosyal bilimcilerin benimsediği bir yaklaşım olması ve siyasal toplumsallaşmanın konu olarak en çok bu ülkede çalışılmasından dolayı en çok benimsenen teorik yaklaşımlardan birisi olarak öne çıkar. Yapısal-işlevselciliğin temel kabulü, toplumsal insan topluluklarının, birbirine karşılıklı bağımlı, farklılaşmış birimler içerdikleri ve yapıların, esas olarak işlevler tarafından belirlendiği şeklindedir (Moore, 2002: 345). Buna göre, genel toplumsal (dolaylı olarak siyasal) yapı ya da sistem, birbiriyle uyum içerisinde ilişkiler halinde

var olan parçalardan oluşmaktadır. Toplumsal yapı, düzen demektir ve bu yapı dahilinde gerçekleşen süreçler düzeni devam ettirmeye yönelik olarak işlevlerini yerine getirir (Bkz. Poloma, 1993: 34-5; 150-1).

Siyasal toplumsallaşma üzerine çalışmış olanlardan Easton, Almond ve Powell gibi siyaset bilimcilerin benimsedikleri yapısal-işlevselci teoriye göre, bireyin toplumsallaşması bir girdi-çıkı ilişkisidir. Buna göre, sistemin sürekliliğini ve düzenini sağlamak için sistem, üyelerini kendi değer ve ilkelerine uyumlu kılmak için onlara bilgi, düşünce, kural, inanç ve değer aşılacak ister (Çetin, 2003: 50). Bu görüşü savunan en önemli isimlerden birisi olan Gabriel Almond, siyasal toplumsallaşma sürecini genel siyasal sistem dahilinde bir işlev olarak görmektedir. Almond'a göre (1960: 27), siyasal toplumsallaşma süreci ile bireyler üst siyasal kültüre dahil olmaktadır. Bu yaklaşımın genel kabulleri dolayısıyla düşünüldüğünde siyasal toplumsallaşma, genel siyasal sistem dâhilinde açıklanabilecek bir süreçtir ve toplumsallaşma araçları yoluyla toplumun üyelerini genel siyasal sisteme uyumlu birer üye olarak yetiş(tiril)mesi işlevini yerine getirmektedir. Teorinin uyum ve düzene dayanması dolayısıyla, var olan sistem dahilindeki bireylerin toplumsallaşma potansiyellerinin de doğal olarak uyum ve düzen temelli olduğu iddia edilmiştir ve nesillerin söz konusu düzenin aktarılması ve devam ettirilmesi konusundaki önemine vurgu yapılmıştır (Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 18; Easton, Dennis, 1973: 25).

Yapısal-işlevselci teori temelinde siyasal toplumsallaşmayı açıklayanların düzene vurgu yapmaları, değişimi ve düzen karşıtı ve iktidar ideolojisinin dışında kalan siyasal görüşleri açıklamada yetersiz olduğu dolayısıyla eleştirilmiştir (Alkan 1979: 15). Bilindiği gibi siyasal sistemler, sadece durağanlık ve barış halinde birbiriyle uyum içinde çalışan kurumların bütününe karşılık gelmezler. Siyasal sistemler, kriz, savaş v.b önemli toplumsal değişmeler de yaşamışlardır. Bununla birlikte toplumsal değişme dönemlerinde siyasal kültür de değişmekte ve nesiller arasındaki bağın temel unsurları olan inançlar, değerler, normlar da değişmektedir. Bütün bu unsurların değişmesi ise siyasal toplumsallaşmayı da dönüştürmekte ve toplumda yapısal-işlevselciliğin kabul ettiği anlamda düzenli bir girdi-çıkı ilişkisi yaşanmamaktadır.

1. 2. 2. 3. 3. Çatışmacı Yaklaşım

Siyasetin ve siyasal olanın çatışmaya dayandığını ve dolayısıyla siyasetin bizatihi kendisinin çatışma alanı olduğunu savunan siyaset bilimciler ve siyaset teorileri bulunduğu gibi, genel olarak toplumsal yapıların da aynı şekilde çatışma üzerine inşa edildiğini (Marx ve Engels gibi) savunan düşünürlerin yanında çatışmanın toplumda düzeni sağlama gibi bir işlevi olduğunu savunan sosyal bilimciler de olmuştur (Simmel, Coser, Dahrendorf gibi) (Bkz. Simmel, 1999: 30-37; Poloma, 1993: 97-129).²²

Siyasal toplumsallaşma çalışmalarında psikanalitik ve yapısal-işlevselci açıklamaları yeterli bulmayan bir grup siyaset ve sosyal bilimci, süreci çatışmayı temel olarak açıklamaya çalışmışlardır. Bu çalışmalarda, toplumsal yapıdaki sosyo-ekonomik, sınıfsal ve dini faktörler gibi toplumsal tabakalaşmaya kaynaklık eden etkenler göz önüne alınmıştır. Alkan'a göre (1979: 17), çatışmacı teori, "siyasal sistemde denge ve süreklilik yerine değişime, sınıfsal farklılaşmaların doğurduğu siyasal toplumsallaşmaların farklı görünümüne önem vermektedir". Çatışmacı teoriye bağlı olanlar, hem toplumsal farklılıkların hem de siyasal talep farklılaşmasının ürünü olarak siyasal toplumsallaşma sürecinin de bu farklılıklar arası çatışmaya yol açacağını savunmaktadır (Çetin, 2003: 51).

Çatışmacı teori temelinde A.B.D.'de farklı kesimlerden çocukların siyasal toplumsallaşmaları üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır.²³ Bu yaklaşım dâhilinde

²² Toplumsal ve siyasal yapıları çatışma temelinde açıklayan sosyal bilimcilerden çatışmaya olumsuz anlam yükleyenler olduğu gibi çatışmanın olumlu işlevlerinin de olduğunu savunanlar olmuştur. Özellikle, Dahrendorf ve Coser, toplumun değişim ve bunalım dönemlerinde çatışmanın olumlu bir işlev gördüğünü savunmuşlardır (Marshall, 1999: 111-2)

²³ Nitekim Jaros, Hirsch ve Fleron, çatışma ve toplumsal farklılaşmayı temel aldıkları bir çalışmada, özellikle yoksulluğun ve orta sınıfın klasik normlarından radikal bir şekilde farklı olduğu Doğu Kentucky'deki Appalachian bölgesindeki alt kültürden kaynaklanan farklılıkların çocukların siyasal toplumsallaşmaları üzerindeki etkisini araştırmışlardır (Jaros, Hirsch, Fleron, 1973: 87). Çatışmacı paradigmaya göre yapılan bir diğer çalışma ise Amerika'da yaşayan siyahların siyasal toplumsallaşması üzerinedir. Bu çalışmada, beyazlar ile siyahların özellikle devletin ve polisin

sadece çocuklar ve gençler üzerine değil, genel olarak azınlıkların, aşırı yoksul bölgelerde yaşayanların, kadınların, bazı dini cemaatlerin ve toplumun genelinden farklılaşan grupların siyasal toplumsallaşmaları üzerine de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, çalışmalarında toplumsal tabakalaşma ve farklılaşma konuları dikkat çeken A.B.D.'li siyaset bilimci Dean Jaros, yapısal-işlevselci teorinin toplumu düzenli bir yapı olarak görmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre, toplumsal düzen (ya da uyum) temelinde toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma açıklanamaz; çünkü genel kitlenin toplumsallaşması ile elitlerin/seçkinlerin toplumsallaşmaları birbirinden farklıdır ve siyasal toplumsallaşma araştırmalarında toplumda var olan farklılıklar temel alınarak hareket edilmelidir (Jaros, 1973: 50).²⁴

Çatışmacı yaklaşımın siyasal toplumsallaşmadan çok “siyasal toplumsallaşmalar” üzerine odaklandığı söylenebilir. Ancak daha önceki iki teorik yaklaşıma getirildiği gibi çatışmacı yaklaşıma da bazı eleştiriler getirilebilir. Farklı tabakalardan gelseler de siyasallık konusunda kendilerini aynı ideoloji etrafında tanımlayan insanlara her toplumda rastlanabilir. Siyasetin bir yönünün farklılıkları belli ideallerde birleştirerek çatışmayı aşmak olduğu düşünülürse, bu yaklaşımın da süreci tek başına, tam anlamıyla açıklamada başarısız olacağı açıktır.

Siyasal toplumsallaşma konusunda gerek bireyi gerekse sistemi/yapıyı temel alarak süreci açıklamaya çalışan teorik yaklaşımlar ile yine bu yaklaşımlar ile ilişkili

vatandaşla ilişkisine bakışı konusunda belirgin bir şekilde farklılaştıkları ortaya çıkmış; bundan dolayı da bu iki ayrı toplumsal kesimin siyasal toplumsallaşma süreçlerinin birbirlerinden farklı şekilde sürdüğü şeklinde yorumlanmıştır (Marvick, 1973: 162-5). Yine A.B.D.'de siyahlar ile beyazlar arasındaki siyasal toplumsallaşma farklarını araştıran bir çalışmada Greenberg (1973b: 181), normal vatansever duyguların siyah çocuklarda beyaz çocuklarda olduğu kadar etkili olmadığını tespit etmiştir. Araştırmaların yapıldığı dönemlerde A.B.D. toplumunda siyahlara karşı uygulanan siyasal ve kültürel baskının devam ettiğini ya da önemli ölçüde daha önceki tecrübelerin sürece etki ettiği de belirtilmelidir.

²⁴ Siyasal toplumsallaşma konusunda çatışmacı yaklaşımı benimseyen Jaros, siyasal toplumsallaşma sürecine ilişkin ikili bir ayrım yapar ve siyasetin dışında yer alan sıradan vatandaşların ve çocuklarının siyasal toplumsallaşma süreçlerini “kitle toplumsallaşması” kavramı dâhilinde açıklamaya çalışır. Diğer taraftan siyasetin içinde bulunan siyasal aktörlerin ve çocuklarının siyasal toplumsallaşma sürecini “seçkin toplumsallaşması” kavramı ile açıklamaya çalışır (Bkz. Jaros, 1973: 50-1).

olarak savunulan psikanalitik, yapısal-işlevselci ve çatışmacı teorilerin sürecin açıklanmasına ve bir araştırma alanı olarak gelişmesine yaptıkları olumlu katkılar yadsınamaz. Bu yüzden, bütün bu teorik yaklaşımlardan kaynaklanan bilgi birikimi ve metodolojik katkılar, siyasal toplumsallaşma konusunun bir siyaset bilimi ve sosyal bilim alt disiplini olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

1. 2. 3. Siyasal Kültür, Siyasal Semboller, Siyasal İletişim ve Propaganda

Toplumsallaşma, nasıl ki toplumsal kurumlar, gruplar, bireylerin davranışları gibi uygulamalarla toplumun yeniden üretimini sağlıyorsa, siyasal toplumsallaşma da benzer bir işlevi yerine getirmektedir. Siyasal toplumsallaşma süreci, siyasal kültürün yeniden üretim süreci olarak da kabul edilmektedir (Türkkahraman, 2000: 28). Nitekim siyasal toplumsallaşma tanımlarında siyasal kültüre özellikle işaret eden tanımlar vardır ve konuya ilişkin pek çok çalışmada siyasal kültür önemli bir yerdedir. Yapılan çalışmalardan da iki kavramın tamamen birbirleriyle ilişkili olduğu ve birlikte ele alınmasının daha konuyu daha açıklayıcı bir yaklaşım olacağı izlenimi doğmaktadır.

Bir önceki bölümde, kültür konusuna toplumsallaşma bağlamında değinilmiş ve toplumsallaşmanın bir kültürlenme süreci olarak da kabul edildiği açıklanmaya çalışılmıştı. Nasıl ki kültür, dil temelinde ve semboller aracılığıyla iletişim ve etkileşim örüntülerine karşılık gelen bir yapı ise; “siyasal semboller”, “siyasal iletişim” ve “siyasal etkileşim” de siyasal kültürün temel unsurları ve süreçleri olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda toplumsallaşma bir iletişim ve etkileşim süreci olarak kabul edildiğinde; “siyasal toplumsallaşma, siyasal iletişim ve etkileşim süreçlerine göndermede bulunur” denilebilir. Çünkü siyasal kültür, belli bir siyasal sistemin yönetim temelini oluşturan tutumlar, inançlar ve değerlerden oluşmaktadır. Bu unsurlar, siyasal sistemin yürütülmesini sağlayan bilgi ve becerileri de kapsamaktadır (McLean, 1996: 379). Siyasal kültür, tarihsel süreçte sistem ve sistemi oluşturan üyelerin katkılarıyla oluşan tutumlar, inançlar ve normları/kuralları içinde barındırır. Bir sosyal bilim alt disiplini ve çalışma alanı olarak siyasal kültür, siyasal değerlerin

toplumsallaşması ve etkileşimi süreçleri üzerine yoğunlaşan bir alandır (Abercrombie, Hill, Turner, 2000: 264).

Her ne kadar kavram olarak siyasal kültürün ortaya çıkışının temelinde resmi kurum düzenlemeleriyle gerçek davranışlar arasındaki bağlantıyı anlama durumu bulunsada (Koçak, 1996: 7); siyasal kültürü tanımlamak ve kavramsal sınırlarını tespit etmek oldukça güç bir iştir.²⁵ Nitekim siyaseti tanımlama çabaları göz önünde bulundurulduğunda bu durumun siyasetin ve toplumsal gerçekliğin kendisinden kaynaklandığı söylenebilir. Kavramı tanımlamaya çalışan ve kavramın genişliği ve çok yönlülüğü dolayısıyla pek çok farklı sürece ve olguya göndermede bulunduğunu tespit eden Sarıbay'a göre (1998a: 47), "Siyasal kültür denildiğinde; bazen bir ulusun siyasal gelenekleri veya kamu kurumlarına ruh veren özellikleri anlatılmaktadır. Bunun yanında, siyasal hayata damgasını vuran resmi olmayan kurallara; o toplumda hâkim olan siyasal ideolojinin dile getirdiği amaçlar da siyasal kültür kavramı içinde düşünülmektedir. O kadar ki, bu bağlamda, siyasal önyargılardan siyasal üsluba; siyasal ruh halinden neyin meşru olup neyin meşru olmadığına varıncaya kadar birçok özellik siyasal kültüre atfedilmektedir". Sarıbay'ın tespitlerinin de işaret ettiği üzere siyasal kültür, sadece mevcut siyasal sistem ile uyumlu ve sistemin meşruiyetini kabul etmiş ve devamlılığını isteyen insanların ürettikleri kültür olarak kabul edilemez. Nasıl ki bir toplumda birbirlerinden inançları, değerleri ve adetleri dolayısıyla farklılaşan pek çok alt kültür varsa, aynı şekilde homojen bir siyasal kültürden bahsetmek mümkün değildir. Tersine bir toplumda birden çok; ancak bir arada ve etkileşim halinde siyasal kültürlerden bahsedilebilir. Tarih boyunca her siyasal sistemde, iktidarlardan farklı düşünen, sistemin eksiklikleri ve yanlışları olduğuna inanan ve hatta sistemin tamamen değişmesi gerektiğine inanarak bu hedef doğrultusunda çeşitli yollarla mücadele veren siyasal kültürler ve gruplar olmuştur. Üstelik "siyasal alt kültür" olarak kabul edilebilecek bu grupların dayandıkları

²⁵ Siyaset teorisinde siyasal kültürün kavramlaştırılmasına ilişkin dört eğilim öne çıkmaktadır. Bunlar, öznel (psikolojik), nesnel, bulgusal (heuristic), ve içlemsel (comprehensive) kavramlaştırmalardır. Ancak bu kavramlaştırmalar içinde en çok benimseneni öznel (psikolojik) kavramlaştırmadır (Sarıbay, 1998a: 48-9; Türkkahraman, 2000: 27).

inançları ve ideolojileri dolayısıyla farklı değerleri de olmuştur. Bu durum, hem siyasallığın hem de toplumsallığın en önemli insana özgü durumlarından birisidir.

Genel bir tanımlama ile “bir toplumda var olan inançlar sistemi”ni içeren siyasal kültür (Yücekök, 1987: 17), Çetin’e göre (2003: 82-3), siyasaı ve toplumu kuşatan ilişkiler ağını düzenleyen ve belirleyen değerler, ilkeler, semboller ve ritüelleri içermektedir ve “bir toplumun siyasal ilişkiler, değerler ve ilkeler yönünde geliştirdiği geleneksel, kültürel, ahlaki, ideolojik değerler ve tavırlar bütünü olarak” tanımlanabilir. Siyasal kültür çift yönlüdür ve “genel anlamda kültürün bir parçası olarak insanların (halkın) siyasal kurum ve olaylara psikolojik yönelimini ifade ederken”, diğer yandan “insanların siyasal süreçlere, değerlere ve olaylara yönelik tavır, duygu ve bilgilerinden oluşan bütün”e karşılık gelmektedir (Yayla, 2005: 207).

Çok büyük çaptaki ve insanlar arası karmaşık ilişkileri dâhilinde bulunduran sistemlerde homojen bir yapıdan bahsedilemez. Bu tür yapılarda her zaman farklılıklar olduğu gibi, farklılıklar temelinde kültürel ayrışmalar da olmuştur. Bu yüzden bir toplumda farklı kültürler (örneğin alt kültürler ve karşı kültürler) bir arada yaşayabilir. Siyasal sistemler ve siyasal kültür açısından da benzer bir durum söz konusudur. Siyasal sistemler dâhilinde homojen bir siyasal kültür olmadığı gibi, siyasetin iktidar amacı doğrultusunda çatışma ve mücadele gibi önemli bir temeli olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, çok sayıda farklı siyasal kültürlerin bir arada, bir siyasal sistem dahilinde var olabileceği ortaya çıkar. Belli bir toplum ya da siyasal sistem dâhilinde var olan alt ve karşı siyasal kültürler, kendi ilkeleri temelinde kendi siyasal kültürlerini sürekli olarak üretebilir. Özellikle demokrasiye dayanan siyasal rejimlerde, siyasal partiler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları gibi siyasal örgütlenmeler farklı siyasal kültürlerden kaynaklarını almaktadır.²⁶

²⁶ Küçükömer’e göre (2007: 71-3), Türkiye’de siyasal ayrışmalar, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinden kaynaklanmaktadır. Yine halk (çevre) ve devlet bürokrasisi (merkez) arasındaki farklılık ve bu farklılık temelinde açıklanabilecek olan siyasal partiler de aynı ayrışmalardan kaynağını almaktadır. Türk siyasetinde sağ ve sol kavramlarının yanlış yerleştiğini belirten Küçükömer, Türkiye’deki siyasal kültürün temelinde de söz konusu ayrışmanın var olduğunu savunur. Örneğin II. Meşrutiyet’in ilanından sonra toplumda var olan siyasal kültür farklılaşması İttihad ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı ortaya çıkarmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra

Siyasal kültürü oluşturan en önemli unsurlardan birisi de siyasal değerlerdir. Siyasallığın eyleme dönüşmesinde de siyasal değerlerin önemli bir yeri vardır. Nitekim siyasal toplumsallaşma sürecinin bir yönü de siyasal değerlerin öğrenilmesi ve içselleştirilmesidir. Simpson'a göre (1977: 381-2), "ideolojiler siyasal değerlere sahiptirler. Kişi, siyasal tercihleri ile siyasal değerleri de içselleştirir". Örneğin bir komünist ile bir liberalin siyasal değerleri birbirinden farklıdır. Siyasal fikirlerin ve dolayısıyla da siyasal eylemin değişmesi, az ya da çok siyasal değerlerin de değişmesini beraberinde getirir.

Siyasal kültür ile siyasal toplumsallaşma arasındaki ilişki diyalektik bir ilişkidir. Tokgöz'e göre (2008: 125), "siyasal kültür, bireysel siyasal toplumsallaşma süreçlerini besleyen bir bütün"dür. Bir kişinin siyasal toplumsallaşma süreci, kaynağını dahil olduğu siyasal kültürden alırken, aynı zamanda bu süreç ile siyasal kültür üretilmektedir. Bu yüzden, birbirinden farklı alt siyasal kültürlerden ve siyasal toplumsallaşma süreçlerinden bahsedilebilir.

Kültür, toplum içinde anlamlı semboller bütünü; semboller sistemi (Mardin, 1992: 101), olduğundan siyasal kültür de bir siyasal semboller sistemine karşılık gelmektedir (Sarıbay, 1998a: 49; Tokgöz, 2008: 122). Siyasal kültürde semboller son derece önemli ve merkezde yer alan toplumsallaşma araçlarıdır. Siyasal toplumsallaşma sürecinde, bayrak, devlet büyüklerinin resimleri, okul çocukları için üniforma, törenler, heykeller, bayramlar, sloganlar v.b semboller her zaman önemli

bu ayrışma Cumhuriyet Halk Fırkası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve daha sonra da kısa bir süre için Serbest Cumhuriyet Fırkası etrafında oluşmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de tekrar çok partili hayata geçilmesi ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP) toplumda iki farklı siyasal kültürün ve geleneğin oluşmasında etkili olmuşlardır. Örneğin 1960'lardan 1980'e kadar ve 2000'li yıllarda CHP, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve Demokratik Sol Parti (DSP) gibi partiler ve seçmenleri "sol" olarak adlandırılmış; dönemlere göre 1960'larda ve 1970'lerde Adalet Partisi (AP), 1980'lerde Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) ve 2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) gibi partiler de sağ çizgide kabul edilmişlerdir. Milliyetçilik vurgusu ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve İslami söylemi ile dikkat çeken Milli Görüşçü partilerin de tabanlarının büyük çoğunlukla "sağ" kanada yakın siyasal kültürden geldiği belirtilmelidir. Bu tespitler bağlamında, siyasal partileri destekleme, siyasal görüşlere yakın bulma etrafında bir siyasal kültürün ve siyasal geleneğin Türkiye'de var olduğu söylenebilir.

işlevlere sahip olmuşlardır (Özsoy, 1998: 108; Türkkahraman, 2000: 240-1; Ellul, 1973: 304). Bununla birlikte, bazı siyasal görüşlerin belli siyasal sembollerle ifade edilmesi (örneğin sosyalizm ve kızıl bayrak, nasyonal sosyalizm ve gamalı haç gibi) de sembollerin siyaset açısından taşıdığı önemi göstermektedir. Bir kişinin siyasal görüşleri dolayısıyla sakal bırakması, mavi gömlek giymesi, kendi siyasal görüşü ile aynı kişilerle selamlaşırken bilinçli olarak sağ ya da sol elini kullanması ve hatta saçını tarama şekli bile siyasal sembol olarak yorumlanabilir. Bir siyasal sembol türü olarak kabul edilen sloganların da siyasal kültür bağlamında siyasal toplumsallaştırıcı etkileri vardır (Sam, 1999: 90). Siyasal semboller, kişinin siyasal toplumsallaşma süreci ile edindiği siyasal kültürden bağımsız değildir. Bu yüzden süreç boyunca ister biyolojik ve sosyal gelişme dahilinde, isterse yetişkinlik dönemlerinde olsun bazı semboller kişi için önem kazanmakta ve bu sembollere değer atfedilmektedir. Diğer yandan, yapılmaması gereken ve değer verilmemesi gereken semboller alanını da benimsenmeyen ya da karşı çıkılan siyasal görüşlere ait semboller oluşturmaktadır.

Siyasal sembollerin zihinlere yerleş(tiril)mesi, siyasal toplumsallaşma süreci ile gerçekleşmektedir. Bu süreç, aynı zamanda kişilerin değer atfettiği ve önemseydiği semboller ile değersiz bulduğu ya da ötekileştirdiği sembollerin öğrenilmesi sürecidir. Siyasal semboller, aile, kitle iletişim araçları, arkadaş grupları, okul gibi siyasal toplumsallaşma araçlarından öğrenilmektedir. Toplumsallaşma süreci, insanlara biz ve onları öğretirken, aynı zamanda bizim sembollerimiz ile onların sembollerini de öğretmektedir. Siyasal toplumsallaşma için de aynı durum geçerlidir ve kişi, siyasal semboller dolayısıyla siyasal çevresini anlamlandırmaktadır.

Tarih boyunca siyasal semboller, iktidarların meşruiyetleri açısından da önemli unsurlar olarak kabul edilmişlerdir. Türkkahraman'a göre (2000: 86), “semboller bireyi yönlendirir, ona karışık ve belirsizlik arz eden siyasal dünyayı anlamlandırmada yardımcı olur. İktidar elitleri, sembollerin manipülasyonu yoluyla kitlelere kendi yorumlarını empoze ederek bu yolla bir meşruiyet mücadelesi verirler”. Milli bayramlar, anma ve kutlama törenleri, marşlar, bayraklar, üniforma v.b. unsurlar ulus devletleşme sürecinde iktidarların en önemli meşruiyet araçları olmuştur.

Siyasal toplumsallaşma konusu ile doğrudan ilişkili bir başka siyasal süreç de siyasal iletişim sürecidir. Siyasal toplumsallaşma, siyasal kültür, siyasal katılma gibi siyasal süreçlere ilişkin kavramları tanımlamadaki zorluk, siyasal iletişim konusunda da kendisini göstermektedir. Genel bir tanımlama ile siyasal iletişim, “belli ideolojik amaçların, toplumda belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde bu amaçları eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere siyasal aktörler tarafından çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılması ile yapılan iletişim” olarak tanımlanabilir (Aziz, 2003: 3). Bu genel tanım temelinde siyasal toplumsallaşma düşünüldüğünde, sürecin aynı zamanda bir siyasal iletişim süreci olarak da kabul edilebileceği ortaya çıkmaktadır. Genel toplumsallaşma sürecinin iletişim ve etkileşimden kaynağını alması gibi, benzer şekilde siyasal toplumsallaşma da siyasal iletişim ve etkileşim ile meydana gelmektedir. Kişinin siyasal olarak rolünü, değerlerini, inançlarını v.b. siyasal kültürel unsurları öğrenmesi ve benimsemesi, siyasal iletişime dayalı bir ilişkiler örüntüsüne dâhil olmasıyla mümkündür. Dolayısıyla siyasal toplumsallaşma, bir siyasal iletişim sürecidir.

Siyasal iletişim konusundaki çalışmaların kökeni Aristoteles’in *Politika* ve *Retorik* adlı eserlerine kadar götürülür (Tokgöz, 2008: 94). Aristoteles, *Retorik*’te insanları ikna etme adına icra edilen üç tür konuşmanın var olduğunu söylemiştir. Bu konuşma türlerinden birisi siyasal konuşmadır ve bu konuşma, “bizleri ya bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya iter”. “Siyasal konuşma yapan önerilen bir eylem yolunun uygunluğunu ya da zararlı olduğunu tanıtmayı amaç edinir” (Aristoteles, 2004: 44). Aristoteles’in bundan yaklaşık 2300 yıl önce söylediği bu sözlerin bugün için de hâlâ geçerli olduğu ve siyasal retorik’in temelini oluşturduğu muhakkaktır. Tarih boyunca siyasetçiler, uyguladıkları siyasetin meşruiyetini topluma izah etmek durumunda kalmışlardır. Bu durum, bugün için de aynı oranda geçerlidir. Ancak iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sayesinde siyasal retorik’in araçlarında önemli bir artış gerçekleşmiştir.

Siyasal iletişim süreci, sadece iktidar sahipleri ya da gündelik siyasetle ilgilenen siyasal aktörlerin toplum ile ilişkisi ile sınırlandırılacak bir süreç değildir. Kişilerin siyasal eylemi ya da katılımı gerçekleştirmeden önceki karar alma süreçleri siyasal iletişime dayanmaktadır. Karar alma süreci, etkilere açık, çok yönlü

ve karmaşık bir süreçtir (Kalender, 2005: 35-7). Kişiler, siyasal iletişimi kendi aralarında, gündelik siyasetin dışında bulunanlarla da kurmaktadır. Bu süreçte bir insanın siyasal davranışını belirlemesi ya da değiştirmesi, yetişkin siyasal toplumsallaşması olarak değerlendirilebilir.

Siyasal toplumsallaşma sürecinde en etkili ve en önemli siyasal iletişim unsurlarından birisi de propagandadır. Propaganda konusundaki çalışmaların temel aldığı ilk kaynaklardan birisi, daha önce de değinilen Aristoteles'in *Retorik* adlı eseridir. Genel bir tanımla ikna etme sanatı olarak tanımlanan retorik, siyaset konusu açısından ayrıca öneme sahiptir. "Siyasal retorik" yüzyıllardan bu yana, iktidarlar için kitlelerin siyasallaş(tırıl)ması, ikna edilmesi ve meşruiyetin sağlanması açısından merkezi öneme sahip olmuştur.

Propaganda, genel bir tanımla tanımlanacak olursa "bireyler ve gruplar aracılığıyla diğer grupların kanılarını, görüşlerini ve davranışlarını iletişim araçlarını kullanarak propagandacının istekleri doğrultusunda etkileme, değiştirme veya kontrol altında tutmaya yönelik bilinçli bir davranıştır" (Özsoy, 1998: 5). Kimball Young'a göre (akt. Brown, 1992: 13), "propaganda, telkin ve ilgili psikolojik teknikler vasıtasıyla fikirleri ve değerleri değiştirme ve neticede de kararlaştırılmış bir çizgiye paralel olarak davranışları değiştirmek amacıyla sembollerin az ya da çok isteyerek, planlı ve sistematik olarak kullanılmasıdır. Propaganda açık olabilir, amacını açık ya da gizli tutabilir." Domenach'a göre (1995: 17-8) propaganda, kitleye yönelik bir dildir; radyo, basın, sinema yoluyla kitleye ulaştırılan sözler ya da daha başka semboller kullanır. Propagandacının amacı, propagandanın kapsamına alınan, birer propaganda konusu olan noktalarda, kitlelerin tutumunu etkilemektir". Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kamuoyu oluşturma hedefi ile propaganda, siyaset ve siyasal toplumsallaşma konuları açısından son derece önemli bir konudur. Ellul, propagandanın sadece siyasal propaganda ile sınırlı olmadığını belirterek daha kapsayıcı bir kategorileştirmeye gider ve "sosyolojik propaganda"dan bahseder (Ellul, 1973: 63). Sosyolojik olarak propaganda, bazen bilinçli olarak yapılmayan davranışları bile kapsayabilir ve insanın başkalarını kazanma isteğinden, toplumsallığından da kaynaklanabilir.

Siyaset alanındaki çalışmalarda propaganda, her şeyden önce bir siyasal iletişim türü ve süreci olarak kabul edilmektedir. Propagandayı yapanlar, bu siyasal iletişim süreci sonucunda kitlede istedikleri siyasal bilincin oluşturulmasını amaçlamaktadırlar. Bu süreçte semboller, sloganlar, hikayeler, görsel araçlar kullanılarak insanlar istenen bilince ve duygusal yoğunluk durumuna getirilmeye çalışılır (Bkz. Tokgöz, 2008: 101-2). Siyasal propagandayı yapanın amacı, muhatabındaki siyasal görüşün muhafaza edilmesini, güçlenmesini ya da değişmesini ve terk edilmesini sağlamaktır ki bu anlayış, siyasallığın ve siyasal eylemin de temelidir.

20. yüzyıl içerisinde propagandanın güncel imajı büyük bir değişiklik geçirmiş ve bu kelime, çok kere meşum, yalancı ve bir kişi ya da grubun genellikle gizli vasıtalarla kullanmaya teşebbüs ettiği bir yönetime işaret eden bir anlam kazanmıştır. Bu durum, propagandanın özellikle bu yüzyıl içerisinde I. ve II. Dünya Savaşlarında etkili bir silah olarak kullanılmasından ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerden kaynaklanmıştır (Brown, 1992: 12).²⁷ Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında çocuklara yönelik propaganda amacıyla ideolojik çizgi filmler yapılmıştır. Örneğin edebiyat, özellikle de çocuk edebiyatı alanında üretilen eserler, iktidarlar ve ideoloji taraftarları tarafından propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bazı kitapların ve hikayelerin milli bilinci verme konusunda oynadıkları rol, pek çok farklı araçtan daha etkili olmuştur (Çağan, 2006: 40). Bütün bu araçlar, sadece çocukluk ve gençlik yıllarında değil, toplumun tamamının siyasal toplumsallaşma süreçlerine etki edecek şekilde kullanılmıştır.

1. 2. 4. Siyasal Eylem ve Siyasal Katılma

İnsanlar, siyasal olarak kendilerini farklı şekillerde ifade etmektedirler. Siyasal konular ve meseleler bazı insanların daha çok ilgisini çekerken, bazı insanlar siyasal meselelere ilgi duymadıkları gibi önem de vermezler. Siyasal olaylar karşısında aktif

²⁷ Bostancı'ya göre (1992: 101-2) ulus devlet, iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve kitle kültürü arasında merkezi bir ilişki vardır. Totaliter, otoriter ya da demokratik rejimlerde, medya tarafından insanlar nesneleştirilmekte ve kitle toplumunu oluşturmaktadırlar.

ya da pasif, insanlar bir şekilde rol alırlar. Ayrıca, insanların genel siyaset kurumu ile ilişkileri ya da siyasal olaylara ve meselelere ilgileri ne düzeyde olursa olsun, siyasal erkin başında bulunanların aldıkları kararlar herkesi etkilemektedir. Siyasal eylem²⁸ ya da siyasal davranış en temelde insanların siyasallıklarını dışı vurmaları, siyasallıkları temelinde hareket etmeleridir. Burada insan ile siyaset arasındaki ilişkinin niteliğinin nasıl ele alınacağı meselesi önemli bir mesele olarak öne çıkar.

Eylemin amaca dönük olarak ortaya koyulması anlamında siyasal eylem de siyasete ilişkin belli amaçları içinde barındırır. Başka bir deyişle siyasal eylem zorunlu olarak amaçlı bir eylemdir. Alman siyaset felsefecisi Leo Strauss'a göre (2000: 32), "her siyasal eylem ya muhafaza etmeyi ya da değiştirmeyi amaçlar. Muhafaza ederken daha kötüye doğru gidişi engellemek, değiştirmeyi isterken de daha iyi bir şey ortaya koymayı içerir. Her siyasal eyleme bir daha iyi ve daha kötü düşüncesi rehberlik eder." Strauss'un siyasal eyleme yönelik bu tespitleri, ne çeşit ve hangi düzeyde olursa olsun siyasal eylemi anlama konusunda oldukça sağlam bir temel sağlamaktadır. Aynı şekilde siyasal toplumsallaşmada da muhafaza etme ya da değiştirmeye yönelik bir eğitim ve bilinç oluşturma sürecini görmek mümkündür.

Siyasal katılma, yirminci yüzyılda siyaset bilimcilerin en çok ilgilendikleri konuların başında gelmiştir. Siyasal katılma, demokrasi ile doğrudan ilgili bir konudur. Dünya siyaset tarihi açısından düşünüldüğünde demokrasinin yirminci yüzyıl boyunca imkanları ve sınırları bağlamında en çok tartışılan kavramlardan birisi olması ile II. Dünya Savaşı ve Doğu Bloğunun yıkılması tecrübeleri dolayısıyla dünyanın en önemli siyasal meselelerinden ve amaçlarından birisi haline gelmesi, siyasal katılma konusunu da haliyle önemli bir araştırma konusu olarak öne

²⁸ Siyasal katılma konusunda kapsamlı bir araştırma yaptığı bir eserinde Kalaycıoğlu, siyasal davranış yerine "siyasal eylem" terimini Max Weber'in "toplumsal eylem" kavramına atıfla kullanmıştır (Kalaycıoğlu, 1983). Weber'in eylem tipolojisinde dört tip toplumsal eylem vardır (Swingewood, 1998: 178): "1. Estetik, dinsel, etik içerikte olabilecek bir mutlak değer elde edilmesine yönelik rasyonel eylem, 2. Amaç ile araçların rasyonel olarak seçilmiş olduğu, rasyonel amaç yönelimli eylem, 3. Aktör üzerindeki duygusal etkileriyle belirlenmiş olan duygusal eylem, 4. gelenek ve alışkanlıkların yol gösterdiği geleneksel eylem". Toplumsal eylem ile siyasallık arasındaki ilişki konusunda Arendt, (2003: 58), eylemi siyasallığa bağlar ve insanı "eylem" dolayısıyla diğer varlıklardan ayırır.

çıkarmıştır. Kapani'ye göre (1997: 130) siyasal katılma, “toplum üyesi kişilerin (vatandaşların) siyasal sistem karşısında durumlarını tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır. Bunu sadece seçimlerde oy kullanmaktan ibaret saymak eksik ve yanlış bir anlayış olur. Katılma, basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsar”. Bir başka ifade ile siyasal katılma, “özel kişilerin siyasal kişileri ve etkinlikleri etkilemek üzere giriştikleri yasal davranışlardan oluşur” (Çukurçayır, 2006: 43).

Siyasal katılma otorite ilişkilerine göndermede bulunan bir kavramdır: “Katılma, özünde birden çok taraf arasında, eşit olmayan ilişkiler ağında ve hiyerarşik olarak üstün durumda olan tarafın kararlarını etkilemek amacını taşır. Bir otorite ve bu otoritenin karşı tarafında da, bu otoritenin kararlarından etkilenen, ancak bu kararları kendi çıkarına etkilemeye çalışan taraflar vardır. Bu bağlamda katılma bir otorite ilişkisidir” (Çukurçayır, 2006: 43).

Siyasal toplumsallaşmanın temel araştırma konusunun insanın nasıl siyasallaştığı meselesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda siyasallık içinde bulunulan sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik etkenlerden bağımsız olamaz. “Siyasallık”, insanın kaçınabileceği ya da dışında varlık alanı bulabileceği bir toplumsal konum olmadığından dolayı, genel toplumsallaşma süreci sonucunda kendi isteği ile bilinçli ya da istemeden, bilinçsiz olarak insanın bir şekilde siyasallaştığı ve aynı zamanda siyasallaştırıldığı da bir gerçektir. Siyasallığın bir göstereni olarak siyasal katılma açısından düşünüldüğünde, genel ve yerel yöneticilerin belirlendiği seçimlerde oy verme, referanduma katılma, siyasal dernek ya da partilere üye olma, protesto yürüyüşlerine ve toplu gösterilere katılma gibi eylemlerde, kişinin bu eylemleri gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmeme tercihi, siyasallık bağlamında açıklanabilecek bir durumdur. Bir insan genel seçimlerde neden X partisine oy vermeyi tercih eder de Y partisine oy vermeyi tercih etmez? İnsanlara siyasetten uzak durmalarını ya da siyasette aktif olmalarını telkin eden dini, kültürel, kurumsal telkinler de siyasallık açısından yorumlanabilir. Çünkü “siyasal kararlar, nihai tahlilde değerlerle ilgili olarak yapılmış seçmelerden başka bir şey değildir” (Baykal, 1970: 10). Bu yüzden de insan, tercihte bulunduğu ve

sorumluluğunu aldığı eylemine değer yüklemekte ve siyasal olarak bir taraf olmaktadır.

Varlıklar içerisinde sadece insana özgü bir durum olan alternatifler arasında bilinçli bir şekilde tercihte bulunabilme yetisi, siyasallık durumunun da en önemli belirleyiciliklerden birisidir. Bütün canlılar içinde sadece insan, karşılaştığı durumlarda tercihte bulunabilme potansiyeline sahiptir ve bu durum insanın toplumsal bir varlık olması ile doğrudan ilişkilidir. Siyasal, dini ya da ahlaki; hangi temelde olursa olsun, insanların sosyo-psikolojik durumları ve toplumsal farklılıkları tercihlerini etkiler ve belirler. Siyasal toplumsallaşma ile ilgilenen bazı siyaset bilimciler, siyasal katılma ile siyasal toplumsallaşma arasında doğrudan bir ilişki kurmuşlar ve kişinin siyasal konularda edindiği bilgi ve beceriler ile siyasal katılma açısından az ya da çok aktif üyeler haline gelmelerine dikkat çekmişlerdir (Dowse, Hughes, 1975: 179). Gerçekten de çocukluktan yetişkinliğe insanların içinde siyasallaştıkları siyasal toplumsallaşma süreci, siyasal eylem ve siyasal katılma açısından da insanların nasıl eylemde bulunacaklarını, aktif ya da pasif katılmalarını etkileyen bir süreçtir. Bu yüzden, siyasal katılma ile siyasal toplumsallaşma arasındaki ilişki, karşılıklı bir etkileşimin sonucudur. Siyasal eylem, siyasal toplumsallaşmanın hem kaynağı hem sonucu olabilmektedir. Siyasal katılma açısından düşünüldüğünde, seçim zamanı X partisine oy veren bir vatandaşın bu eylemi onun geçirdiği siyasal toplumsallaşma süreci ile ilişkilidir. Aynı kişinin X partisine ilişkin olumlu görüşlerinin herhangi bir sebebe bağlı olarak (siyasal görüşünü ya da ideolojisini değiştirmesi, desteklediği siyasal partinin görüşlerine ters politikalar izlemesi, beğenmediği bir liderin partinin başına geçmesi v.b sebepler ile) bir sonraki seçimde Y partisine oy vermesi ya da oy kullanmamayı tercih etmesi de yine bu süreçte yaşadığı siyasal toplumsallaşma tecrübesi ile doğrudan ilişkilidir.

Siyaset teorisinde siyasal katılma olayına temelde iki yaklaşım söz konusu olmuştur. Bu yaklaşımlardan bir tanesi siyasal katılmayı modernleşmenin bir sonucu veya siyasal gelişmenin bir göstergesi olarak ele alan yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise siyasal katılmaya kişisel çözümlenme düzeyinde yaklaşan ve kişiyi oy vermeye, sorunlarını siyasal mercilere yansıtmaya, siyasal gösterilerde yer almaya neden olan koşulları araştıran yaklaşımdır (Kalaycıoğlu, 1984: 9). Her iki yaklaşım açısından da

değerlendirildiğinde siyasal katılma bir siyasal eylem türü olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasallık, insanın varoluşsal durumu dolayısıyla eyleme bir şekilde bağlanmaktadır. Hangi siyasal sistem dahilinde gerçekleşirse gerçekleşsin siyasal eylem ve siyasal katılma sosyo-psikolojik etkenler ile gerçekleşmektedir.

1. 2. 5. Vatandaşlık

Siyasal toplumsallaşmayı tanımlamaya çalışan siyaset bilimciler ve sosyal bilimcilerden bazıları, özellikle vatandaşlık kavramı üzerinde durmuşlar ve siyasal toplumsallaşmayı kişi için vatandaş haline gelme ya da vatandaşlığın üretilmesi süreci olarak kabul etmişlerdir. Siyaset konusundaki ilk çalışmalarda da kişinin siyasallığı konusunun toplumsallığından, belli yükümlülükler ve sorumluluklar etrafında diğerleri ile birlikte yaşama tecrübesinden ayrılmadığına dikkat çekilmiştir. Daha önceki bölümlerde değişik vesilelerle değinilen vatandaşlık konusu, siyasal toplumsallaşma ile doğrudan ilişkili bir konudur. Bu ilişkiye dikkat çeken Caymaz (2007: 4), vatandaşlığın öğretilen (dolayısıyla da öğrenilen) bir rol olmasının yanında aile, okul, iş ortamı gibi mecralardan geçerek yaşanan toplumsallaşma sürecine bağlı olduğunu savunmuştur. Böylece vatandaşlığın gerek bilinç, gerek roller bağlamında toplumsal etkileşim ve ilişkiler çerçevesinde kurulduğu söylenebilir.

Genel olarak vatandaşlık konusundaki çalışmalarda kavram, özellikle dört farklı şekilde kullanılmıştır (Kadıoğlu, 2008a: 21)²⁹:

1. Ulusal kimlik veya milliyet olarak tanımlanan vatandaşlık,
2. Evraklar temelinde tanımlanan vatandaşlık,

²⁹ Vatandaşlık konusundaki çalışmalarda sivil toplum tartışmaları önemli bir yerdedir. Gerçekten de sivil toplum bağlamında, devletin adına karar verdiği ve tercihte bulunduğu bir vatandaş'ın ne kadar sivil ve kendisi olabildiği önemli bir meseledir. Aşkın bir devlet imgesine sahip bir toplumda Ulus devlet anlayışının gelişmesi ve yerleşmesi elbette beklenebilecek bir durumdur. Bununla birlikte liberal vatandaşlık anlayışının gelişebilmesi, özgür bir sivil toplumun var olmasını gerektirmektedir (Bkz, Habermas, 2002: 17; Aytaç, 2005: 8-9; Uğur, 1998: 214-5).

3. Haklar temelinde tanımlanan vatandaşlık,
4. Görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan vatandaşlık.

Bu dört kullanımı da kapsayacak şekilde iki vatandaşlık modeli olduğu kabul edilmiştir (Caymaz, 2007: 6): Bunlardan birincisi, “Cemaatçi vatandaşlık modeli”dir. Bu model, yapılması gereken vatandaşlık ödevlerine göndermede bulunur. İkinci vatandaşlık modeli ise “Liberal vatandaşlık modeli”dir. Bu model ise bireyi, birey olarak sahip olunan hakları -tabii bu arada farklı grupların haklarını- kabullenme ve ötekine saygıyı temel alan bir modeldir.

Cemaatçi vatandaşlık modeli, modernleşme ile birlikte oluşan devlet-millet ilişkisi açısından anlaşılabilir. Bu model, devleti öncelerken bireysel haklar konusunda çok da müsamahakâr değildir. Milleti dönüştürme üzerine kurulan toplum mühendisliği anlayışlarının temel aldığı vatandaşlık anlayışı, cemaatçi vatandaşlık modeline dayanmaktadır. Bu vatandaşlık anlayışına “yurttaş temelli cumhuriyetçi vatandaşlık” adını veren Oldfield (2008: 98), bu anlayışta bulunan ilk şeyin vatandaşlığın bir statü değil, zihniyet olarak yerleşen bir pratik veya bir eylem olduğunu savunur: “Topluluk veya cumhuriyet, onu tehdit edeceklere karşı savunulmalıdır; bu yüzden askerlik hizmeti vatandaşlık görevlerinden birisidir. Topluluk kuşaklar arası sürekliliği güvence altına almalıdır; bu yüzden çocukları uygun şekillerde yetiştirmek vatandaşlık görevlerinden birisidir”.

Liberal modelde ise bireyin bireyliğinden kaynaklanan hakları olduğu savunulur. Bireyin devlet ya da başka herhangi bir otorite karşısındaki konumu göz önünde bulundurulduğunda bireyin öncelendiği görülür. “Bu vatandaşlık anlayışının kökeni ve dayanağı “statü”dür. Bu statü bireylerin içsel bir parçasıdır, fakat korunmak için sivil hukuk tarafından onaylanmalıdır. Bu statü, hem diğer bireylerin yağmacılığından hem de hükümetlerin keyfiliklerinden korunmaya ihtiyaç duyar. Vatandaşlar olarak kamusal veya daha dar anlamıyla siyasal alanda eylemde bulunmak ya da bulunmamak, yani aile ve arkadaşlara karşı görevlerden daha geniş yükümlülükler üstlenip üstlenmemek onların tercih edeceği bir şeydir” (Oldfield, 2008: 96). Turner, bu ayrıma benzer bir ayrımı Batı Avrupa’da vatandaşlık

kavramının gelişimi ile ilgili yazdığı bir makalede yapar. Ona göre vatandaşlık, tarihsel süreçte yaşanan tecrübeler ile aktif ve pasif vatandaşlık olarak iki kategoride incelenebilir (Turner, 2008: 130). Buradaki aktiflik ve pasiflik, birey-devlet ilişkisinin kuruluşu ile ilgilidir.

Modern vatandaşlık kavramının kökleri Fransız Devrimi'ne dayanmaktadır. Vatandaşlık, Fransız Devrimi sonrasında Avrupa'da çeşitli milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte gelişmiştir. Avrupa'da bu süreç, feodaliteden kopma, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte yaşanmıştır (Kadioğlu, 2008b: 169). Weber'in modernleşme anlayışındaki rasyonalizm fikrinden hareket eden Turner (2008: 125), vatandaşlık ile medenilik arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş ve şehre girmek için taşrayı terk etmenin medenileşme ve kentli olmanın kişiyi "vatandaşlaştırmak" olduğunu söylemiştir. Böylece vatandaşlık, modernleşme ile birlikte yaşanan toplumsal ve siyasal dönüşümler ile farklılaşmıştır. Modernleşme, vatandaşlığı da dönüştürmüştür.

Hukuki bağlamı ve demokratik toplumlarda insanlar arasındaki toplumsal bağa göndermede bulunması açısından vatandaşlığın en önemli boyutlarından birisi siyasal meşruiyet ilkesidir (Bilgin, 2005: 74). Özellikle demokratik ülkelerde siyasal katılma dolayısıyla vatandaş ile devlet arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bununla birlikte, otoriter ve totaliter rejimlerde de vatandaşlık konusu, son derece önemsenen bir konudur. Farklı siyasal sistemlerde ve kültürlerde sistemin meşruiyetine bağlı olarak vatandaşlık kabulü de değişmektedir. Vatandaşlık, her ülkenin siyasal tarihi ve aktüel bağlamına göre farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır (Bilgin, 2005: 78). Özellikle bu çalışma ile ilişkili olan ulus devlet, Kadioğlu'na göre (2008b: 167), modern dünyada sadakat ve bağlılıkların temelindedir. Çünkü modern vatandaşlık, ulus devlete üyelik olarak tanımlanmaktadır.³⁰ Bununla birlikte Kadioğlu, son yıllarda Batı akademik literatürü içinde vatandaşlık nosyonunu ulus devlete üyelik şeklinde tanımlayan görüş arasındaki ilişkinin sorgulandığına da dikkat çekmiştir. Ancak, bugün gelinen noktada vatandaşlık ile ulus devlet arasındaki ilişkinin farklı

³⁰ Turner da siyasal vatandaşlık ile modern ulus devletin birbirinden ayrılamayacağını savunur (Bkz. Turner, 2008: 137).

tarzda da olsa devam ettiğini söylemek hâlâ mümkündür. Habermas'a göre (2002: 20), ulus devlet ile vatandaş arasındaki ilişki, bir tür siyasal seferberliktir. Özellikle Türkiye açısından vatandaşlık konusuna bakıldığında, Türkiye'de vatandaşlık algısının ve anlayışının ulus devlete dayandığı ve devlet-vatandaş ilişkisi açısından siyasal seferberliğin devam ettiği söylenebilir.

Vatandaşlık rollerini öğrenme, siyasal sistem ile bir ilişki kurma anlamında siyasal toplumsallaşmanın yönünün vatandaşlığa doğru olduğu söylenebilir. Vatandaş haline gelme, hem toplumda insanlar arası ilişkiler açısından hem de devlet-birey ilişkisi açısından önemli bir konudur. Bu yüzden iktidar sahipleri tarih boyunca iktidarlarına itaat eden insanların toplum içinde nasıl yaşaması gerektiği konusuyla özellikle ilgilenmişlerdir. Vatandaşlık, en temelde insan ile siyaset arasındaki ilişki ile anlaşılacak bir konudur ve siyasal toplumsallaşma sürecinin merkezinde yer almaktadır.

1. 2. 6. İktidar, Devlet ve İdeoloji

İktidar, siyasetin en önemli konularından birisidir. Hatta bu konuda siyasetin tamamen iktidara ulaşmaktan ve iktidarı elde etmek amacıyla mücadele etmekten ibaret olduğunu savunan siyaset teorisyenleri de olmuştur. İktidar ve siyasal toplumsallaşma arasındaki ilişki pek çok açıdan incelenebilecek bir ilişkiler bütününe karşılık gelmektedir. Siyaset, iktidar/güç ve otorite ilişkileri bağlamında ele alındığında, yöneticilerin ya da iktidar sahiplerinin meşruiyetlerini devam ettirmeleri en önemli meselelerden birisi olarak öne çıkmaktadır (Bkz. Lipset, 1986: 59). Tarih boyunca iktidar sahipleri, iktidarlarının devamlılığı konusuna özel bir önem vermişlerdir. İnsanlık tarihi boyunca yapılan savaşların neredeyse tamamının iktidar konusuyla doğrudan ya da dolaylı ilişkisinin olması da iktidarın siyaset açısından ne derece önemli bir konumda olduğuna işaret etmektedir.

Ancak, siyaset teorisinde iktidarın alanına ve sınırlarına ilişkin bir tartışma vardır. Burada iktidar-otorite ilişkisinin niteliğinin yanında iktidar, otorite ve devlet kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılıp kullanılmayacağı da tartışılmaktadır. Barry'ye göre (2004: 95), "otorite ve iktidarın incelenmesinde büyük bir zorluk,

bunların farklı olguları ifade eder görünmelerine rağmen, çok kere birbirlerinin yerine kullanılabilmeleri ve dolayısıyla aralarındaki farkların göz ardı edilmesidir. Normal olarak insanlar otorite ilişkilerini “meşruluk” ve “haklılık”la; iktidar ilişkilerini ise, -bir kişi veya grubun başkalarının eylemlerini belirlemesini mümkün kılan- nedensel faktörlerle tanımlamak isterler”.³¹

Otorite, itaat ile ilişkili bir kavramdır. Sosyal bilimler alanında otorite konusundaki en özgün yaklaşım ve tipoloji Weber’e ait olanıdır. Ona göre, üç tip otorite vardır (Weber, 1993: 81): “Birincisi, ezeli geçmişin otoritesi, yani hatırlanamayacak kadar eski uyma ve kabul etme alışkanlıklarının kutsallaştırıldığı geleneksel otoritedir. İkincisi olağanüstü ve Tanrı vergisi kişiliğin (karizma) otoritesi, yani bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güvene, onun kahramanlığına ya da başka niteliklerine inanmaya dayanan karizmatik otoritedir. Üçüncüsü ise yasalara dayanan egemenliktir. Yasaların geçerliliğine ve rasyonel kurallara dayanan işlevsel yetkiye inanmaya dayanan otoritedir. Yasalarca konulmuş ödevlerin yerine getirilmesinde itaat esastır”. Her üç otorite tipinin hakim olduğu gruplarda da itaat üretimi, siyasal toplumsallaşma sürecine bağlıdır.

İktidarın siyasal toplumsallaşma açısından önemi ile ilgili olarak en özgün yaklaşımlardan birisi yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden Michel Foucault’ya aittir. Foucault, iktidarın herhangi birinin (şef, lider, hükümdar v.b.) ya da herhangi bir toplumsal grubun elinde bulundurduğu ve dolayısıyla da kaybedebileceği bir şey olmadığını (Vergin, 2006: 134), çok geniş bir alana yayıldığını ve iktidarın kendisini dilde inşa ettiğini iddia etmiştir. Burada iktidar ile toplumsallık arasında da yakın bir ilişkiden söz etmek mümkündür, çünkü toplumsallık iletişim ile dolayısıyla da dil ile gerçekleşebilen bir süreçtir. Bu çalışmanın ilk bölümünde de değinildiği gibi toplumsallaşmanın dile dayanması belli kurallara da dayanması anlamına gelmektedir. Kurallar ise insan üzerinde otorite kuran ilkelerdir. Normların, değerlerin, inançların öğrenilmesi, kuralların da

³¹ Richard Sennett, *Otorite* adlı kitabında, otorite ile iktidar arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Buna göre otoritenin iktidar koşullarını yorumlama, bir güç imgesi tanımlamak suretiyle denetim ve nüfuz koşullarına bir anlam verme çabası olduğu söylenebilir (Sennett, 2005: 27). Bu tespitler bağlamında otorite, iktidarı yorumlama süreci olarak kabul edilebilir.

öğrenilmesi demektir. Foucault'nun toplumsallaşmayı iktidarın üretilmesi süreci olarak kabul etmesi, oldukça özgün bir tespittir. Ona göre insan özne, bir yandan üretim ve anlamlandırma ilişkilerine girerken bir yandan ve aynı derecede, çok karmaşık nitelikte olan iktidar ilişkilerine girmektedir (Foucault, 2000c: 58). O, bu süreci, öznenin nesneleştirilmesi olarak kabul eder. Burada özne, denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi öznedir (Foucault, 2000c: 63).³² Dil ve iletişimin iktidar ilişkilerinin temelinde yer almasından Foucault'nun anladığı şey, iletişimin insanların birbirleri üzerinde eylemde bulunmasının temel şartı olmasıdır (Foucault, 2000c: 70). İnsanların birbirleri üzerinde eylemde bulunması, siyasallığın sınırının ne olduğunu, nerede başlayıp nerede bittiğini ciddi bir mesele olarak ortaya koymaktadır. Bu görüşlerde de siyasallık ile toplumsallık arasında bir sınır kalmamaktadır. Böylece bütün toplumsal ilişkiler iktidar ilişkileri olarak kabul edilebilir. Foucault'nun görüşleri doğrultusunda bu çalışmanın asıl konusu olan siyasal toplumsallaşma düşünüldüğünde, toplumsallaşmanın iktidar ilişkilerini içermesinin yanında ürettiği de söylenebilir.

Devletin siyaset alanında ne derece önemli bir konu olduğuna ve siyaset ile bir görüldüğüne ilişkin görüşlere daha önce değinilmişti. Modern dönemlerde var olan biçimlerinden farklı olsa da tarih boyunca toplumlarda yöneticilerin oluşturduğu bir devlet aygıtı her zaman olmuştur. Devletin bir araştırma ve bilgi alanı olarak siyasetin en temel konularından birisi olması, yine Antik Yunan düşüncesine kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda devlet, iktidarın en önemli örgütlenmiş biçimi olarak da kabul edilmiş ve iktidar ile aynı anlamda kullanıla gelmiştir.³³ Modern dönemlerde devlet, daha önce sahip olamayacağı kadar çok denetim aracına sahip olmuştur. Modernleşme ile birlikte yaşanan toplumsal dönüşümler, birey-devlet ilişkisini de yeniden düzenlemiştir.

³² Foucault'nun iktidar ile özne arasındaki ilişkiye dair tespitleri önemli tartışmalara da sebep olmuştur. Yine de onun iktidarın alanını genişletirken özneyi yok ettiğini söylemek mümkün değildir (Foucault, 2000c: 63).

³³ (Batı'da devletin tarihsel süreçte gelişimi ve bu konuda gerçekleşen tartışmalar için bkz. Coşkun, 1997: 25-75)

Siyasal toplumsallaşma konusu açısından modernleşme süreci ile birlikte yaşanan dönüşümlerin özellikle iktidar ilişkileri açısından büyük önemi vardır. Modernleşme, toplumsal ilişkilerin her alanında olduğu gibi iktidar ilişkileri konusunda da önemli dönüşümlere sebep olmuştur. Tabii bu arada yaşanan dönüşümlerden devlet de etkilenmiştir. Modernleşme ile birlikte özellikle ulus devletin yetki alanının da genişlediği ve sahip olduğu iktidar araçları dolayısıyla etkinliğinin arttığı bir gerçektir. Hatta devlet, Ortaçağda dinin sahip olduğu otoriteye sahip olmuş; bazı düşünürlere göre Tanrı'nın iktidarının yerine geçmiş ve bu iktidarı da şiddetli bir şekilde kitleler üzerinde uygulamıştır.

Habermas'a göre (1992: 117-8), “ekonomi temelli bir süreç olarak başlayan modernleşme, mülkiyet düzeninin geleneksel tarzda siyasal bir ilişkiden üretim ilişkisine dönüşmesi ile açıklanabilir. Böylelikle siyasal sistem meşru üretim ilişkileri çerçevesinde haklılaştırılmaktadır. Bu yönüyle modernleşme, giderek hayatın bütün alanlarını (ordu, okul sistemi, sağlık hizmetleri ve aile) kapsamak üzere genişler. Bireyi herhangi bir anda bir etkileşim bağlamından amaçsal rasyonel eyleme gidebilmeye muktedir olmak için eğiten alt kültürler yaratır”. Habermas'ın bu tespitleri, süreç ile toplumsal hayatın geleneksel düzeninin değişimini ve söz konusu düzenin sürekliliği için insanların alt kültürler yoluyla yeniden üretilmesine göndermede bulunması bakımından dikkat çekicidir. Nitekim bir başka eserinde Habermas, yukarıda değinilen görüşleri ile tutarlı bir şekilde kamusal otoritenin özel alanı da kaplayan genişlemesinden ve böylelikle de toplumsal gücün yerine devlet gücünün ikame edilmesine dikkat çeker. Bu durum ona göre, toplumun giderek devletleştirilmesinin yanında diyalektik bir biçimde devletin toplumsallaştırılmasını da beraberinde getirir. Böylece, kamusal ile özel alan arasındaki ayırmadan kopan “yeniden-siyasallaşmış” bir toplumsal alan meydana gelir (Habermas, 2007: 256-7). Bu gelişmelerin sonucunda Bauman'a göre (2007: 27), modernleşme ile ilgili farklı insan ve toplum anlayışlarının hepsinin ardında yönettiği toplumu düzenlenecek, yetiştirilecek ve yabancı otları denetime alınacak bir şey olarak gören “bahçıvan” devlet bir şekilde durmaktadır.

Devleti yönetenler için kitlelerin kendilerine itaatı, sembolik bir öneme sahip olmuştur. Bu yüzden, modernleşme ile birlikte siyasal toplumsallaşmanın en önemli

kaynaklarından ve etkin kurumlarından birisi devlet olmuştur. Devletin istediği iyi vatandaş, kurallara uyan, devletin otoritesini büyük bir memnuniyetle kabul eden makbul vatandaşdır. Makbul vatandaş, çatışmacı değil uyumlu bir tiptir.

Devletin ideal vatandaş tipi olan makbul vatandaşın yetiştirilmesinde ideolojilerin önemli işlevleri olmuştur. Elbette bazı ideolojiler, iktidara sahip olanların fikirleri için tehlikeli tarafta yer almışlardır. Burada devlet, makbul vatandaş tehlikelerden koruma görevini de üstlenmiştir. Makbul olmayan vatandaşlar, başka ideolojilerin tutsağı olmuş, aykırı, kötü davranışlarda bulunan “olumsuz ötekiler” olarak gösterilmiş ve propaganda figürleri olarak kullanılmışlardır. Gerek devlet-birey arasındaki, gerekse bireylerin ve grupların kendi aralarındaki siyasal çatışmaların temelinde ideolojik etkileri görmek mümkündür. Bu yüzden ideoloji, siyasal toplumsallaşma alanının en önemli konularından birisidir. İnsanla tarafından ideolojilerin doğrularının ve ilkelerinin benimsenmesi, savunulması, söz konusu doğrular ve ilkeler için mücadele edilmesi, siyasal toplumsallaşma ile gerçekleşmektedir.

Modernleşme süreci ile birlikte yaşanan gelişmeleri anlamamanın bir yolu da geçtiğimiz yüzyıllarda hakim olan ideolojileri anlamaktan geçer. İdeolojiler, insanlık tarihinin özellikle geçen son iki yüzyıllık dönemine damga vurmuş ve toplumların kaderlerinde önemli değişimlere sebep olmuşlardır. Hatta geçtiğimiz yüzyıl için ideolojiler çağı da denmiştir. İdeoloji, siyaseti konu edinen disiplinlerin de en önemli tartışma alanlarından birisidir. Bu yüzden de siyaset, siyasallık ve ideoloji iç içe geçmiş konulardır.

İdeolojinin birbirlerinden oldukça farklı ve çok fazla sayıda tanımını yapmak mümkündür. Hatta ideolojiyi tanımlamak amacıyla birbiriyle bağdaşmayan tanımlar bile yapılmıştır (Çağan, 2008; Eagleton, 2005: 18): “Toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci; belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi; bir egemen siyasal iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler ya da bir iktidara hizmet eden yanlış fikirler; toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri; söylem ve iktidar konjonktürü” v.b. Bu durum elbette ideolojinin net ve üzerinde uzlaşılan bir tanımının yapılmasını güçleştirmektedir. Ancak bu durum kavramın bizatihi kendisi ve toplumsal gerçeklik dolayısıyla böyledir. Yine de bu

çalışmanın amacı da göz önünde bulundurularak kavramın sınırlarının siyasallık dâhilinde belirlenmesi, daha yerinde bir durum olacaktır. Çünkü Aydın'ın da dikkat çektiği gibi ideolojiler, siyasal bağlamda modern dönemlerin en önemli meşrulaştırma yolu olmuşlardır (Aydın, 2008: 168). Bu konuda Mardin, ideolojinin siyasallık boyutuna dikkat çekmiş ve ideolojinin her türden sembolleştirme olayını içermediğini ve siyaset olgusuyla yakından ilişkili olduğunu iddia etmiştir (Mardin, 1992: 121).³⁴

“Bir ideoloji, onu benimseyenler için doğruların, ona karşı çıkanlar için ise yanlışların kaynağı olabilmektedir” (Aydın, 2008: 146). İdeolojinin kişi tarafından benimsenmesi ve iktidarın ya da iktidarların kendi ideolojilerini kitlelere benimsetmesi süreci, siyasal toplumsallaşma ile ideoloji arasındaki ilişkinin belki de en önemli yönüdür. Bununla birlikte, Çetin'e göre, (2003: 104), ideolojiler bireyin siyasal toplumsallaşmasının yönünü ve yöntemini belirleyen önemli araçlardır. İnsanlık tarihinde ideolojiler dolayısıyla toplumların elde ettiği tecrübeler, geçtiğimiz yüzyılı bundan önceki dönemlerden özellikle farklılaştırmıştır. Savaşlar, ihtilaller, devrimler v.b. olayların merkezinde ideolojiler yer almıştır. Siyasetin bir yönünün uzlaşma ve ortak iyi'ye ulaşma olarak görüldüğü, diğer yönünün ise çatışma ve iktidarı elde etme amacı olduğu hatırlanırsa, savunucularının anlam dünyasını belirleyen ideolojiler, aynı zamanda taraftarlarının çıkarlarını da belirler. Bu bağlamda Eagleton'a göre (2005: 235), ideoloji, fikirlerin çıkarlar tarafından şekillendirildiği görüşünü onaylamakla yetinmez; belirli fikirlerin, adil ve zorunlu olmayan siyasal tahakküm biçimlerinin meşrulaştırılmasına hizmet etme şekillerine dikkat çeker”. İdeolojinin bu yönünden iktidar ve iktidarın çıkarları için kitlelerin çatışmaya girmesi anlaşılabilir.

Bir ideolojiyi benimseme, toplumsal dünyaya siyasal ilişkiler bağlamında yeniden anlam verme olarak kabul edilebilir. İdeolojinin sembollerler ve siyasal

³⁴ İdeoloji, dünya görüşü ya da kültür terimlerinin karşılığında kullanıldığı zaman kavramın sınırının nerede başladığı ve bittiği belirsizleşir. Eagleton'un yerinde tespitiyle (2005: 28-9) her şey ideolojik olursa en başta ideoloji teriminin kendisi tamamen iptal olur ve anlamsızlaşır. Belli bir kelimeyi ideolojik hale getiren -ki aynı zamanda siyasal sembol haline getiren- hizmet ettikleri iktidar çıkarları ve yarattıkları siyasal etkidir.

iletişim ile ilişkisi de özellikle burada kurulabilir. Özellikle, Althusser'in ideolojiyi, "bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayalî ilişkilerini temsil etme" olarak tanımlaması (Althusser, 2000: 51), tam olarak siyasallığın bu dünyada bir duruş, bu dünyaya içinde bulunulan şartlar dahilinde anlam verme ve onu değiştirme kabulüyle örtüşmektedir. İdeoloji, başka bir deyişle dünyanın belli bir yerden görülmesi, yorumlanması ve yine o yerden değiştirilmeye çalışılmasıdır. Siyasal toplumsallaşma, ideolojiyi öğrenme ve benimseme şeklinde gerçekleşebileceği gibi sahip olunan ideolojiyi değiştirme ve bir yenisine bağlanma şeklinde de gerçekleşebilir. Burada değişim yaşayan insanın eski ve yeni siyasal çevresiyle kurduğu ilişki ve dünyaya yüklediği anlam, daha önceki bilgi ve tecrübelerinin izlerini taşısa da değişmektedir.

1. 2. 7. Türkiye’de Siyasal Yapı ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerine Bir Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılından itibaren artarak devam eden batılılaşma hareketinin en önemli yönlerinden birisi, Batı medeniyetinin doğrularına uygun bir çağdaş toplumun oluşturulmasıydı (Göle, 1998: 20). Türkiye’de yaklaşık iki asırlık süreçte siyaset, eğitim, hukuk gibi alanlarda yaşanan gelişmelerin hemen hepsinde aynı ideali görmek mümkündür. Bir yönüyle toplumumuz, bir toplum projesinin, başka bir deyişle de toplum mühendisliğinin nesnesi haline getirilmiştir.³⁵ Gerek kurumsal alanlarda, gerekse gündelik hayatta pek çok farklı alanda söz konusu projenin etkilerini görmek mümkündür. Çok uluslu bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğundan, "Türk Milliyetçiliği"ni temel alan bir ulus devlet olarak Türkiye

³⁵ Toplum mühendisliği bir fabrika düzeniyle ilgili kavrayışı toplumsal yapı ve düzeni kapsayacak şekilde genişleterek toplumsal düzene ideolojik bir plan istikametinde kesin şekil vermek üzere teşebbüse geçme olarak tanımlanabilir. Böylece toplum mühendisliği, fabrika düzeninin dışarıdan bütün olarak gözlenebilmesi ve düzeninin parçalarının ve parçalar arasındaki sabit ilişkilerin tespit edilebileceği, değiştirilebileceği ve ilişkilere şekil verilebileceği görüşünü topluma da uygulama anlayışıdır (Yayla, 2004: 228). Toplum mühendisliği, siyasal toplumsallaşma ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Çünkü her toplum mühendisliği projesi, bir yönüyle de yeni toplumsal ve siyasal ilişkilerin oluşturulması projesi olarak görülebilir.

Cumhuriyeti'ne ve bugünlere dek gelen süreç, bir toplum ya da millet oluşturma süreci olarak yorumlanabilir.³⁶ Nitekim tarihsel süreçte ulus devletler, sosyal ve siyasal bütünleşmeyi sağlama amacı dairesinde gündeme gelen ulus inşası sürecinde, özgün nitelikler barındıran sosyal/toplumsal mühendislik uygulamalarına başvurmuşlardır (Bayram, 2008: 186). Türk modernleşmesinin en önemli boyutlarından birisi ulus devletleşme süreci olduğu için toplumsal mühendislik uygulamaları kendine özgü durumu ile gerek cumhuriyet öncesinde gerekse cumhuriyetin kurulmasının ardından uygulanmaya çalışılmıştır.

Türk modernleşmesi tecrübesi, siyasal toplumsallaşma ile ilgili pek çok unsuru içinde barındırmaktadır. Toplum mühendisliğinin en önemli harekete geçirici meselelerinden birisi, yeni nesillerin iktidar sahiplerinin istediği bilinçte yetiştirilmesi meselesi olmuştur. Bu durum toplum mühendisliği ile siyasal toplumsallaşma konusunun en önemli birleşme noktalarından birisini oluşturmaktadır. Türkiye'de iki yüzyılı aşan bir süreye karşılık gelen Batılılaşma ve modernleşme tecrübesi, bir yönüyle yeni nesillerin eskilere göre farklı siyasal toplumsallaş(tırıl)ma süreçlerinden geçmeleri anlamına da gelmektedir. Bu yüzden Türkiye'de Meşrutiyetten Cumhuriyete yeni siyasal sistemler ve bu sistemlerde aktif bir konumda bulunan siyasal aktörler, hem sistemin hem de kendi konumlarının meşruiyetlerini sağlama konusunu özellikle önemsemişlerdir. Bu konuda gerek Osmanlı Devletinin son yüzyılında gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında atılan en

³⁶ Eric J. Hobsbawm, Milliyetçiliğin ve ulus devletlerin doğup gelişmesini tarihsel açıdan ele aldığı *Milletler ve Milliyetçilik* adlı eserinde, milletin oluşturulması için öncelikle siyasal birlik olarak devletin kurulduğunu iddia etmiştir. Bu tezi savunanlara göre modern ulus devletler siyasal toplum projeleri olarak kabul edilebilirler (Hobsbawm, 2006: 26; Bulaç, 1998: 170; Karakaş, 2000: 34). Toulmin'e göre (2002: 191), modern devlet ve toplumun organizasyonunun odağı olarak ulusun birliğine, istikrar ve bütünlüğüne yeni vurgu her zaman siyasal fiili gerçekliğin tanımından çok felsefi bir idealdi. Yine bu konuda Hobsbawm'ın Massimo d'Azeglio'dan aktardığı (2006: 62), "İtalya'yı yarattık şimdi de İtalyanları yaratmalıyız" sözü, Türkiye'nin modernleşme tecrübesinde de karşılığı bulunabilecek bir sözdür. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda izlenen siyaset, Türk milleti, dolayısıyla da Türk vatandaşı yaratma siyaseti olarak da görülebilir. Kadioğlu (2008b: 171), aynı anlayışı "milletini arayan devlet" olarak adlandırmış ve bu anlayışın temelinde Türkiye'nin kendine özgü milliyetçiliğinin yer aldığını savunmuştur.

önemli adımlardan birisi, yeni bir eğitim sisteminin oluşturulması çalışmalarıdır. On dokuzuncu yüzyıl Türk aydınlarının Batı Avrupa’da ve özellikle de Fransa’da okumaları, Batılı düşünürlerden ve felsefelerden etkilenmeleri ve Jön Türklerin ve on dokuzuncu yüzyıldaki fikir babalarının mirasçıları olarak görülebilecek olan Cumhuriyet kadrolarının okudukları okullar, etkilendikleri fikirler bu bağlamda değerlendirilebilir. Türk modernleşmesinin en önemli temellerinden birisini seküler tarzda eğitim veren lise ve yüksek okullar oluşturmuştur. Örneğin, “İttihat ve Terakki’nin bu istikamette bir işleme fakir halli çocuklara ve taşralı çocuklara eğitim imkânları sağlamak için parasız yatılı okulları kurmak olmuştur” (Mardin, 1994: 179).

Şerif Mardin’e göre (1994: 179) “Atatürk, hürriyet’in hakiki manada yerleşmesi için halkçı bir politika takip etmenin yeterli olmayacağını gördü. Zamanla Batı hukuk normları içinde düşünmeye alışan, başka türlü düşünemeyen bir nesil ortaya çıkacaktır. Bu neslin artık benimsendiği normlar da hürriyet mefhumunun batılı bir çerçeve ile çerçevelenmesini mümkün kılacaktır.” Atatürk, bu görüşleri ile Batılılaşmanın halk nezdinde kurumlaşmasını savunması açısından Mustafa Reşit Paşa’yı takip etmiştir (Bkz. Küçükömer, 2007: 58-9). Bu dönemde üzerinde en çok durulan değişim kolu ise eğitim olmuştur. Zürcher’e göre (2003: 198), “Jöntürk geleneğinin bir devamı olarak Kemalizm, tamamen devletin egemenliği altında olmak kaydıyla eğitime büyük bir önem vermiştir”.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından yaşanan dönüşümler, devletin resmi ideolojisi olan Atatürkçülük temelinde anlaşılabilir. Giritli’nin de belirttiği gibi (2004: 38), bir siyasal ideoloji olarak Atatürkçülük, genelde ulus-devlet anlayışı temelinde bir toplum projesi olarak kabul edilmiştir. Mardin’e göre (1994: 181) Atatürkçülük, Cumhuriyet Türkiye’sinde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalma bazı temel yapısal unsurları değiştirip, onların yerine dünya uygarlığına gidişte ilk adım sayılan batı uygarlığından esinlenmiş bir topluluğu kurmak amacına yönelik görüştür.

1930’larda Kadro Mecmuasını çıkaranlar, Atatürkçülüğün temelinde bir “toplumsallaştırma” görmüşler, kitleleri en kısa yoldan yararlandırmayı Atatürkçülüğün içindeki dinamik kuvvet olarak algılamışlardır (Mardin, 1994: 186).

Aynı zamanda 1930'lar, formel okul sisteminin yanı sıra Millet Mektepleri (1928), CHP Halk Hatipleri Teşkilatı (1931), Türk Tarih Kurumu (1931) Halkevleri (1932), Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (1936) ve Halkodaları (1939-40) gibi yeni toplumu ideolojik bir temel üzerinde biçimlendirecek ve seferber edecek kuruluşlar da bu dönemde devreye sokulmuştur (Şimşek, 2002: 1). Kökleri Tanzimat'a kadar götürülebilecek olan bu yeni dönemin en önemli projelerinden birisi de çağdaşlık anlayışı temelinde yeni nesillerin yetiştirilmesi fikri olmuştur. Nitekim halk eğitimi anlayışının köklerini eğitimde modernleşme anlayışında ve dolayısıyla da Tanzimat'ta bulmak mümkündür (Özodaşık, 1999: 30).

Cumhuriyetin kurulmasının ardından başlayan devrim hareketlerinde sadece eğitim kurumu yeniden yapılandırılmamıştır. Halkın üzerindeki etkisi bakımından belki de en büyük etkiye sahip olan din kurumu da dönüştürülmeye çalışılmış ve dinde reform hareketleri 1920'li yıllarda başlamıştır (Aktay, 2000: 170). Bu reform hareketleri de, Türk modernleşmesi bağlamında cumhuriyet tecrübesinin köklü ve çok geniş bir siyasal devrim tecrübesi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sadece yeni neslin zihniyet ve siyasal değerler açısından dönüştürülmesi yeterli görülmemiş, tamamıyla bir toplum dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu konuda spor, sanat ve edebiyat gibi unsurlar da siyasal toplumsallaştırıcı araçlar olarak kullanılmıştır. İtalya ve Almanya'nın pek çok konuda örnek alındığı 1930'lu yıllarda, bu ülkelerde sporun bir siyasal toplumsallaşma aracı olarak kullanılması da ayrıca örnek alınmıştır. Bu konuda yeni rejim, yeni nesillerin sağlam bir bedene sahip olarak yetiştirilmesini öncelikli hedef olarak belirlese de sporun tam bir devlet denetimi altına alınmış olduğu görülmektedir. "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı ve Halkevleri gibi spor ve kültür kuruluşları bu amaç uğruna seferber edilmiştir. Ayrıca, 1936 Berlin Olimpiyat Oyunlarına Türk sporcuları oyunlara "tek-tip" üniformalar giyerek katılmışlardır. Üniformalar üzerine Türk bayrağını simgeleyen Ay-Yıldız işlenmiş; bayrak simgesinin altına beş kıtayı canlandıran beş halka basılmış; ancak Olimpiyat halkalarını delip geçen CHP'nin Altı Ok'u üniformalardaki en baskın ve en çarpıcı motif olarak izleyicilerde hayret duygusu uyandırmıştır" (Şimşek, 1997: 90).³⁷

³⁷ Spor, iktidarların beden üzerindeki siyasetlerinden sadece birisidir. Halbuki beden üzerinde siyaset üretme ve bedeni denetim altına alma Foucault'nun da dikkat çektiği üzere tarihsel süreçte iktidarların

Osmanlı'nın son dönemlerinden ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarından bugünlere gelene kadar devlet-toplum ilişkisi bağlamında siyasal toplumsallaşma konusunun alanına girebilecek pek çok tecrübe yaşanmıştır. Demokrasiye geçilmesinin ardından bu ilişkinin değişmesinin yanında, Türkiye'de genel siyasal kültür ve siyasal toplumsallaşma da değişmiştir. Yaşanan tecrübelerde (demokrasiye geçmenin yanında demokrasiye müdahalelerde) okullar ve kitle iletişim araçları da rol almıştır. Toplumumuzda yaşanan bütün bu yaşanan birikim ve tecrübe, siyasal yapıyı da meydana getirmiştir. Bir taraftan değişim taraftarları, bir taraftan da geleneksel değerleri muhafaza etmek isteyenler, Türkiye'de siyasal yapının oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Siyasal yapıdaki farklılaşmalar, kitlelerin siyasal toplumsallaşmalarının tek bir yöne doğru gerçekleşmesini engellemiş ve farklı siyasal toplumsallaşma tecrübelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1. 3. SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA ARACILARI

1. 3. 1. Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Toplumsallaşma Aracılarının Rolü

Toplumsallaşmanın geniş bir şekilde tanımlanmaya ve tartışılmaya çalışıldığı ilk bölümde, toplumsallaşma araçlarından kısaca bahsedilmişti. Toplumsallaşma araçları, toplumsallaşma sürecine doğrudan ya da dolaylı olarak etkide bulunur. Toplumsallaşma üzerine çalışan sosyal bilimcilerin üzerinde uzlaştığı dört temel toplumsallaşma aracı vardır. Buna göre temel toplumsallaşma araçları aile, okul, arkadaşlık grupları ve kitle iletişim araçlarıdır (medya).³⁸ Buraya kadar açıklanmaya

en çok uyguladığı siyasetlerden birisidir. Bu konuda Aktay'a göre (2003: 20), "bu süreçler neyi görüp görmememiz, neyi işitip işitmememiz, neyi nasıl tutmamız gerektiğini belirleyen değişik disiplin aygıtları aracılığı ile işler. Bu disiplin aygıtları ya bir dinsel öğreti etrafında veya total bir ideoloji ağıyla örgütlenerek bedenlerimize organlar yapıştırırlar. Yapıştırılan her organ bizim özgülüğümüze yönelen bir taciz işlemi görür. Bizi kısıtlar. Böyle bakılınca koca bir dinler tarihi; koca bir siyasal düşünceler tarihi; hatta tüm insanlık tarihi bedenlerimiz üzerinde ve ona organlar yapıştırmak suretiyle işleyen bir 'iktidar ve beden diyalektiği' şeklinde okunabilir".

³⁸ Abercrombie ve arkadaşları, siyasal partileri de siyasal toplumsallaşma sürecinin aracıları olarak kabul etmişlerdir (Bkz, Abercrombie, Hill, Turner, 2000: 264). Konu ile ilgili pek çok çalışmada temel dört toplumsallaşma aracı siyasal toplumsallaşma araçları olarak kabul edilmiştir. Bu

çalışıldığı şekliyle toplumsallaşma, insan hayatındaki iç içe geçmiş, karmaşık toplumsal ilişkiler ve etkileşimler süreci olarak kabul edilmektedir. Toplumsallaşma araçları doğrudan ya da dolaylı, çok ya da az etkin olan çeşitli boyularda süreç üzerinde etkide bulunurken, sadece genel toplumsallaşma sürecinde değil siyasal toplumsallaşma sürecinde de etkili olmaktadır. Bu yüzden toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma çalışmalarında söz konusu toplumsallaşma araçlarına özel bir önem verilmiş ve toplumsallaşma araçları aynı şekilde siyasal toplumsallaşma araçları olarak da kabul edilmiştir (Froman, 1961: 343).

Aracıların, siyasal toplumsallaşma açısından önemi, alanda yapılan çalışmaların üç ana başlık altında toplanmasında da görülebilir. Siyasal toplumsallaşma çalışmalarının üç yönü bulunduğunu belirten Greenberg'e göre (1973a: 7), çalışmaların söz konusu üç yönünü ürünler, süreçler ve araçlar oluşturmaktadır. Siyasal toplumsallaşma araçları konusunda Gimpel ve arkadaşlarının tespiti yerindedir. Onlara göre, siyasal toplumsallaşma araçları kişinin "siyasal çevre"sini (political environment) oluşturmaktadır (Gimpel, Lay, Schuknecht, 2003: 32). Siyasal çevre ise kişinin siyasallaşmasının en önemli yönlerinden birisini, "siyasal bilgi"yi (political knowledge) öğrendiği, başkalarıyla paylaştığı bir ortama karşılık gelmektedir. Siyasal toplumsallaşma araçlarının hepsi siyasal çevrede önemli rolleri olan unsurlardır.

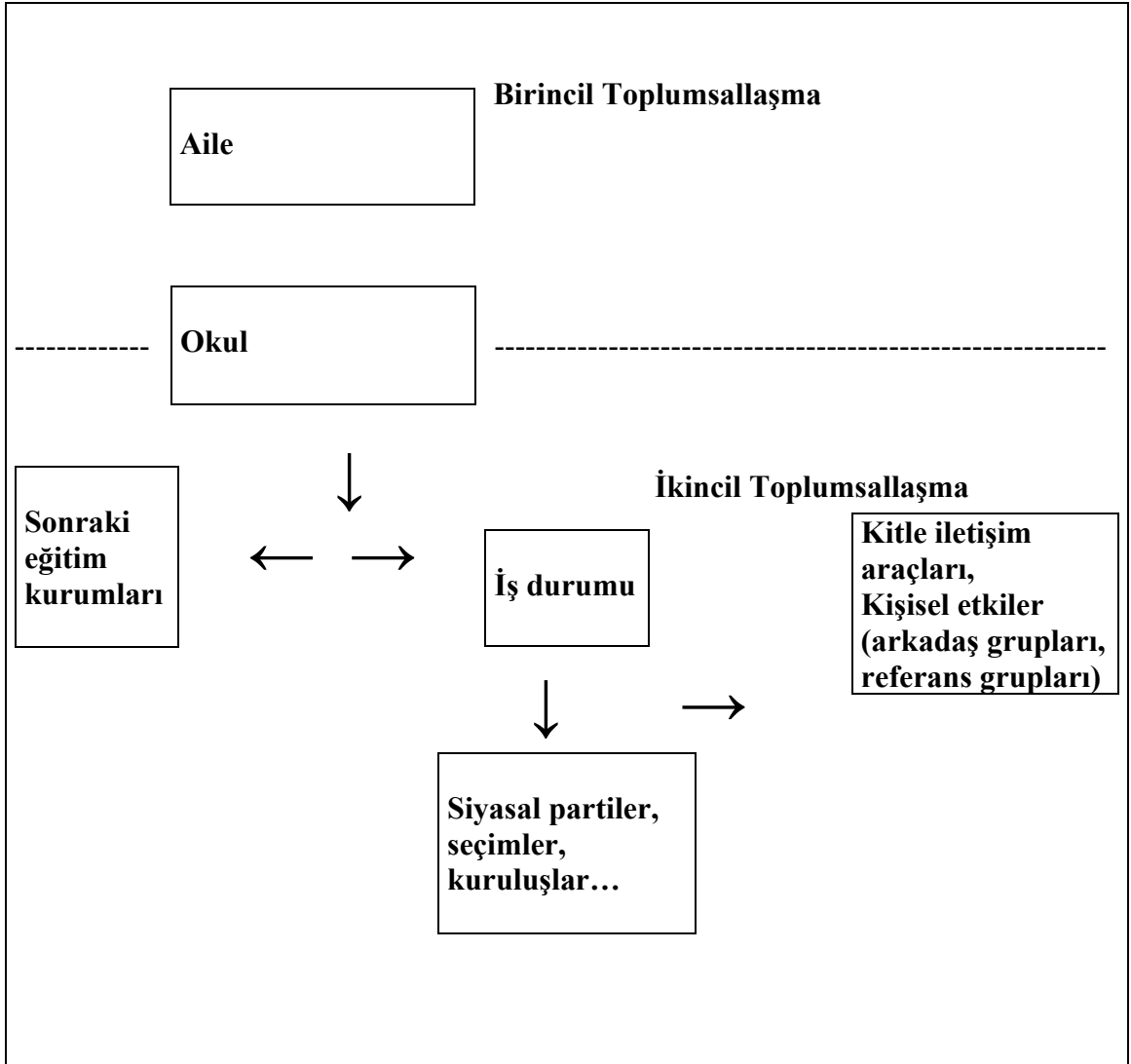
Siyasal toplumsallaşma araçlarından hangisinin ya da hangilerinin süreçte daha etkili olduğu, konu üzerine yapılan çalışmalarda tartışılan önemli meselelerden birisidir. Ancak siyasal toplumsallaşma aracısının kişi ya da gruplar üzerindeki etkisinde gözden kaçırılmaması gereken en önemli ayrıntılardan birisi, aracının etkisinin kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişen bir nitelik arz etmesi durumudur (Beck, 1977: 117; Hyman, 1969: 84-5). Kitle iletişim araçlarının yaygın olmadığı ve pek çok kesime ulaşmadığı bir toplumda kitle iletişim araçlarının etkin bir siyasal toplumsallaşma aracısı olduğu elbette düşünülemez. Aynı şekilde, kişilerin içinde yetiştikleri aile ortamı, okudukları okul, hem kendilerinin hem de

çalışmada siyasal olaylar da bir başlık altında ele alınmıştır. Elbette, siyasal partiler ve siyasal gruplar da siyasal toplumsallaşma sürecinde önemli rol oynayan aracı birliktelikler olarak kabul edilebilirler.

büyüklerinin ya da akranlarının takip ettikleri kitle iletişim araçları bu süreçte etkili olmaktadır. Sadece sosyal çevre değil aynı zamanda psikolojik etkenler de süreçte etkin olmaktadır.

Gerek genelde toplumsallaşma konusunda gerekse özelde siyasal toplumsallaşma konusunda çalışanlar hem birincil toplumsallaşma hem de ikincil toplumsallaşma süreçleri açısından aile, okul ve arkadaşlık gruplarını birincil ilişkilerin hâkim olduğu birliktelikler olarak kabul etmişlerdir. Bu görüşün temelinde, söz konusu birlikteliklerde birincil ilişkilerin kurulmasının ve iletişimin yüz yüze ve sıkça yapılması da bulunmaktadır (Aziz, 1982: 17). Bununla birlikte dayandığı iletişim şekli açısından yüz yüze ilişki ya da diyalog olarak kabul edilmese de en önemli toplumsallaşma araçlarından birisi de kitle iletişim araçlarıdır. Tarihsel süreçte, matbaanın icadından ve yaygınlaşmasından, günümüzde küresel çapta iletişimin kurulabildiği internete kadar kitle iletişim araçlarının siyasal toplumsallaşma konusundaki merkezi rolü yadsınamaz bir gerçektir.

Siyasal toplumsallaşma sürecinde Weisberg ve Joslyn, araçların toplumsal çevreyi –ki aynı zamanda siyasal çevre olarak da kabul edilmelidir- oluşturduğunu savunurlar. Ailede başlayan bir süreç olarak siyasal toplumsallaşmada, aile dışındaki diğer araçların ve kişilerin de sürece dahil olması ile birlikte toplumsal çevrenin etkisi de genişlemektedir (Weissberg, Joslyn, 1977: 50-1). Çünkü siyasal toplumsallaşma açısından anne, baba ve kardeşlerin on yaşlarındaki bir çocuğa etkisi ile kırklı yaşlara gelmiş birisine olan etkisi bir kabul edilemez. Aynı şekilde, ilkokuldaki arkadaş grupları ile üniversitedeki arkadaş grupları da bu açıdan etkisi sürece göre değişen gruplardır.

Şekil 3. Siyasal toplumsallaşma sürecinde araçlar: Birincil ve ikincil toplumsallaşma, araçlar ve siyasal toplumsallaşma ilişkisi (Dowse, Hughes, 1972: 182).

1.3.2. Aile

Aile, en temel toplumsal kurumlardan birisidir. Sosyal bilimciler, ailenin toplum açısından çok önemli bir yeri olduğu fikrinde birleşmişlerdir.³⁹ Toplumsal bir kurum

³⁹ Toplumu düzenli bir yapı olarak gören işlevselciler için (örneğin Talcott Parsons) aile, toplumsallaşma sürecinin en önemli araçlarından birisi, eski kuşağın değerlerini yeni kuşağa aktaran ilk mekanizmadır ve böylece toplumsal düzeni güvence altına alır (Poster, 1989: 113). Düşünce tarihinde ailenin olumlu işleve sahip olduğu genel olarak kabul edilse de bu düşünceye olumsuz bakan

olarak aile şöyle tanımlanabilir: “Aile, genel olarak nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme (toplumsallaştırma), ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin işlevlerinin yerine getirildiği bir kurumdur” (Aydın, 2000: 35).

İnsanın doğar doğmaz dâhil olduğu ilk toplumsal birliktelik ailedir. Bu yüzden de aile toplumsallaşma sürecinde en temel ve belirleyici kurum olarak öne çıkmaktadır. Pek çok farklı bilim dalından toplumsallaşma ve insan gelişimi konularında çalışanlar, insanların kişilik gelişimlerinde ailenin rolünü değişik boyutlarıyla incelemişlerdir. Ailenin toplumsallaşma süreci açısından en önemli kurum olduğu, konu ile ilgilenen sosyal bilimcilerin neredeyse tamamen üzerinde uzlaştığı bir düşüncedir (Kağıtçıbaşı, 1990: 61). Nirun’a göre, (1994: 69), “aile, toplumsallaşma sürecinde ilk basamaktır. O sebeple, toplumsallaşma aile ile ilk adımda hem ferde hem de topluma açılan iki yönlü penceredir”. Toplumsallaşan çocuk için en önemli rol modelleri anne ve babadır. Toplumsallaşma sürecinin ilk “önemli/anlamli ötekiler”i –belki de en önemli ötekileri- anne ve babadır.

Genel toplumsallaşma sürecinin birincil ya da asli toplumsallaşma boyutu açısından düşünüldüğünde, ailenin merkezi konumu daha da öne çıkmaktadır. Birincil toplumsallaşma süreci, bireyin kişiliğinin oluşumunda asıl etkilerin yaşandığı süreçtir. Doğumla başlayan ve ilk çocukluk dönemini de kapsayan bu dönem, ailedekilerin etkin ve önemli ölçüde belirleyici olduğu dönemdir. Bu yüzden de çocukluk döneminde aile içinde kazanılan alışkanlıklar, benimsenen değerler ve inançlar, hayat boyunca etkili olmaktadır.

Ailenin en etkili toplumsallaşma aracısı olduğu görüşünü siyasal toplumsallaşma alanında ilk defa çalışan siyaset bilimcilerden Hyman da paylaşır. Ona göre aile, siyasal toplumsallaşma sürecinde en etkili toplumsallaşma aracısıdır (Hyman, 1969: 52). Bu görüş, konu üzerine çalışan başka sosyal bilimciler tarafından da kabul edilmiştir (Weissberg, Joslyn, 1977: 46).

Siyasal toplumsallaşma konusunda ailenin rolünün ne derece etkili olduğu ve olabileceği ciddi bir şekilde tartışılmıştır. Ailenin süreçte aldığı role ilişkin çok çeşitli

bazı düşünürler de olmuştur. Klasik Marksist teoride aile bir burjuva kurumudur ve kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesine aracılık etmektedir.

ve farklı teoriler gelişmiştir. (Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 115). Nitekim aile en önemli toplumsallaşma araçlarının başında gelse de hem toplumsallaşma, hem de siyasal toplumsallaşma süreçleri çocuklukla ya da aile yanında geçirilen zamanla sınırlı bir süreç değildir. Bununla birlikte, ailenin etkin olduğu dönemlerde de diğer toplumsallaşma araçları sürece etki etmektedir. Siyasal toplumsallaşma açısından bakıldığında özellikle çocuğun okula gitmesiyle birlikte okulun ve dolayısıyla öğretmenlerin, okuldaki arkadaş gruplarının ve genel olarak verilen eğitimin sürece çok önemli derecede etkisi olduğu açıktır. Bir toplumsallaşma aracısı olarak aile, bu rolünü diğer araçlarla paylaşmaktadır.

“Çocuk, ilk kez iktidar ilişkileri ile aile içinde tanışmaktadır. Aile içerisinde emirler ve cezalar, saygı ve sevgi ilişkileri, anna-baba ilişkisi çocuğun otorite ile anlamlı ilişki kurmasına yardımcı olur. Bu alandaki iktidar ilişkileri, ilerideki dönemlerde siyasal alana aktararak bireysel davranış kalıplarının oluşmasına etki eder” (Çetin, 2003: 73). Pek çok siyasetçinin çocukluk dönemleri ve özellikle de aileleri bu yüzden merak edilmiştir. Özellikle kötü çocukluk dönemi geçirmiş olan siyasetçilerin yetişkinlik dönemlerinde izledikleri siyasetler ile analogiler kurulmuştur. Örneğin Adolf Hitler ile ilgili çalışmalarda, yetiştiği aile düzeninin bozuk olmasından, babasından çok dayak yemesinden v.b. bahsedilir.

Totaliter⁴⁰ ve otoriter rejimlerin milli eğitim ideolojileri dolayısıyla başta okullarda yetiştirilen genç nesiller olmak üzere, bütün bir topluma propaganda yoluyla devletin ve baştaki yöneticinin ya da yöneticilerin “baba” olarak sunulması ve ona itaat edilmesi üzerine yapılan vurgular da ailenin sembolik düzeyde ne kadar önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Kaplan, 2005).⁴¹ Sovyetler Birliği’nde Stalin’in iktidarında en çok kullandığı sloganlardan birisi “Ben sizin babanızım” olmuştur (Sennett, 2005: 99).⁴² Bu şekilde ailenin koruyuculuğuna ve

⁴⁰ “Totalitarizm, hayatın her alanını işgal eden ve hâkimiyetini ideolojik manipülasyonla, açık terörle ve yaygın baskı ve zulüm yoluyla tesis eden siyasal yönetim biçimidir. Siyasal otoritenin (devletin) hayatın her anını ve alanını kontrol altına aldığı sistemdir. Otokrasi, otoriteriyenizm ve geleneksel diktatörlükten sosyal ve kişisel varlığın ve hayatın her alanını siyasallaştırarak total güce ulaşmaya çalışmasıyla ayrılır. Faşizm ve ortodoks sosyalizm, totalitarizmin sağ ve sol versiyonlarıdır” (Yayla, 2004: 229). Faşist ve Ortodoks sosyalist ülkelerde sadece çocuk ve gençler değil, her yaştan ve her kesimden insan iktidarların siyasallaştırıcı etkilerine maruz kalmışlardır. Farklı düşünceler ve özel hayat totaliter iktidarlar tarafından tehdit olarak algılanmışlar ve şiddetli bir şekilde cezalandırılmışlardır. Totalitarizmin söz konusu özellikleri dolayısıyla, totaliter iktidarlar için çocukların ve gençlerin önemi çok büyük olmuştur. Nitekim Naziler Almanya’sı, Faşist İtalya, Sovyetler Birliği’nin ve diğer totaliter rejimlerde yaşanan siyasal toplumsallaşma tecrübeleri özellikle dikkat çekicidir. Totaliter ve otoriter siyasal rejimler için sadece çocuklar ve gençler değil, aynı zamanda yetişkinler de siyasal eğitime tabi tutulması gereken bir kesime karşılık gelmektedir. Bu konuda siyasal tarihte bulunabilecek en önemli örnek şüphesiz Nazi Almanya’sı’dır. Erika Mann’ın deyişiyle, 1933’ten önce Alman yurttaşı kendisini bir baba, bir Protestan, bir çiçeksever, bir dünya vatandaşı, bir pasifist ya da bir Berlinli olarak görürken, 1933’ten sonra aynı vatandaş her şeyden önce kendisini bir Nasyonal Sosyalist olarak görmeye zorlanmıştı (akt. Şimşek, 2002: 23).

⁴¹ Modernleşme ile birlikte çocuğun nasıl bir eğitim alacağı, hangi değerleri benimseyeceği ya da benimsemeyeceği, nelere inanıp nelere inanmayacağı gibi konular Aydınlanma ile birlikte tartışılan önemli konulardandır. Bu konular dolayısıyla çocuğun aileye mi yoksa devlete mi ait olduğu da bir sorun ortaya çıkmıştır. Bu konuda Fransız Aydınlanmasının temel ilkelerinden birisi hem yetişkinlerin hem de çocukların devletin belirleyeceği pedagojik politikalara uyması şeklinde gelişmiştir. Devrim sonrası Jakobenler için, doğmamış çocuk bile vatana ait olarak görülmüştür. Çocuk, devlete mi yoksa anne babasına mı ait sorusu, dönemin en önemli tartışma konularından birisi olmuştur (Bumin, 1983: 59-61).

⁴² Marksizmin aile ile ilgili görüşleri ve Sovyetler Birliği’nin kurulduğu yıllarda ailenin bir burjuva kurumu olduğu ve ortadan kaldırılması gerektiği kabulünün ve Lenin döneminde bu yönde uygulamaların da yapıldığı düşünüldüğünde, Stalin’in aile kurumunu ve babalığı bir propaganda aracı

kollayıcılığına da vurgu yapılmakta ve devletin emirlerinin tıpkı babanın emirleri gibi görülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte totaliter ya da otoriter olmayan siyasal sistemler için bile aileyi önemli kılan bir faktöre Stevens dikkat çekmiştir. Devletlerin varlığı zorunlu olarak halklara dayandığı için en başta yönetilecek bir halkın var olması nüfusun artmasına ve dolayısıyla da aileye bağlıdır (Stevens, 2001). Bu durum, aileyi siyasal toplumsallaşma açısından bir kez daha önemli kılmaktadır.

“Aile; özellikle de anne-babalar ile ilgili yapılan pek çok çalışmada, çocukların siyasal yönlendirilmesinde ailenin ilk siyasal toplumsallaşma aracı olduğu ortaya koyulmuştur” (Ventura, 2001: 666). Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi çocuğun toplumsallaşma sürecinde ilk karşılaştığı insanların, kendi anne ve babası olması dolayısıyla anne ve baba, çocuk için her konuda en güçlü modeldir; çünkü ulaşılabilir olmalarının yanında duygusal destekleri bağlayıcıdır (McDewitt, 2005: 68). Bu duygusal bağlılığın ve rol modeli olma durumunun bir sonucu olarak yetişkinlerin siyasal eğilimleri erken yaşlarda çocuklara da kaynaklık etmektedir (Greenstein, 1973: 58). Başta anne ve baba olmak üzere çocuğun yetişmesinde en yakında bulunan aile fertleri, sadece duygusal yönden değil, toplumsal roller ve kişiliğin temel özelliklerinin kişide yerleşmesi açısından da merkezi bir konumda bulunmaktadır.

Siyasal toplumsallaşma ile aile arasındaki ilişkinin açıklanması konusunda özellikle anne-baba rollerine dikkat çeken Ventura, çocuğun anne-babasının siyasal konularda hem kendisiyle hem de başkalarıyla yaptıkları konuşmaların etkisiyle anne ve babasının siyasal görüşleri üzerinden bir siyasal kimlik inşa ettiğini ve siyasal tercihlerini belirlediğini savunmuştur. Ülkedeki siyasal olayların iyiye ya da kötüye gittiği konusunda ve kendi siyasal görüşleri üzerine konuşan anne-baba, bu yolla siyasal kimliklerini çocuklarına aktarmaktadır (Ventura, 2001: 671).

olarak kullanması ironik bir duruma karşılık gelmektedir. Ancak devlet yöneticilerinin “baba” ya da kadın yöneticilerin “anne” imajını bir propaganda aracı olarak kullanmalarının kökleri çok eskilere kadar gider. Benzer durumlara siyasal kültürümüzde rastlamak da mümkündür. Örneğin, Türkiye’de 1934’te çıkan soyadı kanunu ile sadece Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya Türklerin babası anlamına gelen “Atatürk” soyadı T.B.M.M. tarafından verilmiştir.

Tabî ki her aile ortamında sürekli olarak siyaset, siyasal olaylar ve siyasetçiler üzerine konuşmalar yapılmamaktadır. Hatta bu konularda konuşmamaya gayret eden aileler bile vardır. Bu durum, ailenin bir siyasal toplumsallaşma aracı olarak etkinliği konusunda tartışmalara yol açmıştır (Prewitt, Dawson, Prewitt, 1977: 116). Bu tartışmada Hess ve Torney, (1973: 71), ailenin rolünün abartılmaması gerektiğine işaret etmişlerdir. Hatta söz konusu siyaset bilimciler, okulda alınan eğitim dolayısıyla okulun kişinin siyasal toplumsallaşma sürecinde aileden çok daha önemli bir rolü olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre bu durumun da en önemli nedeni, vatandaşlık rolünün okulda öğretilmesidir (Hess, Torney, 1973: 72).

Siyasal toplumsallaşma sürecinde ailelerin rollerinin diğer araçlar tarafından da paylaşıldığı göz önünde bulundurulursa, ailenin sosyo-ekonomik durumu, dini yaşayışı ve siyasal görüşü gibi etkenler bu konuda önemlidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'li yıllarda yapılmış olan bir çalışmada, Yahudi ailelerin çocuklarının siyasal görüşlerinin Protestanlar ve Katoliklere göre aileleri ile daha uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Weissberg, Joslyn, 1977: 69-70). Bu yüzden aile içi ilişkilerin nasıl kurulduğu siyasal toplumsallaşma açısından ayrıca önemli bir konudur. Aile içi iletişimin daha uyumlu olduğu bir ailede siyasal toplumsallaşmanın anne ve babanın istediği yönde gelişmesi beklenir. Ancak en uyumlu ailelerde bile çocuğun dışa açıldığı dönemlerde arkadaş gruplarının, kitapların, dergilerin etkisiyle siyasal toplumsallaşmanın yönü ailenin istediğinden farklılaşabilmektedir.

1. 3. 3. Eğitim ve Okul

Daha önceki bölümlerde değişik vesilelerle değinildiği gibi siyasal toplumsallaşma, aynı zamanda siyasal eğitim ve siyasal öğrenme sürecidir. Siyasal eğitim, pek çok farklı aracın süreçte etkinliği ile gerçekleşmektedir. Elbette kişinin bizzat kendi kendisinin siyasal olaylara ve genel olarak siyasete ilgisi çok önemli olsa bile kişi istese de istemese de toplumda yaşamının zorunlu şartı olarak siyasallık örüntülerinin içerisinde kendisini bulmaktadır.

Modernleşme ile birlikte aile kurumu, sahip olduğu işlevleri diğer modernleşme kurumlarıyla paylaşmış ve söz konusu modern kurumlar, bireyin hayatında merkezi

bir yer işgal etmişlerdir. Okul, çocuğun ailesi, arkadaşları ve akraba-komşu gibi sürekli iletişim halinde olduğu çevrelerden farklı olarak belli bir yaştan sonra hayatının büyük bir kısmında etkin olan belki de en önemli kurumdur. Ulus devletlerin modernleşme sürecinde tarih sahnesine çıkmaları ile birlikte, devlete ya da geniş anlamıyla iktidara sadık vatandaşların yetiştirilmesi meselesi, en önemli siyasal meselelerden birisi olarak öne çıkmıştır. İşte bu siyasal meselenin çözümünü sağlayacak en önemli kurumlardan birisi okul olarak kabul edilmiştir. Okul, kimliğin oluşumunda etki açısından önemli ve ilk akla gelecek kurumlardan birisidir.

Modernleşme dolayısıyla Batı Avrupa’da başlayan ve daha sonra bütün dünyayı da etkisi altına alan toplumsal dönüşümlerin en önemli temellerinden birisi eğitim düşüncesi ve okul olmuştur.⁴³ İnsanlık tarihi göz önünde bulundurulduğunda devletin eğitim ile ilgilenmesi çok yeni bir döneme rast gelir. “Ortaçağ sonrası dönemde, kilisenin etkinliğini yitirmesine bağlı olarak okul, yeni dönemin en önemli kurumlarından birisi olmuştur. Merkezi devlet, daha Fransız Devrimini beklemeden okulun kendisinin devamı için en uygun aygıt olduğunu hemen anlamıştır. Aydınlanmaya kadar çocuk ve çocukluğun kendisi de ciddi bir ilgiye layık görülmemiştir” (Bumin, 1998: 59). Özellikle modernleşme ve ulus devletleşme süreçleri ile birlikte devletin belirlediği eğitim insanlar için zorunlu bir durum haline gelmiş ve bu gelişmelerle birlikte okullar, devlet ideolojilerinin en önemli mekanizmalarından birisi olarak görülmüştür (Bumin, 1983: 6; Baker, 2006; Illich; 2005: 14; Spring, 1997: 11-2). Sürecin bu şekilde gelişmesi ve kurumlaşması ile Milli Eğitim’in kendisinin bir ideoloji haline geldiği savunulmuştur (Erdoğan, 2005:

⁴³ Burada değinilmesi gereken en önemli düşüncelerden birisi Aydınlanma düşüncesidir. Aydınlanma, modernleşmenin düşünsel temellerinden en etkili olanıdır. Siyasal toplumsallaşma konusunda etkili olan temel düşüncelerden birisi ilerlemeciliktir. İlerlemecilik düşüncesinin temelinde insanın ve toplumun değiştirilebilirliği kabulü yer almaktadır. “Aydınlanma hareketi içinde yer alan düşünürlere göre, Avrupa bütün bir Ortaçağ boyunca süren batıl itikatlar ve bağnazlık dönemini geride bırakmıştır. Bu bağnazlığın yıkılışında, din karşısında kesin zafer kazanan bilimin etkisi büyük olmuştur. Modern bilim, evrenin tüm farklı görünümlere rağmen, temelde çok büyük, fakat oldukça basit ve düzenli bir mekanizma olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu düzenli evrenin bir parçası olan insanın davranışı da öndeyiye ve kontrole elverişli olup, insanla içinde yaşadığı toplum bu bilgi ışığında sonsuzca geliştirilebilir” (Cevizci, 2000: 100).

135). Bu etkinin bir sonucu olarak daha geniş bir yaklaşımla toplumsallaşmanın bir eğitim süreci olmasına dikkat çekilmiş, ideolojik bir içeriğe sahip olabileceği ve her toplumsallaşmanın bir siyasal toplumsallaşma olduğu da kabul edilmiştir (Bkz. Kaplan, 2005: 13).

Modernleşme ile okula verilen öneme dikkat çeken Bauman'a göre bu fikrin temelinde Aydınlanma Düşüncesinin izlerini bulmak mümkündür:

“Akıl Çağı'nın en başından itibaren okul fikri, eğitim fikri ile ayrılmaz bir biçimde iç içe geçtiyse, bu yalnızca tüm toplumun, tüm insani ortamın, bireylerin rasyonel toplum yaşamı sanatını öğreneceği, içselleştireceği ve uygulayacağı tarzda biçimlendirilmesi anlamında böyleydi. Eğitim, tüm toplumsal kurumların bir işlevi, günlük yaşamın bir yönü, toplumu Aklın sesine göre tasarlamının getirdiği bütüncül bir etkiydi. Eğitim fikri, devletin yurttaşlarını biçimlendirme ve onların davranışlarına yön verme hakkını ve ödevini; yönetilen bir toplum kavramını ve uygulamasını gösteriyordu. Fransız Devrimi'nin hararetle savunduğu yönetilen toplum; merkezi iktidar tarafından bilinçli olarak tasarlanmış, planlanmış ve denetlenen toplum varsayımı, sonuçta Akıl Çağı'nın ürettiği ve Aydınlanma Çağı'nın sürdürdüğü bir söylemin ürününden başka bir şey değildi” (Bauman, 1996: 86-87).

Devlet, eskiçağlarda ve Ortaçağda eğitim kurumu ile hiç ilgilenmezken; Rönesans'tan önce eğitime sadece kilise önem verirdi (Russell, 2000: 210): “Almanya ve İngiltere'deki Reform hareketi, lise ve üniversitelerin “köhne Papalık”ın sığınak yerleri olarak kalmalarını önlemek üzere, devlette, onları bir ölçüde denetim altına alma eğilimine de yol açtı; ancak bu ilgi çok sürmedi. Oldukça yeni olan zorunlu yaygın eğitime kadar da devlet sürekli ve belirleyici bir rol üstlenmedi. Bununla beraber günümüzde, eğitim kurumları konusunda devlet bütün öteki etkenlerin toplamından daha çok söz hakkına sahiptir”. Batı Avrupa'da Aydınlanma felsefesi ile birlikte eğitim, kilisenin boyunduruğundan ulus devletin boyunduruğuna girmiştir (Erdoğan, 2005: 137). Mardin'e göre (1992: 166) bu süreç,

“modern devletin yavaş yavaş ortaya çıkması ve kiliseyi kendine rakip görmesiyle, modern devletin kendi çıkarlarını gerçekleştirecek okulları desteklemeye başlamasıyla gelişmiştir”.⁴⁴ Bu konuda Hobsbawm (2006: 115), “devletlerin millet imajı ile mirasını yaymak, millet’e bağlılık duygusu aşılacak ve herkesi (genellikle bu amaçla gelenekler icat ederek, hatta milletler icat ederek) ülkeye ve bayrağa bağlamak üzere, kendi halklarıyla iletişim kurmak için, gün geçtikçe güçlenen aygıtlardan, öncelikle ilkokullardan yararlandıklarını” savunmuştur.

Foucault’ya göre okul, Avrupa’daki Ortaçağ sonrası dönüşümün en önemli kapatılma mekânlarından birisidir. Modernleşme sürecinin en önemli boyutlarından birisi olarak “Büyük Kapatılma”ya dikkat çeken Foucault, delilerin akıl hastanelerine, suçluların hapisanelere kapatıldığı dönemde, çocukların da okullara kapatıldığını ve böylece üretim sürecine dahil olamayan kesimlerin disiplin altına alındığını iddia etmiştir. (Foucault, 2000a: 106-7; 2000b: 223-5; 2007: 158; Aries’den akt. Baker, 2006: 23). “Disiplin, itaatin alışkanlık haline dönmesi sürecidir” (Sennett, 2005: 99). Büyük Kapatılma süreci ise aynı zamanda bedeni disiplin altında tutarak kitleler üzerinde iktidar üretme sürecidir. Öyle ki, Foucault’nun tespitleri bağlamında modernleşme tecrübesi, insanları eğitime, gözetim altında tutma ve bu yollarla da iktidar ilişkileri üzerinden “norm”lar oluşturarak toplumu disipline etme şeklinde de yorumlanabilir. Yine konuyla bağlantılı olarak

⁴⁴ Modernleşme ile birlikte okulun ve zorunlu eğitimin iktidarlar açısından merkezi önemde bir yer işgal etmesi, Batı’da tarihsel süreç ile çocuk fikri ve algısının neredeyse tamamen değişmesi ile doğrudan ilgilidir. Bilindiği gibi Ortaçağ Hıristiyanlık düşüncesinde çocuk, ilk günah anlayışının etkisiyle disipline edilmesi gereken bir günahkâr olarak görülmüştü. Din adamları ve ana-babaların görevlerinin de bu günahkâr varlıkların şeytani eğilimlerini bastırmak olduğu fikri genel bir anlayışa karşılık gelmekteydi. Çocuğun bir insan olarak kabulü on sekizinci yüzyıla rastlamaktadır. Çocuğa empati ile yaklaşılması ise yirminci yüzyılda gerçekleşmiştir. Bugünün çocuğa bakış biçimi büyük ölçüde Jean Jacques Rousseau’nun yolunu açtığı, insanın ve dolayısıyla da çocuğun doğal olarak “iyi” kabul edildiği, çocuğun ilk günah”ın sembolü olarak görülmeyip kötülüğün sebebinin toplumda aranmaya başladığı on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından mirastır (Bumin, 1983: 7; Gander ve Gardiner, 1998: 26-28). Türkiye’nin modernleşme sürecinde de çocuğun algılanışında benzer bir değişim vardır. “Oluşturulmaya çalışılan yeni yaşam-yeni insan” anlayışı doğrultusunda Tanzimat döneminde bağımsız bir özne olarak keşfedilen çocuk, II. Meşrutiyet döneminde inşa edilir” (Üstel, 2004: 30). Osmanlı’nın son yüzyılında okullaşmanın yaygınlaşması da bu dönemlere rastlamaktadır.

Bumin'in de belirttiği gibi, “ulus devletler, okulun toplumdaki belirleyici yerine o kadar inanmışlardır ki, çoğu kez bütün ülke bir okula dönüşmüştür. Eğitmek, iktidarı ellerinde tutanlarca kendilerinin en önemli görevi sayılmıştır” (Bumin, 1983: 10).

Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* adlı ünlü eserinde Okulu (özel okul ya da devlet okulu ayrımı yapmadan) devletin ideolojik aygıtları arasında saymaktadır. Ona göre “okul, (fakat aynı zamanda Kilise gibi başka devlet kurumları, ya da ordu gibi başka devlet aygıtları da) bir sürü beceri üretiyor, fakat bunu yönetici ideolojiye boyun eğmeyi ya da bu ideolojinin “pratiğinin” egemenliğini sağlayan biçimlerde yapıyor” (Althusser, 2000: 23-4). Tüm üretim, sömürü, baskı görevlileri ve “ideoloji profesyonellerinin” (Marx) görevlerini “bilinçli olarak” yerine getirmek için şu ya da bu oranda, bu ideolojiyi “benimsemiş” olmaları gerekir ya sömürülenler (proleterler), ya sömürücüler (kapitalistler) ya sömürünün yardımcıları (yönetici kadrolar) ya da hâkim ideolojinin büyük papazları (“devlet memurları”) v.b.”

En demokratik denilen siyasal rejimlerde bile okulun tamamen ya da kısmen ideolojik bir kurum olduğu ve bu yüzden de en önemli görevlerinden birisinin mevcut iktidar egemenliğinin devamını sağlamak olduğu fikri, pek çok sosyal bilimcinin üzerinde uzlaştığı bir fikirdir (Bkz. Foucault, 2007: 74; Kaplan, 2005; Illich, 2005: 43; Baker, 2006; Ergun, 1995: 35; Bumin, 1983; Erdoğan, 2005: 135; Spring, 1997: 12). Bu düşünürlerden özellikle Ivan Illich, okulun insanları tek tipleştirmesinin yanında kapitalist üretim ilişkilerine hizmet eden bir yapıya sahip olduğunu iddia ederek, en genelde okul fikrine karşı çıkmıştır. Illich ve Baker gibi yazarların okulda verilen eğitim ile ilgili görüşleri, anarşist çizgide kabul edilse bile, Okul'un toplumu biçimlendirme işlevine sahip ve “vatandaş/yurttaş” üretimini sağlayan en önemli mekanizmalardan birisi olarak görüldüğü de bir gerçektir. Örneğin, ünlü Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, okul konusunda ileri sürdüğü “Maxwell Cini”⁴⁵ fikrinde, okulun, mevcut olan iktidar düzenini, birbirine eşit

⁴⁵ Bourdieu, 'nun okul konusunda geliştirdiği “Maxwell Cini” fikri, fizikçi Maxwell'in az ya da çok sıcak, yani az ya da çok hareketli tanecikler arasında bir cin olduğunu hayal etmesi ve bu cinin tanecikleri ayırarak en hızlılarını ısısı artan bir kaba, en yavaşlarını da ısısı azalan bir kaba atması düşüncesini temel olarak oluşturulmuştur. Bourdieu, okulun da aynı işleyişle çalıştığını savunmuştur

olmayan kültürel sermayeyle donanmış öğrenciler arasındaki farkı koruyarak sağladığını savunmuştur. Bourdieu, böylece temel işlevi düzenleme/düzen verme (ordination) olan okul sayesinde kalıcı bir düzen bağıntısının toplumda kurulduğunu iddia etmiştir (Bourdieu, 2006: 36-7).

Okul, insanların daha önceki yapıya olan sadakatlerinden uzaklaştırılması ve yeni yapıya bağlanmasını sağlamaktadır. Böyle bir girişim ise daha çok okullarda yoğunlaştırılmış siyasal eğitim programlarıyla gerçekleştirilir (Türkkahraman, 1998: 1851). Okul üzerine odaklanan siyasal toplumsallaşma çalışmaları genelde iki şekilde okula yaklaşmaktadır. Buna göre (1) sınıfın etkisi, resmi ders müfredatı, ritüeller ve öğretmenler ile (2) sınıftan daha çok okulun sosyal yapısı, gençlerin kendi aralarındaki siyasal örgütlenmeleri ve müfredatın dışındaki aktiviteler incelenmektedir (Dawson, Prewitt, Dawson, 1977: 139). İki yönlü olarak ele alındığında, bir taraftan öğrencinin dâhil olduğu bir eğitim sistemi vardır ve bu sistem, eğitim ideolojisi bağlamında öğretilecek olan şeyleri öğretmenler, ders kitapları v.b. araçlar ile iletmektedir. Bu etkilerin yanında, öğrencilerin kendi aralarında oluşturdukları sosyal çevre ve arkadaşlık grupları da okulda toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma açısından önemli bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte çocuğun okul dışında devam eden hayatının bu süreçteki rolü de önemlidir. Örneğin ailenin eğitim rolünü tamamıyla okula bıraktığını söylemek aşırı ve eksik bir yorum olacaktır. Çocuğun siyasal toplumsallaşmasında aile aktif bir aracı unsur olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, okulda öğretilenlerin tamamen benimsenmediği ve benimsenemeyeceği konusudur. Bazen aile, arkadaş grupları, farklı sosyal çevre ve cemaatlerin yanında farklı görüşlerden kitap ve dergiler, kitle iletişim araçları v.b. okulda öğretilenlerin tamamen benimsenmesi konusunda denge unsuru oluşturabilmektedir. Öyle ki mevcut eğitim ideolojisini benimsemeyen hatta söz konusu eğitim ideolojisine karşı çıkan pek çok insanın toplumda ortaya çıkması, bu durum ile izah edilebilir.

(Bourdieu, 2006: 36). Bourdieu'nun tezinin Türkiye'nin toplumsal şartları açısından geçerliliği sorgulanabilir. Okula bu şekilde bir işlev yükleyen Fransız sosyologun tersine okulun farklı imkânları da yaratan bir kurum olduğunu savunan görüşler de vardır (Bkz. Aktay, 2006).

Bir siyasal toplumsallaşma aracı olarak okulun en önemli siyasal toplumsallaştırıcı aktörleri öğretmenlerdir. Modernleşme süreci ile birlikte okulda kilisenin otorite sembolü olan kürsü ve kürsünün sahibine (ya da kürsüye ve kürsüdekine) itaat etmesi gerekenlerin oturdukları sıralar aynı şekilde korunmuştur. Sadece mekândaki aktör ve öğretilen doğruların kaynak ve araçları değişmiştir. Kilisedeki rahibin yerini öğretmen almış, kutsal kitap ve diğer kutsal metinlerin yerini ise ders kitapları almıştır. Bu süreçte değişmeyen tek şey disipline edilen çocuklardır. Çocuklar Ortaçağda kilisenin ve Hıristiyanlığın doğrularına göre yetiştirilmekte ve bu doğruları hayatlarına geçirerek dine dayalı sisteme itaat etmekteydiler. Modernleşme ile birlikte çocuk, öğretmenler ve ders kitaplarının yardımıyla mevcut seküler iktidar sistemlerine itaat eden “yurttaşlar” haline gelmişlerdir: “Ders kitaplarının muhtevası ve müfredat programları siyasal iktidar tarafından belirlenmekte ve böylece siyasal iktidar, ders kitapları aracılığıyla, ideolojisini geniş kitlelere ulaştırma imkânlarını bulmaktadır” (Doğan, 1994: 15). Bununla birlikte zorunlu okuma kapsamına giren ders kitapları, yurttaşlar tarafından resmi eğitimleri boyunca yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ders kitaplarının ve eğitimsel programların (müfredatların) ilke olarak kamusal çıkarlara hizmet etmeleri beklendiğinden bunların “tartışmalı” olmalarına nadiren izin verilir (Van Dijk, 2005: 358-9).

Yukarıda genel olarak tespit edildiği gibi modernleşme süreci ile birlikte okul, siyasal iktidarlar için kitlelere ulaşmanın ve onları denetim altında tutmanın bir aracı kurumu olarak görülmüştür. Okul, resmi olarak ideolojinin üretildiği bir mekân haline gelmiştir. Aslında modern okul ile birlikte kilisenin iktidarının meşrulaştırılmasından ulus devlet ideolojisi temelinde vatandaşın/yurttaşın inşa edilmesine ve bu kez de başka bir iktidarın bilinçlerde ve kimliklerde inşa edilerek meşrulaştırılmasına geçilmiştir. Zorunlu eğitimin modernleşmenin en önemli süreçlerinden birisine karşılık geldiğini savunan Bidwell’e göre (1973: 268), “modern toplumlarda milli eğitimin zorunlu hale getirilmesiyle birlikte çocuklar, ailelerinden yetişkinlik dünyasına dâhil olmak için değil, okula dâhil olmak için ayrılmaktadırlar”. Bu meseleden kaynaklanan ve çocuğun aileye mi, yoksa devlete mi ait olduğuna ilişkin bir tartışma yaşanmıştır.

Foucault'nun deyimiyle, okulda yapılan ilk büyük disiplin işlemlerinden biri, “karmaşık, yararsız veya tehlikeli kalabalıkları düzenli çokluklar haline dönüştüren “canlı tablolar”ın oluşturulması”dır (Foucault, 2000b: 224). Düzenleyici ve disiplin edici bir mekân olarak okulda devlet büyüklerinin, tarihî şahsiyetlerin (kahramanların) ve özellikle de tarihte kazanılmış zaferler gibi tarihi olayların resimleri, askeri semboller v.b sürekli kullanıla gelmiştir (Prewitt, Dawson, Prewitt, 1977).

Totaliter ve tek bir ideolojiye bağlı otoriter rejimlerde karşılaşılan bir diğer okul türü de parti okullarıdır. Örneğin Sovyet Rusya’da “Parti-Sovyet Okulları” partinin ideolojisini halka yaymakla görevli ajitatörleri ve propagandacıları yetiştirmekle görevli kuruluşlardı. Türkiye’de 1931 yılında CHP tarafından kurulan “Halk Hatipleri Teşkilatı”nın amacı da partinin ideallerini halka anlatacak hatipler yetiştirmektir (Şimşek, 2002: 21).⁴⁶ Burada okulun aynı zamanda bir propaganda aracı olarak kullanıldığı da görülmektedir. Nitekim propaganda üzerine çalışanlar, okula özel bir önem vermişlerdir. Ellul, (1973: 13), okulun propaganda aracı olarak kullanılmasına değinirken bu kurumun daha çok totaliter rejimler tarafından kullanıldığına dikkat çekmiştir. Devrimlerden ya da büyük iktidar değişimlerinden sonra yeni iktidar sahiplerinin yaptıkları ilk işlerden birisi, eğitime önem vermek ve eğitim müfredatını kendi ideolojileri doğrultusunda değiştirmek olmuştur (Özsoy, 1998: 302-3; Yaman, 2007: 35). Ekim Devriminden sonra Sovyetler Birliği’nde “parti ruhu”, “Yeni Sovyet insanını” yaratmak amacıyla bilime, müziğe, edebiyat eleştirisine de el atmış ve tüm bu propagandanın temel direklerinden birisi okul olmuştur (Domenach, 1995: 39). Aynı uygulamaların örneklerini 1930’larda pek çok ülkede görmek mümkündür. Böylece okullar, iktidar ideolojisinin yeniden üretilme mekanları olarak propaganda işlevi görmüşlerdir.

⁴⁶ Türkiye’de özellikle 1930’lardan sonra kurulan Köy Enstitüleri ve Halkevleri gibi kurumların özellikle toplum mühendisliği bağlamında siyasal toplumsallaştırıcı işlevleri olmuştur (Bkz. Şimşek, 2002). Hasan Âli Yücel’in Milli Eğitim Bakanı olduğu 1940’lı yılların başında kurulan Köy Enstitüleri, Cangızbay’a göre (2005: 27), “sadece bir eğitim politikası çerçevesinde değil, doğrudan doğruya bir iktidar stratejisi olarak görülmesi gereken bir projedir”.

Modernleşme sürecinde insanların hayatlarına etki etme konusunda en önemli araçlardan birisi haline gelen okulun, çocukların ve gençlerin siyasal toplumsallaşmalarından çok önemli rolleri bulunmaktadır. Okulun sürece etkisi az, çok ya da sınırlı olabilir. Ancak bu konuda çalışanların genelde kabul ettikleri görüş, öğretmenler, okul yöneticileri, ders kitapları ve sınıf düzeni ile okul, siyasal iktidarlar açısından kitlelerin bilinçlerinde siyasal sistemi meşrulaştırmada çok önemli bir araç kurumudur. Bir siyasal çevre unsuru olarak okulun kişi üzerindeki etkisi siyasal hayatı boyunca devam etmektedir.

Eğitim ve Okul başlıklı bölümde son olarak, Milli Eğitim Kanunundan amaç olarak belirlenmiş iki maddeyi ve Türkiye’de 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ve bu kanunla amaçları belirlenen Yüksek Öğretim Kurulu’nun ve dolayısıyla üniversitelerin amacını ve ana ilkelerini belirleyen 4. ve 5. maddelerine yer verilmiştir. Bu maddeler, çalışmanın uygulamasının üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış olması dolayısıyla buraya alınmıştır (<http://mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html>; http://www.yok.gov.tr/mevzuat/mevzuat_kanun.htm).

Madde 2 – Türk Milli Eğitiminin genel amacı,Türk Milletinin bütün fertlerini,

1. (Değişik: 16/6/1983 – 2842/1 md.) Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;
2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer

veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

“Madde 4: Amaç

Yükseköğretimin amacı:

4. Öğrencilerini;

1. ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı,

5. Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan,

6. Toplum yararını kişisel çıkarının üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu,

7. Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren,

8. Hür ve bilimsel düşünce gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı,

6. Beden, zihin, ruh, ahlak ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş,

7. ilgi ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek, aynı zamanda kendi geçim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel kültürüne sahip, vatandaşlar olarak yetiştirmek,

b. Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olarak, refah ve mutluluğunu artırmak amacıyla; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak ve hızlandıracak programlar uygulayarak, çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelmesini sağlamak,

c. Yükseköğretim kurumları olarak yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla işbirliği yapmak suretiyle bilim dünyasının seçkin bir üyesi

haline gelmek, evrensel ve çağdaş gelişmeye katkıda bulunmaktadır.

Madde 5: Ana ilkeler

Yükseköğretim, aşağıdaki “Ana ilkeler” doğrultusunda planlanır, programlanır ve düzenlenir:

- a. Öğrencilere, ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı hizmet bilincinin kazandırılması sağlanır.
- b. Milli Kültürümüz, örf ve adetlerimize bağlı, kendimize has şekil ve özellikleri ile evrensel kültür içinde korunarak geliştirilir ve öğrencilere, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü kazandırılır.
- c. Yükseköğretim kurumlarının özellikleri, eğitim – öğretim dalları ile amaçları gözetilerek eğitim-öğretimde birlik ilkesi sağlanır.
- d. Eğitim – öğretim plan ve programları, bilimsel ve teknolojik esaslara, ülke ve yöre ihtiyaçlarına göre kısa ve uzun vadeli olarak hazırlanıp sürekli olarak geliştirilir.
- e. Yükseköğretimde imkan ve fırsat eşitliğini sağlayacak önlemler alınır.
- f. (03.04.1991 tarih ve 3708 sayılı Kanunun 2 nci maddesiyle değişen şekli.) Üniversiteler ile yüksek teknoloji enstitüleri ve bunlar içindeki fakülte, enstitü ve yüksekokullar, kalkınma plan ve programlarının ilke ve hedefleri doğrultusunda ve yükseköğretim planlaması çerçevesinde Yükseköğretim Kurulunun görüşü veya önerisi üzerine kanunla kurulur.
- g. Meslek elemanı yetiştiren bakanlıklara bağlı yüksekokullar, Yükseköğretim Kurulunun tespit edeceği esaslara göre Bakanlar Kurulu kararı ile kurulur.
- h. Yükseköğretim kurumlarının geliştirilmesi, verimlerinin artırılması, genişletilmesi ve bütün yurda yaygınlaştırılması amacına yönelik olarak yenilerinin açılması, öğretim elemanlarının yurt içinde ve dışında yetiştirilmeleri ve görevlendirilmeleri, üretim – insangücü – eğitim unsurları arasında dengenin sağlanması, yükseköğretime ayrılan kaynakların ve ihtisas gücünün dağılımı, milli eğitim politikası ve kalkınma planları ilke ve hedefleri doğrultusunda ülke, çevre ve uygulama alanı ihtiyaçlarının

karşılanması, örgün, yaygın,sürekli ve açık eğitim – öğretimi de kapsayacak şekilde planlanır ve gerçekleştirilir.

i. (29.05.1991 tarih ve 3747 sayılı Kanununun 1 inci maddesiyle değişen şekli.) Yükseköğretim kurumlarında, Atatürk ilkeleri ve inkılap Tarihi, Türk dili, yabancı dil zorunlu derslerdendir. Ayrıca, zorunlu olmamak koşuluyla beden eğitimi veya güzel sanat dallarındaki derslerden birisi okutulur. Bütün bu dersler en az iki yarı yıl olarak programlanır ve uygulanır”.

Yükseköğretimin amaçlarının birey karşısında devleti ve devletin dayanmakta olduğu ideolojik yargıları öncelediği ve haklardan önce ödev ve sorumluluk sahibi cemaatçi vatandaşlık anlayışına dayandığı görülmektedir. Türk olmak, devletin milletiyle bölünmez bütünlüğü gibi ifadeler de yine söz konusu anlayışı desteklemektedir.

1. 3. 4. Arkadaş Grupları

Daha önceki bölümlerde hem genel olarak toplumsallaşmanın hem de özelde siyasal toplumsallaşma sürecinin insan hayatının sadece bir dönemini kapsamadığı ve hayatın bütün dönemine yayıldığına ilişkin tespitlere değinilmişti. Arkadaşlık grupları, sadece toplumsallaşmanın insanı yoğun olarak şekillendirdiği çocukluk ve gençlik yıllarında değil, aynı zamanda yetişkinlik dönemlerini de bütünüyle içine alan, hayatın her aşamasında insan hayatını etkileyen toplumsallaşma araçlarıdır. Başka bir deyişle arkadaş grupları, siyasal toplumsallaşmanın hayat boyu sürmesini sağlayan çok önemli bir faktördür (Sarıbay, Öğün, 1998: 71). Arkadaşlık ve yaşıt grupları, “benzeyiş kümesi olarak, rol beklentilerini belirleyen kümeler olarak, düşünce ve davranış modelleri olarak” (Aziz, 1982: 18) bütün hayatı boyunca kişinin toplumsallaşmasında etkili olmaktadır.

Kişi üzerinde arkadaş grupları ve yaşıtların etkisi, insanın sosyal ve psikolojik gelişim dönemlerine göre farklılık göstermektedir. Çocukluğun ilk gelişim yıllarında arkadaşların etkisi varsa da anne ve babanın etkisi ile karşılaştırıldığında bu etkinin oldukça düşük bir düzeyde olduğu söylenebilir. Özellikle siyasal konular açısından

düşünüldüğünde çocuklar, yaşları ilerledikçe arkadaş grupları içinde bu konuları tartışmaktadırlar (Kışlalı, 2002: 119).

Arkadaşlık gruplarının siyasal toplumsallaşma sürecinde oynadıkları aracı rol, özellikle birliktelikler dolayısıyla oluşturulan siyasal örgütlerde dikkat çekmektedir. Bu konuda Kışlalı'nın belirttiği gibi, (2002: 120), “sendikalar, meslek örgütleri ve siyasal partilerin de siyasal toplumsallaşma sürecinde zaman zaman belirli ağırlıklar taşıdıkları göz önünde bulundurulursa, söz konusu örgütlerin kendi değer sistemleri içindeki etkileri, o örgütler çerçevesinde oluşan ya da devam eden arkadaş gruplarının etkisiyle iç içedir. Bazı durumlarda, o örgütlere girişte arkadaş gruplarının etkisi olabileceği gibi, bazı durumlarda da ilgili örgütler çerçevesinde yeni arkadaş grupları oluşabilir.” Siyasal örgütlerin belli bir fikir, ideoloji ya da dünya görüşü etrafında birleşen insanlar tarafından oluşturulduğu göz önünde bulundurulduğunda, arkadaşlık gruplarının siyasal toplumsallaşma aracısı olarak işlevi daha çok öne çıkar. Aynı siyasal fikir etrafında insanların birleşmeleri, arkadaşlık ilişkileri açısından da önemlidir.

Buradaki tespitlerden hareket ederek insanların arkadaş gruplarının mutlak surette aynı siyasal görüşlere sahip arkadaşlardan oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Farklı siyasal düşünce ve görüşlere sahip olan insanların da dostça ilişkiler kurması toplumda sıkça karşılaşılabilecek bir durumdur. Arkadaşlık grubu, sadece siyasal tercihler üzerinden üretilen bir birlikteliğe karşılık gelmemektedir. Farklı siyasal düşüncelere sahip olan arkadaşların siyasal görüşleri dolayısıyla birbirlerini etkilemeleri ve hatta siyasal görüşlerinin değişmelerine sebep olmaları, siyasal toplumsallaşma açısından ele alınabilecek bir durumdur. Örneğin, bir insanın kendisinden farklı siyasal görüşlere sahip arkadaşının belli bir iktidara ulaşması için onu desteklemesi ya da kendi partisi yerine arkadaşının partisine destek olması, arkadaşlık ile siyasallık arasındaki ilişki açısından ilginçtir.

Siyasal toplumsallaşmada “arkadaş gruplarının etkisi, özellikle bireysel ve toplumsal değişme koşullarında hissedilir. Söz konusu etkiler, sahip olunan inanç, değer ve tutumların pekişmesi yönünde işleyebileceği gibi, onların değiştirilmesi yönünde de işleyebilir” (Sarıbay, Öğün, 1998: 71).

Hayatın her döneminde toplumsal çevrenin önemli bir unsuru olan arkadaşlık grupları, insan hayatının farklı dönemlerine göre de farklılaşmaktadır. Bu duruma bağlı olarak arkadaşlık gruplarının siyasal toplumsallaşma sürecindeki etkinlikleri de ilk olarak zamana göre; başka bir deyişle yaş değişkenine göre değişmektedir. Silbiger'e göre (1977: 173), yaşa göre arkadaş gruplarının etkisi dört boyutta kabul edilebilir:

1. Siyasal bilginin kimden öğrenildiği,
2. Arkadaş etkileşiminin dayandığı ilişkiler ve belirlilikler,
3. Arkadaş etkileşimine kadar kişinin sahip olduğu siyasal görüşleri ve bilgisi,
4. Arkadaş etkileşimi sürecinde ne öğrenildiği

Arkadaşlık grupları ve kurulan arkadaşlıkların siyasal toplumsallaşma sürecindeki rolü, grubun etkinliği, büyüklüğü, dayanıklılığı/sağlamlığı, homojen olup olmaması gibi etkenlerle doğrudan ilişkilidir (Silbiger, 1977: 176-8). Arkadaşlık dolayısıyla kurulan iletişim ve etkileşimler sadece siyasal örgütlenmeler ya da siyasal partiler ile sınırlı değildir. Bu sürecin sınırı, karı-koca ilişkilerinden okuldaki arkadaşlıklara, komşuluktan iş arkadaşlıklarına kadar geniş bir alana yayılmıştır.

Çocukluktan ergenliğe ve gençliğe geçiş dönemlerinde yetişkin adaylarının arkadaşlarının da etkisiyle anne ve babalarının bağlı olduğu değerleri reddetmesi genel bir durumdur (Jaros, 1973: 125). Okullar açısından bakıldığında, yine benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Öğretmenin ve eğitim müfredatının otoritesinin yerini arkadaş grupları arasındaki iletişim süreci alabilmektedir (Jaros, 1973: 126). Özellikle otoriter kişilere ve kurumlara daha isyankar olunan ergenlik ve gençlik dönemlerinde arkadaş gruplarının etkisinin birey üzerinde daha çok olduğu söylenebilir. Arkadaşlara uyma, beraber bir şeyler yapma ve üretme istekleri de hayatın daha hızlı yaşandığı gençlik dönemlerinde yoğun bir şekilde tecrübe edilmektedir. Siyasal çevrenin en önemli unsurlarından olan arkadaşlık gruplarının etkisi, siyasal tutumları ve değerleri belirlemekte ve siyasal katılmaya da yansımaktadır.

1. 3. 5. Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları, özellikle 20. yüzyılda yoğun bir şekilde insanların hayatlarına girmiş ve toplumsal değişimin önemli dinamiklerinden birisi haline gelmiştir. Williams'ın deyişiyle, 20. yüzyılda yeni bir toplumun ve hayat tarzının birbirinden farklı gereksinimleri uzmanlaşmış iletişim yolu sayılan biçimlerde karşılanmıştır (Williams, 2003: 20). Geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran kitle iletişim araçlarının yaşadığımız yüzyılda da her geçen gün etkinliğini giderek arttırdığını söylemek mümkündür. Kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması ve yaygınlaşması ve bu gelişmelerin neticesinde toplumsal hayatta önemli bir yere sahip olmasıyla birlikte, kitle iletişim araçları sosyal bilimlerin en önemli araştırma alanlarından birisi haline gelmiştir. “Kitle iletişim araçları, okuyucu, dinleyici ve izleyicilere belli tutum ve değerleri aktarma ve bunların benimsenmesine yardımcı olma gibi işlevleri de yerine getirmektedir” (Balcı, 2007: 155). Yirminci yüzyıl boyunca kitle iletişimi, iletişim bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimlerin farklı alanlarının da en önemli araştırma konularından birisi olmuştur. Çünkü kitle iletişim araçlarının eğlendirme işlevinden eğitime, haber vermeye kadar pek çok işlevi vardır (Bkz. Uslu, 2000: 22-7; Koçak, 2001: 27-31). Bu yüzden de kitle iletişim araçları, toplumda sadece bir kesimin kullandığı araçlar değildir.

Siyasal toplumsallaşma konusunda yapılan ilk çalışmalar da dâhil olmak üzere yapılan bütün çalışmalarda kitle iletişim araçlarının süreçteki etkinliğine dikkat çekilmiştir. Ancak doğrudan siyasal toplumsallaşma süreci ile kitle iletişim araçları arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşan çalışmaların yetersiz olduğu da bir başka gerçektir (Chafee, v.d., 1977: 226).

Tarihsel süreçte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve toplum üzerindeki etkinliklerinin bilimsel olarak tespit edilmesi, iktidarlar açısından da ayrıca önemli araçlar olarak kabul edilmelerine ve önemsenmelerine sebep olmuştur. Modern dönemde kitle iletişim araçları iktidarlar açısından benimsenen iktidar ideolojisine uygun araçlar olarak işlev görmüşlerdir. Modernleşme ile birlikte kitle iletişim araçları, kültürün millileştirilmesi konusunda da önemli işlev görmüşlerdir

(Williams, 2003: 27). *Hayali Cemaatler* adlı eserinde Anderson (2004: 58), yeni milli toplulukların hayal edilebilirliğine asıl olumlu etkide bulunan unsurların yeni bir üretim ve üretim ilişkileri sistemi (kapitalizm) ve bir iletişim teknolojisi (matbaa) olduğunu özellikle belirtir. Kitle iletişim araçlarının kitlelerin siyasallaşması amacıyla kullanılması I. Dünya Savaşında yaygın bir şekilde hayata geçirilirken, özellikle II. Dünya Savaşında iletişim teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak gazete ve dergiler, radyo, propaganda filmleri ve televizyon yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Tokgöz, 2008: 45-6).⁴⁷ Bu dönemde Hall'a göre (2005: 224), "kamusal iletişim ve mübadele karmasından oluşan alan, modern iletişim araçlarının dolayımına bağlı olmuş ve modern iletişim araçları, kültürel ve ideolojik alanı tedricen kolonileştirmiştir".

Kitle iletişim araçlarının nasıl insanları etkilediği, harekete geçirdiği ve manipüle edebildiği iletişim bilimleri konusunda çalışanların en önemli araştırma alanlarından birisi olmuştur. Kitle iletişim araçları, kendi başlarına anlam bildiremeyen olayların (ve özellikle de siyasal olayların) anlaşılabilir kılınmasına aracılık etmektedir (Hall, 2005: 228). İktidarlar açısından kitle iletişim araçlarını cazip ve vazgeçilmez kılan en önemli yön de burasıdır. Okul konusundaki radikal fikirlerine daha önce atıfta bulunan Baker'a göre (2006: 136), kitle iletişim araçlarının okul ve dolayısıyla da öğretmenler gibi "bilgilendirerek biçimlendirme" ideolojik işlevleri vardır. Bu yüzden kitle iletişim araçlarının tarihsel süreçteki gelişimlerinde, iktidarlar açısından sahip oldukları işlevsel konum önemli ve belirleyici olmuştur.

Kitle iletişim araçlarının özellikle çocukların siyasal toplumsallaşma sürecindeki etkinliğinin diğer araçlar ile karşılaştırıldığında hangi derecede olduğu bu alanda çalışanların üzerinde tam olarak uzlaşabildikleri bir konu değildir (Bkz. Tokgöz, 1978: 85; Conway, v.d, 1981: 165). Gerçekten de çocuklar söz konusu olduğunda, çocukların siyasal olayları ve meseleleri yetişkinler gibi bilinçli bir

⁴⁷ İkinci Dünya Savaşı yıllarında tek gelişmiş radyo kullanımı Nazi Almanyası'ndadır. Bu dönemde Almanya'da Propaganda Bakanı Goebbels'in emirleri doğrultusunda dinleyici grupları organize edilmiştir. İşlevselliği göz önünde bulundurulmuş benzer uygulamalar benzer siyasal rejimlerde de taklit edilmiştir (Williams, 2003: 21).

şekilde medyadan takip etmesi pek de beklenecek bir durum değildir. Nitekim öncelikle çocuklar üzerinde etkide bulunan kitle iletişim araçları görselliğe dayananlardır. Gazeteler ya da dergiler gibi haber kaynaklarını çocukların okuyabilmesi ve anlayabilmesi için gerekli eğitim sürecinden geçmeleri gerekmektedir. Bu yüzden de kitle iletişim araçlarının özellikle yetişkinlerin siyasal toplumsallaşma süreçleri açısından önemli araçlar olarak kabul edilmeleri beklenebilir bir durumdur.

Siyasal olayların kitle iletişim araçlarından haber alma yoluyla takip edilmesi, çocuklardan daha çok bilişsel gelişimi daha ilerlemiş olan gençler ve yetişkinlerden beklenen bir davranıştır. Chafee ve arkadaşları, kitle iletişim araçlarının kullanımının siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisini araştırdıkları bir çalışmada, siyasal haber alma konusunun lisede okuyan genç yetişkinler üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir (Chafee, v.d, 1977: 234-5). Aynı grubun değişik dönemlerde yapmış oldukları çalışmalardan çıkardıkları bir başka sonuç ise çocukluk yıllarında kitle iletişim araçlarından özellikle televizyonun etkili olduğu; ancak yetişkinlik dönemlerinde televizyona göre yazılı medyanın daha etkili olduğudur (Chafee, v.d, 1977: 254).

İnsanlar, genellikle siyasal konularda habere ulaşma konusunda kitle iletişim araçlarından fikirlerine yakın olanları tercih ederler (Dursun, 2002: 227). Bu tercih etme işi siyasal toplumsallaşmanın sonucunda gerçekleşen bir durumdur. Yetişkinlik dönemlerinde de kitle iletişim araçları ile kişinin tercihi arasında diyalektik bir ilişki vardır. Muhafazakar bir insan, kendi hassasiyetlerini savunduğunu düşündüğü bir gazeteyi okudukça muhafazakarlığını da pekiştirmektedir. Bu durum da farklı bir siyasal toplumsallaşmaya karşılık gelmektedir. Her şeye rağmen eylemin tercihe dayanması, kitle iletişim araçlarını belirleyen, onları takip edenleri de belirlenen konumunda tanımlamaya engeldir.

Türkiye’de, 1990’lara gelene kadar Radyo ve Televizyon yayınları sadece devlete ait bir kurum olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) tarafından kitlelere ulaştırılmaktaydı. Kuruluşundan bugüne dek devlet denetimindeki radyo ve televizyon kuruluşlarının iktidar sahiplerinin istekleri doğrultusunda haber ve yayın yaptıkları bilinmektedir. Halen yürürlükte olan TRT kanununa göre belirlenen

TRT'nin yayın esaslarında, siyasal toplumsallaştırıcı bir etki kendisini göstermektedir. Yayın esasları şunlardır:

(<http://trt.net.tr/Duyuru/DuyuruDetay.aspx?DuyuruKodu=e0a729a6-3e92-4f3c-9f36-4c6da4da3320>):

Madde 5- Genel yayın esasları şunlardır:

- a) Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayişini, kamu yararını korumak ve kollamak,
- b) Atatürk ilke ve inkılâplarını kökleştirmek, Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflere ulaşmayı gerçekleştirmek,
- c) Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak,
- d) Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut Devleti ve Devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir Devlet düzeni kurmak amacı güden rejim ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek,
- e) Genel ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek,
- f) Türk milli eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak,
- g) Kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak,
- h) Toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek,
- i) Karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacına yönelik yayın yapmamak,
- j) Kişilerin özel hayatlarına, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmak ve dürüstlük anlayışına bağlı kalmak,

k) Haberlerin toplanması, seçilmesi ve yayınlanmasında tarafsızlık, doğruluk ve çabukluk ilkeleri ile çağdaş habercilik teknik ve metotlarına bağlı olmak,

l) Haberler ile yorumları ayırmak ve yorumların kaynaklarını açıklamak,

m) Kamuoyunun sağlıklı ve serbestçe oluşabilmesi için kamuoyunu ilgilendirecek konularda yeterli yayın yapmak; tek yönlü, taraf tutan yayın yapmamak ve bir siyasi partinin, grubun, çıkar çevresinin, inanç veya düşüncenin menfaatlerine alet olmamak.

1. 3. 6. Siyasal Örgütler ve Siyasal Olaylar

İlk dört siyasal toplumsallaşma aracı, aynı zamanda genel toplumsallaşma sürecinin de en önemli araçları olarak kabul edilmektedir. Siyasal örgütler ve siyasal olaylar da insanların siyasal toplumsallaşmalarına etki eden bir araçlar olarak kabul edilebilir. Siyasal partiler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, öğrenci toplulukları ve birliklerinin yanı sıra insanların siyasal bilinçlenmelerinin oldukça yüksek bir seviyeye ulaştığı ve toplumsal birlikteliklerin sağlandığı savaşlar, kitlese hareketler, toplumun belli bir kesimi ya da belli kesimlerce çıkartılan ayaklanmalar, yöneticilerin belirlendiği seçimler, ekonomik krizler, bazı kanun değişiklikleri v.b. olaylar, siyasal toplumsallaşma sürecine etki etmektedir. Yirminci yüzyılda yaşanan büyük savaşlarda propaganda faaliyetleri tamamen siyasal toplumsallaştırıcı etkilerde bulunmuşlardır. Brown'ın da kaydettiği gibi savaş, zaman propagandasında olduğu gibi çok sık bir şekilde nefret ya da taraftarlık duyguları meydana getirmeye çalışmıştır (Brown, 1992: 13). Bununla birlikte partiler gibi siyasal örgütlenmeler de kitlelere ulaşmada ilk olarak propagandadan yararlanmışlardır.

Siyasal örgütlenmeler ile siyasal olaylar karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Siyasal olaylar, kişiye göre genel olarak mevcut siyasal sisteme, siyasal kültüre ya da kişisel olarak bağlanılan ideoloji, siyasal partiye ve gruba bağlılığı daha da güçlendirebileceği gibi zayıflatabilir de (Sarıbay, Ögün, 1998: 74). Siyasal katılma açısından değerlendirildiğinde, siyasal olayların karar verme ve tercihte bulunma aşamalarında özellikle etkili oldukları söylenebilir. Bu bağlamda

hükümetlerin ekonomik ya da siyasal krizleri iyi bir şekilde yönetememeleri, gerçekleşen yolsuzluklar, başarısızlıklar ve bu olayların kitlelere sunumu, insanların siyasal görüşlerini etkilemektedir. Bu tür olaylar, özellikle yetişkinlerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine doğrudan etki eden faktörler olarak da görülebilir.

Bir siyasal olayın kitle iletişim araçları tarafından aktarımı, aile içinde ve arkadaş gruplarında tartışılması kişilerin siyasal toplumsallaşma süreçleri açısından önemlidir. Bu siyasal çevrede gerçekleşen iletişim ve etkileşim süreci sonucunda insanlar, siyasal olayları anlamaya çalışmakta ve sonuçta iletişim ve etkileşim sürecini siyasal bilgiye dönüştürmektedirler. Siyasal olayların insanlar üzerinde bıraktığı izlenimler, daha sonraki siyasal davranışlarını da belirlemektedir. Bu süreçte, yıllardır benimsediği siyasal fikirlerden vazgeçenler olduğu gibi mevcut fikirlerini daha pekiştirenler de olacaktır.

Siyasal örgütlenmeler ve siyasal olaylar, süreç temelinde diğer siyasal toplumsallaşma araçlarından tamamen bağımsız bir şekilde düşünülmemelidir. Siyasal olayların kişi üzerindeki etkisi, ailenin, aldığı eğitimin, kitle iletişim araçlarının, arkadaş gruplarının genel etkisiyle birlikte değerlendirilmelidir. Siyasal olayların etkisi, onu yaşayanlar ve birlikte gündelik hayatı paylaşan insanların bir arada kurdukları iletişimden etkilenmektedir. Bir siyasal olayın, bir tek yorumu olmayacağından, farklı görüşlere sahip, farklı toplumsal tabakalardan insanların siyasal olaylara bakışı ve bu olayları algılayışları da farklılaşacaktır. Farklı ideolojilere sahip siyasal örgütler, aynı olay hakkında birbirlerinin görüşlerine tamamen zıt yorumlar yapabilmektedir. Böylelikle siyasal olaylar, dinamik ve sürekli bir süreç olarak siyasal toplumsallaşmaya hem kaynaklık etmekte, hem de siyasal toplumsallaşmanın sonucunda algılanarak anlam kazanmaktadır. Bu yüzden, siyasal olayların kitlelere sunumu ve kitleleri siyasallaştırıcı rolü, daima iktidarlar için önemli bir durum olmuştur. Nitekim propaganda faaliyetlerinin en çok kullanıldığı dönemler savaş yılları olmuştur (Özsoy, 1998: 55-7; Yaman, 2007: 46; Tokgöz, 2008: 101).

Siyasal olaylar, hem iktidarlar hem de siyasal partiler tarafından propaganda araçları olarak kullanıla gelmişlerdir. Geçmişteki bir olayın, bugünün yetişen nesillerine yeniden anlatılması ve tarihsel gerçekliğin siyasallaştırma amacıyla

yeniden kurgulanması, modernleşme sürecinde çok sık rastlanan bir durumdur. Bir taraftan, kahramanlık hikayeleri ve tarihin övünülecek yönü zihinlere kazınarak milli duyguların okşanması ve yüceltilmesi, diğer taraftan iç ve dış düşmanların kötülüklerinin ajite edilerek kurgulanması ve bu propagandanın çok çeşitli araçlarla sürekli hale getirilmesi, nesillerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde oldukça etkili olmuştur.⁴⁸ Dolayısıyla siyasal olayların sürece etkisi sadece yaşanan dönemdeki olaylar ile sınırlı değildir. Hatta üretilen tarihî efsaneler de bugünün insanıyla ilişkisi kurularak siyasallaştırma sürecinde kullanılabilir. Büyük kahramanların torunları olma ve bu sorumluluğu taşıma bilinci çocukluktan itibaren kişilere kazandırılmaya çalışılır.

⁴⁸ Kahramanlık hikâyeleri ve kahramanlar, kişilik kültürünün oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Türk kahraman'a göre (2000: 230), "kişilik kültürünün cazibeli ve etkin bir güç olduğu ve özellikle iktidarların meşruluk kazanmasında önemli rol oynayabileceği söylenebilir. Bu etkinin özellikle duygusal yönden daha kolay etkilenebilecek çocuklar üzerinde daha çok hissedileceği iktidarların da fark ettikleri bir durumdur. Örneğin Türkiye'de çocukların Atatürk konusundaki kahramanlık algılarında önemli bir siyasal toplumsallaştırıcı etki hissedilmektedir (Bkz. Elmas, 2007: 85-6).

BÖLÜM II

METODOLOJİ

Çalışmanın ikinci bölümü olan metodoloji bölümünde araştırmanın uygulama kısmında kullanılmış olan anket soruları, hipotezler, örneklem, veri toplama teknikleri ve araştırma bulguları üzerine uygulanan istatistik teknikleri incelenmiştir. Bu bölümde, sosyolojide uygulamalı çalışmalarda genel kabul görmüş metodolojik ilkeler ve veri analiz tekniklerine bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Ayrıca örneklemin genel özellikleri ve siyasal toplumsallaşmanın iletişim ve etkileşime dayalı bir süreç olması göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın teorik bölümünde de değinildiği üzere siyasal toplumsallaşma, yapısal işlevselciliğin genel kabulünde olduğu gibi siyasal sistemin ve kültürün yeni nesillere aktarılması yoluyla düzenli olarak devam eden bir süreç değildir. Bireysel ve toplumsal kaynaklı farklılaşmalar ve ayrışmalar da siyasal toplumsallaşmayı yönlendirebilir. Bu yüzden, bu çalışmadaki metodolojik tavırda işlevselci ve çatışmacı yaklaşımlardan ya da bireyi ve grubu temel alan yaklaşımlardan sadece bir tanesine göre hareket edilmemiştir. Tam tersine, açıklanmaya çalışılan örneklem, karmaşık toplumsal gerçekliği oluşturan farklı kesimlerden mürekkep bir gruba karşılık gelmektedir. Bu yüzden bütüncü bir bakış ile farklı değişkenler ve siyasal konularda farklılaşan eğilimler üzerine yapılan analizler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. 1. Hipotezler

Araştırmada sınanan hipotezlerde öğrencilerin siyasal toplumsallaşmalarını hangi unsurların farklılaştırdığı ya da benzer hale getirdiği, siyasal kültürün devam ettirildiği ve değiştiği yönler, farklı analizler ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Cinsiyet bağımsız değişkeni ile ilgili olarak erkeklerin kızlara göre siyasete daha çok ilgi duydukları ve siyasal katılma davranışlarını gerçekleştirdikleri, evlenilecek eşin siyasal görüşü ve kadının siyasetteki yeri gibi konularda kızlardan

anlamalı düzeyde farklılaştıklarına ilişkin hipotezler üretilmiştir. Bu hipotezler sınanırken cinsiyet rolleri bağlamında siyasal toplumsallaşmaların farklılaşp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Coğrafi bölge ile vatandaşlık anlayışı, ekonomik durum ile sosyal devlet anlayışı, babanın eğitim durumu ile siyasete ilginin artması arasındaki ilişkiler de sınanan hipotezler arasındadır. Öğrencinin okuduğu alana göre siyasal toplumsallaşmasının farklılaştığı hipotezi de sınanan bir diğer hipotezdir. Diğer sınanan hipotezler ise siyasal kültürün devamlılığını ve değişimini ölçme ile ilgili olarak hazırlanmıştır. Bu hipotezlerde siyasal kimlik, parti tutma, güvenilen kurum, ulus devlet anlayışı gibi konular, genel siyasal kültür ile ilişkileri dâhilinde yapılan analizlerin sonuçlarına göre yorumlanmıştır. Hipotezler belirlenirken, öğrencilerin siyasal eğilimleri ile bağlı oldukları siyasal kültürün değerlerini ne ölçüde benimsedikleri dikkate alınmıştır. Bu arada, söz konusu siyasal eğilimlerin oluşmasına özellikle etki eden siyasal toplumsallaşma araçları ve diğer unsurlar da hipotezlerin sınanması yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada sınanan hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur:

- Erkek öğrenciler siyasete daha çok ilgi duymaktadırlar.
- Sosyal bilim alanlarında okuyan öğrencilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine okudukları alan doğrudan etki etmektedir.
- Dindarlık ile siyasal eğilim arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Oy verme davranışı, yerleşmiş bir siyasal kültür unsurudur.
- Devleti bireye önceleyen vatandaşlık anlayışı öğrenciler üzerinde etkindir.
- Siyasal parti tutma konusunda aile belirleyici bir siyasal toplumsallaşma aracıdır.
- Gelir düzeyi arttıkça sosyal devlet anlayışına bağlılık azalmaktadır.
- Siyasal meseleleri takipte öğrenciler Türkiye gündemini öncelikli olarak takip etmektedirler.
- Genel siyasal kültürde de hâkim olan “etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı öğrencilere de çok büyük etki etmiştir.

- Öğrencinin babasının siyasal parti üyesi olması, babası siyasal parti üyesi olmayanlara göre siyasal toplumsallaşma sürecini farklılaştırmaktadır.
- Siyasal kimlik tercihinine göre kurumlara güven farklılaşmaktadır.
- Kitle iletişim araçlarından siyasal olayları takip etmede öğrencilerin benimsedikleri siyasal kimlikler etkili olmaktadır.
- Erkekler, kızlara göre düzenli olarak siyasal gruplara daha çok gitmektedirler.
- Kız öğrenciler, ileride evlenecekleri eşin siyasal görüşlerine erkeklere göre daha çok önem vermektedirler.
- Öğrencinin babasının eğitim durumu yükseldikçe siyasete ilgi duyma da artmaktadır.
- Kız öğrenciler, kadınların siyasette daha fazla bulunmalarını isterler.
- Öğrencinin en uzun süre yaşadığı coğrafi bölgeye göre vatandaşlık anlayışı farklılaşmaktadır.

Hipotezler sınanırken, bulgulardan elde edilen sonuçlar birbirleri ile ilişkileri dâhilinde açıklanmaya çalışılmıştır. Aslında buradaki hipotezlerin hepsi, siyasallığın toplumsallaşma ile oluştuğu, insanın siyasallığın dışında kalamayacağı ve siyasallığın farklı nesiller tarafından farklı şekillerde üretildiği genel hipotezini sınamaktadır.

2. 2. Örneklem

Araştırmanın örnekleme, Selçuk Üniversitesi'nin Fen, Edebiyat, Mühendislik-Mimarlık, İletişim, Hukuk, İktisadi İdari Bilimler Fakültelerinde okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem, amaçlı örneklem tekniğine bağlı olarak kota örnekleme tekniği ile tespit edilmiştir. Cinsiyet, okunulan alan, sınıf gibi değişkenlerin sayılarının arasında çok fark olmamasına dikkat edilmiştir (Bkz. Korkmaz, 2003: 181; Özcan, Özbay, 2002: 90).

Üniversitede uygulamanın yapılması, farklı coğrafi bölgelerden insanlara kolay ulaşılma avantajını sağlamıştır. Örnekleme oluşturan öğrenciler, 1980'lerin son yıllarında doğmuşlardır. Öğrencilerin, Türkiye'nin genel kültürel ve siyasal değişim döneminde yetişmeleri de bu çalışma açısından ayrıca önemli bir durum olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de 1980'ler ile birlikte başlayan dışa açılma ve siyasallığın dönüşümünün, gençliğin "depolitize" olmasıyla sonuçlandığı genelde savunulan bir görüştür. Siyasallığın, toplumsal bir insanlık durumu olması bağlamında depolitize olma söyleminin de aslında bir karşılığı yoktur. Ancak siyasal etkinliğin, pasifleştirilmesi söz konusu olabilir ki "depolitize olma" ya da "depolitize edilme" söylemini savunanların kastettiği durum da kitlelerin siyasal etkinliğinin ve siyasette aktif rol alma durumlarının engellenmesi ya da çeşitli yollarla engellenmeye çalışılmasıdır. Türkiye açısından genelde bu söylemi savunanların kastettiği durum, siyasal meseleler konusunda 1980 öncesinin hareketli kitlelerinden zamanla hareketliliği azalmış bir kitleye doğru dönüşümün olmasıdır. Ancak, bu tezde, Göle'nin (2007: 515) bu konudaki tespitleri takip edilerek söz konusu dönüşümün genel bir siyasal kültür dönüşümü olduğu ve 1980 sonrası şartlarda toplumsallaşan öğrencilerin daha farklı tarzda siyasallaştıkları ve dolayısıyla siyasallığın ifade ediliş tarzının değiştiği savunulmuştur.

2. 3. Anket Soru Formunun Özellikleri

Anket soruları temelde iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde öğrencinin cinsiyeti, yaşı, okuduğu alan, sınıfının yanı sıra sosyo-ekonomik ve demografik sorular sorulmuştur. Bu soruların ardından siyasal toplumsallaşma ile ilgili olarak, öğrencinin hem kendisinin hem de anne ve babasının siyasal kimlik ve siyasal parti tercihi, en güvenilen kurum, en önemli görülen sorun, siyasal olayları takipte ilk tercih edilen gazete ve televizyon kanalı, anne ve babanın siyasal bir partiye üye olma durumları, dindarlık düzeyi, siyasette kadının yerine ilişkin algı v.b sorular sorulmuştur (Bkz. Ek-2). Anketin ikinci bölümü, daha önce Kanada'da üniversite öğrencilerinin siyasal toplumsallaşma süreçlerini ve siyasal farklılıklarını açıklamak amacıyla uygulanmış olan ve siyasal toplumsallaşmaya etki eden

faktörleri, genel siyasal katılmayı, siyaseti takibi ve pek çok yönüyle vatandaşlık konusunu ölçen bir ölçekten oluşmaktadır (Bkz. Jennifer, 2006). Ölçek, çoğunlukla bir orta (yansız) noktası ile iki pozitif ve iki de negatif kademesi olan 5’li likert ölçeği şeklinde oluşturulmuştur (Erdoğan, 2003: 233). Bu bölüme likert ölçeğine göre uyarlanmış olan Türkiye’de vatandaşlık adında bir bölüm daha eklenmiştir.

Anket, örneklem tespit edildikten sonra Fen ve Edebiyat Fakültelerindeki bölümlere pilot uygulama yapılmış ve bu uygulama sonucunda anketin eksik yönleri, uzman öğretim üyelerinin de katkılarıyla tespit edilmiştir. Örneğin vatandaşlık ölçeğindeki kadın ile ilgili bölüm çıkartılmıştır. Bununla birlikte geçerlilik ve güvenilirlik testlerinin yüksek oranlarda olumlu çıkmasından sonra Türkiye’de vatandaşlığa ilişkin ifadeler ölçeğe dâhil edilmiştir. Uygulanan anketlerden bir kısmı güven vermemesi, bir kısmı da çok eksik olması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. Sonuçta 862 anket değerlendirmeye alınmış; anketlerin veri girişleri ve verilerin analizleri SPSS 15.0 bilgisayar programında yapılmıştır.

2. 4. Araştırmada Kullanılan İstatistik Teknikler

Araştırmanın uygulama kısmında ilk olarak, ankette sorulan soruların betimleyici analizleri, frekanslar ve frekansların yüzdeleri gösterilmiştir. Anketin ilk bölümündeki bazı değişkenler, ortalaması alınabilir olarak düzenlendiği için bu değişkenlerin ortalamaları da hem tabloların altında yapılan yorumlarda hem de Ek-1 bölümünün ilk tablosunda verilmiştir. Diğer analiz tabloları ise çalışmadaki atf sırasına göre Ek-1 bölümünde gösterilmiştir.

İlk bölümde ki-kare testlerinin yanı sıra ortalaması alınabilen değişkenlere bağımsız değişkenin grup sayısına göre T-testi ya da tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Ölçek kısmında, siyasal toplumsallaşmaya etki eden faktörler bölümüne ve vatandaşlık ölçeğine faktör analizi uygulanmış, oluşan faktörlere T-testi ve varyans analizleri uygulanmıştır.

2. 4. 1. Ki-Kare Testi

Ki-kare testi, iki isimsel değişkenin analizinde frekans dağılımlarının karşılaştırılmasına dayanan bir testtir. Bu test, iki değişken arasında sistemli bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için yapılır (Erdoğan, 2003: 286; Özdamar, 2002: 481). Anlamlılık değeri, test sonucunda ($p < ,05$) şeklinde çıkması ile anlaşılır ve yokluk hipotezi reddedilir. Fazla gruba sahip değişkenlere uygulanan çapraz tablolarda ki-kare testi uygulanmamış, sadece çapraz tablolar ve yüzdeler üzerinden yorum yapılmıştır. Çünkü çapraz tablolarda hücre sayısının artması, analizin güvenilirliği düşürmektedir.

2. 4. 2. T-testi

Araştırmada uygulanan bir diğer test ise T-testidir. Bu testte iki bağımsız grubun ortalaması alınabilir değişkenlere göre ortalamaları karşılaştırılmış ve yokluk hipotezi sınanmıştır (Bkz. Özdamar, 2002: 358-9). Bağımsız T-testlerinde, varyansların homojenlik durumuna göre T-testinin anlamlı farklılık ilişkisine bakılmıştır. Cinsiyet, birinci ve dördüncü sınıf olma, okunulan alan değişkenleri ile ilgili olarak yapılan analizlerde T-testi uygulanmıştır. Bu testte de iki grup arasındaki ilişkinin anlamlılık derecesi $p < ,05$ düzeyinde tespit edilmektedir.

2. 4. 3. Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA)

K bağımsız grup denemelerinden elde edilen nicel verilerin analizinde yararlanılan bir yöntem olan tek yönlü varyans analizi (Özdamar, 2002: 382), ikiden fazla gruba sahip olan değişkenler için uygulanmıştır. Bu analizde gruplar arası farklılıkları ortaya çıkaracak olan test, varyansların homojenliği testine göre belirlenmiştir. Grupların bağımlı değişken için varyans analizi heterojen ise ($p < ,05$) “Tamhane” testi, homojen ise ($p > ,05$) “Tukey HSD” testi uygulanmıştır. Varyans analizi sonucunda aralarında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilen grupların hangilerinin $p < ,05$ düzeyinde farklılaştığı tablolarda gösterilmiştir.

2. 4. 4. Faktör Analizi

“Faktör analizi, birçok değişken arası ilişkiyi analiz etmek ve bu değişkenleri altlarında yatan ortak boyutlar bağlamında açıklamak için yapılır. Amaç, bu değişkenlerdeki enformasyonu minimum bilgi kaybıyla az sayıdaki faktörlere indirmektir. Bu analizde amaç, değişkenlerin arasındaki ilişkinin yapısını bulmak ve veri azaltmaktır” (Erdoğan, 2003: 352). Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktörlere T-testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

Bu araştırmada faktör analizi, birbirine benzer ve farklı pek çok ifadeden oluşan vatandaşlık ölçeği ile siyasal toplumsallaşma sürecine etki eden faktörleri ortaya çıkarmak için kullanılmıştır. Sonuçta 40 ifadenin yer aldığı vatandaşlık ölçeği, 5 grup altında toplanmıştır. Bu beş grup, öğrencilerin ifadeleri ile nasıl farklılaştıklarını ve hangi grupların birbirlerine yakın ve benzer olduklarını göstermiştir. 15 ifadeden oluşan siyasal toplumsallaşmaya etki eden faktörler de faktör analizi sonucunda 3 faktör altında toplanmıştır. Oluşan faktörler toplanan ifadelerle göre yeniden adlandırılmıştır.

2. 4. 5. Uyum (Correspondance) Analizi

“Uyum analizi, çapraz tablo ya da iç içe çapraz tablo biçiminde gösterilen değişkenlerin alt sınıflarındaki yoğunlaşmalarını öklid uzaklığı ya da Pearson ki-kare uzaklığı cinsinden ele alarak ağırlıklı ana bileşenlerine göre daha az sayıda boyutta analiz etmeyi amaçlamaktadır. Uyum analizi, değişkenlerin kategorileri arasındaki benzerliklerin ya da farklılıkların uzaklıklar cinsinden ifade edilmesi ve hangi alt kategorinin diğer kategorilere göre daha çok benzer olduklarını bulmayı, çapraz tablolardaki değişkenlerin alt kategorileri arasındaki benzerlikleri daha az sayıda boyutta grafiksel olarak görüntülemeyi amaçlamaktadır” (Özdamar, 1999: 430). Araştırmada basit uyum analizi siyasal kimlik ile siyasal parti tercihi arasındaki ilişkiye uygulanmış ve tercihler arasındaki yakınlık ve uzaklık görülmüştür. Her iki

değişkenin de kategori sayısı çok olmasına rağmen bu analiz sonucunda üç boyutta ilişki açıklanmıştır.

BÖLÜM III

SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA ANKETİNİN ARAŞTIRMA BULGULARI

3. 1. Sosyo-Ekonomik ve Demografik Değişkenler

Çalışmanın üçüncü bölümü, anket sorularına öğrencilerin verdiği cevapların istatistik analiz sonuçlarından ve bu sonuçlar üzerine yapılan yorumlardan oluşmaktadır. Örneklemi oluşturan öğrencilerin sosyo-ekonomik durumları, demografik özellikleri v.b değişkenlere ilişkin bilgiler frekans tabloları ile gösterilmiştir. Değişkenler arasında yapılmış olan analizlerin bilgileri ve yorumlar da tabloların altında verilmiştir.

Tablo 3. 1. Cinsiyet Dağılımı

	N	Yüzde
Erkek	421	48,8
Kız	441	51,2
TOPLAM	862	100,0

Cinsiyet bağımsız değişkeni, sosyal bilimlerde yapılan uygulamalı çalışmalarda oldukça önemli ve merkezi bir yerde durmaktadır. Cinsiyet, açıklanmaya çalışılan toplumsal gerçekliği anlama açısından da ayrıca önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Bilindiği gibi, cinsiyet rolü tutumları toplumdan topluma değişmekte ve bu çalışmanın konusu açısından ele alındığında siyasal kültür açısından farklı cinsler ile siyaset arasındaki ilişkinin de farklı şekillerde geliştiği görülmektedir. Bu yüzden cinsiyet, toplumsallaşma açısından da ayrıca önemli bir konudur, çünkü toplumsallaşma ile birlikte kız ve erkekler cinsiyet rollerini öğrenmekte ve içselleştirmektedirler. Bununla birlikte, siyasal toplumsallaşma açısından

düşünüldüğünde siyasette erkeğin ve kadının yerine ilişkin toplumdan topluma ve toplumların kendi alt kültürlerine göre değişen farklı kültürel algılar ve beklentiler vardır. Kadının siyasetteki yeri, siyaset bilimcilerin üzerinde tartıştıkları önemli konulardan birisi olmuştur. Bir toplumun siyasal kültüründe kadınların ve erkeklerin yeri konusundaki algılar ve buna bağlı olarak da kişilerin cinsiyetlerine bağlı olarak siyasal toplumsallaşma süreçleri ve tecrübeleri de değişmektedir.

Ankete katılan öğrencilerin %48,8'i erkek öğrencilerden, %51,2'si de kız öğrencilerden oluşmaktadır. Bir bağımsız değişken olarak cinsiyet faktörünün öğrencilerin siyasal toplumsallaşmalarında ne derece etkili ya da önemli bir faktör olduğuna ilişkin yorumlar yapabilmek amacıyla öğrencilerin cinsiyetlerine göre eşit bir şekilde dağılım göstermelerine dikkat edilmiştir.

Tablo 3. 2. Öğrencilerin Okudukları Alanlara Göre Dağılımları

	N	Yüzde
Sosyal Bilimler	439	50,9
Fen Bilimleri	423	49,1
TOPLAM	862	100,0

Tablo 3. 3. Öğrencilerin okudukları sınıflara göre dağılımı

	N	Yüzde
1. Sınıf	214	24,8
2. Sınıf	216	25,1
3. Sınıf	216	25,1
4. Sınıf	216	25,1
TOPLAM	862	100,0

Toplamda 862 anketin değerlendirmeye alındığı çalışmanın ğrencileri, Fen Fakóltesi, Edebiyat Fakóltesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakóltesi, İletişim Fakóltesi, Hukuk Fakóltesi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesinin değişik bölümlerinde, sosyal bilimler ve fen bilimleri alanlarında okumaktadırlar. Tablo 2’de ve tablo 3’de görüldüğü üzere her iki alandan ve her sınıftan neredeyse eşit ğrenci ankete katılmıştır.

Örneklemi oluşturan öğrencilerin okudukları alanlar itibariyle iki kategoride alınmalarının temel sebebi, öğrencilerin okudukları alanlara göre üniversite eğitimlerinin siyasal toplumsallaşmalarında bir farklılaşmaya sebep olup olmadığının araştırılmasıdır. Bilindiği gibi, fen ya da sosyal bilimler alanında okuyan öğrencilerin her birinin ortak olarak aldıkları dersler, birinci sınıfta okutulan Türk Dili, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi ile İngilizce dersleridir. Fen bilimleri alanında eğitim gören öğrenciler, lisans eğitimleri süresince söz konusu dersler dışında herhangi bir sosyal ve siyasal içerikli ders almamaktadırlar. Bununla birlikte, sosyal bilimler ğrencilerinin bir kısmı (Kamu Yönetimi, Uluslar Arası İlişkiler, Sosyoloji, Hukuk gibi) siyaset konusu ile ilgili dersler almaktadırlar. Bu durumun öğrencilerin yaşadıkları siyasal toplumsallaşma sürecinde önemli bir etken olarak ne ölçüde kabul edilebileceği sorusu, örneklemi oluşturan öğrencilerin en temelde iki grupta seçilmelerinin temel sebebi olmuştur.

Tablo 3. 4. Yaş dağılımı

Yaş	N	Yüzde
17,00	2	,2
18,00	27	3,1
19,00	70	8,1
20,00	163	18,9
21,00	214	24,8
22,00	181	21,0
23,00	119	13,8
24,00	43	5,0
25,00	26	3,0
26,00	10	1,2
≥27,00	7	,8
TOPLAM	862	100,0

Örnekleme oluşturan öğrencilerin yaşları ile ilgili frekans ve yüzde dağılımları Tablo 4'te gösterilmiştir. Buna göre örneklem grubunda yer alan öğrencilerin %78,5 gibi çok büyük bir kesimi, 20 ile 23 yaş arasındaki öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem grubunun yaş ortalaması 21,41 ve standart sapması 1,733'tür (Bkz. Ek-1, Tablo 1). Öğrencilerin yaş dağılımlarının bu çalışma ile ilgili önemli bir ayrıntısı, bu yaşlardaki gençlerin artık yetişkinliğe adım atmaları ve bir geçiş döneminin temsilcileri olmalarıdır. Bu yüzden anket uygulanan kitle, siyasal toplumsallaşma sürecinin en önemli etkilerinin büyük bölümünü yaşamış bir kitledir. Öğrencilerin siyasallık bilinci açısından şu ana kadar gerek ailelerinden gerekse eğitim kurumlarından aldıkları eğitim süreci ve yaşadıkları diğer tecrübeler dolayısıyla belli bir siyasal bilinçte oldukları söylenebilir. Bununla birlikte örneklem grubu yaş dağılımı açısından değerlendirildiğinde, bu zamana kadar geçen süredeki siyasal toplumsallaşma etkilerini ölçme ve yorumlama imkânı sunmaktadır. Aynı zamanda örneklem grubunun yaş ortalaması dolayısıyla yetişkin toplumsallaşma sürecini yaşadığı söylenebilir.

Öğrencilerin yaşlarına göre dağılımı göz önünde bulundurulduğunda yerel ve genel seçimlerde oy vermek için gerekli olan yaş sınırını çok büyük oranda geçtikleri ve en önemli siyasal katılma türlerinden birisi olan oy verme davranışını gerçekleştirebilecek yetkinlikte oldukları dikkat çekmektedir.

Tablo 3. 5. Ailenin Aylık Geliri

	N	Yüzde
<750 YTL (Alt Gelir)	165	19,1
750–1499 YTL (Orta Alt)	351	40,7
1500–2999 YTL (Orta)	283	32,8
3000–4999 YTL (Orta Üst)	43	5,0
5000 YTL > (Üst Gelir)	11	1,3
TOPLAM	862	100,0

Öğrencilere ailelerinin ve kendilerinin aylık gelirleri sorulurken anket üzerinde herhangi bir şekilde gruplandırma yapılmamış ve öğrencilerden ortalama gelirlerini yazmaları istenmiştir. Aile ve öğrenci gelirlerini gelir gruplarına ve rakamlara göre kategorileştiren tablolar, anket kâğıtlarına yazılan ortalama gelirlerden elde edilen bilgiler dikkate alınarak, sonradan SPSS programı kullanılarak oluşturulmuştur. Öğrencilerin gelirleri sorulurken aile yardımının yanı sıra burs ve öğrenim kredisi gibi aldıkları ek gelirlerin toplamını da göz önünde bulundurarak soruya cevap vermeleri istenmiştir.

Öğrenci ailelerinin gelirlerinin ortalaması 1453,7123 YTL iken öğrencilerin aylık ortalama gelirleri 356,6995 YTL'dir (Bkz. Ek-1, Tablo 1). Ailelerin ortalama geliri ile ilgili soruya verilen cevaplarda en çok tekrar eden gelir ortalaması 1000 YTL olmuştur (156 kişi, %18,1). Tablo 7'de görüldüğü gibi ailelerin %19,1'lik kısmı, 750 YTL'nin altında gelire sahiptir. Ailelerin büyük çoğunluğu orta alt (%40,6) ve orta gelir düzeyine (%32,8) sahiptir. Orta, Orta Alt ve Alt düzey gelire sahip ailelerin toplam yüzdeleri % 93,6'dır. Böylece öğrencilerin ailelerin gelirleri

göz önünde bulundurulduğunda sosyo-ekonomik faktörler açısından örneklemin orta ve altındaki gelir düzeylerine sahip olduğu görülmüştür. Geliri orta üst ve üst düzey gruplarına dâhil edilecek ailelerin toplamda oranı %6,3'tür.

Tablo 3. 6. Öğrencinin Aylık Geliri (Aile yardımı, burs, kredi v.b toplam)

	N	Yüzde
<250 YTL	214	24,8
250–499 YTL	458	53,1
500–749 YTL	159	18,4
750–999 YTL	18	2,1
1000 YTL >	13	1,5
TOPLAM	862	100,0

Öğrencilerin aylık gelirlerine ilişkin dağılımda ayda 250 YTL'nin altında gelire sahip öğrencilerin oranı %24,8'dir. Bununla birlikte %77,9'luk oranın 500 YTL'nin altında aylık gelire sahip öğrencilerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Bu öğrencilerin çok büyük bir kesimi de 250 YTL ile 499 YTL arasında aylık gelire sahiptir (%53,1).

Gerek öğrencilerin gerekse ailelerin genel gelir durumları göz önünde bulundurulduğunda gelir dağılımının orta ve alt seviyelerde yoğunlaştığı söylenebilir. Hem öğrenci ailelerinin aylık gelirleri hem de öğrencilerin aylık ortalama gelirleri göz önünde bulundurulduğunda üst gelir grubuna dâhil edilebilecek öğrenci ve aile sayısının oldukça az olduğu görülmüştür.

Tablo 3. 7. Mezun Olunan Lise

	N	Yüzde
Lise	452	52,4
Fen Lisesi	5	,6
Anadolu Lisesi	186	21,6
Süper Lise	178	20,6
Teknik Lise	5	,6
İmam Hatip	7	,8
Diğer	29	3,4
TOPLAM	862	100,0

Öğrencilerin mezun oldukları lise türü, Tablo 9’da verilmiştir. Bütün öğrencilerin yarısından biraz fazla sayıda öğrenci düz liseden mezun olmuştur (%52,4). Düz liseler ile birlikte Anadolu Liseleri ve Yabancı Dil Ağırlıklı Liselerden (Süper Lise) mezun olanların toplam oranı % 94,6’dır. Özellikle üniversiteye giriş sınavlarında öğrencilerin okudukları lise türüne göre belli bir katsayı oranı ile sınav puanlarının hesaplanması ve bu hesaplamanın sonucunda bazı liselerde okuyan öğrencilerin puanlarının düşmesi, 2008 yılı itibariyle Selçuk Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin çok az bir kısmının İmam Hatip Liseleri ve Teknik Liselerden mezun olmasının en önemli sebebidir (%1,4). Ankette bu konuyla ilgili sorulan soruya “Diğer” şikkını işaretleyerek okudukları lise türünü belirten %3,4’lük kesimin bir bölümü Anadolu Öğretmen Liselerinden, bir bölümü özel okullar ya da kolejlerden, bir bölümü de Kız Meslek Liselerinden mezun olduklarını belirtmişlerdir. Ancak bu liselerde okuyanların oranlarının da çok yüksek olduğu söylenemez.

Tablo 3. 8. Baba ve Annenin Eğitim Durumu

	BABA			ANNE	
	N	Yüzde	Geçerli Yüzde	N	Yüzde
Okuryazar değil	12	1,4	1,4	90	10,4
Okuryazar	22	2,6	2,6	59	6,8
İlkokul	253	29,4	29,4	384	44,5
Ortaokul	141	16,4	16,4	96	11,1
Lise	219	25,4	25,5	156	18,1
Üniversite	201	23,3	23,4	76	8,8
Yüksek Lisans/Doktora	12	1,4	1,4	1	,1
TOPLAM	860	99,8	100,0	862	100,0
Cevapsız	2	,2			
TOPLAM	862	100			

Ebeveynlerin eğitim durumları konusundaki istatistik bilgileri, anne ve babanın eğitim durumları ile ilgili kayda değer bir farklılaşmanın var olduğunu göstermektedir. Annelere kıyasla babaların eğitim durumlarının daha yüksek bir düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin babalarının eğitim durumunda en çok dikkati çeken verilerden birisi üniversiteden mezun olanların oranının oldukça yüksek çıkmasıdır (%23,4).

Öğrencilerin annelerinin eğitim durumu göz önünde bulundurulduğunda öğrenci babalarının eğitim durumundan oldukça farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. İlk dikkati çeken verilerden birisi, %10'4'lük kesimin okuryazar olmadığıdır. Bu orana okuryazar olup da ilkokul mezunu dahi olmayanlar da eklendiğinde annelerde herhangi bir diplomaya sahip olmayanların oranı %17,2 olmaktadır. Öğrenci annelerinin çok büyük bir bölümü ilkokul mezunudur (%44,5).

Baba ve annelerin eğitim durumları ile ilgili olarak ilkokuldan mezun olma durumu ile okuryazar olma ve olmama durumları dışında hiçbir kategoride öğrenci annelerinin babalardan daha yüksek sayıda olmadıkları görülmektedir. Bu durum, öğrenci annelerinin eğitim durumları açısından gelenekselliğin önemli ölçüde etkinliğini devam ettirdiğini göstermektedir. Böylece öğrenci babaları ile anneleri arasında ciddi bir eğitim farkı göze çarpmaktadır. Değinilmesi gereken bir diğer nokta, anketin üniversitede okuyan öğrencilere yapıldığı göz önünde bulundurulursa, yeni neslin eğitim durumu açısından anne ve babalarından ciddi şekilde farklılaştığı söylenebilir.

Tablo 3. 9. Babanın ve Annenin Mesleği

	BABA			ANNE		
	N	Yüzde	Geçerli Yüzde	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
İşçi	131	15,2	15,3	14	1,6	1,6
Memur	137	15,9	16,0	16	1,9	1,9
Öğretmen	56	6,5	6,5	28	3,2	3,3
Esnaf	129	15,0	15,1	6	,7	,7
Çiftçi	70	8,1	8,2	6	,7	,7
Emekli	231	26,8	27,0	45	5,2	5,2
Yönetici	13	1,5	1,5	3	,3	,3
İş adamı	21	2,4	2,5	10	1,2	1,2
Diğer	67	7,8	7,8	14	1,6	1,6
Ev Hanımı				733	85,0	85,1
TOPLAM	855	99,2	100,0	861	99,9	100,0
Cevapsız	7	,8		1	,1	
TOPLAM	862	100,0		862	100,0	

Öğrencilerin babalarının mesleği ile ilgili sorulan soruya verdikleri cevapla ilgili sayısal veriler Tablo 12’de gösterilmiştir. Emeklilerin oranının %27,0 düzeyinde

olması, öğrencilerin yaşlarının genellikle 20'nin üzerinde olduğu düşünüldüğünde olağan bir durumdur. Genel olarak anne ve babaların 50'li ya da daha yüksek yaşlarda olduğu tahmin edilebilir. Bu durumun bir sonucu olarak öğrencilerin babalarının büyük bir kısmının emekli olduğu görülmektedir. Emekliliğin dışında en çok işaretlenen meslekler ise “memurluk” (%16,0), “işçilik” (%15,3) ve “esnafılık” (%15,1) olmuştur.

Ankette, öğrencilerin annelerinin mesleğine ilişkin verdikleri bilgilerden annelerin çok büyük çoğunluğunun ev hanımı olduğu ortaya çıkmıştır (%85,1). Annelerin eğitim durumuna ilişkin elde edilen veriler de bu bilgiyi doğrulamaktadır. %5,2 gibi bir oranın emeklilerden oluşması ve mevcut çalışanların oranlarının da (işçi, memur, öğretmen ve diğerlerinin toplamı) % 9,7'lik bir orana karşılık gelmesi, annelerin eğitim durumu ile ilgili yukarıda değinilen tespitleri doğrular niteliktedir.

Tablo 3. 10. Şu ana kadar öğrencinin hayatının büyük kısmını geçirdiği yerleşim birimi

	N	Yüzde
Köy	47	5,5
Kasaba	33	3,8
İlçe	209	24,2
İl Merkezi	195	22,6
Büyükşehir	375	43,5
Yurtdışı	3	,3
TOPLAM	862	100,0

Öğrencilerin büyük bir bölümünün şu ana kadar hayatlarının en uzun kısmını geçirdikleri yerleşim birimi büyükşehirlerdir (%43,5). Ankette bu sorunun cevabı olabilecek altı şık verildikten sonra il merkezleri ile büyükşehirleri ayırmak için Türkiye'deki mevcut büyükşehirlerin isimleri de şıkların hemen altına yazılmıştır. Üniversiteye gelmeden önce hayatlarının en uzun kısmını köy ve kasabada geçirenlerin oranı oldukça azdır (%9,3). Kent olarak kabul edilebilecek il

merkezleri ve büyükşehirlerde yaşamış olanların toplamdaki oranı %66,1'dir. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin büyük kısmının kentlerde yaşadıkları ve Türkiye'nin genel kentleşme ve kentleşme süreçleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gereken bir grup olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle öğrencilerin annelerinin eğitim durumları ve meslekleri ile ilgili bilgiler, geleneksel kadın rollerinin önemini göstermiştir. Bu yüzden de örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin büyük çoğunluğunun Türkiye'deki kentleşme sürecinin ve kentleşmeye bağlı olarak da toplumsal değişme sürecinin ürünü oldukları söylenebilir.

Tablo 3. 11. Öğrencinin şu ana kadar hayatının en uzun kısmını geçirdiği bölge

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
İç Anadolu	376	43,6	43,8
Marmara	110	12,8	12,8
Akdeniz	120	13,9	14,0
Ege	81	9,4	9,4
Karadeniz	82	9,5	9,6
Doğu Anadolu	35	4,1	4,1
Güneydoğu Anadolu	54	6,3	6,3
TOPLAM	858	99,5	100,0
Cevapsız	4	,5	
TOPLAM	862	100,0	

Ankette, öğrencilerin şu ana kadar hayatlarının en uzun kısmını geçirdikleri bölgeye ilişkin sorulan soruya verilen cevaplardan çok yüksek oranda öğrencilerin İç Anadolu Bölgesinde hayatlarının şu ana kadarki büyük kısmını geçirdikleri ortaya çıkmıştır (%43,8). Öğrencilerin büyük kısmının İç Anadolu Bölgesinden olmalarının en önemli sebeplerinden birisi Konya'nın bölgedeki yeridir. Orta Anadolu'nun merkezi bir yerinde olan Konya, sadece Konya'da yaşayan insanlar için değil, bölgenin başka yerleşim birimlerinden insanlar için de merkezi bir konumda

bulunmaktadır. Ankette İç Anadolu Bölgesinden sonra öğrenciler tarafından en çok işaretlenen bölge, Akdeniz Bölgesi olurken (%14,0), bu bölgeyi Marmara Bölgesi (%12,8), Karadeniz Bölgesi (%9,6) ve Ege Bölgesi (%9,4) izlemiştir. Doğu Anadolu (%4,1) ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen öğrenci sayısı (%6,3) diğer bölgelere oranla daha azdır.

Bölge ve yerleşim birimine ilişkin oluşturulan çapraz tabloda bütün öğrencilerden 225 (%26,1) tanesinin İç Anadolu Bölgesindeki büyükşehirlerde hayatlarının büyük kısmını geçirdikleri ortaya çıkmıştır (Bkz. Ek 1, Tablo 2). Bu veri dolayısıyla önemli sayıda öğrencinin Ankara, Kayseri ve Eskişehir'e oranla daha çok Konya'da oturduğu tahmin edilebilir. Bununla birlikte verilere bakılarak örnekleme oluşturan öğrencilerin bölgeler ve yerleşim yeri açısından önemli bir çeşitlilik gösterdiği de söylenebilir. Büyükşehirlerde hayatının büyük kısmını geçirenlerin çoğunluğu İç Anadolu ve Marmara Bölgesindedir. Bu iki bölgede büyükşehirlerde ikamet edenler, toplamda büyükşehirlerde ikamet edenlerin %78,7'sini oluşturmaktadır.

Şu ana kadar en uzun süre Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde ikamet etmiş olanların çoğunluğu ilçelerden, Karadeniz Bölgesi'nde ikamet etmiş olanlar ise birbirine yakın oranlar ile ilçe ve il merkezlerindedir. Diğer bölgelere oranla sayı olarak daha az öğrencinin ikamet ettiği bölgeler olan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yerleşim yerine göre dağılımda öne çıkan bilgilere göre Doğu Anadolu Bölgesinde ikamet etmiş olanların büyük bir kısmı il merkezlerinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindekiler de büyükşehirlerde ikamet etmişlerdir.

3. 2. Siyasal Kültür, Eğilim ve Davranışlara İlişkin Değişkenler

Öğrencinin siyasal eğilimi, tutumları, katılması ile ilgili soruların yanında siyasal kültüre ilişkin sorulara verilen cevaplardan siyasal toplumsallaşmanın yönü, farklı ve benzer siyasal toplumsallaşmalar v.b. yorumlanmaya çalışılmıştır. Siyasal eğilimler ve tutumlar siyasal toplumsallaşma sürecinde kazanılmaktadır. Bununla birlikte,

siyasal eğilimler ve tutumlar bireylerin yetişkinlik dönemi siyasal toplumsallaşmasına da ciddi bir şekilde kaynaklık etmektedir.

Tablo 3. 12. Öğrenciyi ve anne-babayı tanımlayan siyasal kimlik

	ÖĞRENCİ			BABA			ANNE		
	N	%	Geçir %	N	%	Geçir %	N	%	Geçir %
Muhafaza kâr	148	17,2	17,9	198	23,0	24,2	271	31,4	33,1
Milliyetçi	212	24,6	25,6	236	27,4	28,9	165	19,1	20,2
Demokrat	74	8,6	8,9	105	12,2	12,8	84	9,7	10,3
Sosyal Demokrat	61	7,1	7,4	59	6,8	7,2	49	5,7	6,0
Sosyalist	22	2,6	2,7	7	,8	,9	12	1,4	1,5
Liberal	51	5,9	6,2	21	2,4	2,6	20	2,3	2,4
Atatürkçü	154	17,9	18,6	112	13,0	13,7	111	12,9	13,6
İslamcı	75	8,7	9,0	60	7,0	7,3	87	10,1	10,6
Diğer	32	3,7	3,9	20	2,3	2,4	19	2,2	2,3
TOPLAM	829	96,2	100,0	818	94,9	100,0	818	94,9	100,0
Cevapsız	33	3,8		44	5,1		44	5,1	
TOPLAM	862	100,0		862	100,0		862	100,0	

Öğrencilerin %3,8’lik bölümünün boş bıraktığı siyasal kimlik ile ilgili soruya 829 öğrenci (%96,2) cevap vermiştir. Öğrencilerden hiçbir kimlik bilgisi istenmemesine rağmen siyasal kimlik ile ilgili soruyu bir kısmının boş bıraktığı gözlenmiştir.

Siyasal kimliğe ilişkin soruya verilen cevaplardan öğrencilerin %25,6 gibi önemli bir kısmının kendisini “Milliyetçi” olarak tanımladığı ortaya çıkmıştır. Milliyetçilikten sonra en çok tercih edilen iki siyasal kimlik ise %18,6 ile “Atatürkçülük” ve %17,9 ile “Muhafazakârlık” olmuştur. Yükseköğretim kanunu hatırlanacak olursa, bu kanunda zikredilen ideoloji, “Atatürk Milliyetçiliği”dir.

Buradaki Milliyetçilerin tamamının Atatürkçü, Türkçü ya da Muhafazakarlığa yakın olduğu söylenemese de bu gruplara kendilerini yakın hisseden milliyetçi öğrenciler vardır. İleride bazı bulguları ve analizleri yorumlarken tespit edilen ilişkilere değinilecektir. Milliyetçilik, Atatürkçülük ve Muhafazakârlık, öğrencilerin büyük oranda tercih ettikleri siyasal kimlikler olarak öne çıkmışlardır. Toplamda %62,1'lik bir oran kendisini bu üç siyasal kimlikten birisini tercih ederek tanımlamıştır. Diğer siyasal kimlikler açısından durum değerlendirildiğinde İslamcılarının oranı %9,0; Demokratların oranı %8,9, Sosyal demokratların oranı %7,4; Liberallerin oranı %6,2 ve Sosyalistlerin oranı da %2,7 oranındadır.

Kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin siyasal kimliklerinde anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkmıştır (Ki-Kare=57,838, sd=8, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 3). Çıkan tabloya göre, erkek öğrencilerde siyasal kimlik olarak Milliyetçilik (%25,4) ve Muhafazakârlık (%22,9) öne çıkarken, kız öğrencilerde Milliyetçilik ve Atatürkçülük eşit sayıda ve en yüksek oranlarda tercih edilmiştir (%25,8).

Öğrenci babalarının siyasal kimliği ile ilgili bilgilere bakıldığında öğrencilerinkinden oldukça farklı bir tablo ile karşılaşılmaktadır (Bkz. Ek-1, Tablo 4). Öğrenciler gibi, öğrenci babalarının da büyük oranda Milliyetçi olduğu dikkati çekmektedir (%28,9). Babaların siyasal kimliğinde Milliyetçiliğin oranı öğrencilere göre %3,3 gibi bir artış göstermiştir. Muhafazakârlığın oranı ise %24,2 gibi bir seviyededir ve öğrenciler ile kıyaslandığında % 6,3 gibi bir değişme söz konusudur. Öğrencilerin babalarının siyasal tercihlerinde Milliyetçilik ve Muhafazakârlık daha öne çıkarken, Atatürkçülük, öğrencilerin tercihlerine oranla daha düşük düzeyde kalmıştır (%13,7). Yine öğrencilerin tercihleri göz önünde bulundurulduğunda babanın siyasal kimliği açısından Demokratlık daha da artarken, İslamcılık, Liberallik ve Sosyalistlik öğrencilerin tercih etme durumlarına göre daha düşük oranlarda çıkmıştır. Bununla birlikte Sosyal demokratlık tercihi öğrencilerinkine yakın bir orandadır.

Öğrencilerin ve babalarının siyasal kimliğe ilişkin tercihleri göz önünde bulundurulduğunda bir başka ciddi değişim de öğrencilerin annelerinin siyasal kimliklerine ilişkin tercihlerde gözlenmiştir (Bkz. Ek-1, Tablo 5). Annelerin tercihi çok yüksek bir oran ile (yaklaşık üçte bir) Muhafazakârlıktan yana çıkmıştır (%33,1).

Öğrencilerin siyasal kimliklerine ilişkin elde edilen veriler göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin bir siyasal kimlik olarak muhafazakârlığı tercihlerine ilişkin oran, annelerin tercihinin yarısından biraz fazladır. Sadece muhafazakârlık değil, diğer siyasal kimlikleri tercih etme oranlarında da önemli bir farklılaşma göze çarpmaktadır.

Ailenin en temel siyasal toplumsallaşma aracı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin ve ebeveynlerini tanımlayan siyasal kimliğe ilişkin ortaya çıkan tablo, aileler ve çocukları arasında bir farklılaşmanın var olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen veriler, aile içinde de homojen bir siyasal kültürün olmadığını da göstermektedir, çünkü öğrenci babaları ile annelerinin siyasal kimlik tercihleri arasında dikkat çeken bir farklılaşma vardır. Bununla birlikte, gerek öğrenciler ile ebeveynleri arasındaki gerekse de ebeveynler arasındaki bu farklılaşmanın birbirine çok uzak mesafede yer alan siyasal kimlikleri tercih ederek oluşmaması, her şeye rağmen yapılan bu araştırma açısından ailenin öğrencilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde önemli bir aracı olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Tablo 3. 13. 22 Temmuz 2007 genel seçiminde oy verme
(19 ve üzeri yaştaki öğrenciler için)

	N	Yüzde
Evet	540	64,9
Hayır	292	35,1
TOPLAM	832	100,0

Ankette, öğrencilere 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde oy kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Bilindiği gibi oy verme davranışı en önemli siyasal katılma türlerinden birisidir. Bu soruya yaşı 18 ve altında bulunan öğrencilerin cevabı “Hayır” olmuştur. Yaşı 19 ve üzerinde olanların cevaplarına göre oluşturulan tabloya göre oy kullananların oranı % 64,9’dur. Oy kullanmayanların oranı ise % 35,1’dir. 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde Türkiye’de seçime katılma oranı %

84,2'dir (Bkz. <http://www.tuik.gov.tr>). Oy verme davranışı, siyaset biliminin ve siyasal katılmanın en önemli konularından birisidir ve seçmenler sosyolojik, ekonomik ve sosyo-psikolojik etkenlerin sonucunda oy kullanmaktadırlar (Bkz. Akgün, 2007: 27-29). Öğrencilerin seçimde oy kullanma yüzdesinin Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında daha düşük bir düzeyde kaldığı görülmektedir. Türkiye'de oy verme davranışı ile ilgili önemli bir durum da Türkiye'de seçimlere katılma oranının her zaman Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden fazla olduğu gerçeğidir.

Son seçimlerde oy kullanma davranışı ile siyasete ilgi düzeyi arasındaki ilişkiye ilişkin yapılan analizde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Ki-Kare=10,008, sd=4, p=,040). Siyasete hiç ilgi duymayanların ve çok az ilgi duyanların bile oy kullanmayanlara oranla oy verme davranışını önemli oranda gerçekleştirdikleri görülmüştür (Bkz. Ek-1, Tablo 6). Bu analiz dolayısıyla, ülkemizde oy verme davranışının belli bir geleneğinin olduğu ve yerleşmiş bir siyasal kültür davranışına karşılık geldiği söylenebilir. Cinsiyet ile oy verme arasındaki ilişki anlamlı bir düzeyde bir farklılık ilişkisi değildir (Ki-kare=1,316, sd=1, p=,251) (Bkz. Ek-1, Tablo 7). Bu analiz de oy verme davranışının kadın ya da erkek fark etmeksizin, toplumun geneli için yerleşmiş bir siyasal kültür unsuru olduğuna ilişkin hipotezi doğrulamaktadır.

Tablo 3. 14. Kurumlara Güvenilirlik

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
Cumhurbaşkanlığı	68	7,9	8,0
Hükümet	52	6,0	6,1
TBMM	70	8,1	8,2
Ordu	281	32,6	33,0
Yargı	31	3,6	3,6
Medya	2	,2	,2
Anayasa Mahkemesi	54	6,3	6,3
Polis	17	2,0	2,0
Sivil Toplum Kuruluşları	8	,9	,9
Hiçbir kuruma güvenmiyorum	259	30,0	30,4
Diğer	9	1,0	1,1
TOPLAM	851	98,7	100,0
Cevapsız	11	1,3	
TOPLAM	862	100,0	

Türkiye’de periyodik olarak yapılan pek çok alan araştırmasında kamuoyunun en çok merak ettiği ve ilgilendiği konulardan birisi de kurumlara güven düzeyini ölçen anket sorularına verilen cevaplardır. Yapılan araştırmaların çok büyük bir kısmında en güvenilir kurum olarak ordu öne çıkarken; medya, yargı ve siyasal aktörlerin yer aldığı kurumlara güven düzeyi düşük oranlarda çıkmaktadır. Öğrencilere uygulanan ankette, Türkiye’de en güvenilir buldukları kurum sorulmuş ve sadece bir şık işaretlemeleri istenmiştir. Bu arada, şıklardan bir tanesi “Hiçbir kuruma güvenmiyorum” ifadesi olarak belirlenmiştir. Anket soruları ve ölçeğin ilk pilot uygulamasında bu cümle yer almamıştır. Ancak, pilot uygulamada oldukça yüksek bir kesimin “Diğer” şikkına hiçbir kuruma güvenmediklerine ilişkin ifadeler yazması üzerine araştırma anketine bu şık eklenmiştir.

Öğrencilerin cevaplarından oluşan tabloda iki eğilim göze çarpmaktadır. Türk halkının genel eğilimini doğrular bir şekilde en fazla güvenilen kurum %33 gibi bir oranla Ordu çıkmıştır. Ordunun ardından en fazla işaretlenen şık ise “Hiçbir kuruma güvenmiyorum” ifadesidir. Bu şıkkı işaretleyenlerin oranı da azımsanmayacak kadar çoktur (%30,4). Güvenilirlik konusunda öğrenciler tarafından en az tercih edilen kurumlar ise Medya (%0,2), Sivil Toplum Kuruluşları (%0,9) ve Polis (%2) olmuştur. Sadece iki öğrenci en güvenilir kurum olarak medyayı tercih etmiştir.

Genel olarak siyaset kurumlarına güven de düşük düzeydedir. Gündelik siyasetin en önemli kurumlarından TBMM %8,2 ve Cumhurbaşkanlığı %8,0 oranında en güvenilir kurumlar olarak tercih edilmiştir. Hükümete güven düzeyi bu iki kuruma göre daha düşük oranda çıkmıştır (%6,1).

Öğrencilerin Yargıya güven düzeyi de oldukça düşük bir orandadır (%3,6). Türkiye’de son dönemde siyasal hayatta merkezi rolü daha da öne çıkan Anayasa Mahkemesi’ni en güvenilir kurum olarak görenlerin oranı %6,3 seviyesindedir.

Kurumlara güvenilirlik ile ilgili olarak verilen cevaplardan çıkan sonuçlar, öğrencilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Öncelikle, bu konuda daha önce elde edilen verileri doğrular nitelikte bir sonuç ortaya çıkmıştır. Böylece, kurumlara güven konusunda toplumda belli bir geleneğin oluştuğu ve gençlerin de bu geleneği önemli ölçüde sürdürdüğü dikkat çekmektedir.

Öğrencilerin siyasal kimlikleri ile en güvenilir buldukları kurum arasındaki ilişki anlamlı bir şekilde farklı çıkmıştır (Bkz. Ek-1, Tablo 8). Ordu, örnekleme oluşturan öğrencilerin çoğunluğu tarafından en güvenilir kurum olarak görülse de sadece üç siyasal kimliği benimseyenlerce en güvenilir kurum olarak tercih edilmiştir (Milliyetçiler: % 50,2; Demokratlar: %28,4; Atatürkçüler: %51,3). Diğer siyasal kimlikleri benimseyenlerin hepsi en fazla “Hiçbir kuruma güvenmiyorum” şıkkını işaretlemiştir. Göze çarpan bir diğer önemli durum da Muhafazakârlar ile İslamcıların, Sosyal Demokratlar ile Atatürkçülerden ciddi bir şekilde farklılaşmasıdır. Muhafazakârlar ve İslamcılar, “Cumhurbaşkanlığı”, “Hükümet” ve “TBMM”yi güvenilir bulurken, Sosyal Demokratlar ile Atatürkçüler bu kurumları en düşük düzeyde güvenilir bulmuşlar ve Anayasa Mahkemesini diğer siyasal

kimliklere oranla daha çok tercih etmişlerdir. Yargıyı diğer siyasal kimlik sahiplerine oranla daha güvenilir bulan kesimler ise Atatürkçüler ve Sosyal Demokratlar olmuştur. Kurumlara güven konusunda tam bir ayrılma söz konusudur ve bu durum, siyasal kimlik tercihi göre kurumlara güven durumunun değiştiği yönündeki hipotezi doğrulamıştır.

Tablo 3. 15. Öğrencinin kendini tanımlaması

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
Türküm	76	8,8	8,9
Müslüman'ım	66	7,7	7,7
Müslüman Türküm	571	66,2	66,6
Türkiyeliyim	40	4,6	4,7
Sadece İnsanım	97	11,3	11,3
Diğer	8	,9	,9
TOPLAM	858	99,5	100,0
Cevapsız	4	,5	
TOPLAM	862	100,0	

Kişinin kendisini millet, din, ırk, bölge gibi faktörleri temel olarak tanımlaması vatandaşlık çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Özellikle çok çeşitli alt kültürlerin var olduğu çok kültürlü toplumlarda kişilerin kendilerini nasıl tanımladıkları siyasal açıdan önemlidir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Kanada'da yaşayanlar için millet, ırk ya da din temelli tanımların ötesinde "Amerikalılık" ya da "Kanadalılık" çok kültürlü vatandaşlık kategorileri olarak öne çıkmıştır.

Türkiye'de mevcut birbirinden farklı kültürel ve etnik unsurlardan bahsedilebilir. Hatta Türkiye'nin bu yapısı dolayısıyla birbirinden oldukça farklı alt kültürlerin var olduğu, bundan dolayı da Türkiye'de yaşayan insanların Anayasada

tanımlandığı şekliyle “Türk” olarak değil; bir üst kimlik olan “Türkiyelilik” ile tanımlanmaları gerektiğine ilişkin bir tartışma da yaşanmıştır. Bu konu ile ilgili sorulan soruya verilen cevaplar arasında “Müslüman Türküm” ifadesi, %66,6 gibi çok yüksek bir orana ulaşmıştır. “Sadece insanım” diyenlerin oranı %11,3; “Türküm” diyenlerin oranı %8,9 ve “Müslüman’ım” diyenlerin oranı %7,7’dir. “Türkiyeliyim” diyenlerin oranı ise %4,7’de kalmıştır. Bu veriler dolayısıyla öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu açısından ne sadece Türklük ne de sadece Müslümanlık tek başlarına kendilerini tam olarak tanımlamamaktadır. Hem dini hem de milli kimlik öğrenciler tarafından çok ciddi bir şekilde ve birlikte önemsenmektedir.

Tablo 3. 16. Türkiye’nin en önemli sorunu

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
Eğitim	184	21,3	21,4
Hak ve Özgürlükler	157	18,2	18,3
Ekonomi	130	15,1	15,2
İşsizlik	130	15,1	15,2
Terör	111	12,9	12,9
Az Gelişmişlik	81	9,4	9,4
Diğer	65	7,5	7,6
TOPLAM	858	99,5	100,0
Cevapsız	4	,5	
TOPLAM	862	100,0	

Ankette öğrencilere Türkiye’nin en önemli sorunu olarak hangi sorunu gördükleri sorulmuş ve sadece bir şık işaretlemeleri istenmiştir. Çıkan sonuçlara göre öğrencilerin en önemli gördükleri sorun “Eğitim” olmuştur (%21,4). Eğitimin ardından en çok işaretlenen sorun ise “Hak ve Özgürlükler” olmuştur (%18,3). Ekonomi ve işsizlik sorunlarını %15,2’lik oranla eşit sayıda öğrenci en önemli sorun

olarak görmüştür. Terör (%12,9) ve Az gelişmişlik (%9,4) ise diğer sorunlara göre daha az işaretlenmiştir. Ankette şıklar arasında Kıbrıs sorunu da yer almasına rağmen hiçbir öğrenci Kıbrıs şikkını işaretlememiştir (%0).

Toplumsal olayların gündem belirleme yönü ve gücü göz önünde bulundurulduğunda, terörün diğer sorunlara nispeten çoğu öğrenci tarafından en önemli sorun olarak görülmemesi, son dönemde terör olaylarının azalması ile ilgilidir. Bu araştırma, terör olaylarının yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönemde yapılmış olsaydı terörü en önemli sorun olarak görenlerin sayısının artması beklenirdi.

Tablo 3. 17. Tercih edilen gazete

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
Zaman	216	25,1	26,2
Milliyet	132	15,3	16,0
Hürriyet	96	11,1	11,6
Sabah	77	8,9	9,3
Posta	64	7,4	7,7
Cumhuriyet	54	6,3	6,5
Yeni Şafak	47	5,5	5,7
Vakit	33	3,8	4,0
Radikal	22	2,6	2,7
Ortadoğu	19	2,2	2,3
Diğer	66	7,7	8,0
TOPLAM	826	95,8	100,0
Cevapsız	36	4,2	
TOPLAM	862	100,0	

Ankette öğrencilere siyasal haberlere ulaşmada öncelikli olarak tercih edecekleri gazetenin hangisi olduğu sorulmuş ve bu konuda en güvendikleri tek bir gazeteyi tercih etmeleri istenmiştir. Bu soruya verilen cevaplardan öğrencilerin %26,2'lik

kesiminin Zaman gazetesini tercih ettiği grlmŖtr. Zaman gazetesinin ardından en çok tercih edilen gazeteler ise Milliyet (%16,0) ve Hürriyet (%11,6) gazeteleri olmuŖtur.

Siyasal grŖler ile siyasi meseleleri takipte tercih edilen kitle iletiŖim araçları arasında genelde anlamlı bir iliŖki vardır. İletiŖim konusundaki alıŖmalarda kullanılan “kullanımlar ve doyumlar” teorik yaklaŖımı, bu iliŖkiyi açıklamaya alıŖan bir yaklaŖımdır (Bkz. Koçak, 2001: 69-70). Bu yaklaŖıma göre, insanlar kendi siyasi, kültürel ya da dini grŖlerini temel alarak kendi grŖlerine yakın buldukları kitle iletiŖim araçlarını takip etmektedirler. Öğrencilerin siyasi kimlikleri ile gazete tercihleri arasında anlamlı bir farklılaŖma söz konusudur (Bkz. Ek 1, Tablo 9). Buna göre, öğrencilerin kendi grŖlerine yakın buldukları gazeteleri tercih ettikleri ortaya ıkmıŖtır. Kendilerini Muhafazakâr olarak tanımlayanların Zaman ve Yeni Ŗafak gazetelerini daha çok tercih ettikleri, İslamcılarının ise bu iki gazetenin yanında Vakit gazetesini de tercih ettikleri ortaya ıkmıŖtır. Zaman gazetesi, Atatürkçüler, Sosyal Demokratlar ve Sosyalistlerin dıŖındaki kimlik kategorilerinin hepsinde en yüksek oranda tercih edilen gazetedir. Atatürkçülerin en çok tercih ettiği gazeteler ise Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleridir.

Öğrencilerin siyasi toplumsallaŖma süreçleri sonucunda kazandıkları siyasi kimliklerini, enformasyona/habere ulaŖma kaynaklarında bilinçli tercihte bulunarak bir deyiŖle geri “besledikleri” ve pekiŖtirdikleri gzlenmiŖtir. Buna göre, siyasi toplumsallaŖma sürecinde pasif ve edilgen olmayan, aktif kiŖinin kendi bilinçli tercihiyle var olan grŖlerini destekleyen tercihlerde bulunduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 3. 18. Siyasal olayları takipte öncelikle tercih edilen TV kanalı

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
TRT 1	180	20,9	21,2
Kanal D	156	18,1	18,4
NTV	153	17,7	18,0
STV	79	9,2	9,3
CNN Türk	76	8,8	9,0
Kanal 7	75	8,7	8,8
ATV	56	6,5	6,6
Show TV	41	4,8	4,8
Star	15	1,7	1,8
Diğer	17	2,0	2,0
TOPLAM	848	98,4	100,0
Cevapsız	14	1,6	
TOPLAM	862	100,0	

Siyasal haberlere ulaşmada en çok tercih edilen kitle iletişim araçlarından birisi de televizyondur. Öğrencilere siyasal haberlerin yoğun bir şekilde sunulduğu ana haber bültenlerini izleme tercihleri sorulmuştur. Sadece bir şık işaretlemeleri ya da şıklarda olmayan bir televizyon kanalını tercih ediyorlarsa yine bir tane kanal belirtmeleri istenmiştir. Böylelikle siyasal haberlere ulaşma konusunda en güvenilen televizyon kanalı da görülmüş olacaktır. Öğrencilerin bu anket sorusuna verdikleri cevaplardan en çok tercih edilen kanalın %21,2'lik oranla TRT1 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kanalın ardından Kanal D (%18,4) ve NTV (18,0) ise ikinci ve üçüncü en çok tercih edilen kanallar olmuştur.

Tablo 18'de gösterilen diğer oranlarda da görüldüğü üzere en çok tercih edilen ilk üç kanal dışındaki kanallar arasında çok yüksek oranlarda fark yoktur. Ankete katılan öğrencilerin TV tercihleri açısından gazete tercihleri kadar belirgin bir farklılaşma olduğu söylenemese de TV tercihlerinde de bazı eğilimler dikkat çekmektedir.

Tablo 3. 19. Babanın ve Annenin siyasal bir partiye üyeliği

	BABA			ANNE		
	N	%	Geçir %	Frek.	%	Geçir %
Üye	75	8,7	8,7	19	2,2	2,2
Üye değil	785	91,1	91,3	842	97,7	97,8
TOPLAM	860	99,8	100,0	861	99,9	100,0
Cevapsız	2	,2		1	,1	
TOPLAM	862	100,0		862	100,0	

Ankette, öğrencilere babalarının ve annelerinin herhangi bir siyasal partiye üye olup olmadıkları sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplara göre öğrencilerin babalarının %8,7'si bir siyasal partiye üyedir. Anneleri bir siyasal partiye üye olanların oranı ise %2,2'dir. Elde edilen veriler dolayısıyla aktif siyasette öğrencilerin babalarının annelerine göre daha çok olduğu ve geleneksel siyasal kültürdeki erkek merkezli siyaset anlayışının bu yönüyle devam ettiği görülmektedir.

Aile üyelerinden birisinin ya da ebeveynlerden her ikisinin de gündelik siyaset ile ileri düzeyde ilgilenmesi, o aile içinde toplumsallaşanların siyasal toplumsallaşma süreçlerine de doğrudan etki eder. Bu etki olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Örneğin, çocukluk ya da gençlik çağında izlenen baba ya da anne, model olarak alınabilir ve anne-babanın siyasal kimliği ve siyasal görüşleri ile aynı siyasal kimlik ve aynı siyasal görüşler çocuk tarafından benimsenebilir. Bu durumun tam tersi bir durum da gerçekleşebilir ve anne babanın aktif siyasette olmasının yanında siyaset ile ileri derecede ilgili olmasına rağmen çocuklar siyasete ilgi duymayabilir. Dolayısıyla siyasal toplumsallaşma açısından değerlendirildiğinde çocuğun anne-babasının siyasal görüşlerini aynı şekilde benimsemesi ya da farklı bir siyasal görüşü benimsemesi sürecinde çok farklı sosyo-psikolojik etkenler etkili olmaktadır. Babanın bir partiye üye olması ile öğrencinin siyasal gruplara katılımı arasında anlamlı bir ilişki vardır (Ki-kare=12,629, sd=1, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 10). Annesinin siyasal parti üyeliği ile öğrencinin siyasal gruplara katılımı arasında da anlamlı bir ilişki vardır (Ki-kare=10,954, sd=1, p=,001) (Bkz. Ek-1, Tablo 11).

Yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre, babası ya da annesi siyasal partiye üye olanların olmayanlara göre siyasal gruplara düzenli olarak katılma davranışını daha çok gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum, öğrencilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde ailenin önemli katkılarının olduğuna ilişkin tezi desteklemekte ve bu ilişki üzerine kurulmuş olan hipotezi de doğrulamaktadır.

Babanın ve annenin siyasal parti üyeliği ile cinsiyet bağımsız değişkeni arasında yapılan ki-kare analizinde babanın siyasal parti üyeliği ile cinsiyet bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (Ki-kare=,155, sd=1, p=,694) (Bkz. Ek-1, Tablo 12). Bununla birlikte cinsiyet bağımsız değişkeni ile annelerin siyasal parti üyeliği arasında yapılan ki-kare analizinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Ki-kare= 5,979, sd=1, p=,014) (Bkz. Ek-1, Tablo 13). Annesi herhangi bir siyasal partiye üye olanların çok büyük bir çoğunluğu kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 3. 20. Öğrencinin, babasının ve annesinin görüşlerine yakın bulduğu siyasi parti

	ÖĞRENCİ			BABA			ANNE		
	N	%	Geçer %	N	%	Geçer %	N	%	Geçer %
AKP	315	36,5	41,9	363	42,1	51,6	404	46,9	57,1
CHP	107	12,4	14,2	99	11,5	14,1	101	11,7	14,3
MHP	91	10,6	12,1	130	15,1	18,5	94	10,9	13,3
DP	7	,8	,9	22	2,6	3,1	19	2,2	2,7
SP	13	1,5	1,7	14	1,6	2,0	12	1,4	1,7
Hiçbiri	186	21,6	24,8	50	5,8	7,1	58	6,7	8,2
BBP	12	1,4	1,6	3	,3	,4	5	,6	,7
Diğer	20	2,3	2,7	22	2,6	3,1	14	1,6	2,0
Toplam	751	87,1	100,0	703	81,6	100,0	707	82,0	100,0
Cevapsız	111	12,9		159	18,4		155	18,0	
Toplam	862	100,0		862	100,0		862	100,0	

Türkiye’de yerleşmiş bir anket kültürünün olmadığı konuyla ilgilenenlerin malumudur. Ankette bu gerçeğe karşılaşılan en önemli soru, öğrencilerin, babalarının ve annelerinin görüşlerine yakın buldukları siyasi partiye ilişkin soru olmuştur. Öğrencilerin %12,9 gibi bir oran ile cevap vermedikleri ve soru kâğıdında bu soruya “hiçbiri” şeklindeki ifade ile %21,6 (geçerli yüzde açısından %24,8) gibi büyük bir oranla parti bildirmekten kaçındıkları gözlenmiştir. Baba ve annelerinin siyasi tercihleri konusunda da ciddi sayıda öğrenci soruyu boş bırakmıştır. Buna göre babanın siyasi görüşlerine yakın olan siyasi parti için sorulan soruyu boş

birakanların oranı % 18,4; annenin görüşlerine yakın olan siyasal parti için sorulan soruyu boş bırakanların oranı %18,0'dir.

“Siyasal parti tutma, genel olarak kişinin herhangi bir siyasal partiye üyeliğini değil, o partiye psikolojik bağına kastetmede kullanılan bir kavramdır ve siyasal parti tutma duygusunun edinilmesi, siyasal toplumsallama sürecinin en önemli sonuçlarından olmaktadır” (Kalaycıoğlu, Sarıbay, 2007: 502). Öğrencilerin görüşlerine yakın buldukları siyasal parti açısından 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan seçimlerde ilk üç sırayı alarak meclise giren partilerin Türkiye’de aldıkları oranlardan farklı düzeyde de olsa aynı sıralama ile öğrenciler tarafından tercih edildikleri görülmüştür. Buna göre Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), geçerli yüzde açısından %41,9 gibi bir oran ile öğrencilerin görüşlerine en yakın buldukları parti olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), %14,2 oranında öğrencinin siyasal görüşlerine en yakın bulunduğu partidir. Milliyetçi Hareket Partisinin (MHP) öğrenciler tarafından tercih edilme oranı % 12,1’dir. Son seçimlerde %5 civarında oy alan Demokrat Parti (DP), öğrenciler tarafından çok tercih edilen bir parti değildir (%9). Saadet Partisi (SP) %1,7 ve Büyük Birlik Partisi (BBP) %1,6 oranları ile birbirlerine çok yakın oranlarda tercih edilmişlerdir. BBP gençlerin anne ve babalarına göre daha çok tercih ettikleri bir siyasal partidir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ciddi bir oy potansiyeline sahip olan Demokratik Toplum Partisinin (DTP) öğrenciler tarafından tercih edilmedikleri belirtilmelidir.

Kalaycıoğlu ve Sarıbay (2007: 507), ilkökul çocukları üzerine yaptıkları bir araştırmada çocukların parti tutma tavırları ile babalarının tuttukları partiyi bilme durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Babaların siyasal parti tercihinde öğrencilerin tercihlerinden farklı oranlar göze çarpmaktadır (Bkz. Ek-1, Tablo 14). Babaların tercihlerine göre AKP, öğrencilerin tercihlerinden %10’a yakın bir oran ile daha fazla tercih edilmiştir (%51,6). Bir diğer ciddi farklılaşma da MHP’nin oranlarında görülmüştür. Babaların siyasal parti tercihlerinde MHP, öğrencilerin tercihlerine oranla %6,4 gibi bir artış ile % 18,5 oranında tercih edilmiştir. CHP’nin oranında öğrencilerin tercihlerine göre ciddi bir değişim yoktur (%14,1). Bununla birlikte babalar tarafından DP, öğrencilere oranla daha çok tercih edilmektedir (%3,1). Siyasal kimliklere ilişkin elde edilen verilerde öğrencilerin babalarının hem

öğrencilere hem de öğrenci annelerine oranla daha Milliyetçi oldukları olgusu göz önünde bulundurulduğunda, MHP'nin öğrencilere ve annelere oranla daha yüksek çıkması beklenen bir durumdur.

Öğrencilerin annelerinin siyasal tercihleri, siyasal kimlikleri ile anlamlı bir şekilde örtüşmektedir. (Bkz. Ek 1, Tablo 15). Siyasal kimlikleri neredeyse üçte bir oranında Muhafazakâr olarak tanımlanan annelerin siyasal parti tercihleri de AKP'den yana olmuştur. Annelerin siyasal tercihi için AKP'yi işaretleyen öğrencilerin oranı %57,1'dir. Tablodan da görüldüğü üzere AKP'yi görüşlerine en yakın siyasal parti olarak görenler içerisinde bu oran öğrencilerden %15,2, babalardan da %5,5 fazladır. Annelerin ikinci partisi ise %14,3'lük oran ile CHP olmuştur. CHP'nin tercih edilme oranlarının her üç grup içinde de hemen hemen aynı oranlarda olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte annelerin siyasal parti tercihinde MHP'nin babaların tercihine göre önemli oranda düştüğü görülmüştür. MHP, anneler açısından %13,3 oranında siyasal görüşlere en yakın parti olarak görülmüştür. DP'nin tercih edilme oranı da yine öğrencilerin tercihlerine göre daha yüksek bir seviyede çıkmıştır (%2,7).

Tablo 20'den ve Ek-1 bölümündeki çapraz tablolardan da görüldüğü üzere, siyasal parti tercihi açısından öğrenciler ile ebeveynleri arasında çok yüksek oranlarda olmasa da farklılıklar söz konusudur. En önemli siyasal toplumsallaşma araçlarından birisi olan ailede, hem ebeveyn-çocuk arasında hem de ebeveynlerin kendi aralarında siyasal toplumsallaşma süreçlerine etki eden farklı etkenler dolayısıyla farklılaşmalar olmaktadır. Elde edilen veriler dolayısıyla, geleneksellik ya da erkek-egemenlik temelinde babanın görüşleri temelinde belirlenen bir siyasallık algısından söz etmek oldukça güçtür. Şüphesiz, ankete katılan öğrenciler ve ebeveynleri açısından bu şekilde yorum yapılabilecek aileler de var olabilir. Ancak ortaya çıkan farklılıklar çok ayrıntıda kalmayan farklılıklardır. Nitekim yukarıda siyasal kimlikler konusunda ortaya çıkan tablo da bu gerçeği doğrular niteliktedir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta, pek çok aile için siyasal kimlik ve siyasal parti tercihlerinde bir sürekliliğin de var olduğudur ki tersi bir durumu beklemek de oldukça aşırı bir iddia olurdu. Dolayısıyla gerek siyasal kimlik gerekse siyasal parti tercihleri açısından kuşaklar arası farklılaşmadan bahsedilebileceği gibi

ailenin öğrencilerin siyasal tercihlerine ciddi şekilde etki ettiği durumu da açıkça ortadadır. Aile içinde siyasal kimlik ve siyasal parti konusunda çok büyük oranlara yansımaya sebep olan farklılaşmalar genel toplumsal değişme süreci ile ilişkilidir. Bu toplumsal durum dolayısıyla, öğrencilerin ait oldukları neslin farklı bir siyasal kültürün ürünü ve aynı zamanda üretici olduğu söylenebilir. Bu durum, ailenin siyasal parti tutmada önemli bir etken olduğuna ilişkin hipotezi doğrulamıştır.

Siyasal parti tercihi ve siyasal kimlikler konusunda daha önce elde edilen verileri doğrular nitelikte bir başka durum da Parti tercihi ile siyasal kimlik arasındaki ilişkiyi görmek için oluşturulan çapraz tabloda tespit edilmiştir. Buna göre, AKP'yi görüşlerine yakın bulanlar en yüksek oran ile Muhafazakarlar (%36,7), MHP'yi görüşlerine yakın bulanlar en yüksek oran ile Milliyetçiler (%83,5), CHP'yi kendilerine yakın bulanlar ise en yüksek oran ile Atatürkçüler olmuştur (%66,0). (Bkz. Ek-1, Tablo 16). Yine iki değişken üzerine yapılan basit uyum analizinde, partilerin hem diğer partiler ile hem de siyasal kimlikler ile yakınlıkları ve tabii ki uzaklıkları gösterilmiştir (Bkz. Ek-1, Tablo 17). Bu analizden de görüldüğü üzere AKP, CHP ve MHP tabloda birbirlerinden uzak noktalarda yer almışlardır. Ancak bu uzaklığın özellikle CHP'ye daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durum dolayısıyla, Türk siyasal kültüründeki sağ ve sol ayrılığının, öğrencilerin görüşlerinde de devam ettirildiği söylenebilir. Böylece siyasal toplumsallaşma sürecinin özellikle siyasal kültürün yeniden üretilmesi süreci olması açısından önemli bir veri elde edilmiştir.

Bu konuda, aile gelirleri ile siyasal partiyi yakın bulma durumu arasında yapılmış olan çapraz tabloda sadece CHP'yi destekleyenlerin en yüksek oranda "Orta" gelir grubunda oldukları, BBP hariç diğer partileri destekleyenlerin orta-alt gelir grubunda oldukları tespit edilmiştir (Bkz. Ek-1, Tablo 18). Parti tercihlerine göre gelir ortalamasına bakıldığında ise (Bkz. Ek-1, Tablo 19) DP (Ort=1071,42 YTL, St.Sp=712,892) ve AKP'yi destekleyenlerin (Ort=1338,10 YTL, St.Sp=1294,138) genel ortalamasının altında olduğu görülmüştür. CHP'yi destekleyenlerin ortalamaları ise genel ortalamasının üzerindedir (Ort=1614,30 YTL, St.Sp=1168,859). MHP'yi destekleyenlerin gelir ortalamaları ise genel ortalamaya yakın çıkmıştır (Ort=1497,25 YTL, St.Sp=1354,893). Öğrencilerin siyasal parti tercihinde genel olarak dört eğilimin öne çıktığı göz önünde bulundurulduğunda,

AKP'yi görüşlerine yakın bulanlar ile hiçbir partiyi desteklemeyenler ortalama gelirin altında, MHP'yi yakın bulanlar ortalama gelire yakın ve CHP'yi destekleyenler ise genel ortalamanın üstünde gelirlere sahiptir.

Tablo 3. 21. Siyasete İlgililik Düzeyi

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hiç İlgim yok	75	8,7	8,7
Çok az İlgiliyim	160	18,6	18,6
Biraz İlgiliyim	362	42,0	42,0
Oldukça İlgiliyim	202	23,4	23,5
Çok İlgiliyim	62	7,2	7,2
TOPLAM	861	99,9	100,0
Cevapsız	1	,1	
TOPLAM	862	100,0	

Ankette siyasete ilgi düzeyi 5 kategoride ölçülmeye çalışılmıştır. Bu kategoriler, “1. Hiç ilgim yok”, “2. Çok az ilgiliyim”, “3. Biraz ilgiliyim”, “4. Oldukça ilgiliyim” ve “5. Çok ilgiliyim” şeklindeki ifadelerden oluşmaktadır. Elde edilen verilere göre öğrencilerin çok büyük bir kısmı için siyaset ile ilgili görüşlerini en iyi ifade eden önermenin “biraz ilgiliyim” olduğu ortaya çıkmıştır. Biraz ilgiliyim diyenlerin oranı %42,0'dır. Siyasete hiç ilgi duymayanlar ile çok ilgili olanların oranları birbirine yakın çıkmıştır. Buna göre, siyasete çok ilgili olanların oranı %7,2 iken siyasete hiç ilgi duymayanların oranı %8,7'dir. Üçüncü ilgi düzeyi olarak tanımlanan ve “biraz ilgiliyim” ile “çok ilgiliyim” ifadeleri arasında yer alan “oldukça ilgiliyim” ifadesine katılanların oranı %23,5'tir. Siyasete ilgide ikinci düzey olarak belirlenen “çok az ilgiliyim” ifadesine katılanların oranı %18,6 seviyesinde çıkmıştır. Öğrencilerin siyasete ilgi düzeyinin ortalaması 3,02'dir. (Bkz Ek 1, Tablo 1)

Sosyal bilimler ve fen bilimleri öğrencilerinin siyasete duydukları ilgiye ilişkin yapılan analizde sosyal bilimler alanında okuyan öğrencilerin fen bilimleri

öğrencilerine göre siyasete ilgi düzeylerinin daha çok olduğu görülmüş ve bu konuda iki farklı alan öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre, sosyal bilim bölümlerinde okuyan öğrencilerin %5,5'i “siyasete hiç ilgim yok” derken, biraz ilgili olanların oranı %43,2 düzeyindedir. Fen bilimleri bölümlerinde okuyan öğrencilerde aynı yargılar %12,1 ve %40,9 oranlarında çıkmıştır. Siyasete “oldukça ilgili olma” ve “çok ilgili olma” durumunda yine sosyal bilimler öğrencilerinin fen bilimlerinde okuyan öğrencilere göre daha ilgili oldukları ortaya çıkmıştır (Ki-kare=31,359, sd=4, p=,000) (Bkz. Ek 1, Tablo 20). Siyasete ilgi düzeyi sorusu ortalaması alınabilir bir değişken olarak oluşturulduğu için aynı değişkenler arasında yapılmış olan T testi sonuçlarına göre, sosyal bilim alanlarında okuyan öğrencilerin siyasete ilgi düzeyi ortalaması 5 üzerinden 3,21'dir. Fen bilimleri öğrencilerinin ortalaması ise 2,82 olarak çıkmıştır (t=5,588, sd=859, p=,000). (Bkz. Ek 1, Tablo 21).

Siyasete ilgi ile cinsiyet arasında da okunan bölümde olduğu gibi anlamlı bir farklılaşma vardır. (t=5,108, sd=831,786 p=,000). (Bkz Ek 1, Tablo 22). Bu konuda oluşturulan çapraz tabloda, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla siyasete daha çok ilgi duydukları tespit edilmiştir. “Oldukça ilgiliyim” ve “çok ilgiliyim” ifadelerini tercih eden erkek öğrencilerin oranı kız öğrencilere göre daha fazla çıkmıştır (Ki-kare=40,167, sd=4, p=,000) (Bkz. Ek 1, Tablo 23). Bu analiz sonucuna göre erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre siyasete daha çok ilgi duyması, erkek egemen bir siyasal kültüre sahip olan toplumumuz açısından yorumlandığında, siyasal kültürün devamlılığına karşılık gelmektedir. Bu veri dolayısıyla erkeklerin siyasal kültürdeki etkinliğine ilişkin oluşturulan hipotezin doğrulandığı söylenebilir. Çünkü siyasete ilgi duyan ve duymayanlar arasında tecrübe ettikleri siyasal toplumsallaşma süreçleri açısından farklar vardır.

Bu değişken ile ilişkisi araştırılan bir başka bağımsız değişken ise öğrencinin babasının eğitim durumudur. Ailede eğitim durumunun yüksek ya da düşük olması ile öğrencinin siyasete ilgisi arasında anlamlı bir ilişki beklenebilir. Ancak yapılan analizde böyle bir ilişki tespit edilmemiştir (F=,106, p=,996) (Bkz. Ek 1, Tablo 24). Babalarının eğitim durumu ile öğrencilerin siyasete ilgileri arasında anlamlı düzeyde

bir farklılık ilişkisi yoktur. Bu ilişkiyi sınavan hipotez örneklem dolayısıyla yanlışlanmıştır.

Tablo 3. 22. Dindarlık düzeyi

	N	Yüzde	Geçer Yüzde
Dine inanmıyorum ve dine karşıyım	4	,5	,5
İnanmıyorum ama dine ve dinini yaşayanlara saygı duyarım	13	1,5	1,5
İnanıyorum ama hiçbir ibadeti yapmıyorum	20	2,3	2,3
İnanıyorum ve çok nadir ibadetleri yapıyorum	75	8,7	8,8
İnanıyorum ve düzenli olmasa da ara sıra ibadetleri yapıyorum	291	33,8	34,0
Düzenli olarak bazı ibadetleri yapıyorum	260	30,2	30,4
Bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum	193	22,4	22,5
TOPLAM	858	99,3	100,0
Cevapsız	6	,7	
TOPLAM	862	100,0	

Siyasal toplumsallaşma konusunda yapılmış olan pek çok çalışmada kişilerin dindarlık düzeyi ile siyasal toplumsallaşma süreçleri arasında ilişki var olduğu savunulmuştur. Tarih boyunca toplumların en temel ve toplumsal hayat üzerinde etkili kurumlarından birisi olan dinin hem genel toplumsallaşma sürecine hem de özelde siyasal toplumsallaşma sürecine farklı etkenlere bağlı olarak değişik düzeylerde etki etmesi beklenebilecek bir durumdur. Dindarlık düzeyini ölçmeye yönelik soruda dikkat edilen konu, toplumun dindarlık algısı temelinde öğrencilerin soruyu cevaplamalarının istenmiş olmasıdır. Dindar bir insanın kendi dindarlık düzeyini yüksek görmemesi, ya da tevazu ile göstermemeye çalışması beklenen bir

durumdur. Bu yüzden toplumun algısı ve ibadetlerin yerine getirilme durumu göz önünde tutularak dindarlık ölçeği hazırlanmıştır. Ölçekte yedi ifade yer almaktadır. Dindarlık açısından en düşük düzeye karşılık gelen ilk ifade “dine inanmıyorum ve dine karşıyım” şeklinde oluşturulmuştur. En üst dindarlık düzeyi kategorisi olan yedinci kategori ise “bütün ibadetlerimi düzenli olarak yapıyorum” ifadesidir.

Öğrenciler içerisinde dine inanmayan ve karşı olanların oranı %0,5'tir. Dine inanmayan ancak dine ve dinini yaşayanlara saygı duyanların oranı %1,5'tir. Dolayısıyla toplamda dine inanmayanların oranı %2'dir. Dine inanan ancak hiçbir dini ibadeti yerine getirmeyenlerin oranı da oldukça düşüktür (%2,3). Çok nadir ibadetleri yerine getirenlerin oranı %8,8 iken öğrencilerin en çok tercih ettikleri dindarlık kategorisi %34,0 oranında “inanıyorum ve düzenli olmasa da ara sıra ibadetleri yapıyorum” ifadesi olmuştur. Bazı ibadetleri yerine getirenlerin oranı da oldukça yüksek çıkmıştır (%30,4). Dindarlık düzeyinin en üst seviyesinde yer alan “bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum” ifadesini ankette seçenlerin oranı da yüksektir (%22,5). Dine inanan ve çok nadir ibadetleri yerine getiren ile bütün ibadetleri düzenli bir şekilde yapanların toplam oranları %95,7'dir. Öğrencilerin dindarlık düzeyi ile ilgili çıkan sonuç, öğrencilerin din ile oldukça olumlu bir ilişki kurdukları gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Öğrenciler, ibadetleri yerine getirme konusunu da ciddiye alacak şekilde dini önemseyen bir örneklem grubu oluşturmuşlardır.

Dindarlık düzeyini ölçmeye yönelik sorulan soru, “dine inanmıyorum ve karşıyım” ifadesi ile en düşük seviyede “1” ile “bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum” ifadesi ile en yüksek seviyede “7” puan arasındaki ifadelerden oluşturulduğundan aynı zamanda ortalaması alınabilen bir değişken haline getirilmiştir. Öğrencilerin dindarlık düzeyinin ortalama değeri 7 üzerinden 5,56 ve bu ortalamanın standart sapma değeri de 1,14'tür (Bkz. Ek 1, Tablo 1). Ortalamadan çıkan sonuç, örnekleme oluşturan öğrencilerin dindarlık seviyesinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar cinsiyet bağımsız değişkeni ile siyasal kimlik, siyasal parti tercihi ve siyasete ilgi gibi değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu söylenebilirse de cinsiyet ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Yapılan T-testi sonuçlarına göre erkek ve kız öğrencilerin dindarlık düzeyi neredeyse aynı ortalama değerlere sahiptir ($t=,007$, $sd= 854$, $p=,994$) (Bkz. Ek 1, Tablo 25).

Dindarlık düzeyi ile siyasal parti tercihi arasındaki ilişkide anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizinde, öğrencilerin dindarlık düzeyinin siyasal tercihlerinde etkili olduğu ve bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin dindarlık düzeylerine göre siyasal parti tercihlerinin farklılaştığı göze çarpmıştır ($F=15,861$, $p=,000$) (Ek 1, Tablo 26). Varyansların homojen olması ($p=,111$) dolayısıyla uygulanan Tukey testi sonucuna göre, AKP, SP ve BBP'yi kendi görüşlerine yakın bulan öğrencilerin dindarlık düzeyi diğer partileri tercih edenler ve hiçbir partiyi görüşlerine yakın bulmayanlara göre daha yüksek bir seviyede çıkmıştır. Dindarlık düzeyi daha düşük olan gruplar ise CHP'yi siyasal görüşlerine yakın bulanlar ile tercih ettikleri partilerin sayısı fazla olmadığı için “Diğer” şeklinde kategorileştirilen gruptur. Ortaya çıkan bu sonuç dolayısıyla insanların dindarlık düzeyinin öğrencinin siyasal eğilimleri konusunda etkili olduğuna ilişkin oluşturulan hipotez doğrulanmıştır. Dindarlık düzeyinin yüksek ya da düşük olması, insanların din kurumu ile kurdukları olumlu ya da olumsuz ilişki, siyasallıklarına ve dolayısıyla siyasal toplumsallaşma süreçlerine etki etmektedir. Siyasal tercihlerin farklı temellerde de olsa siyasal toplumsallaşma sürecinden bağımsız olamayacağı göz önünde bulundurulduğunda, dindarlık ile siyasallık arasında siyasal toplumsallaşma temelinde bir ilişkinin var olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin kendilerini tanımlamaları ile dindarlık düzeyi arasında da anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir ($F=19,455$, $p=,000$) (Bkz. Ek 1, Tablo 27). Kendilerini sadece “Müslümanım” şeklinde tanımlayanlar, diğer bütün gruplardan anlamlı bir şekilde farklılaşmışlardır. Bu grubun dindarlık düzeyi ortalaması çok yüksek bir seviyede çıkmıştır ($Ort=6,28$). Örneklemin yarısından fazlasını oluşturan kendilerini “Müslüman Türküm” şeklinde tanımlayanların ortalamaları, dindarlık düzeyinin genel ortalamasından biraz yüksektir ($Ort=5,68$). Diğer gruplarla karşılaştırıldığında da ortalama bir yerde bulunan bu grup, “Müslümanım” tanımını benimseyenler ile daha düşük ortalamalara sahip olan “Türküm” ve “Sadece insanım” tanımlarını tercih edenlerden anlamlı şekilde farklılaşmıştır.

Televizyon tercihi ile dindarlık düzeyi arasındaki ilişki de anlamlı farklılığın olduğu bir duruma karşılık gelmektedir (F=13,849, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 28). Yapılan varyans analizine göre, TV kanallarından “STV” ve “Kanal 7” dindarlık düzeyi açısından ortalamaları yüksek kişiler tarafından tercih edilmiştir. “STV”yi tercih edenler, “Kanal 7” ve “Star” televizyon kanalları hariç, bütün diğer kanalları izleyenlerden dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmışlardır. Kanal 7’yi öncelikle tercih edenler de diğer kanalların çoğundan anlamlı bir şekilde farklılaşmışlardır. Bu durum, kişilerin en önemli siyasal toplumsallaşma araçlarından birisi olan kitle iletişim araçlarını ve elbette televizyonu tercih ederken siyasal durumlarını, din ile ilişkilerini de göz önünde bulundurarak eylemde bulduklarını göstermektedir.

Tablo 3. 23. Evlenilecek eşin siyasal görüşü ile ilgili düşünce

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hiç önemli değil	136	15,8	15,9
Yakın görüşten olmasını tercih ederim ama çok önemli değil	373	43,3	43,5
Önemlidir; aynı ya da yakın görüşten olmalı	276	32,0	32,2
Çok önemlidir, kesinlikle aynı görüşten olmalı	73	8,5	8,5
TOPLAM	858	99,5	100,0
Cevapsız	4	,5	
TOPLAM	862	100,0	

Kişilerin siyasal tutumları, inançları ve değerleri de toplumsal hayattaki pek çok konuda tercihlerini belirlemektedir. Ankette öğrencilere evlenecekleri insanın siyasal görüşlerinin kendi siyasal görüşlerine yakın ya da uzak olmasının kendileri için ne derece önemli olduğu sorulmuştur. Soruya verilen cevaplar dört ayrı kategoride toplanmıştır. Evlenilecek eşin kendisi ile aynı görüşten olmasını önemsemeyenlerin oranı %15,9’dur. Evleneceği eşin kendisiyle aynı siyasal görüşten olmasını tercih

eden ancak siyasal görüşü çok önemli bir kriter olarak görmeyenlerin oranı en yüksek seviyede çıkmıştır (%43,5). Eşin siyasal görüşünü önemseyen, kendisiyle aynı ya da kendi görüşlerine yakın siyasal görüşleri bulunmasını isteyenlerin oranı da oldukça yüksek çıkmıştır (%32,2). Evlenecekleri eşlerin siyasal görüşleri ile ilgili hiçbir şekilde farklılık hatta yakınlığı bile kabul etmeyen ve “kesinlikle aynı görüşten olmalı” ifadesini tercih edenlerin oranı %8,5’dir.

Elde edilen veriler dolayısıyla, evlenilecek eşin siyasal görüşünü önemsememe eğiliminde olanların oranı %69,4’tür. Bu oran oldukça yüksek bir orandır ve örneklemin siyasal kültürünün önemli ölçüde demokrat bir eğilim taşıdığı izlenimini vermektedir. Yine bu konuda elde edilen veriler dolayısıyla öğrencilerin siyasal görüş farklılıklarını insanlar arası iletişim kurmada engelleyici bir unsur olarak görmedikleri söylenebilir. Ayrıca, bu sorunun evlilik gibi çok önemli ve insanlar arası ilişki ve iletişim açısından olabilecek en yakın ilişkileri kapsayan bir kurum üzerinden sorulması da dikkate değerdir. Böylece, öğrencilerin önemli bir kısmı için arkadaşlık, akrabalık v.b diğer ilişkilerde de siyasal görüşlerin ciddi şekilde ayırt edici bir rolünün olmadığı söylenebilir.

Yine de evlenecekleri eşin siyasal görüşlerini önemseyen, aynı olmasa bile yakın görüşten olmasını arzu eden öğrenci sayısı da dikkat çekmektedir. Bu durum, sosyo-psikolojik bir varlık olarak insanın en yakın iletişim ve ilişki kuracağı insanla ortak bir paydada buluşabilme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden öğrencilerin önemli sayılabilecek oranda bir kısmı, eş seçiminde siyasal görüşü önemli bir kriter olarak görmekte ve kabul etmektedir.

Erkek ve kız öğrencilerin bu konudaki görüşlerine ilişkin yapılan T testi sonuçlarına göre, ileride evlenilecek olan eşin siyasal görüşlerini önemseme konusunda kız öğrenciler ile erkek öğrenciler birbirlerinden anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır. Kız öğrenciler, evlenecekleri kişinin siyasal görüşlerini erkek öğrencilere oranla daha fazla önemsemişlerdir ($t=-5,183$, $sd=856$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1 Tablo 29).

İleride evlenilecek olan eşin siyasal görüşünü önemseme ile siyasal kimlik arasında yapılan analizde anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilmiştir ($F=2,132$,

p=,031). Ortalamalar arasındaki farklarda, sadece “Muhafazakarlar” ile “Liberaller” arasında anlamlı olmasa da anlamlıya yakın bir ilişki vardır (p=,060). Ancak ortalamalar göz önünde bulundurulduğunda, “Muhafazakarlar” ile “İslamcılar”ın ortalamalarının diğer gruplara göre biraz daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür (Bkz. Ek-1, Tablo 30).

Tablo 3. 24. Siyasal Parti Mitingine, Protesto/Gösteri Yürüyüşlerine ve Siyasal Taleplerle İlgili İmza Kampanyalarına Katılma

	Siyasal Parti Mitingi		Protesto/Gösteri Yürüyüşü v.b		İmza Kampanyası	
	N	%	N	%	N	%
Hiç katılmadım	531	61,6	545	63,2	558	64,7
Bir kez katıldım	104	12,1	129	15,0	113	13,1
Birkaç kez katıldım	168	19,5	164	19,0	156	18,1
Çok katıldım	59	6,8	24	2,8	35	4,1
TOPLAM	862	100,0	862	100,0	862	100,0

Siyasal katılma ve siyasal toplumsallaşma arasında doğrudan bir ilişki vardır. Öğrencilere üç önemli siyasal katılma türüne anketi yaptıkları ana dek ne sıklıkla katıldıkları sorulmuştur. Bu üç siyasal katılma türü, siyasal parti mitingi, protesto ya da gösteri yürüyüşü ve imza toplama kampanyasıdır. Soruya verilecek cevaplar ise “hiç katılmadım”, “bir kez katıldım”, “birkaç kez katıldım (2–5 kez arası)” ve “çok katıldım (5’ten fazla)” şeklinde belirlenmiştir.

Her üç siyasal katılma türüne de öğrencilerin çok büyük bir bölümü hiç katılmamıştır. Siyasal parti mitingine bir kez katılanların oranı %61,6; protesto gösterisine ya da gösteri yürüyüşüne hiç katılmayanların oranı %63,2; imza kampanyasına hiç katılmayanların oranı da %64,7’dir. Siyasal hakları arama ya da

siyasal tercihleri görünür kılma açısından çok önem verilen bu siyasal katılma türlerine öğrencilerin çok önem vermedikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle bu tür katılma davranışlarını çok gerçekleştirenlerin oranı, siyasal parti mitingi için %6,8; protesto ve yürüyüşler için %2,8 ve imza kampanyaları için de %4,1'dir. Ancak bu siyasal katılma türlerinin birkaç kez yapılma oranı da %20 seviyesine yakındır. Her üç siyasal katılma türünde de oranlar birbirine çok yakın seviyelerde çıkmıştır.

Farklı alanlarda okuma ile protesto gösterilerine katılma durumu hariç, siyasal parti mitingine ve siyasal haklar ve talepler ile ilgili imza toplama eylemlerine katılma konuları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Siyasete ilgi düzeyleri fen bilimleri öğrencilerine göre daha fazla olan sosyal bilim bölümlerinde okuyan öğrenciler, siyasal parti mitinglerine daha çok katılmışlardır (Ki-kare=9,315, sd=3, p=,025) (Bkz. Ek-1, Tablo 31). Siyasal haklar ve talepler ile ilgili imza toplama kampanyalarına katılma konusunda da öğrencinin okuduğu alan ile anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Ki-kare=31,207, sd=3, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 32). Ancak, protesto gösterilerine katılma konusunda iki farklı alan öğrencileri arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir (Ki-kare=7,222, sd=3, p=,065). (Bkz. Ek 1, Tablo 33). Yine de sosyal bilimler öğrencilerinin bu eylemi gerçekleştirme konusunda fen bilimleri öğrencilerine oranla daha fazla sayıda oldukları belirtilmelidir. Sosyal bilimler alanında okuyan öğrenciler, siyasal konulara sadece ilgi duyma düzeyinde değil, siyasal katılma düzeyinde de fen bilimleri alanında okuyan öğrencilere göre daha isteklidir.

Söz konusu siyasal katılma türleri ile cinsiyet bağımsız değişkeni arasındaki ilişki konusunda da ilginç veriler elde edilmiştir. Buna göre, siyasal parti mitingine ve protesto gösterilerine katılma davranışlarını gerçekleştirmede cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık ilişkisi vardır. Erkekler, siyasal parti mitingine katılma konusunda kızlara göre daha aktiftir (Ki-kare=66,362, sd=3, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 34). Protesto gösterilerine katılma konusunda da erkekler daha aktiftir (Ki-kare=14,831, sd=3, p=,002) (Bkz. Ek-1, Tablo 35) Cinsiyet değişkenine göre imza kampanyalarına katılma davranışında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilmemiştir (Ki-kare=1,828, sd=3, p=,609) (Bkz. Ek-1, Tablo 36). Erkeklerin siyasete ilgilerinin daha yüksek bir seviyede olması göz önünde bulundurulduğunda, aktif siyasal

katılma eylemlerinde erkeklerin daha yüksek puanlar almaları öngörülebilir bir durumdur. Bu veriler, erkeklerin hâkim siyasal kültür dolayısıyla daha aktif olduklarına ilişkin hipotezi doğrulamaktadır.

Tablo 3. 25. Gençlik teşkilatı, kadın kolları gibi siyasal gruplara düzenli olarak gitme

	N	Yüzde
Evet	42	4,9
Hayır	820	95,1
TOPLAM	862	100,0

Siyasal partilerin ya da derneklerin kadın ve gençlik kollarına düzenli olarak gitme, siyasal katılmanın önemli boyutlarından birisidir. Bu tür yerlere ve gruplara düzenli olarak gidenlerin siyasete ilgi düzeyinin yüksek seviyede olması beklenir. Siyasal gruplara düzenli olarak giden öğrencilerin sayısı oldukça azdır (%4,9). Düzenli olarak söz konusu siyasal gruplara gitmeyen ve bu grupların siyasal faaliyetlerine katılmayanların oranı %95,1'dir.

Yukarıda, siyasete ilgi düzeyi ile ilgili sorulan soruya alınan cevaplardan ortaya çıkan tabloda, siyasete çok ilgi duyanların oranının %7,2 olduğu hatırlanırsa, siyasal gruplara düzenli olarak gidenlerin oranlarının da bu seviyeye yakın olduğu görülür. Bu konuda yapılan analizde siyasete ilgi düzeyi ile siyasal grupların etkinliklerine düzenli olarak gitme davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır (Ki-kare= 69,239, sd=4, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 37). Yapılan analize göre siyasete ilgi düzeyi arttıkça siyasal grupların etkinliklerine düzenli olarak gitme davranışı da artmaktadır.

22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde oy verme davranışı dışındaki diğer siyasal katılma türlerini gerçekleştirme durumuyla da anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. 22 Temmuz seçimlerinde oy verme davranışını gerçekleştirme ile siyasal gruplara düzenli olarak gitme arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur (Ki-kare=1,326, sd=1, p=,250) (Bkz. Ek-1, Tablo 38). Bu analizden elde edilen bilgi de oy verme

davranışının siyasal kültürümüzde yerleşmiş bir siyasal davranış olması tespiti ile örtüşmektedir.

Bununla birlikte, düzenli olarak siyasal gruplara gitme ile siyasal parti mitingine katılma (Ki-kare=119,637, sd=3, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 39); protestolara ve gösteri yürüyüşlerine katılma (Ki-kare=96,278, sd=3, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 40) ve imza kampanyalarına katılma (Ki-kare=28,734, sd=3, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 41) davranışları arasında anlamlı farklılık ilişkileri ortaya çıkmıştır. Mitinglere gitme, protesto ve gösterilere katılma, siyasal talepler için imza kampanyalarına katılma ve siyasal gruplara düzenli olarak gitme gibi siyasal katılma davranışları, siyasete ilgi düzeyinin yüksek olmasının yanında, ortalama vatandaşın siyasallığından daha fazla siyasallaşma ve siyasal kimliği özümseme ile ilgili bir durumdur. Bu yüzden bu davranışlar, oy verme davranışı gibi toplumun geneli tarafından değil de siyasete ilgi seviyeleri daha fazla olan kişilerce benimsenen siyasal katılma türleridir.

Tablo 3. 26. Siyasette kadının yeri ile ilgili algı

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
Siyaset erkek işidir, siyasette kadın olmamalı	60	7,0	7,1
Siyasette kadınlar erkeklere oranla az olmalı	143	16,6	16,9
Kadınlar da erkekler kadar yer almalı	618	71,7	73,0
Kadınlar erkeklere oranla daha fazla olmalı	26	3,0	3,1
TOPLAM	837	98,3	100,0
Cevapsız	15	1,7	
TOPLAM	862	100,0	

Gerek genelde siyaset konusunun gerekse özel bir alan olarak siyasal toplumsallaşma konusunun en önemli inceleme alanlarından birisi kadınların siyasetteki yerine ilişkin

algıdır. Kadının siyasetteki konumu, başta siyaset bilimi olmak üzere diğer sosyal bilimlerin önemli tartışma konularından birisi olmuştur.

Öğrencilere kadının siyasetteki yeri ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplara göre, kadınların da erkekler kadar siyasete dâhil olmasını isteyenlerin oranı %73,0 gibi çok yüksek bir orandır. Siyasette kadınların erkeklere oranla daha fazla olmasını isteyen %3,1 oranında çok küçük bir grup vardır. Siyasetin erkek işi olduğunu ve kadınların siyasette olmaması gerektiğini savunanların oranı %7,1 seviyesindedir. Yine siyasetteki yer açısından erkekleri önceleyen ve kadınların erkeklere oranla siyasette daha az olmaları gerektiğini savunanların oranı %16,9'dur. Öğrencilerin siyasette kadının yerine ilişkin görüşlerinin ortalama değeri 4 üzerinden 2,72'dir.

Her ne kadar öğrenciler büyük bir oran ile kadınların da erkekler kadar siyasette yer almaları konusunda görüş bildirseler de bu konuda erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($t=-7,587$, $sd=766,977$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 42). Buna göre, siyasetin erkek işi olduğunu, siyasal aktörler olarak kadınların erkeklere göre siyaset sahnesinde daha az yer almasını ve hatta siyasette kadınların olmaması gerektiğini savunanların oranlarına bakıldığında erkeklerin kadınlara göre daha fazla bu görüşleri savundukları görülmüştür. Siyasetin erkek işi olduğunu ve siyasette kadınlara oranla erkeklerin daha çok yer alması gerektiğini savunanların çok büyük çoğunluğu erkek öğrencilerdir. Bu analiz dolayısıyla, “kız öğrenciler kadınların siyasette daha çok bulunmalarını isterler” hipotezi doğrulanmıştır.

Öğrencinin şu ana kadar hayatının en uzun kısmını geçirdiği yerleşim yeri ile kadının siyasetteki yerine ilişkin görüş arasında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilmemiştir ($F=1,444$, $p=,206$) (Ek-1, Tablo 43). Aynı şekilde, coğrafi bölge değişkeni ile kadının siyasetteki yerine ilişkin görüş arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($F=,838$, $p=,541$) (Ek-1, Tablo 44). Bu analizler dolayısıyla kadının siyasetteki yeri konusunda geleneksel önyargılarda kırılmaların olduğu ve siyasette kadının pek çok farklı kesimden insan için normal karşılandığı söylenebilir.

Tablo 3. 27. “Etrafımız düşmanlar ile çevrili” anlayışı

	N	Yüzde	Geçerli Yüzde
Doğru Anlayış	661	76,7	76,9
Fikrim yok	92	10,7	10,7
Yanlış Anlayış	107	12,4	12,4
TOPLAM	860	99,8	100,0
Cevapsız	2	,2	
TOPLAM	862	100,0	

Türkiye’de siyasal toplumsallaşma sürecine etki eden en önemli anlayışlardan birisi ulus devlete dayanan vatandaşlık anlayışıdır. Bu anlayış, genel siyasal kültür açısından hem siyasal toplumsallaşma sürecine kaynaklık etmekte, hem de bu sürecin sonuçlarının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu anlayışın en temel özelliklerinden birisi, vatandaşların bilinçlerinde ötekileştirme ve düşmanlar üretme yoluyla kendisini meşrulaştırmasıdır. Türkiye’de “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur”, “Ayıdan post gavurdan dost olmaz”, “Dört bir yanımız düşmanlarla çevrilidir”, “Araplar bizi arkamızdan vurmuştur” gibi ifadelerde –ki ilk iki ifadenin atasözü olarak siyasal ve genel kültürümüze yerleştiği belirtilmelidir- anlamını bulan bu anlayışa öğrencilerin yaklaşımını görme amacıyla sorulan soruda söz konusu anlayışı doğru anlayış olarak görenlerin oranı çok yüksek bir seviyede çıkmıştır (% 76,9). Bu anlayış, öğrencilerin çok büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. “Etrafımız düşmanlar ile çevrili” anlayışını yanlış bulanların oranı doğru bulanlara göre oldukça azdır (%12,4). Bu konuda doğru ya da yanlış şeklinde herhangi bir görüş bildirmeyenlerin oranı ise %10,7’dir. Bu araştırma yapılmadan 1,5 yıl kadar önce Türkiye genelinde üniversite öğrencileri üzerine yapılmış olan bir başka araştırmada, bu anlayışı doğru bulanların oranı oldukça yüksek çıkmıştır (%68,3) (Üniversite Gençliği Araştırması, 2006: 101).

Bu konuda öğrencilerin kendilerini tanımlaması ile “etrafımız düşmanlarla çevrili anlayışı” arasında anlamlı farklılaşmanın var olup olmadığına ilişkin analiz

yapılmıştır. Yapılan analizin sonucunda öğrencilerin kendilerini tanımlamaları ile bu anlayışa sahip olma ya da olmama durumları arasında anlamlı bir farklılaşma ilişkisi bulunmuştur (Ki-kare=44,241, sd=10, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 45). Analize göre, kendilerini “Türküm”, “Müslüman Türküm” olarak tanımlayanların ya da kendilerini tanımlarken millet ve milliyetçiliğe göndermede bulunanların diğerlerine göre bu anlayışı daha fazla oranda doğru buldukları görülmüştür. Kendilerini “Müslüman’ım”, “Sadece insanım” ve “Türkiyeliyim” şeklinde tanımlayanlar da anlayışı yüksek oranda doğru bulsalar da milliyetçiliği merkeze alarak kendilerini tanımlayanlara oranla anlayışı yanlış bulma oranları daha yüksektir. Sonuçta, siyasal kültürde de yer etmiş olan bu anlayışın öğrenciler üzerinde çok etkili olduğuna ilişkin hipotez doğrulanmıştır.

Milliyetçiliğin ve Atatürkçülüğün öğrenciler tarafından en çok tercih edilen iki siyasal kimlik olduğu düşünüldüğünde “etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışının öğrencilerin büyük kısmı tarafından benimsenmesi, öngörülebilir bir durumdur. Bu durumu görmek amacıyla oluşturulan çapraz tabloda, “etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışını en çok benimseyen grupların Milliyetçiler (%89,2) ile Atatürkçüler (%84,4) olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Ek-1, Tablo 46). Vurgulanması gereken bir diğer ayrıntı ise oranların değişmesine rağmen, bütün siyasal kimlik gruplarında söz konusu anlayışın doğru bulunduğuudur. Milliyetçiler ve Atatürkçüler kadar yüksek oranda olmasa da hemen hemen bütün gruplarda “etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı, %60’ın üzerinde bir oran ile savunulmaktadır. Bu verilerin dışında, öğrencilerin aldıkları eğitimin ve paylaşılan kültürün de bu anlayışı desteklediği söylenebilir. Bu bağlamda öğrencilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde söz konusu anlayışın ciddi şekilde etkili olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin hayatlarının büyük bölümünü geçirdikleri coğrafi bölge ile “etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı arasındaki ilişkide anlamlı bir farklılaşma vardır (Ki-kare=21,509, sd=12, p=,043). Bu analizi gösteren çapraz tabloda, bu anlayışı her grubun yüksek oranlar ile doğru bulduğu görülmüştür. (Bkz. Ek-1, Tablo 47). Ancak, anlayışı yanlış bulanların oranı, Karadeniz, Doğu Anadolu ve özellikle de en yüksek oran ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde (%25,9) diğer bölgelere göre daha yüksektir.

Tablo 3. 28. Türkiye'nin geleceği ile ilgili düşünce ve öğrencinin geleceğe ilişkin umudu ile ilgili görüşleri

	N	%	Geçr. %		N	%	Geçr. %
Daha güçlü olacak	339	39,3	39,6	Umutluyum	512	59,4	59,5
Değişen bir şey olmayacak	254	29,5	29,7	Fikrim Yok	120	13,9	14,0
Giderek gücünü yitirecek	199	23,1	23,3	Umutsuzum	228	26,5	26,5
Diğer	63	7,3	7,4				
TOPLAM	855	99,2	100,0	TOPLAM	860	99,8	100,0
Cevapsız	7	,8		Cevapsız	2	,2	
TOPLAM	862	100,0		TOPLAM	862	100,0	

Öğrencilerin Türkiye'nin geleceğine ilişkin görüşlerinde tam bir ayrılma söz konusudur. Bu konuda %39,6'lık oranla en çok tercih edilen anlayış, Türkiye'nin daha güçlü olacağı anlayışıdır. Değişen bir şeyin olmayacağına ilişkin inancı paylaşanların oranı %29,7; Türkiye'nin giderek gücünü yitireceğini düşünenlerin oranı ise %23,3'tür. Bu konuda elde edilen verilerden oluşan tabloda öğrencilerin birbirine yakın oranlarda üç ayrı grupta toplandıkları görülmektedir. Diğer görüşlere oranla Türkiye'nin daha güçlü olacağını düşünen öğrenciler daha fazla sayıdadır.

Aynı tabloda görülen ve öğrencinin geleceğe ilişkin umuduna ilişkin verilere göre öğrencilerin büyük oranda gelecekte umutlu oldukları söylenebilir. Geleceğinden umutlu olan öğrencilerin oranı %59,5'tir. Bu konuda olumsuz düşünenlerin oranı ise %26,5'tir. Bu soruya fikrim yok diye cevap verenlerin oranı ise %14,0 seviyesinde kalmıştır. Öğrencilerin geleceklerine ilişkin umutlu olma ya da olmama durumları ile Türkiye'nin geleceğine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir

farklılaşma vardır (Ki-kare=284,281, sd=6, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 48). Türkiye'nin daha güçlü bir ülke olacağına inananların büyük bir kısmı bireysel olarak kendi geleceklerinden de umutludur. Türkiye'de gelecekte de bir şeyin değişmeyeceğine inananlar ise kendi gelecekleri konusunda "fikrim yok" ifadesini diğer öğrencilere oranla daha çok tercih etmişlerdir. Türkiye'nin geleceğinin daha kötü olacağını savunanların büyük kısmının kendi geleceklerinden de umutlu olmadıkları ortaya çıkmıştır.

Siyasete duyulan ilgi ile Türkiye'nin geleceği ile ilgili görüş arasında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilmiştir (Ki-kare=25,009, sd=12, p=,015) (Ek-1, Tablo 49). Bu analiz sonucuna göre, siyasete ilgi arttıkça Türkiye'nin geleceği ile ilgili olumlu beklenti de artmaktadır. Bu durum, siyasetin sadece ayrılma ve çatışma olarak görülemeyeceği, aynı zamanda şartlar içinde olabilecek iyi'yi gerçekleştirmenin de bir aracı olarak görülebileceği tezine uygundur. Ancak aynı durum, öğrencilerin kendi geleceklerine ilişkin beklentileri için geçerli değildir. Bu konuda yapılan ki-kare testinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Ki-Kare=10,577, sd=8, p=,227) (Ek-1, Tablo 50).

Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin hem Türkiye'nin geleceği hakkındaki görüşleri (Ki-kare=92,700, sd=3, p=,000) (Ek-1, Tablo 51) hem de kendi gelecekleri ile ilgili görüşleri arasında anlamlı bir ilişki vardır (Ki-kare=35,217, sd=2, p=,000) (Ek-1, Tablo 52). Erkekler kızlara göre, hem Türkiye'nin geleceğinden hem de kendi geleceklerinden daha umutludur.

Siyasal görüşlere yakın bulunan siyasal parti ile gelecekte beklenen değişkenleri arasındaki ilişkiyi görmek için uygulanan analizde, anlamlı farklılık ilişkileri tespit edilmiştir. Türkiye'nin geleceği konusunda mevcut hükümet partisini destekleyenler, ülkemizin daha güçlü olacağı konusunda çok yüksek bir oranda görüş bildirmiş; MHP'yi destekleyenler de AKP'yi destekleyenler kadar olmasa da Türkiye'nin güçlü olacağına inanmaktadırlar. Ancak CHP'yi destekleyen öğrenciler, Türkiye'nin daha güçsüz bir ülke haline geleceğini düşünmektedirler (Ki-kare=134,014, sd=21, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 53). Aynı tablo, öğrencilerin kendi gelecekleri ile ilgili görüşlerinde de bir önceki analize paralel bir durum olarak ortaya çıkmıştır (Ki-kare=65,943, sd=14, p=,000) (Bkz. Ek-1, Tablo 54).

Öğrenci ailelerinin aylık gelirleri ile gelecek ile ilgili görüş arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Ki-Kare=3,448, sd=8, p=,903) (Bkz. Ek-1, Tablo 55). Buna göre, öğrencilerin ekonomik durumlarını edindikleri siyasal kültür açısından öncelikli bir belirleyen olarak görmedikleri, en azından üzerinde uygulama yapılan örneklem açısından söylenebilir.

3. 3. Siyasal Toplumsallaşmaya Etki Eden Faktörlere İlişkin Bulgular

Siyasal toplumsallaşmaya araçlar ile birlikte kişiler, gruplar, kitaplar, dergiler de etki etmektedir. Çalışmanın bu kısmında söz konusu aracı kurum, grup ya da kişilerin öğrencilerin siyasal toplumsallaşmaları üzerindeki etkisi üzerine analizler yapılmıştır. Ankette, öğrencilere mevcut siyasal görüşlerinin şekillenmesinde etkide bulunan etkenler sorulmuş ve bu etkenlerin etki derecesini “1. Hiç”, “2. Çok az”, “3. Kısmen”, “4. Çok” ve “5. Çok fazla” şeklinde düzenlenen ölçekteki uygun ifadeyi seçerek göstermeleri istenmiştir (Bkz. Ek-1, Tablo 56). Verilen cevaplardan elde edilen ortalama değerlere göre, pek çok etkenin öğrencilerin mevcut siyasal görüşlerinin şekillenmesinde etkisinin yüksek düzeylerde olmadığı görülmüştür. Elbette, farklı süreçlerin ve aktörlerin siyasal toplumsallaşma sürecinde çok ya da az, belli etkileri vardır. Kişilerin kendi siyasal toplumsallaşma süreçlerine etki eden etkenlerin ne derece etkili olduğunun farkında olmaları beklenir. Ancak bazı etkenler kişiler üzerinde çok etkili olsa da bu durum kişiler tarafından fark edilmeyebilir. Ölçekteki bu önermelere verilen cevaplardan çıkarılacak sonuç, öğrencilerin bu etkenlerin ne derece farkında olduğu ve aynı zamanda bu etkenleri mevcut siyasal görüşleri bağlamında ne derece önemsediyedir.

Tablo 3. 29. Siyasal toplumsallaşma sürecinde etkili olan kişiler ve diğer unsurlar

Siyasal Toplumsallaşmaya Etki Düzeyi	N	Ort.	St.Sp.
Beğendiğim sanatçılar	849	1,34	,858
Geçmişteki öğretmenlerim	852	1,69	1,022
Üniversitedeki hocalarım	848	1,69	1,030
Akrabalar	857	1,79	1,003
Dini liderler	848	1,82	1,229
Kardeşler	855	1,94	1,178
Arkadaşlar	851	2,06	1,087
Ait olduğum etnik ve kültürel grup	848	2,45	1,326
Üniversite eğitimim	849	2,47	1,319
Medyada izlediklerim	857	2,49	1,286
Anne ve baba	861	2,80	1,220
Siyasal liderler	854	2,97	1,396
Devletin izlediği politikalar	850	3,00	1,368
Okuduğum kitaplar, dergiler	856	3,15	1,353
Siyasal Olaylar	848	3,21	1,346

Siyasal toplumsallaşma ile popüler kültür arasındaki ilişki alan üzerine çalışanların ilgisini çekmiş bir konudur. Popüler kültürün egemenliğinde olduğu iddia edilen bir kültürde (özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayanlar için) insanların nasıl bir siyasal toplumsallaşma sürecinden geçtikleri ve söz konusu kültürün bu sürece nasıl etkide bulunduğu merak edilen bir konu olmuştur (Jackson, 2002). Popüler kültürün en çok öne çıkan modelleri ise sinema ve müzik sektörünün ünlü simâlarıdır. Ünlülerden bir kısmı siyasete ilgi duymazken bir kısmı belli ideolojileri benimsemekte ve sanatlarını icra ederken benimsedikleri ideolojiyi de öne çıkarmaktadır. Türkiye açısından ele alındığında bazı televizyon dizilerinde rol alan sanatçılar ya da bazı şarkıcılar, siyasal toplumsallaşma modeli olarak kabul edilebilir. Ancak, örnekleme oluşturan öğrenciler açısından “beğenilen sanatçılar”ın öğrencilerin mevcut siyasal görüşlerinin şekillenmesinde rolleri çok düşük düzeyde

çıkıştır. Ortalama açısından “Hiç” ve “Çok az” yargılarının arasına düşen ortalama, “hiç” değerine daha yakındır.

Öğrenciler, geçmişteki öğretmenlerinin ve şu an kendilerinden eğitim aldıkları üniversite öğretim üyelerinin de mevcut siyasal görüşlerine çok etkide bulunmadıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Geçmişteki öğretmenler ile üniversitedeki öğretim üyelerinin sürece etkisi “hiç” ve “çok az” seviyeleri arasındadır. Ortalamalar göz önünde bulundurulduğunda akrabalar, dini liderler, kardeşler ve arkadaşlar da siyasal toplumsallaşma sürecine çok az etki eden aktörler olarak öne çıkmışlardır.

Ait olunan etnik ve kültürel grup, üniversite eğitimi ve medyada izlenenlerin siyasal toplumsallaşma sürecine etkileri 2 ve 3. seviyeler olan “Çok az” ve “kısmen” seviyelerinin arasındadır. Standart sapma değerlerinin yüksek olması göz önünde bulundurulduğunda bu etkenlerin sürece etkisinin bazı öğrenciler açısından oldukça yüksek bir seviyede çıktığı ancak bazı öğrenciler açısından da oldukça düşük bir seviyede olduğu söylenebilir.

En önemli siyasal toplumsallaşma araçlarından birisi olarak kabul edilen aile ile ilgili olarak buradaki verilerden elde edilen ortalamalarda, akrabalar ve kardeşlerin etkisinin oldukça düşük, anne-babanın etkisinin ise bu iki gruba göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Bir diğer toplumsallaşma aracı olan arkadaşların ortalaması ise oldukça düşük çıkmıştır. Bununla birlikte, önemli bir diğer aracı olan medya ve medya aracılığıyla takip edilen siyasal aktörler ve olaylar, diğer araçlara nispeten daha yüksek seviyelerde ortalama sahiptir. Burada değinilmesi gereken önemli unsurlardan birisi de siyasal liderliktir. Bilindiği üzere siyasal kültürümüzde lider figürü çoğu zaman siyasal hareketin ya da partinin bile önüne geçmektedir. Bu kültürel durumun kısmen devam ettiğini söylemek elde edilen veriler dolayısıyla mümkündür. Çünkü siyasal liderlerin öğrencilerin bu zamana dek tecrübe ettikleri siyasal toplumsallaşma sürecine etkileri azımsanmayacak bir ortalama değere sahiptir (Ort=2,97, St.Sp=1,396). Bu ortalama ve standart sapma, bazı kesimlerin liderlerinin çok daha

bağıllıkla izlendiğini, bazıları için ise tam tersi bir etkide bulunduğunu göstermektedir.

Kitapların ve takip edilen dergilerin siyasal toplumsallaşma sürecindeki etkileri hiç şüphesiz üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü dünyayı etkileyen ve değiştiren fikirlerin kaynakları düşünürler ve düşünürlerin yazdıkları yazılar ve kitaplardır. Şerif Mardin de ideoloji ile kitap arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin önemine dikkat çekmiştir (Mardin, 1992: 168). Pek çok kitap, dergi ve gazete değişik dönemlerde kitlelerin siyasallaşması için propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Okunan kitapların ve dergilerin gerek siyasal fikirlerin benimsenmesinde ve geliştirilmesinde, gerekse zamanla benimsenen fikirlerin değiştirilmesinde etkileri vardır. Okunan kitap ve dergilerin ortalaması öğrencilerin mevcut siyasal fikirlerinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir (Ort=3,15, St.Sp=1,353). Üniversite öğrencilerinin siyasal eğilimleri üzerine yapılmış olan bir başka uygulamalı çalışmada da öğrencilerin siyasal görüşlerinin oluşmasında en çok etki eden faktör kitaplar olmuştur (Bkz. Sam, 1999: 150).

Çalışmanın teorik kısmında önemli siyasal toplumsallaşma araçlarından birisi olarak kabul edilen siyasal olaylar, bu grupta en yüksek ortalamaya sahip unsur olmuştur (Ort=3,21, St.Sp=1,346). Devletin izlediği politikalar da siyasal toplumsallaşma aracı olarak siyasal olaylar bağlamında ele alınabilir. Bu etkenin ortalaması en yüksek üçüncü ortalamadır. Bununla birlikte, siyasal olayları ve devletin izlediği politikaları insanların takip ettiği ilk kanal kitle iletişim araçlarıdır. Dolayısıyla, siyasetin takip edilmesi meselesi ile birlikte ele alınması gereken bu unsurları kitle iletişim araçlarının etkinliği ile de açıklamak mümkündür.

Tablo 3. 30. Siyasal Toplumsallaşma Sürecine Etki Eden Faktörlere Uygulanan Faktör Analizinin Dönüşümlü Matrisi

			Faktörler		
			1	2	3
Eğitim Süreci ve Kültür	Ort.	St.Sp.			
Üniversite öğretim üyeleri	1,69	1030	,732		
Üniversite eğitimi	2,47	1,319	,669		
Geçmişteki öğretmenler	1,69	1,022	,669		
Okunulan kitap ve dergiler	3,15	1,353	,565		
Arkadaşlar	2,06	1,087	,542		,375
Ait olunan etnik ve kültürel grup	2,45	1,326	,494		,314
Beğenilen sanatçılar	1,34	,858	,467		
İzlenen Siyaset ve Siyasal Aktörler					
Siyasal liderler	2,97	1,396		,782	
Devletin izlediği politikalar	3,00	1,368		,772	
Siyasal olaylar	3,21	1,346		,743	
Medyada izlenenler	2,49	1,286		,648	
Dini liderler	1,82	1,229		,393	
Aile					
Anne-baba	2,80	1,220			,770
Akrabalar	1,79	1,003			,756
Kardeşler	1,94	1,178			,720
Eigenvalue			2,77	2,54	2,05
Açıklanan Varyans (%)			18,44	16,90	13,68
Cronbach's alpha			,736	,744	,690
KMO Sampling adequacy			,823		
Barlett's test of sphericity			X ² =2635,049 sd=105 p=0,000		

Ankette siyasal toplumsallaşma sürecine etki eden kişileri ve unsurları ve bu kişilerin ve unsurların etkinlik derecelerini ortaya koymaya yönelik soruları içeren bölüme uygulanan faktör analizinde (KMO değeri: ,823), söz konusu etkenlerin 3 faktör altında toplandığı ve üç faktörün de toplam varyansın %49,02 gibi bir oranla yaklaşık yarısını açıkladığı tespit edilmiştir. Analizin sonuçlarına göre oluşan ilk faktör altında “üniversite öğretim üyeleri”, “üniversite eğitimi”, geçmişteki öğretmenler, okunulan kitap ve dergiler”, “arkadaşlar”, “etnik ve kültürel grup” ve “beğenilen sanatçılar” ifadeleri yer almaktadır. İfadeler dolayısıyla ilk faktöre “Eğitim ve Kültür” faktörü adı verilmiştir Buna göre, örnekleme oluşturan öğrenciler açısından eğitim süreci ve bu süreçte etkili olan aktörler (arkadaşlar da bu gruba dâhil edilebilir), ait olunan etnik ve kültürel grup ve beğenilen sanatçılar, siyasal toplumsallaşmaya etki düzeyleri açısından tek bir grup altında toplanmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntı, bu faktör grubunu oluşturan ifadelerin büyük kısmının ortalamalarının çok düşük olmasıdır. Ortalama açısından sadece “okunulan kitap ve dergiler” ifadesi, ciddi etkiye sahip sayılabilecek bir oranda çıkmıştır. Bu yüzden, bu faktörün genelde öğrencilerin katılmadığı ifadelerden oluştuğu söylenebilir. Bu faktör altında bir araya gelen etkenlerden “arkadaşlık” etkeninin üçüncü faktör olan “aile” faktörü için faktör yüklemesinin 0,375 gibi bir yükleme puanına sahip olduğu dikkat çekmektedir. Gerçekten de insan hayatında arkadaşların yeri düşünüldüğünde, tıpkı aile üyeleri arasında var olduğu gibi birincil sosyal ilişkiler ve samimiyet akla gelmektedir. Arkadaşlık etkeni, siyasal toplumsallaşma açısından, eğitim süreci ve kültür faktörüne dâhil olsa bile aile faktörünün de sınırında yer almaktadır. Öne çıkan bu özellikleriyle ilk faktör, tek başına toplam varyansın %18,44’ünü açıklamaktadır ve eigendeğeri de 2,77’dir. Faktörü oluşturan ifadelerin güvenilirliği de yüksektir (Cronbach’s alpha= ,736).

Cinsiyet değişkeni ile ilk faktör arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($t=2,785$, $sd=745,445$, $p=,005$) (Bkz. Ek-1, Tablo 60). Erkeklerin ortalaması bu faktör altında toplanan ifadeler için daha yüksektir. Birinci sınıf öğrencileri ile dördüncü sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilememiştir ($t=,920$, $sd=382$, $p=,358$) (Bkz. Ek-1, Tablo 61). Öğretim üyeleri ve üniversite eğitiminin bu faktörde olması dolayısıyla yapılan analizden öğrencilerin geneli için

üniversite eğitimi dolayısıyla çok yüksek derecede anlamlı bir ilişkinin olmadığı söylenebilir. Ancak, öğrencinin okuduğu alan değişkeni ile bu faktör arasında anlamlı bir ilişki vardır ($t=5,592$, $sd=764,255$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 62). Sosyal bilimler alanında okuyan öğrenciler için üniversiteye gelmeden önce aldıkları eğitim, üniversite eğitimi, öğretim üyeleri ve okunulan kitap ve dergilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine etkisi, fen ve teknik bilimlerde okuyanlara göre daha fazladır. Mezun olunan lise ile bu faktör arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($F=,397$, $p=,881$) (Bkz. Ek-1, Tablo 63).

İkinci faktöre “izlenen siyaset ve siyasal aktörler” adı verilmiştir. Bu faktör altındaki siyasallaştırıcı etkenler, sırasıyla “siyasal liderler”, “devletin izlediği politikalar”, “siyasal olaylar”, “medyada izlenenler” ve “dini liderler” şeklindedir. İlk faktör altında toplanan ifadeler ile karşılaştırıldığında ikinci faktör altında yer alan ifadelerin ortalamalarının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Sadece “dini liderler”in ortalaması diğerlerine göre oldukça düşük bir düzeydedir ve bu etkenin faktör analizinde en düşük yükleme puanına sahip olduğu da belirtilmelidir. Diğer etkenlerin ortalamaları göz önünde bulundurulduğunda bu faktörün öğrencilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine daha fazla etkide bulunan unsurlardan oluştuğu söylenebilir. Eigen değeri 2,54 olan bu faktör, toplam varyansın %16,90’ını açıklamaktadır. İkinci faktörün güvenilirliği de yüksektir (Cronbach’s alpha= ,736).

Siyasal parti tercihi ile “İzlenen siyaset ve siyasal aktörler” faktörü arasında anlamlı bir ilişki vardır ($F=2,994$, $p=,004$) (Bkz. Ek-1, Tablo 64). Bu faktör altında toplanan ifadelerin geneli için en yüksek ortalamaya sahip olan grup, AKP’yi destekleyenlerdir. En düşük ortalamaya sahip olan ve hiçbir partiyi görüşlerine yakın bulmayan grup, hem AKP’yi destekleyenler hem de SP’yi destekleyenler ile anlamlı derecede farklılaşmışlardır. Düzenli olarak siyasal gruplara, gençlik teşkilatlarına gidenler ile ikinci faktör arasındaki ilişkiyi görmek için yapılan T-testinde de anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($t=3,530$, $sd=767$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 65). Siyasallık konusunda oldukça aktif olan bu grubun, gündelik siyaseti ve siyasal aktörleri takip etme konusunda diğerlerine göre daha yüksek ortalamaya sahip olması, siyasallıklarını devam ettirdikleri bir ilişki örüntüsüne dâhil olduklarına işaret etmektedir. Bu faktör ile anlamlı ilişkisi olan bir diğer değişken ise seçimlerde oy

kullanma davranışdır ($t=2,442$, $sd=766$, $p=,015$). (Bkz. Ek-1, Tablo 66). Daha önceki tespit edilen anlamlı ilişkileri doğrulayan bir diğer anlamlı ilişki de siyasete ilgi değişkeni ile “İzlenen siyaset ve siyasal aktörler” faktörü arasında tespit edilmiştir ($F=22,544$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 67). Analiz verilerine göre, siyasete ilgiyi ölçen beş kategori arasında anlamlı farklılıklar vardır. İkinci faktörün siyasete ilgi duyma ile yakından ilişkili bir faktör olduğu söylenebilir.

Üçüncü faktörü oluşturan grup, “anne-baba”, “kardeşler” ve “akrabalar”dan oluşmaktadır. Bu yüzden bu faktöre “aile” adı verilmiştir. Bu faktör altındaki etkenlerden “anne-baba”, ortalama olarak en yüksek değere sahiptir. Akrabalar ve kardeşlerin siyasal toplumsallaşma sürecine etkilerine ilişkin elde edilen ortalama değerler ise daha düşük düzeyde kalmıştır. İlk faktör için yapılan yorumda da belirtildiği gibi arkadaşlık etkeni de aile faktörünün sınırına girebilecek bir değerdedir. Toplam varyansın %13,68’lik bir bölümünü açıklayan aile faktörünün güvenilirliği yüksek (Cronbach’s alpha= ,690) ve eigendeğeri 2,05’tir.

Aile faktörü ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($t=,939$, $sd=734,291$, $p=,348$) (Bkz. Ek-1, Tablo 68). Bu faktör için, kız öğrencilerin ortalaması erkeklere göre daha yüksek olsa da aradaki fark, anlamlı bir ilişkiye karşılık gelmemektedir. Babanın siyasal partiye üye olması ile “aile” faktörü arasındaki ilişki anlamlı bir ilişkidir ($t=2,410$, $sd=766$, $p=,016$) (Bkz. Ek-1, Tablo 69). Öğrencinin hayatını en uzun süre geçirdiği bölge ile aile faktörü arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($F=,662$, $p=,680$) (Bkz. Ek-1, Tablo 70). Okunulan alan ile üçüncü faktör arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($t=-2,917$, $sd=767$, $p=,004$) (Bkz. Ek-1, Tablo 71). Daha önceki veriler de hatırlanacak olursa, sosyal bilimler öğrencilerinin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde okudukları alanın önemli etkisi olduğu tespit edilmişti. Sosyal bilimler öğrencileri üzerinde ailenin etkisinin daha az olması, önceki tespitleri doğrulamıştır. Sosyal bilimler alanlarında okuyan öğrencilerin okudukları kitapların, aldıkları derslerin siyasal meseleler ile ilişkili olması, siyasal toplumsallaşma süreçlerinin farklılaşmasına sebep olmaktadır.

3. 4. Genel Siyasal Katılma ve Siyasal Meseleleri Takip Etme Durumuna İlişkin Bulgular

Öğrencilere siyasal görüşleri doğrultusunda ileriye dönük olarak kendilerinden yapmayı bekledikleri siyasal davranışlara ilişkin oluşturulan ifadelerden kendilerine en uygun ifadeyi tercih etmeleri istenmiştir. Ölçekteki rakamlar, “1. Asla yapmam”, “2. Büyük ihtimalle yapmam”, “3. Fikrim yok”, “4. Büyük ihtimalle yaparım” ve “5. Kesinlikle yaparım” ifadelerine karşılık gelecek şekilde oluşturulmuştur (Oranlar için bkz. Ek-1, Tablo 57).

Tablo 3. 31. Öğrencinin ileride yapmayı kendinden beklediği siyasal davranışlar.

	N	Ort.	St.Sp.
Protesto gösterilerine katılmak	856	2,07	1,143
Bir siyasal partiye üye olmak	858	2,28	1,084
Devletten talep edilecek istekler için imza toplamak	856	2,92	1,214
İnsan hakları ile ilgili meselelerde gönüllü olarak mücadele etmek	861	3,61	1,095
İhtiyaç sahibi insanlara yardımcı olacak gönüllü kuruluşlara katılmak	858	4,05	,856
Her seçimde oy kullanmak	858	4,42	,902

Öğrencilerin kendilerinden gerçekleştirmeyi bekledikleri davranışlar arasında en düşük ortalama “protesto gösterilerine katılmak” ve “bir siyasal partiye üye olmak” davranışlarıdır. Bu davranışları ileride gerçekleştirme konusunda çoğu öğrenci olumsuz görüş bildirmiştir. Standart sapma değeri ve ortalaması göz önünde bulundurulduğunda “devletten talep edilecek istekler için imza toplamak” ifadesi için bildirilen görüşler de düşük bir düzeyde çıkmıştır. “İnsan hakları ile ilgili meselelerde gönüllü olarak mücadele etmek” şeklindeki ifade, öğrenciler tarafından “fikrim yok” ve “büyük ihtimalle yaparım” görüşleri arasında yer almış bir ifadedir.

Öğrencilerin ileride kendilerinden yapmayı bekledikleri davranışlar arasında en çok tercih ettikleri ikinci davranış, “İhtiyaç sahibi insanlara yardımcı olacak

gönüllü kuruluşlara katılmak” olmuştur. Bu davranış, oldukça yüksek bir ortalama değere sahiptir. Daha önce, oy verme davranışı üzerine yapılan yorumlarda, bu siyasal katılma türünün siyasal görüş farkı olmaksızın, toplumun çok büyük bir çoğunluğu tarafından benimsendiği şeklinde tespitlerde bulunulmuştu. Bu tezi destekleyen önemli bir veri, öğrencilerin 5 üzerinden 4,42 gibi bir ortalama ile ileride yapılacak seçimlerde oy kullanma davranışını kendilerinden beklediklerini gösteren analiz olmuştur. Bu veriler doğrultusunda oy verme davranışının yerleşmiş bir siyasal kültür unsuru olduğuna ilişkin hipotezin doğrulandığını söylemek mümkündür.

“İleride yapılması muhtemel siyasal davranışlar” başlıklı bölümdeki ifadelerin hepsinin siyasal katılma ile ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Bu altı ifade bir arada değerlendirildiğinde en yüksek katılımı karşılayacak şekilde otuz (30) ve en düşük katılımı ifade edecek şekilde beş (5) değerlerine karşılık gelmektedir. SPSS yardımıyla bu ifadeler “Siyasal Katılma” olarak tek bir değişken haline dönüştürülmüştür. Bu şekilde bütün ifadeler üzerinden değerlendirildiğinde öğrencilerin siyasal katılma puanları 30 üzerinden 19,29; bu ortalamanın standart sapma değeri de 4,01’dir. Standart sapma değeri de göz önünde bulundurulduğunda ortalamanın yüksek sayılabilecek bir seviyede olması, bazı siyasal davranışların çok güçlü bir şekilde benimsenmesi ile ilgilidir. Bu analiz dolayısıyla, çok yüksek düzeyde ve tam anlamıyla bir aktif siyasal katılmanın öğrenciler tarafından çok güçlü bir şekilde benimsenmediği söylenebilir.

Okunulan alan ile genel siyasal katılma değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır ($t=3,797$, $sd=859$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 72). Sosyal bilimler alanında okuyan öğrencilerin siyasete ilgi düzeyleri ve okudukları alanın da etkisiyle farklılaşan siyasal toplumsallaşma süreçleri, siyasal katılmaya da yansımaktadır. Öğrencinin babasının siyasal bir partiye üye olması ile genel siyasal katılma değişkeni arasındaki ilişki de anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu bir ilişkidir ($t=5,088$, $sd=857$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 73). Öğrencinin düzenli olarak siyasal parti gençlik kolları gibi siyasal gruplara gitmesi ile genel siyasal katılma değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır ($t=6,365$, $sd=859$, $p=,000$). (Bkz. Ek-1, Tablo 74). Tahmin edilebileceği gibi, düzenli olarak siyasal gruplara giden öğrencilerin

ortalaması, gitmeyenlerden çok daha fazladır. Siyasal parti mitingine katılma ile genel siyasal katılma değişkeni arasında da anlamlı bir ilişki vardır ($F=25,413$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 75). Genel seçimlerde oy kullanma davranışını gerçekleştirme ile genel siyasal katılma davranışı arasındaki ilişki de anlamlıdır ($t=3,203$, $sd=858$, $p=,001$). (Bkz. Ek-1, Tablo 76). Öğrencinin babasının eğitim durumu ile genel siyasal katılma arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($F=,939$, $p=,466$) (Bkz. Ek-1, Tablo 77). Cinsiyet ile genel siyasal katılma değişkeni arasındaki ilişkide anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($t=-2,303$, $sd=859$, $p=,022$) (Bkz. Ek-1, Tablo 78). Bundan önceki verilerden farklı olarak genel siyasal katılma değişkeninde kız öğrencilerin ortalaması, erkek öğrencilere göre daha fazladır. İleride öğrencinin kendinden yapmayı beklediği davranışlardan oluşturulan bu değişken, sadece gündelik siyasete katılma açısından yorumlanmamalıdır. Nihayetinde seçimlerde oy kullanma davranışı ile cinsiyet bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Erkeklerin siyasete ilgisi dolayısıyla buradaki ifadelerden “siyasal bir partiyi üye olmak” ifadesinin erkekler açısından daha yüksek bir ortalamaya sahip olması beklenebilir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde ifadeler genel bir vatandaşlık katılımına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte elde edilen veriler, öğrencilerin siyaset ve siyasallık algısının daha çok gündelik siyaset bağlamında olduğunu göstermektedir. Bu durum, siyasal kültürümüz açısından da böyledir.

Tablo 3. 32. Öğrencilerin milli ve uluslar arası siyasal meselelere ilgisi ve bu meseleleri takibi.

Siyasal Olayları Takip	N	Ort.	St.Sp.
Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu dergilerden okumak	854	2,59	1,061
Türkiye’de neler olduğunu dergilerden okumak	857	2,78	,994
Kendinizden büyüklerle (aile içi ve dışından) dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu tartışmak	857	2,86	1,039
Yaştlarınızla dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu tartışmak	861	3,08	1,028
Kendinizden büyüklerle (aile içi ve dışından) Türkiye’nin sosyal ve siyasal durumunu tartışmak	858	3,20	1,064
Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu internet sitelerinden takip etmek	847	3,21	1,231
Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu gazetelerden okumak	859	3,31	1,019
Yaştlarınızla Türkiye’nin sosyal ve siyasal durumunu tartışmak	857	3,40	,975
Türkiye’de neler olduğunu internet sitelerinden takip etmek	849	3,52	1,167
Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu televizyondan takip etmek.	848	3,72	1,032
Türkiye’de neler olduğunu gazetelerden okumak	861	3,81	,900
Türkiye’de neler olduğunu televizyondan takip etmek	856	4,01	,953

Ankette siyasal olayları takip etme düzeyi 1 ile 5 değerleri arasında ölçülmeye çalışılmıştır. İfadelere karşılık gelen değerler ise şu şekildedir: “1. Hiç, 2. Çok Nadir, 3. Bazen, 4. Sık Sık, 5. Her gün” Siyasal olayları takip etmeyi ölçen ifadelerden öğrencilerin hangi araçlarla siyasal olayları takip ettikleri ve yakınları ile bu olayları ne derece tartıştıkları açıklanmaya çalışılmıştır (Oranlar için bkz. Ek-1, Tablo 58).

Çalışmanın teorik kısmında da belirtildiği gibi kitle iletişim araçları, çok önemli siyasal toplumsallaşma araçlarıdır. Siyasal olayları takip konusunda elde edilen bulgulara göre öğrenciler tarafından en çok tercih edilen kitle iletişim aracı televizyondur. Gazeteler ve internet siteleri, televizyondan sonra en çok tercih edilen

kitle iletişim araçlarıdır. Dergiler, diğer kitle iletişim araçlarına göre daha az tercih edilmektedir. Bu konuda değinilmesi gereken bir başka önemli nokta, Türkiye’de meydana gelen olayların dünyanın diğer bölgelerine göre öğrenciler tarafından daha çok takip edilmesidir. Ancak dergilerden siyasal olayları takip etme konusunda aynı durum geçerli değildir. Çünkü Türkiye’deki siyasal meseleleri dergilerden takip edenlerin oranı düşük bir düzeydedir (Ort. 2,78; St. Sp. ,994) Öğrenciler, Türkiye’deki siyasal olayları kitle iletişim araçlarından daha çok takip etmektedir. Televizyondan siyasal meseleleri takip edenlerin bu davranışı gerçekleştirme konusundaki ortalamaları oldukça yüksek çıkmıştır (Ort. 4,01; St. Sp. ,953). Buradaki ortalama ve standart sapma değerleri dolayısıyla öğrencilerin kitle iletişim araçlarından siyasal meseleleri takip ederken Türkiye gündemini öncelikle takip ettiklerine ilişkin oluşturulan hipotez doğrulanmıştır.

Kendilerinden büyükler ve yakın arkadaşlar ile siyasal olayları tartışma konusunda da Türkiye’deki olaylar öğrencilerin ilgisini daha çok çekmektedir. Dünyanın başka ülkelerinde yaşanan siyasal olayları takip etme gibi bu olayları kendinden büyüklerle ve arkadaş çevresiyle tartışma da öğrenciler tarafından çokça yapılan bir davranış değildir. Elde edilen bulgular, öğrencilerin siyasal meseleleri büyüklerinden çok arkadaşlarıyla konuşmayı ve tartışmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Yaşlılar ile Türkiye’nin siyasal meselelerini tartışan ve konuşanların bu davranışları gerçekleştirmeleri oldukça sık gerçekleşen bir durumdur (Ort. 3,40; St.Sp. ,975). Böylece, örneklem grubu açısından arkadaşlığın siyasal toplumsallaşma sürecinde önemli bir işlevi olduğu söylenebilir.

3. 5. Vatandaşlık Ölçeğinden Elde Edilen Bulgular

Anketin son bölümünü oluşturan ölçek, genel olarak vatandaşlık konusunda üretilmiş ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadeler dolayısıyla vatandaş-vatandaş, vatandaş-devlet ilişkileri, hak ve özgürlükler, demokrasi, milliyetçilik, duygusal zeminde vatan fikri, bazı semboller ve farklı insanlarla yaşama kültürü gibi konular birbirleri ile ilişkileri dâhilinde açıklanmaya çalışılmıştır. İfadeler, ölçekte de gruplar halinde verilmiş ve beşli likert ölçeğinde öğrencilerin kendilerine en uygun olan ifadeyi seçmeleri

istenmiştir. İfadeler 1’den 5’e kadar şu şekilde sıralanmıştır: “1. Kesinlikle katılmıyorum”, “2. Katılmıyorum”, “3 Ne katılıyorum ne katılmıyorum”, “4. Katılıyorum”, ve “5. Kesinlikle katılıyorum.” Ölçeğin geçerlilik seviyesi de oldukça yüksek bir seviyededir (Cronbach’s alpha= ,858) (Oranlar için bkz. Ek-1, Tablo 59).

Tablo 3. 33. Vatandaşlık Ölçeği Ortalamaları I

Vatanım	N	Ort.	St.Sp.
İmkânım olsa bile yurt dışında hayat şartları daha iyi bir ülkede yaşamak istemem	853	3,34	1,351
Tarihimizin her sayfası övüneceğimiz işlerle doludur	858	3,95	1,152
Ülkemizin gelişmesine katkıda bulunmak için yerli mallarını kullanmayı tercih etmeliyiz	861	4,28	,966
Vatan için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamalıdır	856	4,63	,764
Kendi kültürümüzü yabancı kültürlerin olumsuz etkilerinden korumalıyız	855	4,63	,741
Türk bayrağı benim için kutsal bir değerdir	859	4,73	,711

Vatandaşlık ölçeğini oluşturan ifadeler belli başlıklar altında verilmiştir. Bu başlıklardan ilki “Vatanım” adını taşımaktadır. Bu grupta toplanan ifadeler, vatandaşlığın özellikle milliyetçilik ve vatan sevgisi gibi duygusal yönüne dönük ifadelerden oluşmaktadır. İfadelerin hemen hepsinin ortalamalarının çok yüksek olması dikkat çekmektedir. Çok güçlü bir şekilde benimsenen ve çok yüksek bir ortalamaya sahip olan “Türk Bayrağı benim için kutsal bir değerdir” ifadesi 4,73 ortalama ve oldukça düşük bir standart sapma değeri ile en çok benimsenen ifade olmuştur. “Vatan için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamalıdır” ve “Kendi kültürümüzü yabancı kültürlerin olumsuz etkilerinden korumalıyız” ifadeleri, aynı ortalama (4,63) ve düşük standart sapma değerleri ile ikinci en yüksek ortalamalara sahip ifadeler olmuşlardır. 4,28 ortalaması olan “Ülkemizin gelişmesine katkıda bulunmak için yerli mallarını kullanmayı tercih etmeliyiz” ifadesi de yüksek bir ortalamaya sahiptir.

Bu grupta iki ifade diğerlerine göre düşük ortalamalara sahiptir. “İmkânım olsa bile yurt dışında hayat şartları daha iyi bir ülkede yaşamak istemem” ifadesi, 3,34

ortalama değere sahiptir. Ancak, ifadenin sahip olduğu ortalamanın yanında yüksek bir standart sapma değerine sahip olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Buna göre, bu ifadeye katılanların yanında katılmayanlar da azımsanmayacak kadar çoktur. “Tarihimizin her sayfası övüneceğimiz işlerle doludur” ifadesi de görece düşük bir ortalama sahiptir. Bu ifadenin ortalaması 3,95’tir. Yine de bu ifadenin de ankete katılanların büyük çoğunluğu tarafından benimsenen bir görüşe karşılık geldiği söylenebilir. Genel olarak “Vatanım” başlığı altında bulunan ifadelerin öğrencilerin çok büyük bir kısmı tarafından kabul edilmiştir. Bu ifadeler dolayısıyla, milli duygulara hitap eden siyasal sembollerin siyasal toplumsallaşma sürecinde çok güçlü bir şekilde benimsenen değerler oldukları vurgulanmalıdır.

Tablo 3. 34. Vatandaşlık Ölçeği Ortalamaları II

İyi Bir Vatandaş...	N	Ort.	St.Sp.
Başka ülkelerde yaşanan trajik/kötü olaylarla ilgilenir	855	3,72	,965
Hangi görüşten olursa olsun yöneticilere saygı gösterir	859	3,87	1,070
Kitle iletişim araçlarından siyasal meseleleri takip eder	860	3,98	,935
Dünyanın genel durumunu bilir	861	4,06	,818
İnsan haklarını ihlal ettiğini düşündüğü bir kanunu reddeder	859	4,17	,936
İnsanlara faydası olan aktivitelere katılır	860	4,21	,790
Her seçimde oy kullanır	860	4,23	,965
Yasalara ve toplumsal normlara uyar	857	4,34	,774
İnsan hakları ile ilgili meselelerde duyarsız kalmaz	858	4,34	,768
Tarih okur, tarihin bilincindedir	859	4,35	,810
Çevre sorunlarına karşı duyarsız değildir	858	4,46	,709
Genel ahlak kurallarına uygun davranır	860	4,50	,725
Vatansever ve vefalıdır	860	4,54	,733
Vatanı savunma noktasında askerlik görevini tereddütsüz yerine getirir	860	4,64	,725

Ölçekteki ikinci bölümü oluşturan ifadeler iyi bir vatandaşın özelliklerini betimlemeye ve açıklamaya yönelik ifadelerdir. “İyi bir vatandaş” Cümlesini tamamlayan ifadeler öğrencilerin hangi düzeyde katıldıkları ölçülmeye çalışılmıştır. 5’li likert ölçeği bir önceki “Vatanım” başlığını taşıyan ifadelerde olduğu gibi en düşük düzeyde “Kesinlikle katılmıyorum” ve en yüksek düzeyde “Kesinlikle katılıyorum” yargısına karşılık gelecek şekildedir (Oranlar için bkz. Ek-1, Tablo 59).

Ölçekte yer alan iyi bir vatandaş tanımlamaya yönelik ifadeler de öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. “Başka ülkelerde yaşanan trajik/kötü olaylarla ilgilenir” ve “Hangi görüşten olursa olsun yöneticilere saygı gösterir” ifadeleri, ortalamaları ve standart sapma değerleri açısından değerlendirildiğinde diğer ifadeler kadar güçlü bir şekilde kabul edilmemişlerdir. İlk ifade, daha önce elde edilen bazı bulgularla da paralellik göstermektedir. Öğrencilerin siyasal meseleleri takip etme ve tartışmalarına ilişkin bilgiler hatırlanırsa, dünyanın başka yerlerinde meydana gelen olaylar öğrenciler tarafından ikincil düzeyde önemsemektedir. Bu gruptaki ilk ifadenin bütün ifadeler içinde en az ortalamaya sahip olması, bu yargıyı desteklemektedir. Türk siyasal kültüründe büyüklere ve bu arada devlet büyüklerine saygı göstermenin çok önemli bir yeri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, “İyi bir vatandaş hangi görüşten olursa olsun yöneticilere saygı gösterir” ifadesinin yine de yüksek bir ortalamaya sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu geleneksel kabulün öğrenciler tarafından önemli ölçüde devam ettirildiği söylenebilir.

Bu gruptaki ifadelerden “İyi bir vatandaş insan haklarını ihlal ettiğini düşündüğü bir kanunu reddeder” ifadesi, diğerlerine göre farklı değerlendirilebilir. Bu ifadenin ortalaması oldukça yüksek bir seviyededir (Ort=4,17, St.Sp=,936). Bu ifade, insan haklarını evrensel bir değer olarak yasallığın ötesinde kabul eden bir ifadedir. İfadenin ortalamasının yüksek olması dolayısıyla öğrencilerin siyasal kültürlerinde daha önceki nesillere göre ciddi bir değişimin olduğu söylenebilir.

Bu gruptaki pek çok genel ifade, yüksek ortalamalara sahiptir. Bu ifadeler içerisinde tarih, vatan, vatanseverlik ve askerlik gibi milliyetçiliğe ve vatan sevgisine göndermede bulunan ifadeler dikkat çekmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde bu ifadelerin en yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. Bu ifadelerin

yüksek ortalamaları, öğrencilerin büyük çoğunluğunun siyasal kimlik olarak milliyetçiliği benimsediği dikkate alındığında daha önce elde edilen verileri de doğrulamaktadır.

Tablo 3. 35. Vatandaşlık Ölçeği Ortalamaları III

Türkiye’de Vatandaşlık	N	Ort.	St.Sp.
Bazı konularda düşüncelerinden dolayı insanların ceza almasını normal karşıyorum.	856	2,83	1,402
Devlet, bireylerin kişisel tercihlerini uygulamalarına sınırlamalar getirebilir.	848	2,84	1,296
Türkiye’de yargı her kesime eşit yaklaşmaktadır.	844	2,89	1,446
Siyasal gelişmeler gerektiriyorsa ordunun ya da yargının siyasete müdahalesi meşrudur.	853	2,96	1,440
Yakın arkadaşlarımla büyük çoğunluğu benimle aynı siyasal düşüncelere sahiptir.	850	3,09	1,080
Türkiye bölünme tehlikesi ile karşı karşıyadır.	857	3,33	1,360
Türkiye Türklerindir.	850	3,64	1,451
A.B. projesi yerine Türkiye, kendi Milli birliği ile kaynaklarından yararlanarak gelişme siyaseti izlemelidir.	855	4,02	1,121
Ülke yönetiminde atanmışların yerine seçilmişler daha etkin rol almalıdır.	850	4,06	1,030
Düşünce ve ifade özgürlüğü hiçbir şekilde engellenmemelidir.	846	4,12	1,030
Eksik taraflarına rağmen demokrasi günümüz için en ideal sistemdir.	854	4,15	,957
Kıbrıs meselesi hiçbir tavizin verilmemesi gerektiği milli bir davadır.	852	4,21	,987
Din, dil, ırk, renk ayrımı gözetmeksizin her insanın diğer insanlarla eşit haklara sahip bir şekilde yaşama hakkı vardır.	857	4,52	,851

Türkiye’de vatandaşlık başlığını taşıyan bölümdeki ifadeler, Türkiye’deki gündelik siyasete ve siyasal kültüre göndermede bulunan ifadelerdir. Farklı siyasallık biçimlerinin var olduğu dikkate alındığında bu ifadelerin birbirinden farklı siyasallık

durumlarını yansıttıkları görülecektir. Bazı ifadeler ötekinin siyasal görüşlerine asgari düzeyde bile müsamahakâr değilken bazıları özgürlükleri ve demokrasiyi değerler alanında kabul eden ifadelerdir (Oranlar için bkz. Ek-1, Tablo 59).

Düşünce ve ifade özgürlüğü, Türkiye'nin yıllardan beri tartışa geldiği önemli bir meseledir. Ölçekte, “Bazı konularda düşüncelerinden dolayı insanların ceza almasını normal karşılıyorum” şeklinde verilen ifadenin ortalaması 2,83'tür. İfadenin standart sapma değerinin 1,402 gibi yüksek bir değerde olması, bu ifadenin oldukça düzensiz bir dağılım gösterdiğine ve bazı kesimler tarafından reddedilirken, bazıları tarafından da kabul edildiğine işaret etmektedir. İfadenin ortalamasının bu gruptaki diğer ifadelere oranla düşük olması, öğrencilerin çoğunluğu tarafından reddedildiği anlamına gelmezken önemli oranda öğrencinin bu ifadeyi kabul ettiği de söylenebilir. Bu konuda, farklı siyasal eğilim ve görüşler arasında çok ciddi ayrışmalar vardır.

“Devlet, bireylerin kişisel tercihlerini uygulamalarına sınırlamalar getirebilir”, “Türkiye’de yargı her kesime eşit yaklaşmaktadır” ve “Siyasal gelişmeler gerektiriyorsa ordunun ya da yargının siyasete müdahalesi meşrudur” ifadeleri de 3’ün altında ortalamalara sahiptir. Her ne kadar bu ifadeler bu ortalamalara sahip olsalar da standart sapma değerleri göz önünde bulundurulduğunda yukarıda yapılan tespitler, bu ifadeler için de geçerlidir. Buna göre, bu ifadelerde de öğrenciler arasında çok ciddi farklılaşmalar vardır. Bu durum da liberal ve demokratik ülkelerde benimsenmiş olan pek çok siyasal tutumun Türkiye’de hâlen tam olarak yerleşmediğini göstermektedir.

“Yakın arkadaşlarımla büyük çoğunluğu benimle aynı siyasal düşüncelere sahiptir” ifadesi, siyasallık ve kişilik arasındaki ilişkiye göndermede bulunan bir ifadedir. Bu ifadenin sahip olduğu ortalama 3,09 düzeyindedir. Arkadaşlık gruplarının siyasal toplumsallaşma sürecinde en önemli araçlardan birisi olduğu dikkate alındığında, anket uygulanan öğrencilerin önemli bir kısmı açısından arkadaşlık ve siyasallık arasında doğrudan bir ilişki yoktur.

“Türkiye bölünme tehlikesi ile karşı karşıyadır” ve “Türkiye Türklerindir” ifadeleri, Osmanlı Devleti'nin son yıllarından itibaren siyasal kültürümüze yerleşmiştir. Aynı zamanda bu ifadeler, Türkiye’de resmi ideoloji dolayısıyla

sürdürülmüş bir anlayışı da karşılamaktadır. Bu ifadelerin dayandığı içeride ve dışarıda “düşman üretme” anlayışı modernleşmeye ve ulus-devlet anlayışına dayanmaktadır. Bilindiği üzere ulus-devletlerin ortaya çıkması ile birlikte, milletlerin ırk kavramı temelinde tanımlanmalarının yanında ülke bütünlüğünün sürekli tehdit altında olduğuna ilişkin bir propaganda en önemli süreklilik araçlarından birisi olmuştur (Bröckling, 2001: 187-190; Hobsbawm, 2006: 114; Anderson, 2004: 159-160). Bu ifadelerin ortalamaları ve standart sapma değerleri, öğrencilerin bir kısmı açısından aynı anlayışın kararlılıkla sürdürüldüğünü göstermektedir. Ancak öğrencilerin ciddiye alınacak bir kısmı açısından da bu anlayışın terk edildiği görülmektedir. Bu durum, klasik ulus-devlet vatandaşlığının Türkiye'nin toplumsal değişme sürecinde çözülme yaşadığının da bir göstergesidir.

Bu gruptaki diğer ifadelerin ortalamaları ve standart sapma değerleri göz önünde bulundurulduğunda Avrupa Birliği'ne öğrencilerin büyük çoğunluğunun karşı olduğu ortaya çıkmıştır. Örnekle, Kıbrıs meselesi konusunda da hiçbir tavizin verilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Demokrasi ve özgürlükler konularındaki diğer ifadelerin daha güçlü bir şekilde benimsendiği dikkat çekmektedir. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir ayrıntı, öğrencilerin büyük çoğunluğunun verdiği cevaplar, Batı Avrupa ya da Amerika'nın liberal demokrasi anlayışlarından farklı olarak milliyetçiliği ve milli kimliği önceleyen bir demokrasi anlayışının öğrenciler tarafından benimsendiğini ve paylaşıldığını göstermiştir.

Tablo 3. 36. Vatandaşlık Ölçeği Ortalamaları IV

Farklılıklar ve Haklar	N	Ort.	St.Sp.
Devlet, her vatandaşın kendi anadili ile eğitim görmesini sağlamalıdır.	859	3,11	1,520
Bir toplumda farklı görüşler arttıkça problemler de o oranda artar.	860	3,20	1,317
Devlet, vatandaşlarının kendi din ve mezheplerinin gerektirdiği şekilde dini sembollerle her alanda var olmalarını güvence altına almalıdır.	852	3,88	1,107
Zenginlere sağlanan sosyal imkânlar fakirlere sağlanandan daha fazladır.	849	4,02	1,080
Devlet, özürllüler için iş imkânlarında öncelik vermelidir.	859	4,19	,819
Devlet, zengin ya da fakir her vatandaşın sağlık güvencesini sağlamalıdır.	853	4,39	,875
Devlet, yaşlılar, işsizler ve yoksullar için yeterli standartlarda bir yaşamı sağlamalıdır.	859	4,46	,751

Ölçekteki son bölüm ise “Farklılıklar ve Haklar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yer alan ifadelerden bir kısmı bireysel hak ve özgürlükler ile ilgiliyken bir kısmı da sosyal devlet ile ilgili ifadelerdir. Bu bölüm, genel olarak devlet ile birey arasındaki vatandaşlık ilişkisi konusunda oluşturulmuş ifadelerden oluşmaktadır (Oranlar için bkz. Ek-1, Tablo 59).

Bu bölümde en düşük ortalamaya sahip olan ifade, uzun bir dönem Türkiye’de de tartışılan ve halen de tartışılmakta olan anadilde eğitim meselesi ile ilgilidir. “Devlet, her vatandaşın kendi anadili ile eğitim görmesini sağlamalıdır” ifadesinin ortalaması 3,11 ve standart sapması 1,520’dir. Yüksek ya da düşük sayılabilecek bir ortalamaya sahip olmayan bu ifade, yüksek bir standart sapmaya sahiptir. Bu ifade, öğrenciler arasında ciddi fikir farklılaşmasına sebep olmuştur. Farklı görüşlerin toplumda artmasının karışıklık yaratacağına dair “Bir toplumda farklı görüşler arttıkça problemler de o oranda artar” şeklindeki ifade, anadilde eğitim ifadesi ile birlikte düşünüldüğünde öğrencilerin belli bir bölümünün farklılıkları zenginlik olarak gördüğü, ancak önemli bir bölümünün de farklılıklara olumsuz baktığı ortaya çıkmaktadır.

Bu grupta yer alan diğer dört ifade, sosyal devlet ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadelerin ortalamalarının yüksek ve standart sapma değerlerinin düşük olması göz önünde bulundurulursa, sosyal devlet anlayışının öğrencilerin çok büyük çoğunluğu tarafından benimsendiği söylenebilir.

Tablo 3. 37. Vatandaşlık Ölçeğine Uygulanan Faktör Analizinin Dönüştürülmüş Faktör Matrisi

			Faktörler				
			1	2	3	4	5
Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı	Ort.	St.Sp.					
Vatan için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamalıdır	4,63	,764	,747				
İyi bir vatandaş, vatani savunma noktasında askerlik görevini tereddütsüz yerine getirir	4,64	,725	,738				
Türk bayrağı benim için kutsal bir değerdir	4,73	,711	,735				
İyi bir vatandaş, vatansever ve vefalıdır.	4,54	,733	,675	,368			
Kendi kültürümüzü yabancı kültürlerin olumsuz etkilerinden korumalıyız	4,63	,741	,653				
Tarihimizin her sayfası övüneceğimiz işlerle doludur	3,95	1,152	,601				
Kıbrıs meselesi hiçbir tavizin verilmemesi gerektiği milli bir davadır	4,21	,987	,501		,452		
Ülkemizin gelişmesine katkıda bulunmak için yerli mallarını kullanmayı tercih etmeliyiz	4,28	,966	,441				
İyi bir vatandaş, hangi görüşten olursa olsun yöneticilere saygı gösterir	3,87	,965	,387				

Duyarlı ve Bilinçli Vatandaşlık							
İyi bir vatandaş, dünyanın genel durumunu bilir	4,06	,818		,734			
İyi bir vatandaş, başka ülkelerde yaşanan trajik/kötü olaylarla ilgilenir	3,72	,965		,691			
İyi bir vatandaş, insan hakları ile ilgili meselelerde duyarsız kalmaz	4,34	,768		,661			
İyi bir vatandaş, insanlara faydası olan aktivitelere katılır	4,21	,790		,621			
İyi bir vatandaş, çevre sorunlarına karşı duyarsız değildir	4,46	,709	,365	,616			
İyi bir vatandaş, kitle iletişim araçlarından siyasal meseleleri takip eder	3,98	,935		,609			
İyi bir vatandaş, tarih okur, tarihin bilincindedir	4,35	,810	,359	,596			
İyi bir vatandaş, genel ahlak kurallarına uygun davranır	4,50	,725	,486	,523			
İyi bir vatandaş, insan haklarını ihlal ettiğini düşündüğü bir kanunu reddeder	4,17	,936		,484			
İyi bir vatandaş, yasalara ve toplumsal normlara uyar	4,34	,774	,411	,466			
İyi bir vatandaş, her seçimde oy kullanır	4,23	,965	,358	,465			
Ulus Devleti Koruma Refleksi ve Otoriter Kişilik							
Siyasal gelişmeler gerektiriyorsa ordunun ya da yargının siyasete müdahalesi meşrudur	2,96	1,440			,732		
Türkiye Türklerindir	3,64	1,451	,320		,628		
Türkiye bölünme tehlikesi ile karşı karşıyadır	3,33	1,360			,598		
Bazı konularda düşüncelerinden dolayı	2,83	1,402			,553		-,315

insanların ceza almasını normal karşılıyorum						
Bir toplumda farklı görüşler arttıkça problemler de o oranda artar	3,20	1,317			,523	
Türkiye’de yargı her kesime eşit yaklaşmaktadır	2,89	1,446			,490	
Devlet, bireylerin kişisel tercihlerini uygulamalarına sınırlamalar getirebilir	2,84	1,296			,438	
A.B projesi yerine Türkiye, kendi Milli birliği ile kaynaklarından yararlanarak gelişme siyaseti izlemelidir	4,02	1,121			,354	,349
Sosyal Devlet Anlayışı						
Devlet, yaşlılar, işsizler ve yoksullar için yeterli standartlarda bir yaşamı sağlamalıdır.	4,46	,751				,682
Devlet, zengin ya da fakir her vatandaşın sağlık güvencesini sağlamalıdır.	4,39	,875				,644
Zenginlere sağlanan sosyal imkânlar fakirlere sağlanandan daha fazladır.	4,02	1,080				,627
Devlet, özürllüler için iş imkânlarında öncelik vermelidir.	4,19	,819				,594
Demokrasi, Bireysel Haklar ve Özgürlük Anlayışı						
Düşünce ve ifade özgürlüğü hiçbir şekilde engellenmemelidir.	4,12	1,030				,790
Eksik taraflarına rağmen demokrasi günümüz için en ideal sistemdir.	4,15	,957				,533
Devlet, her vatandaşın kendi ana dili ile eğitim görmesini sağlamalıdır.	3,11	1,520				,519
Devlet, vatandaşlarının kendi din ve mezheplerinin gerektirdiği şekilde dini sembollerle her alanda var	3,88	1,107				,425

olmalarını güvence altına almalıdır.							
Din, dil, ırk, renk ayrımı gözetmeksizin her insanın diğer insanlarla eşit haklara sahip bir şekilde yaşama hakkı vardır.	4,52	,857					,422
Ülke yönetiminde atanmışların yerine seçilmişler daha etkin rol almalıdır.	4,06	1,030					,319
Eigenvalue			4,98	4,56	2,98	2,39	2,19
Açıklanan Varyans (%)			13,12	12,00	7,85	6,28	5,76
Cronbach's alpha			,819	,862	,718	,653	,533
KMO Sampling adequacy			,904				
Barlett's test of sphericity			X ² =9235,048 sd=703 p=0,000				

Ankette, “Vatanım”, “İyi bir vatandaş”, “Türkiye’de vatandaşlık” ve “Haklar ve Özgürlükler toplumu” başlıkları altında yer alan ifadelerin oluşturduğu vatandaşlık ölçeğine faktör analizi uygulanmıştır. Bu ölçeğin faktör analizi için uygun olup olmadığına ilişkin yapılan KMO testinde, ölçeğin faktör analizine çok uygun olduğu ortaya çıkmıştır (KMO = ,904). Ankette oldukça detaylı ve fazla sayıda ifade ile ölçülmeye çalışılan genelde vatandaşlık ve özelde Türkiye’de vatandaşlık anlayışı, uygulanan faktör analizinin sonucunda beş alt gruba indirilmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre oluşan beş faktör, toplam varyansın %45,01’ini açıklamaktadır. “Yakın arkadaşlarım çoğu benimle aynı görüşlere sahiptir” ifadesi ile “İmkânım olsa bile yurtdışında yaşamak istemem” ifadesi, analizde herhangi bir faktör grubuna anlamlı yüklemeye bulunmamış ve dâhil olmamıştır. Faktör analizi sonucunda ifadelerin gruplar altında toplanması, devleti bireye önceleyen vatandaşlık anlayışının hâlâ çok etkili olduğunu göstermektedir. Bu yüzden bu vatandaşlık anlayışına ilişkin oluşturulan hipotezin doğrulandığı söylenebilir.

Faktör analizi sonuçlarına göre ilk faktör altında dokuz ifade toplanmıştır. İlk faktörü oluşturan ifadeler, faktör yüklemelerine göre şu şekilde sıralanmıştır: “Vatan için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamalıdır”, “İyi bir vatandaş vatani savunma noktasında askerlik görevini tereddütsüz yerine getirir”, “Türk bayrağı benim için kutsal bir değerdir”, “İyi bir vatandaş, vatansever ve vefalıdır”, “Kendi kültürümüzü yabancı kültürlerin olumsuz etkilerinden korumalıyız”, “Tarihimizin her sayfası övüneceğimiz işlerle doludur”, “Kıbrıs meselesi hiçbir tavizin verilmemesi gerektiği milli bir davadır”, “Ülkemizin gelişmesine katkıda bulunmak için yerli mallarını kullanmayı tercih etmeliyiz”, “İyi bir vatandaş, hangi görüşten olursa olsun yöneticilere saygı gösterir.” İlk faktörü oluşturan ifadelerde ulus-devleti temel alan bir milliyetçilik anlayışına göndermede bulunan vatan, vatanseverlik, bayrak, tarih, askerlik, milli dava gibi kavram ve semboller dikkat çekmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak ilk faktöre “Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı” adı uygun görülmüştür. Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı faktörü, 4,98 eigendeğerine sahiptir ve bu faktöre dâhil olan ifadeler, toplam varyansın %13,12’lik oranını açıklamaktadır. Faktörü oluşturan ifadelerin güvenilirliği de yüksektir (Cronbach’s alpha=,819).

Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı faktörü altında yer alan ifadelerden “İyi bir vatandaş, vatansever ve vefalıdır” ifadesi, ikinci faktöre (Duyarlı ve Bilinçli Vatandaşlık faktörü) ,360 değeri ile olumlu yüklemeye bulunmaktayken, “Kıbrıs meselesi hiçbir tavizin verilmemesi gerektiği milli bir davadır” ifadesi yüksek kabul edilebilecek bir yükleme ile üçüncü faktör olan “Otoriter Kişilik” faktörüne olumlu yüklemeye bulunmaktadır (,445).

Vatan için fedakârlıkta bulunma, tarih ile övünme, bayrağa kutsiyet atfetme, askerliğe ve vatanseverliğe vurgu, kendi kültürünün üstünlüğüne inanma ve ona sahip çıkma, yerli mallarını kullanma gibi tutumlar, ilkokuldan itibaren çeşitli araçlar yoluyla toplumumuzda yaşayan herkese öğretilmiştir. Bu eğitim sürecinde şiirler, hikâyeler, milli bayramlarda ve eğitim yılının sonunda yapılan müsamereler ve konuyla ilgili semboller de bolca kullanılmıştır. Bununla birlikte, Türk modernleşmesinin temelinde yer alan bir ideoloji olarak milliyetçilik, sadece okulda sunulan eğitim, öğretmenler ve ders kitapları yolu ile değil; aynı zamanda kitle

iletişim araçlarının da kullanılmasıyla toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Hemen her siyasi iktidar döneminde hâkim milliyetçi ulus devlet anlayışı medya-iktidar ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır. Radyo ve televizyonun da uzun yıllar devletin kontrolünde olması, özel televizyon kanallarının bulunmadığı TRT yıllarında her gün televizyon yayınına başlarken ve yayınların bitiminde ekranlarda askeri tören gösteriminin yapılması ve İstiklal Marşı'nın okunması da bu konuda örnek olarak gösterilebilecek uygulamalardır. Bu bağlamda ilk faktör, milliyetçilik temelinde aşılınmaya çalışılan bu bilincin etkilerini görme açısından önemli veriler sunmaktadır.

Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı faktörü, öngörülebileceği gibi siyasi eğilimlere göre ciddi farklılaşmaların olabileceği bir faktördür. Milliyetçilik, Türk siyasi kültürünün en önemli belirleyici ideolojilerinden birisi olmuştur. Siyasi kültürümüzde sadece “sağ” olarak adlandırılan kesim ve bu kesimde yer alan siyasi partiler için değil “sol” olarak kabul edilen kesim ve buradaki siyasi partiler için de milliyetçilik çok önemli ve merkezi bir yerdedir. Bununla birlikte özellikle Türkiye’de 1980 sonrası dışa açılma ile birlikte fikir farklılıklarının daha da çeşitlenmesi, ilk faktörü oluşturan yargılar konusunda ciddi fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasını ve açıkça kamuoyu önünde de dile getirilmesini sağlamıştır. Ancak, Türk siyasi kültürü ve geleneği düşünüldüğünde, bu yargıların Türkiye’de çok büyük bir kesim tarafından savunulduğu da bir başka toplumsal bir gerçektir. Hatta bu konuyla ilgili olarak Türkiye’de Milli Eğitim müfredatlarının halen hâkim ulus devlet ideolojisini temel alarak oluşturulduğu, ders kitapları ve medya gibi araçlarla söz konusu anlayışın sürekli olarak yeniden üretildiği de bir başka vakıdır. Bir yönüyle bu tespitleri ölçmek adına siyasi kimlik bağımsız değişkeni ile ilk faktör arasında yapılan tek yönlü varyans analizinde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir ($F=14,266$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 79). Daha önce tespit edildiği üzere, siyasi kimlik konusunda öğrencilerin en çok benimsediği kimliklerin başında milliyetçilik gelmektedir. İlk faktörde en çok ortalamaya sahip olan grup, beklenebileceği gibi “Milliyetçiler” olmuştur. Milliyetçiler, Sosyal Demokratlardan, Atatürkçülerden ve Liberallerden anlamlı bir şekilde farklılaşmışlardır. Burada dikkat çeken önemli unsurlardan birisi Atatürkçülerin bu faktörde Milliyetçilerden farklılaşmasıdır.

Bilindiği üzere Atatürk ilkelerinden birisi de milliyetçiliktir. Bu faktör için grupların ortalamaları ve standart sapmaları göz önünde bulundurulduğunda Atatürkçülerin Sosyal Demokratlara yakın, Milliyetçilerden de uzak olduğu söylenebilir. Bu veri dolayısıyla Milliyetçilik, Atatürk ilkelerinden birisi olsa da siyasal kimlik açısından Atatürkçüler için birincil öncelikte bir ilke değildir.

Bu faktörün yansıttığı anlayış, cinsiyet ayrımı yapmaksızın kız ya da erkek, öğrencilerin genel olarak benimsediği bir anlayışa karşılık gelmektedir. Yapılan T-testi analizine göre ilk faktör altında toplanan ifadelerin toplamı üzerinden kız ve erkek öğrencilere göre çıkan ortalama değerler arasında farklılaşma yoktur ($t=,563$, $sd=694,130$, $p=,574$) (Bkz. Ek-1, Tablo 80). Milliyetçiliğin öğrencilerin en çok tercih ettiği siyasal kimlik olduğu ve söz konusu tercihin kız ya da erkek, cinsiyete göre farklılaşmadığı göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin cinsiyet bağımsız değişkenine göre “Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı” faktörü ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşmaması, daha önce elde edilen bulguları doğrulayan bir sonuç olarak yorumlanabilir.

Öğrencilerin kendilerini tanımladıkları kimlik ile Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı faktörü arasında anlamlı bir ilişki vardır ($F=25,073$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 81). Büyük çoğunluğu kendilerini “Müslüman Türküm” diye tanımlayan öğrencilerden ilk faktör ortalaması açısından en yüksek ortalamaya sahip olan grup da “Müslüman Türküm” diyenler olmuştur. Bu grup sahip olduğu ortalama ile “Müslümanım”, “Sadece İnsanım” ve “Türkiyeliyim” diyenlerden anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Bu faktör altında toplanan ifadelerin toplamı üzerinden en az ortalamaya sahip grup “Sadece İnsanım” diyenlerden oluşmuştur. Bu veri, örneklem grubu için milliyetçiliğin din ile bağlantılı bir karşılığı olduğunu göstermektedir. Nitekim Türk siyasal kültüründe Milliyetçilik -burada millîlik kavramı da önemlidir- ve muhafazakârlığın çok uzun bir dönem söylem temelinde sola karşıt bir şekilde bir arada olması, burada yapılan analiz sonucunda elde edilen bilgilerle örtüşmektedir.

Dindarlık düzeyi ile Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı faktörü arasında anlamlı bir ilişki vardır ($F=12,626$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 82). Dindarlık düzeyi yüksek olanların Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı faktörü için ortalamaları da oldukça yüksektir. Bu iki değişken arasında uygulanan tek yönlü varyans analizine

göre, dindarlık düzeyinde 7 üzerinden 6. aşamaya karşılık gelen “Düzenli olarak bazı ibadetleri yerine getiriyorum” ifadesini savunanlar, 2. aşamaya karşılık gelen “İnanmıyorum ama dine ve dinini yaşayanlara saygı duyarım” ifadesini savunanlar ile 4. aşamaya karşılık gelen “İnanıyorum ve çok nadir ibadetleri yerine getiriyorum” ifadesini savunanlardan anlamlı şekilde farklılaşmıştır. Bu tespitler de Türk siyasal kültüründe milliyetçiliği muhafazakârlık ile birlikte gören anlayışın sürekliliğine işaret etmektedir.

İlk faktör konusunda bir diğer farklılaşma da öğrencilerin görüşlerine yakın bulunduğu siyasal parti konusundadır. ($F=6,063$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 83). Tahmin edilebileceği gibi ilk faktörde en yüksek ortalamaya sahip olan öğrenciler, MHP’yi destekleyenlerdir. Bununla birlikte BBP ve AKP’yi destekleyenlerin ortalamalarının da yüksek olduğu özellikle kaydedilmesi gereken bir durumdur. İlk faktör açısından CHP’lilerin ortalaması ise beklenenden daha düşük çıkmıştır. Hâlbuki milliyetçilik, CHP’nin altı temel ilkesinden birisidir. Ayrıca siyasal tarihimizde ulus devletleşme sürecinin en önemli aktörlerinden birisi de CHP olmuştur. Üstelik bu faktöre uygulanan tek yönlü varyans analizinde MHP’lilerin özellikle CHP’liler ve hiçbir siyasal partiyi desteklemeyenlerden anlamlı derecede farklılaştıkları görülmüştür. Bu veri de siyasal kültürdeki var olan sağ-sol bölünmüşlüğüne devam ettiğine işaret etmektedir. Söz konusu anlayış, siyasal toplumsallaşma sürecinde öğrenciler tarafından benimsenmiştir ve devam ettirilmektedir.

Etrafımız düşmanlarla çevrili anlayışı konusunda farklı görüşlere sahip olan öğrencilerin Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı konusunda da fikir ayrılığına düştükleri görülmüştür ($F=32,137$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 84). Tahmin edilebileceği gibi, bu anlayışı doğru bulanların ilk faktör için ortalaması oldukça yüksektir. Bununla birlikte en az ortalamaya sahip olanlar, bu anlayışın yanlış olduğunu düşünenlerdir. Etrafımız düşmanlarla çevrili anlayışını savunanlar, bu konuda fikirlerini belirtmeyenlerden ve bu anlayışı yanlış bulanlardan anlamlı bir şekilde farklılaşmışlardır. Bu analiz sonucuna göre, etrafımızın düşmanlarla çevrili olduğuna inanan, “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur” söylemini kabul edenlerin

“Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı” anlayışını daha kolay benimsediği ve bu iki anlayışın birbirini var ettiğini söylemek mümkündür.

Birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri, Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı faktörü konusunda anlamlı şekilde farklılaşmaktadırlar ($t=3,307$, $sd=336,420$, $p=,001$) (Bkz. Ek-1, Tablo 85). Birinci sınıf öğrencilerinin faktörü oluşturan ifadeler üzerinden sahip oldukları ortalama, son sınıf öğrencilerine göre daha yüksektir. Bu analiz dolayısıyla öğrencilerde üniversite eğitiminin siyasal düşüncede farklılaşmalara yol açtığı sonucuna varılabilir. Özellikle bu faktör altında toplanan ifadelerin Milli Eğitim ideolojisi tarafından da desteklendiği göz önünde bulundurulursa, dördüncü sınıf öğrencilerinin Milli Eğitim ideolojisinden kısmen koştukları söylenebilir. Yine de dördüncü sınıf öğrencilerinin ortalamalarının yüksek olduğu söylenmelidir.

Faktör analizi sonuçlarına göre oluşan ikinci faktör altında toplanan ifadeler, toplumsal meselelere duyarlı olma konusuna göndermede bulunan ifadelerdir. Bu yüzden bu faktöre “Duyarlı ve Bilinçli Vatandaşlık” adı verilmiştir. Bu faktörü oluşturan on bir ifade, şu şekilde sıralanmıştır: “İyi bir vatandaş dünyanın genel durumunu bilir”, “Başka ülkelerde yaşanan trajik/kötü olaylarla ilgilenir”, “İnsan hakları ile ilgili meselelerde duyarsız kalmaz”, “İnsanlara faydası olan aktivitelere katılır”, “Çevre sorunlarına karşı duyarsız değildir”, “Kitle iletişim araçlarından siyasal meseleleri takip eder”, “Tarih okur, tarihin bilincindedir”, “Genel ahlak kurallarına uygun davranır”, “İnsan haklarını ihlal ettiğini düşündüğü bir kanunu reddeder”, “Her seçimde oy kullanır”, “Yasalara ve toplumsal normlara uyar”. Bu ifadelerin oluşturduğu ikinci faktör, 4,56 eigendeğerine sahiptir ve toplam varyansın %12,00’sini açıklamaktadır. Bu faktör altında yer alan ifadelerin güvenilirlik değeri de (Cronbach’s alpha=,862) çok yüksek bir seviyede çıkmıştır.

İkinci faktör altında toplanan ifadelere dikkat edilecek olursa, ifadelerin ideal bir vatandaş tipine karşılık geldiği görülecektir. Bu vatandaş tipi, gündelik siyasetin üstünde bir vatandaşdır. Bu ifadeleri gerçekleştiren vatandaşlar birbirine tamamen zıt siyasal görüşlere bile sahip olabilirler. Bununla birlikte, çevre sorunlarına duyarsız olmama, tarih okuma ve tarihin bilincinde olma, genel ahlak kurallarına uygun davranma, her seçimde oy kullanma, yasalar ve toplumsal normlara uyma ile ilgili

ifadelerin “Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı” faktörüne olumlu yüklemde bulunması, örnekleme oluşturan öğrencilerin geneli açısından ideal bir vatandaşlığı ilk faktörü oluşturan ifadeler ile uyumlu olması anlayışını da ortaya çıkarmaktadır.

Siyasal kimlik, siyasi parti tercihi gibi bağımsız değişkenler ile ilk faktör arasındaki ilişkide anlamlı farklılaşmalar olmasına rağmen bu ayrışmaların ikinci faktör için geçerli olduğu söylenemez. Örneğin siyasi parti tercihi gibi pek çok farklı görüşün altında toplandığı bir bağımsız değişken ile “Duyarlı ve Bilinçli Vatandaşlık” faktörü arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur ($F=,847$, $p=,548$) (Bkz. Ek-1, Tablo 86). Benzer şekilde siyasi kimlik ile ikinci faktör arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($F=1,180$, $p=,308$) (Bkz. Ek-1, Tablo 87). Aile büyüklerinden babanın eğitim durumunun bu faktör ile ilişkisinde de anlamlı düzeyde bir ilişki bulunamamıştır ($F=,965$, $p=,448$) (Bkz. Ek-1, Tablo 88). Bu faktör, gündelik siyasi ayrışmaların ve kimliklerin ötesinde bir vatandaşlık tipine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, ortak bir yaşama kültürüne göndermede bulunan ikinci faktör ifadelerinin her kesim tarafından benimsendiği ve toplumsal hayatta ideal bir vatandaş tipine karşılık geldiği söylenebilir.

Üçüncü faktörün eigendeğeri 2,98’dir. ,718 gibi yüksek bir güvenilirlik derecesine sahip olan faktör, toplam varyansın %7,85’ini açıklamaktadır. Üçüncü faktör altında toplanan ifadeler şunlardır: “Siyasal gelişmeler gerektiriyorsa ordunun ya da yargının siyasete müdahalesi meşrudur”, “Türkiye Türklerindir”, “Türkiye bölünme tehlikesi ile karşı karşıyadır”, “Bazı konularda düşüncelerinden dolayı insanların ceza almasını normal karşılıyorum”, “Bir toplumda farklı görüşler arttıkça problemler de o oranda artar”, “Türkiye’de yargı her kesime eşit yaklaşmaktadır”, “Devlet, bireylerin kişisel tercihlerini uygulamalarına sınırlamalar getirebilir”, “A.B projesi yerine Türkiye, kendi milli birliği ile kaynaklarından yararlanarak gelişme siyaseti izlemelidir”. Üçüncü faktöre, “Ulus Devleti Koruma Refleksi ve Otoriter Kişilik” adı uygun görülmüştür.

Ulus Devleti Koruma Refleksi ve Otoriter Kişilik faktörü altında yer alan “Türkiye Türklerindir” ifadesi, ilk faktör olan Milliyetçi Ulus Devlet Vatandaşlığı faktörüne ,326 değeri ile olumlu yüklemde bulunmaktadır. “A.B projesi yerine Türkiye, kendi milli birliği ile kaynaklarından yararlanarak gelişme siyaseti

izlemelidir” ifadesi ise “Sosyal Devlet Anlayışı” faktörüne olumlu yüklemde bulunmaktadır (,333). Bu faktör altında bulunan ifadelerden “Bazı konularda düşüncelerinden dolayı insanların ceza almasını normal karşılıyorum” ifadesi, Demokrasi ve Özgürlük Anlayışı faktörüne olumsuz yüklemde bulunmuştur (-,317).

Üçüncü faktör altında toplanan ifadelere ve bazı ifadelerin diğer faktörlerle ilişkilerine dikkat edildiğinde sosyal bilimler literatüründeki vatandaşlık anlayışlarından “cemaatçi model”e uyan bir tip ortaya çıkmaktadır. Aynı anlayışın, görev ve sorumluluklar ile ideal vatandaşı tanımlayan ilk faktöre de karşılık geldiği söylenebilir. Burada, milliyetçilik anlayışı ile ulus devlet arasındaki ilişki daha yüksek bir seviyede kurulmuştur. Buradaki ifadelerden, farklılıklara ve ifade özgürlüğüne tahammülü olmayan, demokratik sistemin işleyişine müdahale edilmesini normal karşılayan, vatanın sadece bir etnik unsura ait, düşmanlarla çevrili ve bölünme tehlikesi altında olduğunu savunan, uluslar arası siyasette açılımlara karşı; dolayısıyla da içe kapanmacı, sürekli teyakkuzda ve müdahaleci bir vatandaş tipi/imajı ortaya çıkmaktadır. “Türkiye’de yargı her kesime eşit yaklaşmaktadır” ifadesinin bu faktörde yer alması ise devleti önceleme ve yüceltme anlayışı ile örtüşmektedir.

Öngörülebileceği üzere bu faktöre uygulanan analizlerde pek çok farklılık ve ayrışma görülmüştür. Öğrencinin hayatında en uzun süre yaşadığı coğrafi bölge ile “Otoriter Kişilik” faktörü arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($F=5,389$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 89). Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşamış olanlar, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayanlar hariç, diğer bütün bölgelerde yaşayanlardan anlamlı düzeyde farklılaşmışlardır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayanlar bu faktör için en düşük ortalamaya sahip gruptur.

Siyasal kimlik değişkeni de bu faktör dâhilinde ciddi farklılıkların olduğu bir diğer değişkendir. Yapılan analizde iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($F=18,293$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 90). Ortalamaları en yüksek olan iki grup, Milliyetçiler ve Atatürkçüler, diğer gruplardan anlamlı düzeyde farklılaşmışlardır. Siyasal kültürümüzün tarihsel gelişimi de göz önünde bulundurulduğunda, bu faktör altında toplanan ifadelerin özellikle Milliyetçiler ile

Atatürkçüler tarafından benimsenmesi, söz konusu grupların benimsedikleri siyasal kültürün devamlılığına da işaret etmektedir.

Siyasal parti tercihi ile üçüncü faktör arasındaki ilişki de anlamlı düzeyde farklılaşmanın tespit edildiği bir ilişkidir ($F=16,121$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 91). Bu faktör için AKP'yi destekleyenlerin ortalaması diğer partilere göre daha düşük çıkmıştır. CHP ve MHP'nin ortalaması ise çok yüksektir. Bir önceki analizi doğrular nitelikteki bu analiz, CHP ve MHP'lilerin demokratik vatandaşlığın yerine otoriter bir kişilik ve vatandaşlık yapısına daha yakın olduklarını göstermiştir.

“Etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı ile “Otoriter Kişilik” faktörü arasında da anlamlı bir ilişki vardır ($F=39,402$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 92). Tahmin edilebileceği gibi öğrencilerin büyük çoğunlukla benimsedikleri bu anlayışı savunanların, üçüncü faktör ortalamaları da çok yüksektir. Zaten otoriter kişilikten kast edilen anlayış, içeride ve dışarıda düşman üretme potansiyeli ile doğrudan ilişkili bir anlayıştır. Bu analiz de söz konusu anlayış ile ilgili oluşturulan hipotezi doğrulamıştır.

Erkek ve kız öğrenciler de bu faktör konusunda tam bir ayrışma içerisindedirler ($t=-5,825$, $sd=687,664$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 93). Otoriter kişilik faktörü için kız öğrencilerin ortalaması çok yüksek bir seviyede çıkmıştır. Daha önce yapılmış olan analizlerde kız öğrencilerin erkeklere göre daha kapalı bir siyaset algısına ve Türk siyasal kültürü açısından sol'a meyilli oldukları tespit edildiğinden, bu anlayışın kızlar tarafından daha güçlü benimsenmesi önceki tespitleri doğrulamıştır.

Bu faktöre uygulanan bir diğer T testinde, birinci sınıf öğrencileri ile dördüncü sınıf öğrencilerinin birbirlerinden anlamlı düzeyde farklılaştıkları görülmüştür ($t=4,521$, $sd=358,637$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 94). Otoriter kişilik faktörünü oluşturan ifadeler, sadece gündelik hayatta sıradan insanların birbirleri ile kurdukları iletişim sürecinde değil, aynı zamanda okullar, kitle iletişim araçları ve siyasal propagandalar ile de sürdürüle gelen bir anlayışı yansıtmaktadır. Burada, liseden henüz gelmiş öğrencilerin söz konusu anlayışa daha fazla yönelmiş olmaları anlaşılabilir bir durumdur. Buradan çıkarılabilecek bir diğer sonuç, öğrencilerin

üniversitede aldıkları eğitimin ve geçirdikleri sürenin siyasal toplumsallaşma sürecini de etkilediğidir.

Öğrencilerin siyasal haberlere ulaşmada öncelikli olarak tercih ettikleri gazete ile “Otoriter kişilik” faktörü arasındaki ilişki de anlamlıdır ($F=13,488$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 95). Zaman, Yeni Şafak, Vakit ve Radikal okurlarının bu faktör için ortalamaları diğerlerine göre daha düşüktür. Posta, Hürriyet, Milliyet, Ortadoğu ve Cumhuriyet gazetelerini okuyanların ortalamaları ise bir önceki gruba göre daha yüksektir.

Öğrencilerin en güvenilir buldukları kurum ile “Otoriter kişilik” faktörü arasındaki ilişki de anlamlıdır ($F=12,402$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 96). Bu analiz sonucunda ortaya çıkan ayrışmada iki grup oluşmuştur. Bu faktör için ortalaması yüksek olan birinci grubu, Orduyu ve Anayasa Mahkemesini en güvenilir kurum olarak kabul edenler oluşturmuştur. İkinci grubun “Otoriter kişilik” faktörü için ortalaması daha düşüktür. Bu grup Cumhurbaşkanlığı, Hükümet, TBMM’yi en güvenilir kurum olarak kabul edenlerden ve hiçbir kuruma güvenmeyenlerden oluşmaktadır. Bu faktör altında toplanan ifadelerin, ulus devleti koruma refleksine ve demokrasiye müdahale edilmesini normal karşılayan bir anlayışa karşılık geldiği hatırlanırsa, anlayışı savunanların refleksin ve müdahalenin merkezi olarak orduyu ve yargıyı gördükleri ortaya çıkmıştır. Bu veriler, siyasal kültürümüzde ve siyasal tarihimizde doğrulanabilecek; karşılığı bulunabilecek verilerdir.

Siyasal haberleri almada öncelikle tercih edilen TV ile üçüncü faktör arasındaki ilişki anlamlı bir ilişkidir ($F=8,274$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 97). Ortalaması en düşük çıkan grup STV’yi tercih edenlerdir. Bu grup, Kanal 7 ve NTV’yi tercih edenler hariç, diğer bütün gruplardan anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Ortalamaları genel ortalamadan düşük olan diğer gruplar ise Kanal 7, NTV ve TRT 1’i siyasal haberlere ulaşmada ilk tercih edenlerdir. Kanal D, Show Tv ve CNN Türk’ü izleyenlerin ortalamaları ise bu faktör için yüksek çıkmıştır. Buradaki analizlerden, TRT’nin bugün için imajının devlet kurumu olmanın ötesinde bir anlama sahip olduğu sonucu çıkmaktadır ve bu durumda TRT’nin hükümete bağlı bir kurum olmasının özellikle rolü vardır.

Dördüncü faktörün adı “Sosyal Devlet Anlayışı” olarak belirlenmiştir. Bu faktör altında toplanan ifadeler ise şu şekilde sıralanmıştır: “Devlet, yaşlılar, işsizler ve yoksullar için yeterli standartlarda bir yaşamı sağlamalıdır”, “Zenginlere sağlanan sosyal imkânlar fakirlere sağlanandan daha fazladır”, “Devlet, zengin ya da fakir her vatandaşın sağlık güvencesini sağlamalıdır” ve “Devlet, özürllüer için iş imkânlarında öncelik vermelidir.” Bu ifadeler, sosyal hizmetleri devletin karşılaması gerektiğine inanan sosyal devlet anlayışını çağrıştıran ifadelerdir. Eigendeğeri 2,39 olan dördüncü faktör, toplam varyansın %6,28’ini açıklamakta ve güvenilirlik açısından da ,653 “Cronbach’s alpha” değerine sahiptir.

Sosyal devlet anlayışı, Batı Avrupa’da genelde kendilerini solda tanımlayan siyasal partilerin, sendikaların ve sivil toplum kuruluşlarınınin savunduğu bir anlayış olarak gelişmiştir. Türkiye’de yerleşmiş siyasal kültürde ise sağ ve sol olarak adlandırılan farklılaşmalar, Batı’dakine benzer bir tarihsel ve toplumsal sürecin tecrübe edilmesi sonucunda oluşmamıştır. Siyasal kültürümüzde devleti baba olarak görme, hizmeti de yardımı da devletten bekleme anlayışı, sağ-sol fark etmeksizin bütün siyasal eğilimlerde var olan bir anlayışa karşılık gelmektedir. Bu yüzden bu faktörü ve altında toplanan ifadeleri, kendi siyasal kültürümüz bağlamında anlamaya çalışmak gerekmektedir.

Ailenin aylık geliri ile “Sosyal Devlet Anlayışı” faktörü arasındaki ilişki anlamlı düzeyde bir farklılaşma ilişkisi değildir ($F=,744$, $p=,562$) (Bkz. Ek-1, Tablo 98). Bütün gelir grupları için ortalamalar birbirine çok benzer seviyelerdedir. Sosyal devlet anlayışını sadece alt ve orta gelir grupları değil, her gelir grubu savunmaktadır. Bu yüzden, ailenin aylık gelirine göre sosyal devlet anlayışını savunmanın anlamlı düzeyde farklılaştığına ilişkin hipotez yanlışlanmıştır. Aynı durum, öğrencinin babasının mesleği ($F=1,364$, $p=,209$) (Bkz. Ek-1, Tablo 99) ve annesinin mesleği söz konusu olduğunda da geçerlidir ($F=1,861$, $p=,063$) (Bkz. Ek-1, Tablo 100). Öğrencinin bugüne kadar hayatının büyük kısmını geçirdiği yer ile “Sosyal Devlet Anlayışı” arasında da anlamlı düzeyde bir ilişki yoktur ($F=1,426$, $p=,213$) (Bkz. Ek-1, Tablo 101).

Siyasal kimlik değişkeni ile “Sosyal Devlet Anlayışı” faktörü arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($F=4,248$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 102). Bu analizde

ortalaması en yüksek çıkan grup olan Sosyalistler, Muhafazakârlardan, Demokratlardan ve Liberallerden anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Sosyalistlerin eşitlik idealleri dolayısıyla sosyal devlet anlayışını savunmaları beklenebilir. Ancak sosyal devlet anlayışını siyasal kimlik grupları içinde en fazla “Sosyal Demokratların” savunması beklenirdi. Hâlbuki bu grubun ortalaması pek çok gruptan daha düşük çıkmıştır. Bu durum, daha önce belirtilen siyasal kimliklerin ve tarafların Türkiye’de kendine özgü siyasal kültür şartlarında değerlendirilmesi gerektiği fikrini doğrulamıştır. Ayrıca ortalaması düşük çıkan grupların Türkiye’de daha liberal görüşlere sahip olması, öğrencilerin kimlik tercihlerini yaparken bilinçli olduklarını göstermiştir.

Siyasal parti tercihi ile dördüncü faktör arasında anlamlı bir ilişki vardır ($F=5,482$, $p=,000$) (Ek-1, Tablo 103). Siyasal partiler içinde AKP’yi görüşlerine yakın bulanlar, sosyal devlet anlayışını diğer gruplara göre en az benimseyen gruptur. Bu grup, CHP’lilerden, MHP’lilerden, Hiçbir partiyi desteklemeyenlerden ve BBP’lilerden anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Oysa 2002 yılından beri iktidarda bulunan AKP’nin sosyal devlet anlayışını savunduğu ve uyguladığı bilinmektedir. Bu dönemde devletin küçültülmesine yönelik olarak özelleştirmelerin yapılması ve devletçilik siyasetinin terk edilmeye çalışılması da bir başka durumdur. Buradaki ayrışmanın, özellikle AKP’lilerin şu anda devleti yönetenleri desteklemelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Başka bir deyişle, muhalefette olanların devleti yönetenler olmadıkları için devletten talepte bulunmaları, iktidarda bulunanlara göre daha kolaydır.

“Sosyal Devlet Anlayışı” faktörüne uygulanan son analizde, öğrencilerin geleceğe ilişkin beklentileri ile söz konusu anlayış arasındaki ilişkide anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir ($F=6,734$, $p=,001$) (Ek-1, Tablo 104). Geleceğinden umutlu olan öğrenciler, sosyal devlet anlayışını geleceğinden umutsuz olanlara göre daha az benimsemektedirler. Kamuda iş imkânlarının gün geçtikçe daha da azalması, her şeyi devletten bekleyen anlayışın da değişmesine sebep olmuştur. Türkiye’de sosyal devlet anlayışının devleti baba olarak görme anlayışı ile doğrudan ilişkisi vardır.

Beşinci faktör, altında altı ifade toplanmıştır. “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” başlığı uygun görülen bu faktör, 2,19 eigendeğerine sahiptir. Toplam varyansın %5,76’sını açıklayan bu faktörün güvenilirliği diğer faktörlere göre düşüktür (Cronbach’s Alpha= ,533). “Düşünce ve ifade özgürlüğü hiçbir şekilde engellenmemelidir”, “Devlet, her vatandaşın kendi ana dili ile eğitim görmesini sağlamalıdır”, “Eksik taraflarına rağmen demokrasi günümüz için en ideal sistemdir”, “Devlet, vatandaşlarının kendi din ve mezheplerinin gerektirdiği şekilde dini sembollerle her alanda var olmalarını güvence altına almalıdır”, “Din, dil, ırk, renk ayrımı gözetmeksizin her insanın diğer insanlarla eşit haklara sahip bir şekilde yaşama hakkı vardır”, “Ülke yönetiminde atanmışların yerine seçilmişler daha etkin bir şekilde rol almalıdır” ifadeleri bu faktöre anlamlı düzeyde olumlu yükleme yapan ifadelerdir. Dikkat edilirse oluşan son faktör altında toplanan ifadeler doğrudan demokrasi idealini ve demokratik yönetim anlayışını yansıtmaktadırlar. Bununla birlikte bireysel özgürlüklere vurgu yapan ifadeler de bu faktör altında toplanmışlardır.

Bundan önce üzerinde analiz yapılan faktörlerden birinci ve üçüncü faktörler, klasik ulus-devlet vatandaşlığının ifadelerinden oluşan, cemaatçi vatandaşlık anlayışına karşılık gelen faktörlerdi. Beşinci faktör ise bireyi ve birey olmaktan kaynaklanan hakları önceleyen, liberal vatandaşlık anlayışına karşılık gelmektedir.

Öğrencilerin hayatlarının en uzun süresini geçirdikleri coğrafi bölge ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişkide anlamlı düzeyde bir farklılaşma tespit edilmiştir ($F=3,102$, $p=,005$) (Ek-1, Tablo 105). Daha önceki analizlerden çıkan sonuçlardan da beklenebileceği gibi bu faktör için en yüksek ortalamayı Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşamış olanlar almış ve bu grup, İç Anadolu, Marmara ve Karadeniz bölgelerinden anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Hem bu analiz, hem de vatandaşlık konusunda daha önce yapılan analizler, coğrafi bölgenin vatandaşlık algısına etki ettiğine ilişkin hipotezi doğrulamıştır.

Öğrencinin babasının eğitim durumu ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasında anlamlı bir farklılaşma ilişkisi tespit edilememiştir ($F=,861$, $p=,523$) (Ek-1, Tablo 106). İnsanların aldıkları eğitim

süresinin artması ile demokrasi ve özgürlük anlayışlarının gelişmesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Kaldı ki, Türkiye’de ortalama bir vatandaşın aldığı genel eğitim boyunca ona nasıl tercihte bulunması gerektiği öğretilmekte ve değerlerini kendisinin tercih etmesine imkan tanınmamaktadır. Üstelik bu durum, sadece okullar yoluyla değil, hakim siyasal kültür dolayısıyla ailede başlamakta ve diğer araçlar yoluyla da desteklenmektedir. Soru sormayı, sorgulamayı, farklı düşünmeyi engellemek Türkiye’nin uzun yıllardır önemli sorunları arasında yer almıştır ve bugün de yer almaktadır.

Siyasal kimlik ile beşinci faktör arasında anlamlı bir ilişki vardır ($F=4,255$, $p=,000$) (Ek-1, Tablo 107). Tek yönlü varyans analizi verilerine göre, ortalaması en düşük olan grup Milliyetçilerdir ve bu grup, Muhafazakârlardan, Demokratlardan, Sosyalistlerden ve Atatürkçülerden anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Bu analizde ortaya çıkan ilginç bir durum da Liberallerin ortalamasının bu faktör için düşük çıkmasıdır. Halbuki bu faktör için ortalaması en yüksek grubun Liberaller olması beklenirdi. Liberaller, hiçbir grupta anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Liberallerin tam tersine, Sosyalistlerin ortalamasının çok yüksek çıkması da beklenmedik bir durumdur. Ancak, bu faktör altında yer alan ifadelerin Türkiye’de ötekileştirilmiş grupları ve bazı gruplara verilmeyen hakları çağrıştırmaları dolayısıyla Sosyalistlerin ortalamasının yüksek olması anlaşılabilir bir durumdur. Burada ortaya çıkan tablo da Türkiye’nin kendine özgü siyasal kültür şartlarından kaynaklanmaktadır.

Öğrencinin kendisini vatandaş olarak tanımlaması ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki de anlamlıdır ($F=3,890$, $p=,002$) (Ek-1, Tablo 108). Kendisini “Türküm” diye tanımlayan grup, “Müslümanım” ve “sadece insanım” diyen gruptan anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Kendisini Türküm ve Müslüman Türküm diye tanımlayanların ortalaması diğer gruplara göre daha düşük çıkmıştır.

Siyasal parti tercihi ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasında anlamlı bir ilişki vardır ($F=8,321$, $p=,000$) (Ek-1, Tablo 109). Ortalaması en yüksek olan gruplar AKP’liler ve “Diğer” grubudur. Ortalaması en düşük çıkan grubu MHP’liler oluşturmaktadır. MHP’liler, AKP’lilerden, CHP’lilerden ve “Diğer” grubundan anlamlı düzeyde farklılaşmışlardır. Burada

CHP'lilerin ortalamasının yüksek olması ve MHP'lilerden farklılaşmasının en önemli nedeni, haklar ve özgürlüklere ilişkin sol değerlerin bazı CHP'liler tarafından da savunulmasıdır. Buradaki tespitin gündelik siyasette CHP yöneticilerinin izlediği siyasetten farklı olması, örneklem grubunun homojen yapıda olmamasından kaynaklanmaktadır.

Cinsiyet ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasında anlamlı bir ilişki vardır ($t=-2,822$, $sd=712,532$, $p=,005$) (Ek-1, Tablo 110). Kız öğrencilerin ortalamalarının erkeklerden daha yüksek olması ve bu ilişkinin anlamlı düzeyde olması, daha önceki analizler ile çelişir gibi gözükabilir. Ancak, yukarıda CHP'li grubun –ki kız öğrencilerin erkeklere göre daha çok CHP'li, Atatürkçü, Sosyal Demokrat ve Sosyalist olmaları dikkate alınmalıdır- bu faktör için aldığı ortalama göz önünde bulundurulduğunda, bu analiz anlaşılabilir. Burada da sol değerlerin kızlar tarafından daha çok benimsenmesi, özgürlükler konusunda ortalamalarının daha yüksek olmasının en önemli sebebidir. Ayrıca kadınların ötekileştirilen ve hakları çığnen bir grup olarak kabul edilmesi ve bu kabulün haliyle daha çok kızlar tarafından benimsenmesi de bu analiz açısından yapılabilecek bir yorumdur.

Kurumlara güvenilirlik değişkeni ile son faktör arasındaki ilişkide de anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiştir ($F=2,488$, $p=,006$) (Bkz. Ek-1 Tablo 111). Yapılan analizin sonuçlarına göre Hükümeti en güvenilir kurum olarak görenler ile Ordu'yu en güvenilir kurum olarak görenler anlamlı düzeyde farklılaşmıştır.

Türkiye'nin en önemli sorunu değişkeni ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişkide anlamlı farklılık ilişkisi ortaya çıkmıştır ($F=4,289$, $p=,000$) (Bkz. Ek-1, Tablo 112). Hak ve özgürlükleri Türkiye'nin en önemli sorunu olarak gören grup, bu faktör için en yüksek ortalamaya sahiptir. Bu grup, ekonomiyi ve az gelişmişliği en önemli sorun olarak görenlerden ve anket soruları arasında yer almayan ancak “diğer” olarak kategorileştirilen gruptan anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır.

Siyasal haberleri almada öncelikli olarak takip edilen gazete ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki de anlamlı bir ilişkidir

($F=2,831$, $p=,002$) (Bkz. Ek-1, Tablo 113). Milliyetçilerin ve MHP'lilerin en çok tercih ettiği gazete olan Ortadoğu gazetesini tercih edenler bu faktör için düşük ortalamaya sahiptir. Bu gazeteyi siyasal haberlere ulaşmada öncelikle tercih edenlerin Zaman ve Yeni Şafak gazetelerini tercih edenler ile anlamlı düzeyde farklılaştıkları tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

En genelde siyasallık, tercihe ve taraf olmaya dayanan bir insanlık durumudur. Tercihle bulunma ise değerler, inançlar ve normlardan bağımsız gerçekleşen bir eylem değildir. Hem tercihte bulunma, hem de eylemde bulunma, düşünce tarihi boyunca insanı diğer varlıklardan ayırt eden unsurlar olarak kabul edilmişlerdir. İnsana özgü bir süreç olarak toplumsallaşma, insanın tercihte ve eylemde bulunan insan haline gelme süreci olarak kabul edilebilir. Siyasallık, toplumsallaşma sürecinde kazanılmaktadır ve insanın toplumsallığından bağımsız bir durum değildir. Dolayısıyla insan, toplumsallaşırken siyasallaşmaktadır. Bu araştırmanın genel kabulü ve siyasal toplumsallaşma sürecini anlama paradigması bu şekildedir. Çalışmanın gerek teorik bölümünde, gerekse uygulamalı bölümünde konunun ele alınışında bu metodolojik tavır temel alınmıştır.

Siyasal toplumsallaşma, sadece çocukluk yıllarında etkili olan bir süreç değildir. Elbette çocuklukta edinilen alışkanlıkların ve inançların insanların karakterlerini belirlemede çok önemli bir yeri vardır. Çocukluk döneminin önemli rol modellerinin –başta anne ve baba olmak üzere- çocukta siyasal bilincin gelişmesine etkisi büyüktür. Yetişkin haline geldiğinde siyasal tercihleri babası ya da annesi ile benzer ya da aynı olan pek çok insana rastlanabilir. Anne ve babanın değerleri, çocuğun da değerleri haline gelir. Pek çok insan, kendisine toplumsallaşma yoluyla aktarılan bilgileri sorgulama ihtiyacı hissetmez. Ancak, toplumsallaşma bu kadar basit bir aktarımdan ibaret değildir ve daha karmaşık bir sürece karşılık gelmektedir. Okul, arkadaşlar, medya, psikolojik etkiler ve kişinin bütün bu siyasal toplumsallaşma araçları ile kurduğu ilişki, siyasal toplumsallaşmanın yönünü değiştirebilmektedir. İnsan, sorgulayan, inandıkları üzerine düşünebilen ve doğrularını değiştirerek hayatına yön verebilme yeteneğine sahip bir varlıktır. İnsanın doğrularının ve değerlerinin değişmesi, dolaylı olarak siyasallığını da etkilemekte; hatta siyasal tercihlerinin ve eğilimlerinin de değişmesine sebep olmaktadır.

Çalışmanın uygulamalı bölümünde örneklemeden elde edilen bilgilere göre, öğrencilerin üç temel siyasallık grubunda toplandıkları tespit edilmiştir. İlk grup, siyasallıklarını Milliyetçilik ve ulus devlet vatandaşlığı dolayısıyla tanımlayan,

siyasal parti tercihinde MHP'ye daha yakın ve kendisini vatandaş olarak "Müslüman Türküm" şeklinde tanımlayan gruptur. İkinci grup, Muhafazakâr ve dindar bir yapıya sahip, ulus devlet vatandaşlığı konusunda ilk grup kadar güçlü yargılara sahip olmayan, fakat demokrasi ve özgürlükler konusunda daha arzulu, AKP'yi siyasal görüşlerine yakın bulan gruptur. Üçüncü grup ise Atatürkçülük ile sol değerleri benimseyen, parti tercihinde CHP'yi daha çok tercih eden, ulus devlet vatandaşlığı bağlamında ilk gruba, sol değerleri savunma bağlamında özgürlüklere ve haklara da vurgu yapması ile ikinci gruba yakın bir gruptur. Araştırmada, grupların birbirlerine yaklaştığı –hatta her üç grubun da ortak noktada birleştiği- ve birbirlerinden tamamen ayrıldığı konular tespit edilmiştir. Araştırmada tespit edilen gruplaşmanın Türkiye'deki mevcut siyasal yapıda karşılığını bulmak mümkündür ki yapılan son genel seçimler dolayısıyla siyasal kültürdeki bu bölünmüşlük, benzer bir şekilde siyaset sahnesine de yansımıştır.

Elde edilen veriler ve bu veriler üzerine yapılan analizlerde, genel siyasal kültürün farklı kimlikler ve tercihler üzerinden üretilerek devam ettiği görülmüştür. Bu devamlılık, bazı konularda ulus devlet vatandaşlığı anlayışının pek çok kabulünde olduğu gibi, oy verme davranışını benimseme ya da protesto gösterilerinden uzak durma gibi siyasal tavırlarda da kendisini göstermektedir. Dolayısıyla, siyasal toplumsallaşma çalışmalarının bir yönünün siyasal kültürün yeni nesillere aktarımı olduğu düşünülürse, Türkiye'nin genel siyasal kültürünün yanında alt siyasal kültürlerin de yeni nesillere aktarıldığı ve yeni neslin de aidiyetlik hissettiği siyasal kültürü devam ettirdiği yönünde pek çok bulgu, araştırmanın uygulama bölümünde tespit edilmiştir. Siyasal kültürleri dolayısıyla öğrencilerin siyasal kimlikleri, siyasal parti tercihleri, Türkiye'de en önemli gördükleri sorun, en çok güvendikleri kurum, kitle iletişim araçlarını tercihleri, gelecekte bekledikleri ve kendilerini tanımlamaları da değişmektedir. Sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlerin yanı sıra cinsiyet değişkeni ile yapılan analizlerde de siyasal kültürün devamlılığı konusunda pek çok örneğe rastlanmıştır.

Siyasal toplumsallaşmanın en önemli araştırma alanlarından olan siyasal toplumsallaşma araçları konusunda da önemli bulgular elde edilmiştir. Ailenin hâlâ önemli bir siyasal toplumsallaşma aracı olduğu ve öğrencilerin siyasal

toplumsallaşma süreçlerine dikkate değer bir şekilde etki ettiği tespit edilmiştir. Tamamen homojen bir yapıdan söz edilemese de gençlerin siyasal eğilimlerinin anne ve babaları ile büyük oranlarla örtüştüğü görülmüştür. Siyaset konusunda ulus devlet anlayışı temelinde işleyen, Türkiye’de genel eğitim sisteminin temel paradigmasının öğrencilerin anlam dünyasında ciddi şekilde karşılığının olduğu, dolayısıyla da okulun ve milli eğitimin önemli bir siyasal toplumsallaşma aracı olduğu da görülmüştür. Bununla birlikte, üniversite eğitiminin hem okunulan alan dolayısıyla hem de üniversitede geçirilen öğrencilik süresi dolayısıyla bazı konularda öğrencilerin siyasal toplumsallaşmasına etki ettiği ve öğrencinin daha önce tecrübe ettiği süreci farklılaştırdığı tespit edilmiştir. Kitle iletişim araçları konusunda, siyasal toplumsallaşma süreci ile kitle iletişim araçlarını tercih arasında diyalektik bir ilişkinin var olduğu gözlenmiştir. Buna göre, öğrencilerin siyasallıkları dolayısıyla siyasal haberlere ulaşmada seçici davrandıkları ve kitle iletişim araçlarından edindikleri siyasal enformasyonu arkadaşlarıyla paylaşma konularında da önemli bulgular elde edilmiştir.

Vatandaşlık konusundaki ifadeler –ki bir bölümü sloganlardır- öğrencilerin siyasallıkları dolayısıyla nasıl farklılaştıklarını anlamada oldukça faydalı olmuştur. Siyasal toplumsallaşmanın bir yönüyle “vatandaş haline gelme” durumu ve vatandaşlığa ilişkin bir anlayışın kazanılması olduğu düşünülürse, yapılan analizlerden öğrencilerin farklı vatandaşlık anlayışları dolayısıyla devlet-birey ve bireyler arası ilişkileri farklı şekillerde algıladıkları ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulardan, ulus devletin varlığını ve gücünü bireyin haklarına önceleyen, vazife anlayışına dayalı “cemaatçi vatandaşlık” tipinin güçlü bir şekilde benimsendiği tespit edilmiştir.

Çok büyük bir bölümü 1980’li yılların sonlarında doğan nesil ve öğrenciler için siyasallık konusunda genelde dile getirilen “depolitize” olma durumunun gerçeği yansıtmadığı, en azından bu çalışmanın uygulama bölümünden elde edilen bulgular dolayısıyla söylenebilir. Siyasallık, toplumsal bir durum olması bağlamında toplumsal değişim ve dönüşümden etkilenmektedir. Dolayısıyla yirmi yaş etrafında toplanan öğrencilerin siyasallıklarını ifade ediş tarzları, kendilerinden önceki

hareketli öğrenci nesillerine göre toplumsal değişim ve dönüşüm dolayısıyla farklılaşmıştır.

Araştırmada sorgulanan hipotezlerden iki tanesi yanlışlanmış, diğer on beş tanesi doğrulanmıştır. Bu hipotezlerin sınanması dolayısıyla yapılan yorumların yukarıdaki genel durum bağlamında karşılığı vardır ve tespit edilen ilişkilere analizler dolayısıyla yapılan yorumlarda dikkat çekilmiştir. Elbette, araştırmanın sınırlı bir örneklem üzerinde yapıldığı da dikkatten kaçırılmamalıdır.

Teorik ve uygulamalı bölümlerden oluşan bu çalışma, Türkiye’de siyasal toplumsallaşma sürecini siyasal kültür, vatandaşlık ve siyasal toplumsallaşma araçları bağlamında üniversite öğrencilerine uygulanan bir araştırma ile açıklama girişimidir. Siyasal toplumsallaşma konusunda uygulamalı çalışmaların az olmasının bir sebebi, ülkemizde anket kültürünün olmamasına bağlı olabilir. Hatta uygulanacak anket siyasal içerikli olursa, insanların anket karşısındaki çekingenlikleri daha da artmaktadır. Farklı yaşlardan, sosyo-ekonomik duruma sahip gruplardan, coğrafi bölgelerden insanlar üzerine siyasal toplumsallaşma konusunda uygulamalı çalışmaların yapılması öncelikle sosyal ve siyasal bilimler literatürü açısından faydalı olacaktır. Dünyanın genel değişiminden Türkiye de nasibini almakta ve önemli değişimler yaşamaktadır. Bu değişimler genel olarak bütün toplumsal kurumlara da yansımaktadır. Bu süreçte siyasal iktidarların izleyeceği yolun belirlenmesinde siyasal toplumsallaşma konusundaki çalışmaların artması önemli bir katkı sağlayabilir. Aynı zamanda bu konuda yapılacak çalışmalar, değişimin yönünü ve sonuçlarını görme açısından da önemli kaynaklar olarak değerlendirilebilir.

Siyasal toplumsallaşma, siyasal değerlerin edinilmesi sürecidir. Ancak Türkiye’de ortalama bir insan için mevcut siyasal çevreyi oluşturan kültürel unsurlar, insanların siyasal değerlerini kendilerinin tercih etmesinden çok, onlar adına değerler belirlemede ve genel olarak siyasal özgürlüğü kısıtlamaktadır. Bu süreç ailede başlamakta ve hayat boyunca resmi olan ya da olmayan diğer iletişim ve etkileşim mekanizmaları ile sürdürülmektedir. Elbette bu mesele, siyaset ve ahlak konularında tartışılan ve net bir şekilde cevabını bulmanın zor olduğu bir meseledir. Her şeyde rağmen insanların farklılıkları dâhilinde, birbirlerine saygı duydukları ve ifade

özgürlüğünün toplumsal ilişkilerde önemli ve merkezi bir yerde bulunduğu bir toplum olma yolunda siyasal toplumsallaşma çalışmalarının katkıları olacaktır.

Araştırmada ortaya çıktığı üzere, Türkiye’de siyasal ayrışmalar ciddi bir hal almıştır. Siyasetin bir yönünün fikir ayrılığı ve çatışmaya dayandığı göz önünde bulundurulursa elbette bu durumun bizatihi siyasallıktan kaynaklandığı söylenebilir. Farklı çözümlerin, tercihlerin ve fikir ayrılıklarının olması, siyasetin doğasında vardır ve bu unsurların olduğu yerde siyasallıktan bahsedilebilir. Dolayısıyla ideal bir siyasetin farklılıkları yok etmesi değil, dahilinde bir arada var kılmaya çalışması gerekmektedir. Türkiye’de siyasal ayrışmaların ve gerilimlerin, siyaseti yok edecek bir çatışma aşamasına ulaşmaması için yine siyaset üretilmesi gerekmektedir. Siyasal toplumsallaşma çalışmalarının artması, söz konusu siyaset üretimine ve uygulamalarına da katkı sağlayacaktır.

**EK-1
TABLOLAR**

Tablo 1. Ankette sorulan bazı sorulara ilişkin tanımlayıcı istatistikler

	N	En düşük	En yüksek	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	862	17	29	21,41	1,733
Aile Aylık Gelir	862	250 YTL	15000 YTL	1453,71	1226,945
Öğrenci Aylık Gelir	862	100 YTL	2500 YTL	356,70	193,016
Siyasete İlgî Düzeyi	861	1	5	3,02	1,028
Dindarlık Düzeyi	856	1	7	5,56	1,136
Evlenilecek eşin siyasal görüşlerine verilen önem	858	1	4	2,33	,843
Kadının Siyasetteki Yeri	847	1	4	2,72	,636

Tablo 2. Öğrencinin hayatının büyük kısmını geçirdikleri bölgeler ve yerleşim birimlerini gösteren çapraz tablo.

Bölge		Yerleşim Birimi					TOPLAM
		Köy	Kasaba	İlçe	İl Merkezi	Büyükşehir	
İç Anadolu	N	11	10	56	74	225	376
	%	2,9%	2,7%	14,9%	19,7%	59,8%	100,0%
Marmara	N	2	1	26	11	70	110
	%	1,8%	,9%	23,6%	10,0%	63,6%	100,0%
Akdeniz	N	10	10	49	22	29	120
	%	8,3%	8,3%	40,8%	18,3%	24,2%	100,0%
Ege	N	3	5	32	21	20	81
	%	3,7%	6,2%	39,5%	25,9%	24,7%	100,0%
Karadeniz	N	11	3	28	31	9	82
	%	13,4%	3,7%	34,1%	37,8%	11,0%	100,0%
Doğu Anadolu	N	6	1	6	21	1	35
	%	17,1%	2,9%	17,1%	60,0%	2,9%	100,0%
Güneydoğu Anadolu	N	4	3	11	15	21	54
	%	7,4%	5,6%	20,4%	27,8%	38,9%	100,0%
TOPLAM	N	47	33	208	195	375	858
	%	5,5%	3,8%	24,2%	22,7%	43,7%	100,0%

Tablo 3. Cinsiyete göre siyasal kimlik tercihi

Öğrencinin Siyasal Kimliği		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kız	
Muhafazakâr	N	94	54	148
	%	63,5%	36,5%	100,0%
Milliyetçi	N	104	108	212
	%	49,1%	50,9%	100,0%
Demokrat	N	37	37	74
	%	50,0%	50,0%	100,0%
Sosyal Demokrat	N	21	40	61
	%	34,4%	65,6%	100,0%
Sosyalist	N	8	14	22
	%	36,4%	63,6%	100,0%
Liberal	N	32	19	51
	%	62,7%	37,3%	100,0%
Atatürkçü	N	46	108	154
	%	29,9%	70,1%	100,0%
İslamcı	N	52	23	75
	%	69,3%	30,7%	100,0%
Diğer	N	16	16	32
	%	50,0%	50,0%	100,0%
Toplam	N	410	419	829
	%	49,5%	50,5%	100,0%

$X^2=57,838$ $sd=8$ $p=0,000$

Tablo 4. Öğrencinin siyasal kimliği ile babasının siyasal kimliği arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Öğrenci siyasal kimliği		Babanın Siyasal Kimliği									Toplam
		Muhfzkr.	Milliyetçi	Demokrat	Sosyal Dem.	Sosyalist	Liberal	Atatürkçü	İslamcı	Diğer	
Muhfzkr.	N	111	18	5	2		2	4	4		146
	%	76,0%	12,3%	3,4%	1,4%		1,4%	2,7%	2,7%		100,0%
Milliyetçi	N	25	156	14	3		1	4	1	1	205
	%	12,2%	76,1%	6,8%	1,5%		,5%	2,0%	,5%	,5%	100,0%
Demokrat	N	10	7	47	1	1	2		4	1	73
	%	13,7%	9,6%	64,4%	1,4%	1,4%	2,7%		5,5%	1,4%	100,0%
Sosyal Demokrat	N	8	6	8	34	1		4			61
	%	13,1%	9,8%	13,1%	55,7%	1,6%		6,6%			100,0%
Sosyalist	N	1	4	2	6	3		3	1	1	21
	%	4,8%	19,0%	9,5%	28,6%	14,3%		14,3%	4,8%	4,8%	100,0%
Liberal	N	10	4	7	4	1	16	3	4	1	50
	%	20,0%	8,0%	14,0%	8,0%	2,0%	32,0%	6,0%	8,0%	2,0%	100,0%
Atatürkçü	N	5	26	14	8			92	1	2	148
	%	3,4%	17,6%	9,5%	5,4%			62,2%	,7%	1,4%	100,0%
İslamcı	N	19	9	2					44		74
	%	25,7%	12,2%	2,7%					59,5%		100,0%
Diğer	N	8	5	4	1			1		13	32
	%	25,0%	15,6%	12,5%	3,1%			3,1%		40,6%	100,0%
Top.	N	197	235	103	59	6	21	111	59	19	810
	%	24,3%	29,0%	12,7%	7,3%	,7%	2,6%	13,7%	7,3%	2,3%	100,0%

Tablo 5. Öğrencinin siyasi kimliği ile annesinin siyasi kimliği arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Öğrenci siyasi kimliği		Annenin Siyasi Kimliği									Toplam
		Muhfzkr.	Milli yetçi	Demokrat	Sosy Dem	Sosyalist	Liberal	Atatürkçü	İslamcı	Diğer	
Muhfzkr.	N	128	6	2	1		2	3	6		148
	%	86,5%	4,1%	1,4%	,7%		1,4%	2,0%	4,1%		100,0%
Milliyetçi	N	49	124	14	2	1	1	4	8	1	204
	%	24,0%	60,8%	6,9%	1,0%	,5%	,5%	2,0%	3,9%	,5%	100,0%
Demokrat	N	18	4	40	2			1	6	1	72
	%	25,0%	5,6%	55,6%	2,8%			1,4%	8,3%	1,4%	100,0%
Sosyal Demok.	N	18	2	5	26	3	1	3	3		61
	%	29,5%	3,3%	8,2%	42,6%	4,9%	1,6%	4,9%	4,9%		100,0%
Sosyalist	N	5	4	1	4	3	1	2	1	1	22
	%	22,7%	18,2%	4,5%	18,2%	13,6%	4,5%	9,1%	4,5%	4,5%	100,0%
Liberal	N	15	4	7	4		14	4	2	1	51
	%	29,4%	7,8%	13,7%	7,8%		27,5%	7,8%	3,9%	2,0%	100,0%
Atatürkçü	N	11	15	11	8	4	1	91	3	2	146
	%	7,5%	10,3%	7,5%	5,5%	2,7%	,7%	62,3%	2,1%	1,4%	100,0%
İslamcı	N	16	1	1					55	1	74
	%	21,6%	1,4%	1,4%					74,3%	1,4%	100,0%
Diğer	N	10	5	2	2			1	1	11	32
	%	31,3%	15,6%	6,3%	6,3%			3,1%	3,1%	34,4%	100,0%
Top.	N	270	165	83	49	11	20	109	85	18	810
	%	33,3%	20,4%	10,2%	6,0%	1,4%	2,5%	13,5%	10,5%	2,2%	100,0%

Tablo 6. Oy kullanma davranışı ile siyasete ilgi duyma arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

		Siyasete İlgi					Toplam
		Hiç İlgi yok	Çok az İlgiyim	Biraz İlgiyim	Oldukça İlgiyim	Çok İlgiyim	
Oy Kullanma							
	Evet	N	42	94	221	139	46
%		7,7%	17,3%	40,8%	25,6%	8,5%	100,0%
Hayır	N	33	66	141	62	16	318
	%	10,4%	20,8%	44,3%	19,5%	5,0%	100,0%
Toplam	N	75	160	362	201	62	860
	%	8,7%	18,6	42,1%	23,4%	7,2%	100,0%
X ² =10,008 sd=4 p=0,040							

Tablo 7. Cinsiyet ile oy kullanma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Cinsiyet		22 Temmuz 2007 seçimlerinde oy kullanma		
		Evet	Hayır	Toplam
Erkek	N	273	147	420
	%	65,0%	35,0%	100,0%
Kız	N	270	171	441
	%	61,2%	38,8%	100,0%
Toplam	N	543	318	861
	%	63,1%	36,9	100,0%
X ² =1,316 sd=1 p=0,251				

Tablo 8. Öğrencinin siyasi kimliği ile en güvenilir bulduğu kurum arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Öğrenci siyasi kimliği		Güvenilen Kurum								
		Cumhurbaşk.	Hükümet	Tbmm	Ordu	Yargı	AYM	Diğer	Hiçbir	Top.
Muhafazakâr	N	31	22	16	13		1	6	56	145
	%	21,4%	15,2%	11,0%	9,0%		,7%	4,1%	38,6%	100,0%
Milliyetçi	N	10	4	17	105	8	10	5	50	209
	%	4,8%	1,9%	8,1%	50,2%	3,8%	4,8%	2,4%	23,9%	100,0%
Demokrat	N	6	5	12	21	3	3	4	20	74
	%	8,1%	6,8%	16,2%	28,4%	4,1%	4,1%	5,4%	27,0%	100,0%
Sosyal Demokrat	N	1	1	2	15	2	8	2	30	61
	%	1,6%	1,6%	3,3%	24,6%	3,3%	13,1%	4,9%	49,2%	100,0%
Sosyalist	N		1		8	1	1	2	9	22
	%		4,5%		36,4%	4,5%	4,5%	9,1%	40,9%	100,0%
Liberal	N	5	2	4	11	3	4	5	17	51
	%	9,8%	3,9%	7,8%	21,6%	5,9%	7,8%	9,8%	33,3%	100,0%
Atatürkçü	N	2	1	2	79	12	25	3	30	154
	%	1,3%	,6%	1,3%	51,3%	7,8%	16,2%	1,9%	19,5%	100,0%
İslamcı	N	12	12	10	9		1	6	25	75
	%	16,0%	16,0%	13,3%	12,0%		1,3%	8,0%	33,3%	100,0%
Diğer	N	1	1	5	9	1		2	13	32
	%	3,1%	3,1%	15,6%	28,1%	3,1%		6,3%	40,6%	100,0%
Toplam	N	68	49	68	270	30	53	35	250	823
	%	8,3%	6,0%	8,3%	32,8%	3,6%	6,4%	4,3%	30,4%	100,0%

Tablo 9. Öğrencinin siyasi kimliği ile ilk tercih ettiği gazete arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Öğrencinin Siyasal Kimliği		Tercih Edilen Gazete										Toplam
		Zaman	Posta	Hürriyet	Milliyet	Sabah	Yeni Şafak	Cumhuriyet	Vakit	Ortaoğu	Diğer	
Muhafazakar	N	77	5	4	7	8	21	1	12		9	144
	%	53,5%	3,5%	2,8%	4,9%	5,6%	14,6%	,7%	8,3%		6,3%	100,0%
Milliyetçi	N	39	27	25	37	23	2	1	6	15	25	200
	%	19,5%	13,5%	12,5%	18,5%	11,5%	1,0%	,5%	3,0%	7,5%	12,5%	100,0%
Demokrat	N	31	4	9	12	5	3				8	72
	%	43,1%	5,6%	12,5%	16,7%	6,9%	4,2%				11,1%	100,0%
Sosyal Demokrat	N	5	4	9	15	7	2	8	1		8	59
	%	8,5%	6,8%	15,3%	25,4%	11,9%	3,4%	13,6%	1,7%		13,6%	100,0%
Sosyalist	N	1		3	3	1		5			8	21
	%	4,8%		14,3%	14,3%	4,8%		23,8%			38,1%	100,0%
Liberal	N	14	1	11	7	7		2	1		6	49
	%	28,6%	2,0%	22,4%	14,3%	14,3%		4,1%	2,0%		12,2%	100,0%
Atatürkçü	N	3	13	28	42	17	1	36		1	11	152
	%	2,0%	8,6%	18,4%	27,6%	11,2%	,7%	23,7%		,7%	7,2%	100,0%
İslamcı	N	32	4	2	3	1	14		11		6	73
	%	43,8%	5,5%	2,7%	4,1%	1,4%	19,2%		15,1%		8,2%	100,0%
Diğer	N	8	2	1	2	5	3		1	3	5	30
	%	26,7%	6,7%	3,3%	6,7%	16,7%	10,0%		3,3%	10,0%	16,7%	100,0%
Toplam	N	210	60	92	128	74	46	53	32	19	86	800
	%	26,3%	7,5%	11,5%	16,0%	9,3%	5,8%	6,6%	4,0%	2,4%	10,8%	100,0%

Tablo 10. Babanın Siyasal Parti üyeliği ile öğrencinin düzenli olarak siyasal gruplara katılması arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Babanın Parti üyeliği		Öğrencinin Siyasal gruplara düzenli olarak gitmesi		Toplam
		Evet	Hayır	
Üye	N	10	65	75
	%	13,3%	86,7%	100,0%
Üye değil	N	32	753	785
	%	4,1%	95,9%	100,0%
Toplam	N	42	818	860
	%	4,9%	95,1%	100,0%
X ² =12,629 sd=1 p=0,000				

Tablo 11. Annenin siyasal parti üyeliği ile öğrencinin düzenli olarak siyasal gruplara katılması arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Annenin Parti üyeliği		Öğrencinin Siyasal gruplara düzenli olarak gitmesi		Toplam
		Evet	Hayır	
Üye	N	4	15	19
	%	21,1%	78,9%	100,0%
Üye değil	N	38	804	785
	%	4,5%	95,5%	100,0%
Toplam	N	42	819	861
	%	4,9%	95,1%	100,0%
X ² =10,954 sd=1 p=0,001				

Tablo 12. Cinsiyet ile babanın siyasal partiye üye olması arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

		Babanın parti üyeliği		
		Evet	Hayır	Toplam
Cinsiyet	Erkek	35	385	420
	N	8,3%	91,7%	100,0%
	%			
Kız	N	40	400	440
	%	9,1%	90,9%	100,0%
	%			
Toplam	N	75	785	860
	%	8,7%	91,3%	100,0%
	%			
X ² =0,155 sd=1 p=0,694				

Tablo 13. Cinsiyet ile annenin siyasal partiye üye olması arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

		Annenin parti üyeliği		
		Evet	Hayır	Toplam
Cinsiyet	Erkek	4	416	420
	N	8,3%	91,7%	100,0%
	%			
Kız	N	15	426	440
	%	9,1%	90,9%	100,0%
	%			
Toplam	N	19	842	861
	%	2,2%	97,8%	100,0%
	%			
X ² =5,979 sd=1 p=0,014				

Tablo 14. Öğrencinin siyasi parti tercihi ile babasının siyasi parti tercihi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Öğrenci siyasi parti tercihi		Babanın Siyasi Parti Tercihi								Toplam
		AKP	CHP	MHP	DP	SP	BBP	Hiçbiri	Diğer	
AKP	N	261	5	24	4	4	1	4	2	305
	%	85,6%	1,6%	7,9%	1,3%	1,3%	,3%	1,3%	,7%	100,0%
CHP	N	16	66	14	4				4	104
	%	15,4%	63,5%	13,5%	3,8%				3,8%	100,0%
MHP	N	23	3	52	4	2			3	87
	%	26,4%	3,4%	59,8%	4,6%	2,3%			3,4%	100,0%
DP	N			1	4			1	1	7
	%			14,3%	57,1%			14,3%	14,3%	100,0%
SP	N	7				6				13
	%	53,8%				46,2%				100,0%
BBP	N	5		2			2			9
	%	55,6%		22,2%			22,2%			100,0%
Hiçbiri	N	45	13	28	6	1		44	5	142
	%	31,7%	9,2%	19,7%	4,2%	,7%		31,0%	3,5%	100,0%
Diğer	N	3	8	1		1			7	20
	%	15,0%	40,0%	5,0%		5,0%			35,0%	100,0%
Toplam	N	360	95	122	22	14	3	49	22	687
	%	52,4%	13,8%	17,8%	3,2%	2,0%	,4%	7,1%	3,2%	100,0%

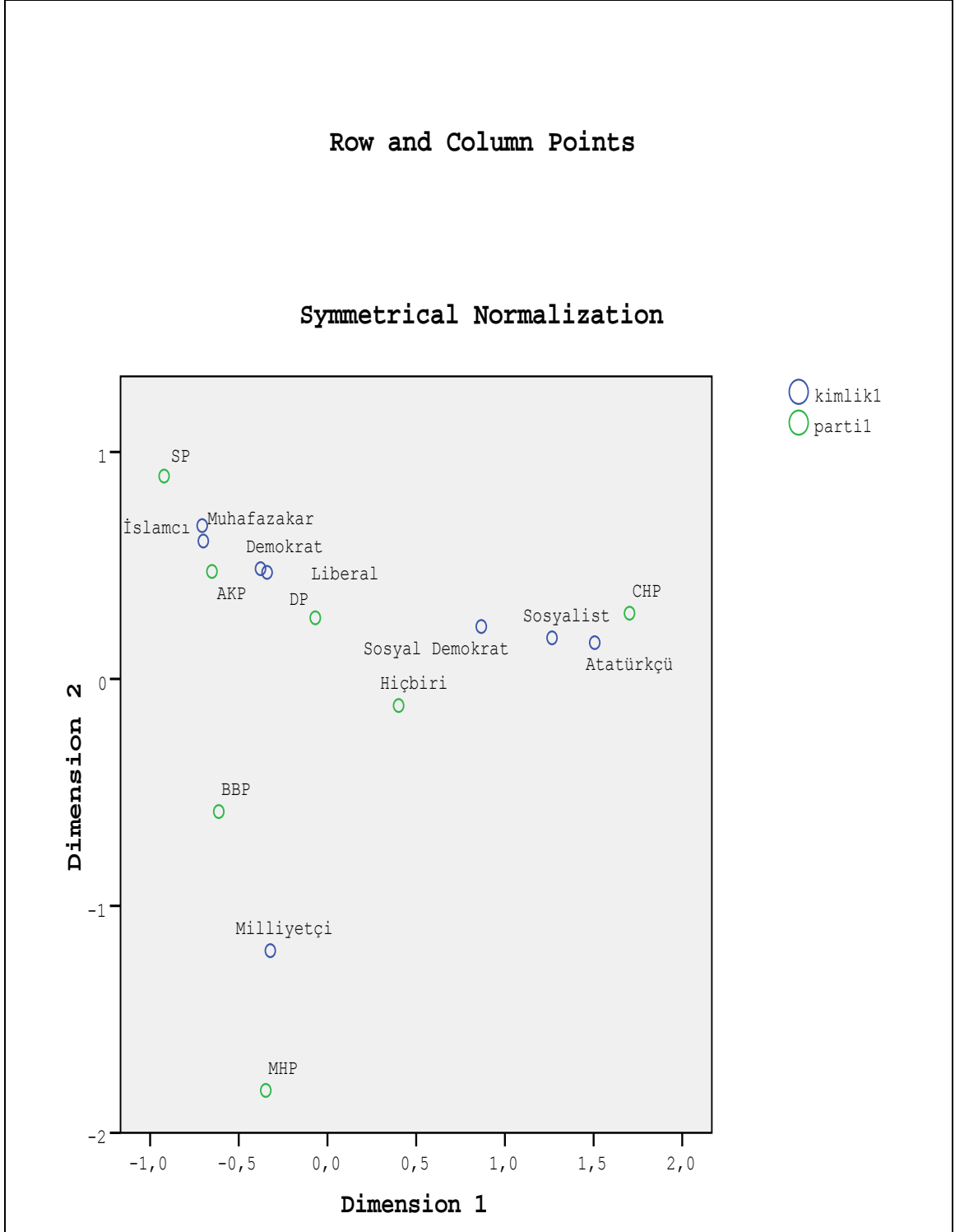
Tablo 15. Öğrencinin siyasi parti tercihi ile annesinin siyasi parti tercihi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Öğrenci siyasi parti tercihi		Annenin Siyasi Parti Tercihi								
		AKP	CHP	MHP	DP	SP	BBP	Hiçbiri	Diğer	Toplam
AKP	N	287	2	8	5	1	1	3	1	308
	%	93,2 %	,6%	2,6%	1,6%	,3%	,3%	1,0%	,3%	100,0%
CHP	N	18	70	11	3			1	1	104
	%	17,3 %	67,3 %	10,6 %	2,9%			1,0%	1,0%	100,0%
MHP	N	25	5	50	3				2	85
	%	29,4 %	5,9%	58,8 %	3,5%				2,4%	100,0%
DP	N	1	1		3			1	1	7
	%	14,3 %	14,3 %		42,9 %			14,3 %	14,3 %	100,0%
SP	N	5	1			7				13
	%	38,5 %	7,7%			53,8 %				100,0%
BBP	N	4		1			4			9
	%	44,4 %		11,1 %			44,4 %			100,0%
Hiçbiri	N	52	13	19	5	3		52	4	148
	%	35,1 %	8,8%	12,8 %	3,4%	2,0%		35,1 %	2,7%	100,0%
Diğer	N	6	6	1		1			5	19
	%	31,6 %	31,6 %	5,3%		5,3%			26,3 %	100,0%
Toplam	N	398	98	90	19	12	5	57	14	693
	%	57,4 %	14,1 %	13,0 %	2,7%	1,7%	,7%	8,2%	1,9%	100,0%

Tablo 16. Siyasal Parti tercihi ile siyasal kimlik arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Parti	Siyasal Kimlik									Toplam
	Muha fazak âr	Milli yetçi	Dem okrat	Sos. Dem k.	Sosya list	Liber al	Atatü rkçü	İslam cı	Diğer	
AKP N %	113 36,7 %	51 16,6 %	42 13,6 %	11 3,6%	1 ,3%	24 7,8%	6 1,9%	52 16,9 %	8 2,6%	308 100,0%
CHP N %	1 ,9%	3 2,8%	4 3,8%	17 16,0 %	6 5,7%	3 2,8%	70 66,0 %		2 1,9%	106 100,0%
MHP N %	3 3,3%	76 83,5 %	1 1,1%	1 1,1%		1 1,1%	4 4,4%	1 1,1%	4 4,4%	91 100,0%
DP N %		1 14,3 %	3 42,9 %			1 14,3 %	1 14,3 %		1 14,3 %	7 100,0%
SP N %	2 15,4 %	1 7,7%				1 7,7%		8 61,5 %	1 7,7%	13 100,0%
Hiçb. N %	19 10,6 %	45 25,1 %	13 7,3%	19 10,6 %	7 3,9%	8 4,5%	44 24,6 %	13 7,3%	11 6,1%	179 100,0%
BBP N %	2 16,7 %	6 50,0 %	2 16,7 %			1 8,3%		1 8,3%		12 100,0%
Diğer N %	2 10,0 %	1 5,0%	2 10,0 %	3 15,0 %	5 25,0 %	2 10,0 %	4 20,0 %		1 5,0%	20 100,0%
Toplam N %	142 19,3 %	184 25,0 %	67 9,1%	51 6,9%	19 2,6%	41 5,6%	129 17,5 %	75 10,2 %	28 3,8%	736 100,0%

Tablo 17. Öğrencinin siyasal parti tercihi ile siyasal kimliği arasındaki ilişkinin uyum analizi tablosu.

Tablo 18. Parti tercihi ile ailenin aylık ortalama geliri arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Parti		Ailenin Aylık Geliri (YTL)					Toplam
		<750 (Alt)	750-1499 (Orta Alt)	1500-2999 (Orta)	3000-4999 (Orta Üst)	5000> (Üst)	
AKP	N	70	140	88	12	5	315
	%	22,2%	44,4%	27,9%	3,8%	1,6%	100,0%
CHP	N	14	34	49	8	2	107
	%	13,1%	31,8%	45,8%	7,5%	1,9%	100,0%
MHP	N	20	39	21	8	3	91
	%	22,0%	42,9%	23,1%	8,8%	3,3%	100,0%
DP	N	3	3	1			7
	%	42,9%	42,9%	14,3%			100,0%
SP	N	2	5	5	1		13
	%	15,4%	38,5%	38,5%	7,7%		100,0%
Hiçbiri	N	40	76	59	8	3	186
	%	21,5%	40,9%	31,7%	4,3%	1,6%	100,0%
BBP	N	3	1	7	1		12
	%	25,0%	8,3%	58,3%	8,3%		100,0%
Diğer	N	2	7	6	1	4	20
	%	10,0%	35,0%	30,0%	5,0%	20,0%	100,0%
Toplam	N	154	305	236	39	17	751
	%	20,5%	40,6%	31,4%	5,2%	2,3%	100,0%

Tablo 19. Siyasal parti tercihlerine göre ailelerin aylık gelirlerinin ortalamasını gösteren tablo.

Parti	N	Aylık Gelir Ortalama (YTL)	Standart Sapma
AKP	315	1338,0952	1294,13825
CHP	107	1614,2991	1168,85940
MHP	91	1497,2527	1354,89324
DP	7	1071,4286	712,89150
SP	13	1519,2308	743,17407
Hiçbiri	186	1338,1720	834,61523
BBP	12	1700,0000	790,56942
Diğer	20	2642,5000	2913,90834
Toplam	751	1437,9228	1255,48267

Tablo 20. Öğrencinin okuduğu alana göre siyasete ilgi düzeyi.

Alan		Siyasete İlgi					TOPLAM
		Hiç İlgi Yok	Çok az İlgiyim	Biraz ilgiliyim	Oldukça İlgiyim	Çok ilgiliyim	
Sosyal Bilimler	N	24	63	189	122	40	438
	%	5,5%	14,4%	43,2%	27,9%	9,1%	100,0%
Fen Bilimleri	N	51	97	173	80	22	423
	%	12,1%	22,9%	40,9%	18,9%	5,2%	100,0%
TOPLAM	N	75	160	362	202	62	861
	%	8,7%	18,6%	42,0%	23,5%	7,2%	100,0%
X ² =31,359 sd= 4 p=0,000							

Tablo 21. Öğrencinin okuduğu alan ile siyasete ilgi düzeyi arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Sosyal Bilimler	438	3,2078	,98280	1,272	,260
Fen Bilimleri	423	2,8227	1,03916		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	5,588	859	,000	,38507	,06891	,24981	,52032
Varyanslar eşit sayılmadığında	5,582	852,016	,000	,38507	,06898	,24968	,52046

Tablo 22. Cinsiyet ile siyasete ilgi düzeyi arasındaki ilişki
(Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	420	3,2000	1,08053	9,546	,002
Kız	441	2,8458	,94570		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	5,125	859	,000	,35420	,06911	,21854	,48985
Varyanslar eşit sayılmadığında	5,108	831,786	,000	,35420	,06934	,21810	,49026

Tablo 23. Cinsiyet ile siyasete ilgi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Cinsiyet	Siyasete İlgi						Toplam
	Hiç İlgim yok	Çok az İlgiliyim	Biraz İlgiliyim	Oldukça İlgiliyim	Çok İlgiliyim		
Erkek	N 36	57	160	121	46	420	
	% 8,6%	13,6%	38,1%	28,8%	11,0%	100,0%	
Kız	N 39	103	202	81	16	441	
	% 8,8%	23,4%	45,8%	18,4%	3,6%	100,0%	
Toplam	N 75	160	362	202	62	861	
	% 8,7%	18,6%	42,0	23,5%	7,2%	100,0%	
X ² =40,167		sd=4	p=0,000				

Tablo 24. Babanın eğitim durumu ile öğrencinin siyasete ilgisi arasındaki ilişkiyi gösteren tablo (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar Arasında	,670	6	,112	,106	,996
Gruplar Dahilinde	901,032	852	1,058		
Toplam	901,702	858			

Tablo 25. Cinsiyet ile dindarlık düzeyi arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	417	5,5564	1,15913	,038	,845
Kız	439	5,5558	1,11485		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	,007	854	,994	,00055	,07772	-,15201	,15310
Varyanslar eşit sayılmadığında	,007	847,084	,994	,00055	,07780	-,15216	,15325

Tablo 26. Siyasal parti tercihine göre dindarlık düzeyi (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	127,771	7	18,253	15,861	,000
Gruplar dahilinde	851,581	740	1,151		
Toplam	979,352	747			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
AKP	315	5,9873	1,02818	CHP*, MHP*, Hiçbiri*, Diğer*
CHP	106	4,9057	1,11721	AKP*, MHP*, SP*, Hiçbiri*, BBP*
MHP	90	5,4333	1,02825	AKP*, CHP*
DP	7	5,1429	,37796	
SP	13	6,0000	,70711	CHP*, Diğer*
Hiçbiri	185	5,4162	1,15380	AKP*, CHP*
BBP	12	6,0833	,90034	CHP*, Diğer*
Diğer	20	4,7500	1,33278	AKP*, SP*,
Toplam	748	5,5869	1,14501	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 27. Vatandaşlık tanımına göre dindarlık düzeyi (Varyans Analizi).

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	113,661	5	22,732	19,455	,000
Gruplar dahilinde	988,520	846	1,168		
Toplam	1102,182	851			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Türküm	76	5,1316	1,07508	Müslümanım*, Müslüman Türküm*
Müslümanım	65	6,2769	1,03844	Türküm*, Müslüman Türküm*, Türkiyeliyim*, Sadece İnsanım*
Müslüman Türküm	568	5,6866	1,00283	Türküm*, Müslümanım*, Sadece İnsanım*
Türkiyeliyim	39	5,0769	1,32555	Müslümanım*
Sadece İnsanım	96	4,8542	1,41406	Müslümanım*, Müslüman Türküm*
Diğer	8	5,3750	,91613	
Toplam	852	5,5575	1,13805	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 28. Haber izlemede ilk tercih edilen TV'ye göre dindarlık düzeyi (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	142,344	9	15,816	13,849	,000
Gruplar dahilinde	950,160	832	1,142		
Toplam	1092,504	841			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
TRT 1	179	5,7374	1,08788	Kanal D*, Show*, STV*, NTV*
Kanal D	155	5,2129	1,12231	TRT 1*, STV*, Kanal 7*
Show	41	5,0732	1,29210	TRT 1*, STV*, Kanal 7*
Star	15	5,6000	,73679	
Atv	56	5,3750	,94508	STV*, Kanal 7*
Stv	79	6,4177	,84136	TRT1*, KanalD*, Show*, Atv*, CNN Türk*, NTV*, Diğer*
Kanal 7	74	6,1622	,87628	KanalD*, Show*, Atv*, CNN Türk*, NTV*
CNN Türk	76	5,3289	1,11221	STV*, Kanal 7*
NTV	150	5,2200	1,15200	TRT 1*, STV*, Kanal 7*
Diğer	17	5,4706	1,12459	STV*
Toplam	842	5,5487	1,13976	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 29. Cinsiyet ile ileride evlenilecek eşin siyasal görüşü hakkındaki düşünce arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	417	2,1823	,85224	,425	,515
Kız	441	2,4762	,80904		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	-5,183	856	,000	-,29394	,05672	-,40525	,18262
Varyanslar eşit sayılmadığında	-5,175	846,146	,000	-,29394	,05680	-,40542	,18245

Tablo 30. Siyasal kimliğe göre gelecekte evlenilecek eşin siyasal kimliğini önemseme (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	11,910	8	1,489	2,132	,031
Gruplar dâhilinde	570,443	817	,698		
Toplam	582,354	825			

Tablo 31. Okunulan alana göre siyasal parti mitingine katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Siyasal Parti Mitingine Katılma				
Alan		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	Toplam
Sosyal Bilimler	N	250	60	92	37	439
	%	56,9%	13,7%	21,0%	8,4%	100,0%
Fen Bilimleri	N	281	44	76	22	423
	%	66,4%	10,4%	18,0%	5,2%	100,0%
Toplam	N	531	104	168	59	862
	%	61,6%	12,1%	19,5%	6,8%	100,0%
X ² =9,315		sd=3	p=0,025			

Tablo 32. Okunulan alana göre imza kampanyalarına katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		İmza Kampanyalarına Katılma				
Alan		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	Toplam
Sosyal Bilimler	N	247	69	96	27	439
	%	56,3%	15,7%	21,9%	6,2%	100,0%
Fen Bilimleri	N	311	44	60	8	423
	%	73,5%	10,4%	14,2%	1,9%	100,0%
Toplam	N	558	113	156	35	862
	%	64,7%	13,1%	18,1%	4,1%	100,0%
X ² =31,207		sd=3	p=0,000			

Tablo 33. Okunulan alana göre protesto gösterilerine katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Protesto Gösterilerine Katılma				
Alan		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	Toplam
Sosyal Bilimler	N	259	73	92	15	439
	%	59,0%	16,6%	21,0%	3,4%	100,0%
Fen Bilimleri	N	286	56	72	9	423
	%	67,6%	13,2%	17,0%	2,1%	100,0%
Toplam	N	545	129	164	35	862
	%	63,2%	15,0%	19,0%	4,1%	100,0%
X ² =7,222		sd=3	p=0,065			

Tablo 34. Cinsiyete göre siyasal parti mitingine katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Siyasal Parti Mitingine Katılma				Toplam
		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	
Erkek	N	219	41	111	50	421
	%	52,0%	9,7%	26,4%	11,9%	100,0%
Kız	N	312	63	57	9	441
	%	70,7%	14,3%	12,9%	2,0%	100,0%
Toplam	N	531	104	168	59	862
	%	61,6%	12,1%	19,5%	6,8%	100,0%
X ² =66,362		sd=3	p=0,000			

Tablo 35. Cinsiyete göre protesto gösterilerine katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Protesto Gösterilerine Katılma				Toplam
		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	
Erkek	N	251	56	97	17	421
	%	59,6%	13,3%	23,0%	4,0%	100,0%
Kız	N	294	73	67	7	441
	%	66,7%	16,6%	15,2%	1,6%	100,0%
Toplam	N	545	129	164	24	862
	%	63,2%	15,0%	19,0%	2,8%	100,0%
X ² =14,831		sd=3	p=0,002			

Tablo 36. Cinsiyete göre imza kampanyalarına katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		İmza Kampanyalarına Katılma				Toplam
		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	
Cinsiyet						
Erkek	N	264	57	83	17	421
	%	62,7%	13,5%	19,7%	4,0%	100,0%
Kız	N	294	56	73	18	441
	%	66,7%	12,7%	16,6%	4,1%	100,0%
Toplam	N	558	113	156	35	862
	%	64,7%	13,1%	18,1%	4,1%	100,0%
X ² =1,828		sd=3	p=0,609			

Tablo 37. Öğrencinin düzenli olarak siyasi gruplara gitmesine göre siyasete ilgi düzeyini gösteren çapraz tablo.

		Siyasete ilgi düzeyi					Toplam
		Hiç ilgim yok	Çok az ilgiliyim	Biraz ilgiliyim	Oldukça ilgiliyim	Çok ilgiliyim	
Siyasal gruplara gitme							
Evet	N		2	8	17	15	42
	%		4,8%	19,0%	40,5%	35,7%	100,0%
Hayır	N	75	158	354	185	47	819
	%	9,2%	19,3%	43,2%	22,6%	5,7%	100,0%
Toplam	N	75	160	362	202	62	861
	%	8,7%	18,6%	42,0%	23,5%	7,2%	100,0%
X ² =69,239		sd=4	p=0,000				

Tablo 38. Öğrencinin düzenli olarak siyaset gruplarına gitmesine göre 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde oy kullanma durumunu gösteren çapraz tablo.

		Oy Kullanma		
		Evet	Hayır	Toplam
Siyaset gruplarına gitme				
Evet	N	30	12	42
	%	71,4%	28,6%	100,0%
Hayır	N	513	316	819
	%	62,6%	37,4%	100,0%
Toplam	N	543	318	861
	%	63,1%	36,9%	100,0%
X ² =1,326 sd=1 p=0,250				

Tablo 39. Siyaset gruplarına düzenli gitme ile siyaset parti mitingine katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Siyaset Parti Mitingine Katılma				Toplam
		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	
Evet	N	5	3	15	19	42
	%	11,9%	7,1%	35,7%	45,2%	100,0%
Hayır	N	526	101	153	40	820
	%	64,1%	12,3%	18,7%	4,9%	100,0%
Toplam	N	531	104	168	59	862
	%	61,6%	12,1%	19,5%	6,8%	100,0%
X ² =119,637 sd=3 p=0,000						

Tablo 40. Siyasal gruplara düzenli gitme ile protesto ve gösteri yürüyüşlerine katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Siyasal gruplara düzenli gitme		Protesto ve Gösterilere Katılma				Toplam
		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	
Evet	N	13	6	12	11	42
	%	31,0%	14,3%	28,6%	26,2%	100,0%
Hayır	N	532	123	152	13	820
	%	64,9%	15,0%	18,5%	1,6%	100,0%
Toplam	N	545	129	164	24	862
	%	63,2%	15,0%	19,0%	2,8%	100,0%
X ² =96,278		sd=3	p=0,000			

Tablo 41. Siyasal gruplara düzenli gitme ile imza kampanyasına katılma davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Siyasal gruplara düzenli gitme		İmza Kampanyasına Katılma				Toplam
		Hiç katılmadım	Bir kez katıldım	Birkaç kez katıldım	Çok katıldım	
Evet	N	15	6	14	7	42
	%	35,7%	14,3%	33,3%	16,7%	100,0%
Hayır	N	543	107	142	28	820
	%	66,2%	13,0%	17,3%	3,4%	100,0%
Toplam	N	558	113	156	35	862
	%	64,7%	13,1%	18,1%	4,1%	100,0%
X ² =28,734		sd=3	p=0,000			

Tablo 42. Cinsiyet ile kadının siyasetteki yeri konusundaki düşünce arasındaki ilişki (Ortalamlar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	413	2,5545	,69678	122,138	,000
Kız	434	2,8779	,52759		

	Ortalamların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	-7,638	845	,000	-,32340	,04234	-,40650	-,24030
Varyanslar eşit sayılmadığında	-7,587	766,977	,000	-,32340	,04263	-,40708	-,23972

Tablo 43. Şu ana kadar öğrencinin hayatının en uzun kısmını geçirdiği yerleşim yeri ile kadının siyasetteki yerine ilişkin görüş arasındaki ilişkiyi gösteren tablo. (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar Arasında	2,917	5	,583	1,444	,206
Gruplar Dahilinde	339,768	841	,404		
Toplam	342,685	846			

Tablo 44. Şu ana kadar öğrencinin hayatının en uzun kısmını geçirdiği coğrafi bölge ile kadının siyasetteki yerine ilişkin görüş arasındaki ilişkiyi gösteren tablo.
(Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar Arasında	2,012	6	,335	,838	,541
Gruplar Dahilinde	334,588	836	,400		
Toplam	336,600	842			

Tablo 45. Kendini tanımlama değişkeni ile “etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Vatandaşlık Tanımı		Etrafımız Düşmanlarla Çevrili			Toplam
		Doğru	Fikrim Yok	Yanlış	
Türküm	N %	61 80,3%	6 7,9%	9 11,8%	76 100,0%
Müslümanım	N %	41 62,1%	10 15,2%	15 22,7%	66 100,0%
Müslüman Türküm	N %	466 81,9%	54 9,5%	49 8,6%	569 100,0%
Türkiyeliyim	N %	25 62,5%	9 22,5%	6 15,0%	40 100,0%
Sadece İnsanım	N %	60 61,9%	12 12,4%	25 25,8%	97 100,0%
Diğer	N %	6 75,0%		2 25,0	8 100,0%
Toplam	N %	659 77,0%	91 10,6%	106 12,4%	856 100,0%
X ² =44,241 sd=10 p=0,000					

Tablo 46. Kendini tanımlama değişkeni ile siyaset kimlik arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Kendini Tanımlama		Siyaset Kimlik									Toplam
		Muhafazakâr	Millîyetçi	Demokrat	Sos. Demok.	Sosyalist	Liberal	Atatürkçü	İslamcı	Diğer	
Türküm	N	7	21	7	4	2	1	30		1	73
	%	9,6%	28,8%	9,6%	5,5%	2,7%	1,4%	41,1%		1,4%	100,0%
Müslümanım	N	18	4	6	3		4		23	4	62
	%	29,0%	6,5%	9,7%	4,8%		6,5%		37,1%	6,5%	100,0%
Müslümanım Türküm	N	109	173	44	28	6	25	95	47	23	550
	%	19,8%	31,5%	8,0%	5,1%	1,1%	4,5%	17,3%	8,5%	4,2%	100,0%
Türkiyeliyim	N	6	1	6	7	2	7	9	1		39
	%	15,4%	2,6%	15,4%	17,9%	5,1%	17,9%	23,1%	2,6%		100,0%
Sadece İnsanım	N	7	10	10	18	12	12	18	3	4	94
	%	7,4%	10,6%	10,6%	19,1%	12,8%	12,8%	19,1%	3,2%	4,3%	100,0%
Diğer	N	1	3	1			1	1	1		8
	%	12,5%	37,5%	12,5%			12,5%	12,5%	12,5%		100,0%
Toplam	N	148	212	74	60	22	50	153	75	32	826
	%	17,9%	25,7%	9,0%	7,3%	2,7%	6,1%	18,5%	9,1%	3,9%	100,0%

Tablo 47. Öğrencinin en uzun yaşadığı coğrafi bölge ile “etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Etrafımız Düşmanlarla Çevrili			
Coğrafi Bölge		Doğru	Fikrim Yok	Yanlış	Toplam
İç Anadolu	N %	303 80,8%	36 9,6%	36 9,6%	375 100,0%
Marmara	N %	85 77,3%	12 10,9%	13 11,8%	110 100,0%
Akdeniz	N %	93 77,5%	12 10,0%	15 12,5%	120 100,0%
Ege	N %	62 76,5%	9 11,1%	10 12,3%	81 100,0%
Karadeniz	N %	62 75,6%	7 8,5%	13 15,9%	82 100,0%
Doğu Anadolu	N %	22 62,9%	7 20,0%	6 17,1%	35 100,0%
Güneydoğu Anadolu	N %	31 57,4%	9 16,7%	14 25,9%	54 100,0%
Toplam	N %	658 76,8%	92 10,7%	107 12,5%	857 100,0%
X ² =21,509 sd=12 p=0,043					

Tablo 48. Öğrencinin gelecek ile ilgili düşüncesi ile Türkiye'nin geleceği ile ilgili beklentisi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Öğrencinin Gelecek Düşüncesi			
Türkiye'nin geleceği ile ilgili beklenti.		Umutluyum	Fikrim yok	Umutsuzum	Toplam
Daha güçlü olacak	N	306	18	15	339
	%	90,3%	5,3%	4,4%	100,0%
Değişen bir şey olmayacak	N	109	57	88	254
	%	42,9%	22,4%	34,6%	100,0%
Giderek gücünü yitirecek	N	50	34	115	199
	%	25,1%	17,1%	57,8%	100,0%
Diğer	N	43	10	9	62
	%	69,4%	16,1%	14,5%	100,0%
Toplam	N	508	119	227	854
	%	59,5%	13,9%	26,6%	100,0%
X ² =284,281 sd=6 p=0,000					

Tablo 49. Siyasete ilgi ile Türkiye'nin geleceğine ilişkin görüş arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Türkiye'nin geleceği ile ilgili beklenti.				
Siyasete ilgi		Daha güçlü olacak	Değişen bir şey olmayacak	Giderek gücünü yitirecek	Diğer	Toplam
Hiç İlgim yok	N	23	28	21	3	75
	%	30,7%	37,3%	28,0%	4,0%	100,0%
Çok az ilgiliyim	N	57	56	35	9	157
	%	36,3%	35,7%	22,3%	5,7%	100,0%
Biraz ilgiliyim	N	139	105	91	25	360
	%	38,6%	29,2%	25,3%	6,9%	100,0%
Oldukça ilgiliyim	N	84	55	43	18	200
	%	42,0%	27,5%	21,5%	9,0%	100,0%
Çok ilgiliyim	N	36	9	9	8	62
	%	58,1%	14,5%	14,5%	12,9%	100,0%
Toplam	N	339	253	199	63	854
	%	39,7%	29,6%	23,3%	7,4%	100,0%
X ² =25,009 sd=12 p=0,015						

Tablo 50. Siyasete ilgi ile öğrencinin gelecek düşüncesi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Öğrencinin Gelecek Düşüncesi			Toplam
		Umutluyum	Fikrim Yok	Umutsuzum	
Siyasete ilgi	N	38	15	22	75
	%	50,7%	20,0%	29,3%	100,0%
Hiç İlgim yok	N	93	28	37	158
	%	58,9%	17,7%	23,4%	100,0%
Çok az ilgiliyim	N	208	48	106	362
	%	57,5%	13,3%	29,3%	100,0%
Biraz İlgiliyim	N	132	22	48	202
	%	65,3%	10,2%	23,8%	100,0%
Oldukça İlgiliyim	N	40	7	15	62
	%	64,5%	11,3%	24,2%	100,0%
Çok İlgiliyim	N	511	120	228	859
	%	59,5%	14,0%	26,5%	100,0%
Toplam					
		X ² =10,577	sd=8	p=0,227	

Tablo 51. Cinsiyet ile Türkiye'nin geleceği ile ilgili beklenti arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Türkiye'nin Geleceği İle İlgili Beklenti				Toplam
		Daha güçlü olacak	Değişen bir şey olmayacak	Giderek gücünü yitirecek	Diğer	
Cinsiyet	N	229	111	52	26	418
	%	54,8%	26,6%	12,4%	6,2%	100,0%
Erkek	N	110	143	147	37	437
	%	25,2%	32,7%	33,6%	8,5%	100,0%
Kız	N	75	160	199	63	855
	%	39,6%	29,7%	23,3%	7,4%	100,0%
Toplam						
		X ² =92,700	sd=3	p=0,000		

Tablo 52. Cinsiyet ile öğrencinin gelecek düşüncesi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

		Öğrencinin Gelecek Düşüncesi			Toplam
		Umutluyum	Fikrim Yok	Umutsuzum	
Erkek	N	287	60	74	421
	%	68,2%	14,3%	17,6%	100,0%
Kız	N	225	60	154	439
	%	51,3%	13,7%	35,1%	100,0%
Toplam	N	512	120	228	860
	%	59,5%	14,0%	26,5	100,0%
X ² =35,217		sd=2	p=0,000		

Tablo 53. Siyasal Parti tercihi ile Türkiye'nin geleceği ile ilgili beklenti arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Parti		Türkiye'nin Geleceği İle İlgili Beklenti				Toplam
		Daha güçlü olacak	Değişen bir şey olmayacak	Giderek gücünü yitirecek	Diğer	
AKP	N %	193 61,3%	72 22,9%	29 9,2%	21 6,7%	315 100,0%
CHP	N %	24 22,4%	34 31,8%	44 41,1%	5 4,7%	107 100,0%
MHP	N %	36 39,6%	26 28,6%	24 26,4%	5 5,5%	91 100,0%
DP	N %	1 14,3%	2 28,6%	4 57,1%		7 100,0%
SP	N %	5 38,5%	4 30,8%	3 23,1%	1 7,7%	13 100,0%
Hiçbiri	N %	37 20,2%	70 38,3%	58 31,7%	18 9,8%	183 100,0%
BBP	N %	7 58,3%	2 16,7%	3 25,0%		12 100,0%
Diğer	N %	6 30,0%	6 30,0%	4 20,0%	4 20,0%	20 100,0%
Toplam	N %	309 41,3%	216 28,9%	169 22,6%	54 7,2%	748 100,0%
X ² =13,014		sd=21	p=0,000			

Tablo 54. Siyasal Parti tercihi ile öğrencinin gelecek düşüncesi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Parti		Öğrencinin Gelecek Düşüncesi			Toplam
		Umutluyum	Fikrim Yok	Umutsuzum	
AKP	N	229	38	48	315
	%	72,7%	12,1%	15,2%	100,0%
CHP	N	42	16	49	107
	%	39,3%	15,0%	45,8%	100,0%
MHP	N	48	18	25	91
	%	52,7%	19,8%	27,5%	100,0%
DP	N	2	3	2	7
	%	28,6%	42,9%	28,6%	100,0%
SP	N	9	1	3	13
	%	69,2%	7,7%	23,1%	100,0%
Hiçbiri	N	95	28	62	185
	%	51,4%	15,1%	33,5%	100,0%
BBP	N	9	1	2	12
	%	75,0%	8,3%	16,7%	100,0%
Diğer	N	15	1	4	20
	%	75,0%	5,0%	20,0%	100,0%
Toplam	N	449	106	195	750
	%	59,9%	14,1%	26,0%	100,0%
X ² =65,943		sd=14	p=0,000		

Tablo 55. Ailenin aylık geliri ile öğrencinin gelecek düşüncesi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.

Parti		Öğrencinin Gelecek Düşüncesi			Toplam
		Umutluyum	Fikrim Yok	Umutsuzum	
<750 (Alt)	N	91	25	48	164
	%	55,5%	15,2%	29,3%	100,0%
750-1499 (Orta Alt)	N	217	48	85	350
	%	62,0%	13,7%	24,3%	100,0%
1500-2999 (Orta)	N	163	40	79	282
	%	57,8%	14,2%	28,0%	100,0%
3000-4999 (Orta Üst)	N	28	5	10	43
	%	65,1%	11,6%	23,3%	100,0%
5000> (Üst)	N	13	2	6	21
	%	61,9%	9,5%	28,6%	100,0%
Toplam	N	512	120	228	860
	%	59,5%	14,0%	26,5%	100,0%
X ² =3,448		sd=8	p=0,903		

Tablo 56. Siyasal toplumsallaşma sürecinde etkili olan kişiler ve diğer unsurlar

	N	Hiç	Çok az	Kısmen	Çok	Çok fazla
Anne ve baba	861	169 19,6%	154 17,9%	297 34,5%	160 18,6%	81 9,4%
Akrabalar	857	452 52,7%	207 24,2%	135 15,8%	51 6,0%	12 1,4%
Kardeşler	855	449 52,5%	150 17,5%	147 17,2%	78 9,1%	31 3,6%
Arkadaşlar	851	351 41,2%	205 24,1%	203 23,9%	75 8,8%	17 2,0%
Geçmişteki öğretmenlerim	852	519 60,9%	156 18,3%	114 13,4%	46 5,4%	17 2,0%
Üniversitedeki hocalarım	848	530 62,5%	132 15,6%	121 14,3%	51 6,0%	14 1,7%
Ait olduğum etnik ve kültürel grup	848	300 35,4%	137 16,2%	209 24,6%	133 15,7%	69 8,1%
Devletin izlediği politikalar	850	181 21,3%	117 13,8%	214 25,2%	201 23,6%	137 16,1%
Medyada izlediklerim	857	265 30,9%	180 21,0%	206 24,0%	141 16,5%	65 7,5%
Siyasal liderler	854	193 22,6%	124 14,5%	195 22,8%	200 23,4%	142 16,6%
Dini liderler	848	520 61,3%	118 13,9%	101 11,9%	59 7,0%	50 5,9%
Beğendiğim sanatçılar	849	701 82,6%	69 8,1%	40 4,7%	19 2,2%	20 2,4%
Siyasal Olaylar	848	144 17,0%	98 11,6%	211 24,9%	228 26,9%	167 19,7%
Üniversite eğitimim	849	289 34,0%	144 17,0%	211 24,9%	136 16,0%	69 %8,1
Okuduğum kitaplar, dergiler	856	146 17,1%	117 13,7%	224 26,2%	197 23,0%	172 20,1%

Tablo 57. Öğrencinin ileride yapmayı kendinden beklediği siyasal davranışlar.

Hayata atılacağınız zaman kendinizden aşağıdakilerden hangilerini yapmayı beklersiniz? (1. Asla Yapmam, 2. Büyük İhtimalle Yapmam, 3. Fikrim Yok, 4. Büyük ihtimalle yaparım, 5. Kesinlikle yaparım)	N	Asla Yapmam	Büyük İhtimalle Yapmam	Fikrim Yok	Büyük ihtimalle Yaparım	Kesinlikle Yaparım
Her seçimde oy kullanmak	858	17 2,0%	31 3,6%	49 5,7%	240 28,0%	521 60,7%
Bir siyasal partiye üye olmak	858	251 29,3%	252 29,4%	247 28,8%	79 9,2%	29 3,4%
Protesto gösterilerine katılmak	856	360 42,1%	216 25,2%	161 18,8%	94 11,0%	25 2,9%
İhtiyaç sahibi insanlara yardımcı olacak gönüllü kuruluşlara katılmak.	858	10 1,2%	36 4,2%	124 14,5%	415 48,4%	273 31,8%
Devletten talep edilecek istekler için imza toplamak.	856	138 16,1%	164 19,2%	272 31,8 %	193 22,5%	89 10,4%
İnsan hakları ile ilgili meselelerde gönüllü olarak mücadele etmek.	861	42 4,9%	94 10,9%	218 25,3%	314 36,5%	193 22,4%

Tablo 58. Öğrencilerin milli ve uluslar arası siyasal meselelere ilgisi ve bu meseleleri takibi.

Aşağıda belirtilen faaliyetleri ne sıklıkla yapıyorsunuz?	N	Hiç	Çok Nadir	Bazen	Sık Sık	Her gün
(1. Hiç, 2. Çok Nadir, 3. Bazen, 4. Sık Sık, 5. Her gün)						
Türkiye’de neler olduğunu gazetelerden okumak.	861	10 1,2%	53 6,2%	228 26,5%	372 43,2%	198 23,0%
Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu gazetelerden okumak.	859	35 4,1%	142 16,5%	308 35,9%	268 31,2%	106 12,3%
Türkiye’de neler olduğunu dergilerden okumak.	857	83 9,7%	239 27,9%	362 42,2%	126 14,7%	47 5,5%
Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu dergilerden okumak.	854	141 16,5%	262 30,7%	299 35,0%	110 12,9%	42 4,9%
Türkiye’de neler olduğunu televizyondan takip etmek.	856	18 2,1%	46 5,4%	138 16,1%	361 42,2%	293 34,2%
Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu televizyondan takip etmek.	848	23 2,7%	84 9,9%	214 25,2%	315 37,1%	212 25,0%
Türkiye’de neler olduğunu internet sitelerinden takip etmek.	849	53 6,1%	107 12,6%	243 28,6%	241 28,4%	205 24,1%
Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu internet sitelerinden takip etmek.	847	89 10,5%	155 18,3%	246 29,0%	207 24,4%	150 17,7%
Kendinizden büyüklerle (aile içi ve dışından) Türkiye’nin sosyal ve siyasal durumunu tartışmak.	858	64 7,4%	141 16,4%	294 34,3%	276 32,2%	83 9,7%
Yaşlılarınızla Türkiye’nin sosyal ve siyasal durumunu tartışmak.	857	28 3,3%	116 13,5%	306 35,7%	303 35,4%	104 12,1%
Kendinizden büyüklerle (aile içi ve dışından) dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu tartışmak.	857	83 9,7%	229 26,7%	326 38,0%	165 19,3%	54 6,3%
Yaşlılarınızla dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu tartışmak.	861	57 6,6%	179 20,8%	331 38,4%	223 25,9%	71 8,2%

Tablo 59. Vatandaşlık ölçeği

Aşağıdaki ifadeler ile ilgili görüşleriniz nelerdir?	N	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum Ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum						
Vatanım/Ülkem						
Ülkemizin gelişmesine katkıda bulunmak için yerli mallarını kullanmayı tercih etmeliyiz.	861	22 2,6%	34 3,9%	80 9,3%	269 31,2 %	456 53,0 %
İmkânım olsa bile yurt dışında hayat şartları daha iyi bir ülkede yaşamak istemem.	853	95 11,1 %	157 18,4 %	204 23,9 %	157 18,4 %	240 28,1 %
Türk bayrağı benim için kutsal bir değerdir.	859	13 1,5%	9 1,0%	26 3,0%	105 12,2 %	706 82,2 %
Vatan için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamalıdır.	856	12 1,4%	14 1,6%	36 4,2%	154 18,0 %	640 74,8 %
Tarihimizin her sayfası övüneceğimiz işlerle doludur.	858	34 4,0%	83 9,7%	140 16,3 %	239 27,9 %	362 42,2 %
Kendi kültürümüzü yabancı kültürlerin olumsuz etkilerinden korumalıyız.	855	9 1,1%	14 1,6%	39 4,6%	160 18,7 %	633 74,0 %
İyi Bir Vatandaş...						
Kitle iletişim araçlarından siyasi meseleleri takip eder.	860	15 1,7%	51 5,9%	143 16,6 %	382 44,4 %	269 31,3 %
Dünyanın genel durumunu bilir.	861	8 ,9%	33 3,8%	116 13,5 %	446 51,8 %	258 30,0 %
Yasalara ve toplumsal normlara uyar.	857	8 ,9%	14 1,6%	70 8,2%	351 41,0 %	414 48,3 %
İnsan hakları ile ilgili meselelerde duyarsız kalmaz.	858	7 ,8%	14 1,6%	72 8,4%	351 40,9 %	414 48,3 %
Hangi görüşten olursa olsun yöneticilere saygı gösterir.	859	33 3,8%	65 7,6%	160 18,6 %	321 37,4 %	280 32,6 %
İnsanlara faydası olan aktivitelere katılır.	860	7 ,8%	19 2,2%	97 11,3 %	397 46,2 %	340 39,5 %
Tarih okur, tarihin bilincindedir.	859	10 1,2%	16 1,9%	76 8,8%	320 37,3 %	437 50,9 %

Vatansever ve vefalıdır.	860	10 1,2%	10 1,2%	34 4,0%	259 30,1 %	547 63,6 %
Her seçimde oy kullanır.	860	18 2,1%	36 4,2%	107 12,4 %	264 30,7 %	435 50,6 %
Başka ülkelerde yaşanan trajik/kötü olaylarla ilgilenir.	855	21 2,5%	62 7,3%	239 28,0 %	347 40,6 %	186 21,8 %
Genel ahlak kurallarına uygun davranır.	860	7 ,8%	15 1,7%	31 3,6%	294 34,2 %	513 59,7 %
Çevre sorunlarına karşı duyarsız değildir.	858	6 ,7%	12 1,4%	37 4,3%	332 38,7 %	471 54,9 %
Vatani savunma noktasında askerlik görevini tereddütsüz yerine getirir.	860	11 1,3%	6 ,7%	43 5,0%	159 18,5 %	641 74,5 %
İnsan haklarını ihlal ettiğini düşündüğü bir kanunu reddeder.	859	18 2,1%	23 2,7%	139 16,2 %	297 34,6 %	382 44,5 %
Türkiye’de Vatandaşlık						
Siyasal gelişmeler gerektiriyorsa ordunun ya da yargının siyasete müdahalesi meşrudur.	853	218 25,6 %	96 11,3 %	194 22,7 %	193 22,6 %	152 17,8 %
Bazı konularda düşüncelerinden dolayı insanların ceza almasını normal karşılıyorum.	856	219 25,4 %	143 16,7 %	181 21,1 %	189 22,1 %	124 14,5 %
A.B projesi yerine Türkiye, kendi Millî birliği ile kaynaklarından yararlanarak gelişme siyaseti izlemelidir.	855	35 4,1%	58 6,8%	143 16,7 %	235 27,5 %	384 44,9 %
Türkiye bölünme tehlikesi ile karşı karşıyadır.	857	118 13,8 %	133 15,5 %	161 18,8 %	236 27,5 %	209 24,4 %
Türkiye’de yargı her kesime eşit yaklaşmaktadır.	844	197 22,9 %	170 20,1 %	171 20,3 %	137 16,2 %	169 20,0 %
Yakın arkadaşlarının büyük çoğunluğu benimle aynı siyasal düşüncelere sahiptir.	850	67 7,9%	186 21,9 %	279 32,8 %	243 28,6 %	75 8,8%
Devlet, bireylerin kişisel tercihlerini uygulamalarına sınırlamalar getirebilir.	848	172 20,3 %	179 21,1 %	200 23,6 %	204 24,1 %	93 11,0 %
Türkiye Türklerindir.	850	113 13,3 %	100 11,8 %	121 14,2 %	158 18,6 %	358 42,1 %
Kıbrıs meselesi hiçbir tavizin verilmemesi gerektiği millî bir davadır.	852	18 2,1%	39 4,6%	119 14,0 %	248 29,1 %	428 50,2 %
Düşünce ve ifade özgürlüğü hiçbir şekilde engellenmemelidir.	846	24 2,8%	43 5,1%	130 15,4	259 30,6	390 46,1

				%	%	%
Eksik taraflarına rağmen demokrasi günümüz için en ideal sistemdir.	854	23 2,7%	31 3,6%	106 12,4 %	331 38,8 %	363 42,5 %
Ülke yönetiminde atanmışların yerine seçilmişler daha etkin rol almalıdırlar.	850	25 2,9%	47 5,5%	134 15,8 %	286 33,6 %	358 42,1 %
Din, dil, ırk, renk ayrımı gözetmeksizin her insanın diğer insanlarla eşit haklara sahip bir şekilde yaşama hakkı vardır.	857	14 1,6%	24 2,8%	47 5,5%	187 21,8 %	585 68,3 %
Haklar ve Farklılıklar Toplumu						
Bir toplumda farklı görüşler arttıkça problemler de o oranda artar.	860	114 13,3 %	168 19,5 %	179 20,8 %	232 27,0 %	167 19,4 %
Devlet, yaşlılar, işsizler ve yoksullar için yeterli standartlarda bir yaşamı sağlamalıdır.	859	9 1,0%	14 1,6%	39 4,5%	309 36,0 %	488 56,8 %
Devlet, özürllüler için iş imkânlarında öncelik vermelidir.	859	5 ,6%	24 2,8%	120 14,0 %	364 42,4 %	346 40,3 %
Devlet, zengin ya da fakir her vatandaşın sağlık güvencesini sağlamalıdır.	853	10 1,2%	31 3,6%	72 8,4%	246 28,8 %	494 57,9 %
Zenginlere sağlanan sosyal imkânlar fakirlere sağlanandan daha fazladır.	849	31 3,7%	52 6,1%	143 16,8 %	264 31,1 %	359 42,3 %
Devlet, vatandaşlarının kendi din ve mezheplerinin gerektirdiği şekilde dini sembollerle her alanda var olmalarını güvence altına almalıdır.	852	34 4,0%	64 7,5%	184 21,6 %	260 30,5 %	310 36,4 %
Devlet, her vatandaşın kendi ana dili ile eğitim görmesini sağlamalıdır.	859	196 22,8 %	129 15,0 %	156 18,2 %	144 16,8 %	234 27,2 %

Tablo 60. Cinsiyet ile “eğitim süreci ve kültür” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	376	,1025	1,08580	7,091	,008
Kız	393	-,0980	,93200		

	Ortalamaların EŞitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	st
Varyanslar eşit sayıldığında	2,793	767	,005	,20056	,07182	,05958	,34156
Varyanslar eşit sayılmadığında	2,785	745,445	,005	,20056	,07202	,05917	,34196

Tablo 61. Birinci sınıf ya da dördüncü sınıf ğrencisi olma ile “eğitim süreci ve kültür” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
1. Sınıf	193	,1164	1,02895	1,491	,223
4. Sınıf	191	,0230	,95748		

	Ortalamaların EŞitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	st
Varyanslar eşit sayıldığında	,920	382	,358	,93318	,10145	-,10616	,29280
Varyanslar eşit sayılmadığında	,920	380,563	,358	,93318	,10142	-,10609	,29272

Tablo 62. Öğrencinin okuduğu alan ile “eğitim süreci ve kültür” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Sosyal Bilimler	386	,1164	1,01340	3,982	,045
Fen Bilimleri	383	,0230	,94694		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	5,591	767	,000	,39551	,07074	,25664	,53438
Varyanslar eşit sayılmadığında	5,592	764,255	,000	,39551	,07072	,25668	,53434

Tablo 63. Öğrencinin mezun olduğu lise ile “eğitim süreci ve kültür” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar Arasında	2,392	6	,399	,397	,881
Gruplar Dâhilinde	765,608	762	1,005		
Toplam	768	768			

Tablo 64. Siyasal parti tercihi ile “İzlenen siyaset ve siyasal aktörler” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	20,434	7	2,919	2,994	,004
Gruplar dahilinde	649,401	666	,975		
Toplam	669,835	673			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
AKP	279	,1513	,92562	Hiçbiri*
CHP	98	,1340	,98233	
MHP	76	-,0064	,97823	
DP	6	,0303	,87570	
SP	12	,7252	1,05844	Hiçbiri*
Hiçbiri	174	-,1806	1,08716	AKP*, SP*
BBP	11	-,1282	,84884	
Diğer	18	,3453	1,02918	
Toplam	674	,0550	,99764	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 65. Düzenli olarak siyasal gruplara gitme ile “İzlenen siyaset ve siyasal aktörler” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Evet	35	,5785	,99196	,756	,385
Hayır	734	-,0275	,99265		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	3,530	767	,000	,6061	,17173	,26904	,94330
Varyanslar eşit sayılmadığında	3,532	37,321	,001	,6061	,17162	,25851	,95382

Tablo 66. 22 Temmuz seçimlerinde oy kullanma ile “İzlenen siyaset ve siyasal aktörler” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Evet	484	,0690	,97276	1,645	,200
Hayır	284	-,1128	1,03511		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	2,442	766	,015	,1818	,07446	,035651	,32802
Varyanslar eşit sayılmadığında	2,403	563,622	,017	,1818	,07568	,03318	,33049

Tablo 67. Siyasete ilgi ile “İzlenen siyaset ve siyasal aktörler” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	81,078	4	20,269	22,544	,000
Gruplar dâhilinde	686,922	764	,899		
Toplam	768,000	768			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Hiç İlgim Yok	71	-,7816	,88191	Çok az İlgiliyim*, Biraz ilgiliyim*, Oldukça İlgiliyim*, Çok İlgiliyim*
Çok az İlgiliyim	143	-,2537	,89413	Hiç İlgim Yok*, Biraz ilgiliyim*, Oldukça İlgiliyim*, Çok İlgiliyim*
Biraz ilgiliyim	323	,0353	,96333	Hiç İlgim Yok*, Çok az İlgiliyim*, Oldukça İlgiliyim*
Oldukça İlgiliyim	177	,3645	,98254	Hiç İlgim Yok*, Çok az İlgiliyim*, Biraz ilgiliyim*
Çok İlgiliyim	55	,2881	,96441	Hiç İlgim Yok*, Çok az İlgiliyim*
Toplam	769	,0000	1,00000	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 68. Cinsiyet ile “aile” faktörü arasındaki ilişki
(Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	376	,0347	1,08256	12,525	,000
Kız	393	-,0332	,91421		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	,942	767	,346	,06799	,07214	-,07363	,20961
Varyanslar eşit sayılmadığında	,939	734,291	,348	,06799	,07241	-,07416	,21015

Tablo 69. Öğrencinin babasının siyasal parti üyesi olması ile “aile” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Evet	65	,2855	1,09806	1,150	,284
Hayır	703	-,0261	,98783		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	2,410	766	,016	,31167	,12931	,05781	,56554
Varyanslar eşit sayılmadığında	2,207	73,899	,030	,31167	,14120	,03031	,59303

Tablo 70. Siyasete ilgi ile “aile” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	3,989	6	,665	,662	,680
Gruplar dâhilinde	762,694	760	1,004		
Toplam	766,683	766			

Tablo 71. Öğrencinin okuduğu alan ile “aile” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Sosyal Bilimler	386	-,1042	,99703	,550	,458
Fen Bilimleri	383	,1050	,99324		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	-2,917	767	,004	-,20934	,07177	-,35023	-,06844
Varyanslar eşit sayılmadığında	-2,917	766,988	,004	-,20934	,07177	-,35023	-,06844

Tablo 72. Öğrencinin okuduğu alan ile genel siyasal katılma değişkeni arasındaki ilişki
(Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Sosyal Bilimler	438	19,7945	4,20131	3,131	,077
Fen Bilimleri	423	18,7636	3,74367		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	3,797	859	,000	1,03093	,27153	,49799	1,56386
Varyanslar eşit sayılmadığında	3,804	853,518	,000	1,03093	,27098	,49906	1,56280

Tablo 73. Öğrencinin babasının siyasal bir partiye üye olması ile genel siyasal katılma değişkeni arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Evet	75	21,5067	4,28818	,069	,792
Hayır	784	19,0791	3,91335		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	5,088	857	,000	2,42759	,47708	1,49121	3,36396
Varyanslar eşit sayılmadığında	4,718	86,209	,000	2,42759	,51450	1,40482	3,45035

Tablo 74. Öğrencinin siyasi gruplara düzenli olarak gitmesi ile genel siyasi katılma değişkeni arasındaki ilişki (Ortalamlar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Evet	42	23,0476	4,95321	1,587	,208
Hayır	819	19,0952	3,86612		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	6,365	859	,000	3,95238	,62095	2,73362	5,17114
Varyanslar eşit sayılmadığında	5,092	43,600	,000	3,95238	,77614	2,38776	5,51700

Tablo 75. Siyasi parti mitingine katılma ile genel siyasi katılma değişkeni arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	1131,996	3	377,332	25,413	,000
Gruplar dâhilinde	12724,571	857	14,848		
Toplam	13856,567	860			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Hiç katılmadım	530	18,4547	3,75160	Bir kez katıldım*, Birkaç kez katıldım*, Çok katıldım*
Bir kez katıldım	104	19,8462	4,16357	Hiç katılmadım*, Çok katıldım*
Birkaç kez katıldım	168	20,6190	3,87192	Hiç katılmadım*
Çok katıldım	59	22,0000	4,13146	Hiç katılmadım*, Bir kez katıldım*
Toplam	861	19,2880	4,01401	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 76. 22 Temmuz seçimlerinde oy kullanma ile genel siyasal katılma değişkeni arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Evet	543	19,6206	4,04400	,496	,482
Hayır	317	18,7161	3,90895		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	6,365	859	,000	3,95238	,62095	2,73362	5,17114
Varyanslar eşit sayılmadığında	5,092	43,600	,000	3,95238	,77614	2,38776	5,51700

Tablo 77. Öğrencinin babasının eğitim durumu ile genel siyasal katılma değişkeni arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	90,731	6	15,122	,939	,466
Gruplar dâhilinde	13724,091	852	16,108		
Toplam	13814,822	858			

Tablo 78. Cinsiyet ile genel siyasal katılma değişkeni arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	421	18,9667	4,13047	,600	,439
Kız	440	19,5955	3,87915		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	-2,303	859	,022	-,6287	,27298	-1,16449	-,09293
Varyanslar eşit sayılmadığında	-2,300	849,315	,022	-,6287	,27336	-1,16524	-,09217

Tablo 79. Siyasal kimlik ile “Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	9974,070	8	1246,759	14,266	,000
Gruplar dâhilinde	60563,148	693	87,393		
Toplam	70537,219	701			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Muhafazakâr	126	51,9221	7,16956	Sosyal Demokrat*, Liberal*
Milliyetçi	182	53,2543	6,81156	Sosyal Demokrat*, Liberal*, Atatürkçü*
Demokrat	67	49,9466	10,82984	Sosyal Demokrat*
Sosyal Demokrat	54	41,8621	13,97539	Muhafazakâr*, Milliyetçi*, Demokrat*, Atatürkçü*, Diğer*
Sosyalist	20	38,0370	19,22382	Hiçbiri*
Liberal	43	45,3195	9,71668	Muhafazakâr*, Milliyetçi*
Atatürkçü	120	50,4088	6,41322	Milliyetçi*, Sosyal Demokrat*
İslamcı	62	49,1078	11,88352	
Diğer	28	52,1639	10,80450	Sosyal Demokrat*
Toplam	702	50,0075	10,03114	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 80. Cinsiyet ile “Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	368	50,2063	11,11599	14,297	,000
Kız	362	49,7903	8,73112		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	,562	728	,574	,4160	,74061	-1,03795	1,87000
Varyanslar eşit sayılmadığında	,563	694,130	,574	,4160	,73916	-1,03524	1,86729

Tablo 81. Vatandaşlık tanımı ile “Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	10767,670	5	2153,534	25,073	,000
Gruplar dâhilinde	61927,442	721	85,891		
Toplam	72695,112	726			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Türküm	60	50,0968	7,87401	Müslümanım*, Sadece İnsanım*
Müslümanım	57	45,0492	12,38174	Türküm*, Müslüman Türküm*
Müslüman Türküm	492	52,2452	7,65820	Müslümanım*, Türkiyeliyim*, Sadece İnsanım*
Türkiyeliyim	31	45,4069	7,72335	Müslüman Türküm*
Sadece İnsanım	81	41,3233	15,39695	Türküm*, Müslüman Türküm*, Diğer*
Diğer	6	54,7956	5,16185	Sadece İnsanım*
Toplam	727	50,0163	10,00655	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 82. Dindarlık düzeyi ile “Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	6931,072	6	1155,179	12,626	,000
Gruplar dâhilinde	65690,455	718	91,491		
Toplam	72621,527	724			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
1. Dine inanmıyorum ve dine karşıyım	3	52,7087	3,12012	**
2. İnanmıyorum ama dine ve dinini yaşayanlara saygı duyarım	13	30,7528	19,17908	6*
3. İnanıyorum ama hiçbir ibadeti yapmıyorum	13	48,7565	14,15270	
4. İnanıyorum ve çok nadir ibadetleri yapıyorum	63	46,0675	11,71526	6*
5. İnanıyorum ve düzenli olmasa da ara sıra ibadetleri yapıyorum	239	49,5352	9,44601	
6. Düzenli olarak bazı ibadetleri yapıyorum	227	51,9997	8,34915	2*, 4*
7. Bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum	167	50,9141	8,96913	
Toplam	725	49,9855	10,01529	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Not(**). Birinci grubun frekans değeri sadece 3 olduğu için farklılıklar dikkate alınmamıştır.

Tablo 83. Siyasal parti tercihi ile “Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	4000,145	7	571,449	6,063	,000
Gruplar dâhilinde	59375,998	630	94,248		
Toplam	63376,143	637			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
AKP	277	51,2579	9,42791	
CHP	92	48,1159	8,59386	MHP*
MHP	75	53,9147	6,13131	CHP*, Hiçbiri*
DP	6	50,9222	4,31804	
SP	10	49,8307	9,00580	
Hiçbiri	154	49,1045	10,94570	MHP*
BBP	11	52,9876	5,47374	
Diğer	13	37,8237	22,15012	
Toplam	638	50,3279	9,97455	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 84. “Etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı ile “Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	5927,621	2	2963,811	32,137	,000
Gruplar dâhilinde	66954,488	726	92,224		
Toplam	72882,109	728			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Doğru anlayış	556	51,4986	8,38670	Fikrim yok*, Yanlış anlayış*
Fikrim yok	79	47,4121	9,40054	Doğru anlayış*
Yanlış anlayış	94	43,3557	15,03569	Doğru anlayış*
Toplam	729	50,0058	10,00564	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 85. Birinci sınıf ya da dördüncü sınıf öğrencisi olma ile “Milliyetçi ulus devlet vatandaşlığı” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamlar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
1. Sınıf	172	51,5147	7,95833	12,372	,000
4. Sınıf	190	48,0875	11,58165		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	3,248	360	,001	3,4272	1,05513	1,35216	5,50216
Varyanslar eşit sayılmadığında	3,307	336,420	,001	3,4272	1,03644	1,38845	5,46587

Tablo 86. Siyasal parti tercihi ile “Duyarlı ve bilinçli vatandaşlık” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	594,771	7	84,967	,847	,548
Gruplar dâhilinde	63171,489	630	100,272		
Toplam	63766,260	637			

Tablo 87. Siyasal kimlik ile “Duyarlı ve bilinçli vatandaşlık” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	950,284	8	118,785	1,180	,308
Gruplar dâhilinde	69771,312	693	100,680		
Toplam	70721,595	701			

Tablo 88. Siyasal kimlik ile “Duyarlı ve bilinçli vatandaşlık” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	579,587	6	96,598	,965	,448
Gruplar dâhilinde	72163,679	721	100,088		
Toplam	72743,266	727			

Tablo 89. Öğrencinin en uzun süre yaşadığı coğrafi bölge ile “Otoriter kişilik” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	3131,815	6	521,969	5,389	,000
Gruplar dâhilinde	69734,758	720	96,854		
Toplam	72866,573	726			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
İç Anadolu	329	50,6870	9,59166	Güneydoğu*
Marmara	94	49,5808	10,38836	Güneydoğu*
Akdeniz	95	51,1641	10,43991	Güneydoğu*
Ege	69	51,1370	8,93965	Güneydoğu*
Karadeniz	66	51,0701	8,76701	Güneydoğu*
Doğu Anadolu	28	45,3162	11,20319	
Güneydoğu Anadolu	46	43,3205	11,01318	İç Anadolu*, Marmara*, Akdeniz*, Ege*, Karadeniz*
Toplam	727	50,0108	10,01834	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 90. Siyasal kimlik ile “Otoriter kişilik” faktörü arasındaki ilişki
(Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	12324,743	8	1540,593	18,293	,000
Gruplar dâhilinde	58363,905	693	84,219		
Toplam	70688,648	701			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Muhafazakâr	126	45,3794	9,39510	Milliyetçi*, Atatürkçü*
Milliyetçi	182	54,2819	8,03923	Muhafazakar*, Demokrat*, Sos.Demokrat*, Liberal*, İslamcı*, Diğer*
Demokrat	67	47,3364	11,15515	Milliyetçi*, Atatürkçü*
Sosyal Demokrat	54	48,5245	9,81057	Milliyetçi*, Atatürkçü*
Sosyalist	20	48,0153	8,97156	
Liberal	43	47,2988	11,15221	Milliyetçi*, Atatürkçü*
Atatürkçü	120	55,2288	7,20694	Muhafazakar*, Demokrat*, Sos.Demokrat*, Liberal*, İslamcı*, Diğer*
İslamcı	62	44,8954	10,82455	Milliyetçi*, Atatürkçü*
Diğer	28	46,1444	9,10305	Milliyetçi*, Atatürkçü*
Toplam	702	49,9803	10,04190	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 91. Siyasal parti tercihi ile “Otoriter Kişilik” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	9799,017	7	1399,860	16,121	,000
Gruplar dâhilinde	54704,077	630	86,832		
Toplam	64503,094	637			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
AKP	277	46,1607	10,11406	CHP*, MHP*, Hiçbiri*
CHP	92	54,5932	7,06799	AKP*, Hiçbiri*
MHP	75	55,9698	8,43163	AKP*, Hiçbiri*
DP	6	60,4167	6,29781	
SP	10	46,5823	8,45043	
Hiçbiri	154	50,5913	9,24235	AKP*, CHP*, MHP*
BBP	11	45,7305	10,86643	
Diğer	13	46,9589	11,44844	
Toplam	638	49,7488	10,06284	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 92. “Etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı ile “Otoriter kişilik” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	7130,058	2	3565,029	39,402	,000
Gruplar dâhilinde	65686,563	726	90,477		
Toplam	72816,622	728			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Doğru anlayış	556	51,5195	9,33653	Fikrim yok*, Yanlış anlayış*
Fikrim yok	79	48,4133	9,27199	Doğru anlayış*, Yanlış anlayış*
Yanlış anlayış	94	42,2488	10,67662	Doğru anlayış*, Fikrim yok*
Toplam	729	49,9875	10,00114	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 93. Cinsiyet ile “Otoriter kişilik” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamlar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	368	47,9128	10,96090	36,030	,000
Kız	362	52,1218	8,41698		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	-5,812	728	,000	-4,2090	,72415	-5,63069	-2,78733
Varyanslar eşit sayılmadığında	-5,825	687,664	,000	-4,2090	,72262	-5,62781	-2,79021

Tablo 94. Birinci sınıf ya da dördüncü sınıf öğrencisi olma ile “Otoriter kişilik” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamlar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
1. Sınıf	172	52,3521	9,22812	7,001	,009
4. Sınıf	190	47,5788	10,84882		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	4,485	360	,000	4,7733	1,06421	2,68045	6,86614
Varyanslar eşit sayılmadığında	4,521	358,637	,000	4,7733	1,05573	2,69710	6,84949

Tablo 95. Siyasal haberleri almada öncelikli tercih edilen gazete ile “Otoriter Kişilik” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	11554,480	10	1155,448	13,488	,000
Gruplar dâhilinde	59106,778	690	85,662		
Toplam	70661,259	700			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Zaman	191	45,0109	10,16454	Posta*,Hürriyet*,Milliyet*,Sabah*, Cumhuriyet*, Ortadoğu*, Diğer*
Posta	54	55,2022	8,56230	Zaman*, Yeni Şafak*, Vakit*
Hürriyet	82	54,4125	8,65439	Zaman*, Yeni Şafak*, Vakit*
Milliyet	116	52,1619	8,49700	Zaman*, Yeni Şafak*
Sabah	65	51,8518	9,11722	Zaman*, Yeni Şafak*
Yeni Şafak	38	44,5477	10,81415	Posta*,Hürriyet*,Milliyet*,Sabah*, Cumhuriyet*, Ortadoğu*
Radikal	16	46,7446	8,44574	Ortadoğu*
Cumhuriyet	42	52,5423	7,75117	Zaman*, Yeni Şafak*
Vakit	29	46,4724	9,28185	Posta*, Hürriyet*, Ortadoğu*
Ortadoğu	14	58,6701	7,00405	Zaman*, Yeni Şafak*, Radikal*, Vakit*
Diğer	54	49,7190	9,70405	Zaman*
Toplam	701	49,8750	10,04712	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Tablo 96. Güvenilen kurumlar ile “Otoriter Kişilik” faktörü arasındaki ilişki
(Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	10751,957	10	1075,196	12,402	,000
Gruplar dâhilinde	61551,448	710	86,692		
Toplam	72303,404	720			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Cumhurbaşkanlığı	61	44,2820	11,05260	Ordu*, Anayasa Mahkemesi*
Hükümet	47	44,6110	11,34360	Ordu*, Anayasa Mahkemesi*
TBMM	62	46,7421	11,09027	Ordu*, Anayasa Mahkemesi*
Ordu	236	54,4379	7,71336	Cumhurbaşkanlığı*, Hükümet*, TBMM*, Hiçbiri*
Yargı	24	52,4266	10,45739	
Medya	2	53,1610	7,64283	
Anayasa Mahkemesi	40	54,2280	8,03334	Cumhurbaşkanlığı*, Hükümet*, TBMM*, Hiçbiri*
Polis	17	45,0771	9,70691	
Sivil Toplum Kuruluşları	6	46,6270	12,23212	
Hiçbir kuruma güvenmiyorum	220	48,1801	9,36660	Ordu*, Anayasa Mahkemesi*
Diğer	6	49,3503	7,19358	
Toplam	721	49,9567	10,02105	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Tablo 97. Siyasal haberleri almada öncelikli tercih edilen TV ile “Otoriter Kişilik” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	6835,537	9	759,504	8,274	,000
Gruplar dâhilinde	64988,224	708	91,791		
Toplam	71823,761	717			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
TRT 1	144	48,8852	9,15028	Kanal D*, STV*,
Kanal D	135	53,9627	8,78141	TRT1*, STV*, Kanal 7*, Ntv*
Show TV	34	54,1509	8,30776	STV*, Kanal 7*, Ntv*
Star	12	52,0951	8,07296	
Atv	53	52,0503	10,69677	STV*
STV	69	44,1522	10,35340	TRT1*, Kanal D*, Show Tv*, Atv*, CNN Türk*
Kanal 7	66	47,0316	9,98596	Kanal D*, Show Tv*
CNN Türk	59	52,3176	9,59879	STV*
Ntv	132	48,2439	10,10596	Kanal D*, Show Tv*
Diğer	14	50,9150	9,78112	
Toplam	718	49,9550	10,00863	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Tablo 98. Ailenin aylık geliri ile “Sosyal devlet anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	298,079	4	74,520	,744	,562
Gruplar dâhilinde	72601,921	725	100,141		
Toplam	72900,000	729			

Tablo 99. Öğrencinin babasının mesleği ile “Sosyal devlet anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	1086,734	8	135,842	1,364	,209
Gruplar dâhilinde	71118,750	714	99,606		
Toplam	72205,484	722			

Tablo 100. Öğrencinin annesinin mesleği ile “Sosyal devlet anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	1476,040	8	184,505	1,861	,063
Gruplar dâhilinde	71384,344	720	99,145		
Toplam	72860,384	728			

Tablo 101. Öğrencinin hayatının en uzun kısmını geçirdiği yerleşim birimi ile “Sosyal devlet anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	710,842	5	142,168	1,426	,213
Gruplar dâhilinde	72189,158	724	99,709		
Toplam	72900,000	729			

Tablo 102. Siyasal kimlik ile “Sosyal devlet anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	3205,961	8	400,745	4,248	,000
Gruplar dâhilinde	65372,732	693	94,333		
Toplam	68578,693	701			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Muhafazakâr	126	48,8661	8,32000	Sosyalist*
Milliyetçi	182	50,6490	9,13911	
Demokrat	67	47,1323	11,19552	Sosyalist*
Sosyal Demokrat	54	49,8024	12,64845	
Sosyalist	20	58,3456	10,71574	Muhafazakâr*, Demokrat*, Liberal*
Liberal	43	46,5377	9,75492	Sosyalist*
Atatürkçü	120	51,8035	8,56169	
İslamcı	62	50,8606	11,55910	
Diğer	28	51,7590	8,16251	
Toplam	702	50,1560	9,89090	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 103. Siyasal parti tercihi ile “Sosyal devlet anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	3567,763	7	509,680	5,482	,000
Gruplar dahilinde	58575,353	630	92,977		
Toplam	62143,116	637			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
AKP	277	47,7762	9,79336	CHP*, MHP*, Hiçbiri*, BBP*
CHP	92	52,2317	9,11476	AKP*
MHP	75	52,5491	8,73141	AKP*
DP	6	50,8047	8,14507	
SP	10	51,2192	10,00290	
Hiçbiri	154	50,9241	10,15191	AKP*
BBP	11	59,8056	5,92478	AKP*
Diğer	13	52,0208	11,36812	
Toplam	638	50,1160	9,87704	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 104. Öğrencinin kendi geleceğinden beklentisi ile “Sosyal devlet anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	1327,785	2	663,893	6,734	,001
Gruplar dâhilinde	71571,501	726	98,583		
Toplam	72899,287	728			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Umutluyum	434	48,9764	9,96642	Umutsuzum*
Fikrim yok	99	50,3458	9,49159	
Umutsuzum	196	52,0962	10,05955	Umutluyum*
Toplam	729	50,0012	10,00682	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 105. Öğrencinin en uzun süre yaşadığı coğrafi bölge ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	1816,929	6	302,821	3,102	,005
Gruplar dahilinde	70279,355	720	97,610		
Toplam	72096,284	726			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
İç Anadolu	329	50,0580	10,22093	Güneydoğu*
Marmara	94	47,7281	9,40722	Güneydoğu*
Akdeniz	95	49,9503	9,63830	
Ege	69	50,1787	8,59146	
Karadeniz	66	48,9839	10,60014	Güneydoğu*
Doğu Anadolu	28	52,5173	9,33213	
Güneydoğu Anadolu	46	54,8562	9,86280	İç Anadolu*, Marmara*, Karadeniz*
Toplam	727	50,0549	9,96525	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 106. Öğrencinin babasının eğitim durumu ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	517,378	6	86,230	,861	,523
Gruplar dahilinde	72224,370	721	100,172		
Toplam	72741,748	727			

Tablo 107. Siyasal kimlik ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	3334,865	8	416,858	4,255	,000
Gruplar dahilinde	67890,186	693	97,966		
Toplam	71225,051	701			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Muhafazakâr	126	51,7737	7,98193	Milliyetçi*
Milliyetçi	182	47,0169	10,87741	Muhafazakar*, Demokrat*, Sosyalist*, Atatürkçü*
Demokrat	67	51,9958	9,90127	Milliyetçi*
Sosyal Demokrat	54	51,0982	9,25311	
Sosyalist	20	54,0273	7,26978	Milliyetçi*
Liberal	43	51,8724	9,61657	
Atatürkçü	120	50,7989	9,22217	Milliyetçi*
İslamcı	62	49,9484	12,21853	
Diğer	28	46,0567	11,19966	
Toplam	702	50,0241	10,07993	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 108. Vatandaşlık tanımı ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	1907,316	5	381,463	3,890	,002
Gruplar dahilinde	70702,666	721	98,062		
Toplam	72609,982	726			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Türküm	60	47,1089	11,16833	Müslümanım*, Sadece İnsanım*
Müslümanım	57	52,4943	7,85241	Türküm*
Müslüman Türküm	492	49,3791	9,90529	
Türkiyeliyim	31	52,9390	10,40712	
Sadece İnsanım	81	52,7060	9,82909	Türküm*
Diğer	6	50,4832	12,14957	
Toplam	727	49,9676	10,00069	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 109. Siyasal parti tercihi ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	5582,245	7	797,464	8,321	,000
Gruplar dahilinde	60380,387	630	95,842		
Toplam	65962,632	637			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
AKP	277	52,1804	8,71427	MHP*,Hiçbiri*
CHP	92	51,7276	7,61759	MHP*
MHP	75	44,9256	11,40831	AKP*, CHP*, Diğer*
DP	6	48,8401	7,51441	
SP	10	49,7976	12,85053	
Hiçbiri	154	48,3700	11,38801	AKP*
BBP	11	38,4569	14,92474	
Diğer	13	53,7125	7,48134	MHP*
Toplam	638	50,0684	10,17605	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 110. Cinsiyet ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Ortalamalar ve T-testi sonuçları)

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Erkek	368	48,9702	10,72872	7,027	,008
Kız	362	51,0469	9,09618		

	Ortalamaların Eşitliği için T-testi						
	t	sd	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	-2,819	728	,005	-2,0767	,73676	-3,52311	-,63027
Varyanslar eşit sayılmadığında	-2,822	712,532	,005	-2,0767	,73577	-3,52122	-,63216

Tablo 111. Güvenilen kurumlar ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	2448,526	10	244,853	2,488	,006
Gruplar dâhilinde	69880,818	710	98,424		
Toplam	72329,344	720			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Cumhurbaşkanlığı	61	51,2730	9,39229	
Hükümet	47	55,3146	7,83395	Ordu*
TBMM	62	50,1436	10,54238	
Ordu	236	48,3546	10,27328	Hükümet*
Yargı	24	48,3979	10,55704	
Medya	2	51,1470	6,88943	
Anayasa Mahkemesi	40	52,0143	6,36804	
Polis	17	48,7591	12,74891	
Sivil Toplum Kuruluşları	6	50,5457	4,09924	
Hiçbir kuruma güvenmiyorum	220	50,1827	10,10711	
Diğer	6	45,5225	13,67224	
Toplam	721	49,9833	10,02284	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Tablo 112. Öğrencinin Türkiye için kabul ettiği en önemli sorun ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	2506,709	6	417,785	4,289	,000
Gruplar dahilinde	70142,070	720	97,420		
Toplam	72648,779	726			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
İşsizlik	106	51,2226	10,49503	
Ekonomi	111	48,6161	10,68976	Hak ve Özgürlükler*
Hak ve Özgürlükler	140	52,7651	8,62224	Ekonomi*, Az Gelişmişlik*, Diğer*
Terör	90	49,8424	9,93998	
Eğitim	156	50,2259	9,88239	
Az Gelişmişlik	72	47,3073	9,01096	Hak ve Özgürlükler*
Diğer	52	46,7960	10,82592	Hak ve Özgürlükler*
Toplam	727	50,0326	10,00336	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Tablo 113. Siyasal haberleri almada öncelikli tercih edilen gazete ile “Demokrasi, bireysel haklar ve özgürlük anlayışı” faktörü arasındaki ilişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	2680,454	10	268,045	2,831	,002
Gruplar dahilinde	65334,705	690	94,688		
Toplam	68015,159	700			

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Zaman	191	51,6592	9,05973	Ortadoğu*, Diğer*
Posta	54	50,8840	10,43744	
Hürriyet	82	49,0876	10,70350	
Milliyet	116	49,4476	9,19783	
Sabah	65	49,6729	8,89873	
Yeni Şafak	38	52,8130	8,28801	Ortadoğu*
Radikal	16	52,2170	8,20286	
Cumhuriyet	42	50,4236	9,68668	
Vakit	29	51,2253	11,83731	
Ortadoğu	14	41,7395	10,32172	Zaman*, Yeni Şafak*
Diğer	54	46,5833	11,64147	Zaman*
Toplam	701	50,1427	9,85721	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

EK-2
ANKET SORULARI

Değerli öğrenci arkadaşlar;

Bu anket, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan “Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik –Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma-” başlıklı doktora tezinin saha araştırmasına yönelik sorular içermektedir. Anketi tamamlamak yaklaşık 10 ila 15 dakikanızı alacaktır. Hiçbir soruyu boş bırakmamanız ve bütün sorulara içtenlikle cevap vermeniz çalışmanın bilimselliği açısından çok önemlidir. Cevaplandırmayı rahat yapabilmemiz için **kimlik bilgileriniz istenmemektedir**. Soruları cevaplarken işaretleyeceğiniz seçeneğin numarasını yuvarlak içine alınız. Katkınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Mahmut H. AKIN
(Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü)

1.Yaşınız nedir? _____

2. Cinsiyetiniz nedir? 1. Erkek 2. Kız

3. Okuduğunuz bölüm nedir?

4. Mezun olduğunuz lise türü nedir?

1. Lise 2. Fen Lisesi 3. Anadolu Lisesi 4. Süper Lise
5. Teknik Lise 6. İmam Hatip 7. Diğer _____ (Belirtiniz)

5. Kaçınıcı sınıfsınız? _____

6. Ailenizin aylık ortalama geliri kaç YTL’dir? _____ (Belirtiniz)

7. Sizin aylık ortalama geliriniz kaç YTL’dir? _____ (Belirtiniz)(Aile desteği, burslar, kredi v.b toplam)

8. Babanızın eğitim durumu?

1. Okur-yazar değil 2. Okur-yazar 3. İlk 4. Orta 5. Lise 6. Üniversite 7. Y.Lisans/Doktora

9. Annenizin eğitim durumu?

1. Okur-yazar değil 2. Okur-yazar 3. İlk 4. Orta 5. Lise 6. Üniversite 7. Y.Lisans/Doktora

10. Babanızın mesleği nedir?

1. İşçi 2. Memur 3. Öğretmen 4. Esnaf 5. Çiftçi 6. Emekli
7. Yönetici 8. İş adamı/Sanayici 9. Diğer _____ (Belirtiniz)

11. Annenizin mesleği nedir?

1. Ev Hanımı 2. İşçi 3. Memur 4. Öğretmen 5. Esnaf 6. Çiftçi 7. Emekli
8. Yönetici 9. İş kadını/Sanayici 10. Diğer _____ (Belirtiniz)

12. Şu ana kadar hayatınızın en uzun kısmını geçirdiğiniz yerleşim birimi nedir?

1. Köy 2. Kasaba 3. İlçe 4. İl Merkezi 5. Büyük şehir 6. Yurtdışı

(Büyükşehirler: İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Konya, Adana, Antalya, Gaziantep, Mersin, Kayseri, Erzurum, Samsun, Kocaeli, Eskişehir, Diyarbakır)

13. Şu ana kadar hayatınızın en uzun kısmını geçirdiğiniz yerleşim biriminin bulunduğu bölge neresidir?

1. İç Anadolu 2. Marmara 3. Akdeniz 4. Ege
5. Karadeniz 6. Doğu Anadolu 7. Güneydoğu Anadolu

14. Aşağıdaki siyasi kimliklerden hangisi size en uygundur?

1. Muhafazakâr 2. Milliyetçi 3. Demokrat 4. Sosyal Demokrat
5. Sosyalist 6. Liberal 7. Atatürkçü 8. İslamcı
9. Diğer _____ (Belirtiniz)

15. Babanızın siyasi kimliği hangisidir?

1. Muhafazakâr 2. Milliyetçi 3. Demokrat 4. Sosyal Demokrat
5. Sosyalist 6. Liberal 7. Atatürkçü 8. İslamcı
9. Diğer _____ (Belirtiniz)

16. Annenizin siyasi kimliği hangisidir?

1. Muhafazakâr 2. Milliyetçi 3. Demokrat 4. Sosyal Demokrat
5. Sosyalist 6. Liberal 7. Atatürkçü 8. İslamcı
9. Diğer _____ (Belirtiniz)

17. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde oy kullandınız mı?

1. Evet 2. Hayır

18. Türkiye'nin en güvenilir kurumu size göre hangisidir?

1. Cumhurbaşkanlığı 2. Hükümet 3. TBMM 4. Ordu 5. Yargı 6. Medya
7. Anayasa Mahkemesi 8. Polis 9. Sivil Toplum Kuruluşları
10. Hiçbir kuruma güvenmiyorum 11. Diğer _____ (Belirtiniz)

19. Aşağıdaki tanımlamalardan hangisi size en uygundur?

1. Türküm 2. Müslüman'ım 3. Müslüman Türküm 4. Türkiyeliyim
5. Sadece insanım 6. Diğer _____ (Belirtiniz)

20. Sizce Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?

1. İşsizlik 2. Ekonomi 3. Hak ve Özgürlükler 4. Terör 5. Eğitim 6.
Kıbrıs 7. Az Gelişmişlik 8. Diğer _____ (Belirtiniz)

21. Aşağıdaki gazetelerden hangisini okumak için öncelikle tercih edersiniz? (İlk tercih edeceğinizi seçin)

1. Zaman 2. Posta 3. Hürriyet 4. Milliyet 5. Sabah 6. Yeni Şafak 7. Radikal
8. Cumhuriyet 9. Vakit 10. Ortadoğu 11. Diğer _____ (Belirtiniz)

- 22. Ana haber bültenlerini izlemeyi tercih ettiğiniz TV kanalı hangisidir?**
1. TRT1 2. Kanal D 3. ShowTV 4. Star 5. ATV 6. STV
7. Kanal 7 8. CNN Türk 9. NTV 10. Diğer _____
- 23. Babanız siyasal bir partiye üye mi?**
1. Evet 2. Hayır
- 24. Anneniz siyasal bir partiye üye mi?**
1. Evet 2. Hayır
- 25. Mevcut siyasal partilerden hangisini görüşlerinize yakın buluyorsunuz?**

- 26. Babanızın görüşlerine yakın olan siyasal parti hangisidir?** _____
- 27. Annenizin görüşlerine yakın olan siyasal parti hangisidir?**

- 28. Siyasete ilgi düzeyiniz hangi seviyededir?**
1. Hiç ilgim yok 2. Çok az ilgilim 3. Biraz ilgilim 4. Oldukça ilgilim 5. Çok ilgilim
- 29. Toplumun genel din algısı göz önünde bulundurulursa dindarlık düzeyiniz hangi seviyededir?**
1. Dine inanmıyorum ve dine karşıyım.
2. Dine inanmıyorum ama dine ve dinini yaşayanlara saygı duyarım.
3. İnaniyorum ama hiçbir ibadeti yapmıyorum.
4. İnaniyorum ve çok nadir ibadetleri yapıyorum.
5. İnaniyorum ve düzenli olmasa da ara sıra ibadetleri yapıyorum
6. Düzenli olarak bazı ibadetleri yapıyorum (Ör. Oruç, Cuma namazı)
7. Bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum (Ör. 5 vakit namaz)
8. _____ Diğer
(Belirtiniz)
- 30. Evleneceğiniz insanın sizinle aynı siyasal görüşten olması sizin için ne derece önemlidir?**
1. Hiç önemli değil
2. Yakın görüşten olmasını tercih ederim ama çok önemli değil
3. Önemlidir; aynı veya yakın siyasal görüşten olmalı
4. Çok önemlidir, kesinlikle aynı siyasal görüşten olmalı.
5. Diğer _____ (Belirtiniz)
- 31. Hayatınızda hiç siyasal parti mitingine katıldınız mı?**
1. Hiç katılmadım 2. Bir kez katıldım
3. Birkaç kez katıldım (2-5 arası) 4. Çok katıldım (5'den fazla)
- 32. Hayatınızda hiç protesto gösterisine ya da gösteri yürüyüşüne katıldınız mı?**
1. Hiç katılmadım 2. Bir kez katıldım
3. Birkaç kez katıldım (2-5 arası) 4. Çok katıldım (5'den fazla)

33. Hayatınızda hiç siyasal talepler ya da haklar için imza toplama kampanyalarına katıldınız mı?

1. Hiç katılmadım 2. Bir kez katıldım
3. Birkaç kez katıldım (2-5 arası) 4. Çok katıldım (5'den fazla)

34. Düzenli olarak bir siyasal grubun etkinliklerine gidiyor musunuz? (Parti kadın ve gençlik kolları, Ülkü Ocağı, MGV gibi)

1. Evet 2. Hayır

35. Kadınların siyasal hayata katılmaları konusunda aşağıdaki ifadelerden hangisi sizce en uygundur?

1. Siyaset erkek işidir, siyasette kadın olmamalı 2. Siyasette kadınlar erkeklere oranla daha az olmalılar
3. Kadınlar da erkekler kadar yer almalılar 4. Kadınlar siyasette erkeklerden daha fazla yer almalılar
5. Diğer _____ (Belirtiniz)

36. Geçmiş dönemlerde dış siyasetimize hâkim olan “Etrafımız düşmanlarla çevrili” anlayışı hakkında ne düşünüyorsunuz?

1. Doğru Anlayış 2. Fikrim yok 3. Yanlış anlayış

37. Türkiye'nin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

1. Daha güçlü bir ülke olacak 2. Değişen bir şey olmayacak
3. Giderek gücünü yitirecek 4. Diğer _____

38. Genel olarak değerlendirdiğinizde geleceğinizi nasıl görüyorsunuz?

1. Umutluyum 2. Fikrim Yok 3. Umutsuzum

	Şu anki siyasal görüşlerinizin şekillenmesinde aşağıdaki kişiler ve etkenler ne derece etkide bulunmuştur? (1. Hiç, 2. Çok az, 3. Kısmen, 4. Çok, 5. Çok fazla)	Hiç	Çok az	Kısmen	Çok	Çok fazla
39	Anne ve baba	1	2	3	4	5
40	Akrabalar	1	2	3	4	5
41	Kardeşler	1	2	3	4	5
42	Arkadaşlar	1	2	3	4	5
43	Geçmişteki öğretmenlerim	1	2	3	4	5
44	Üniversitedeki hocalarım	1	2	3	4	5
45	Ait olduğum etnik ve kültürel grup	1	2	3	4	5
46	Devletin izlediği politikalar	1	2	3	4	5
47	Medyada izlediklerim	1	2	3	4	5
48	Siyasal liderler	1	2	3	4	5
49	Dini liderler	1	2	3	4	5
50	Beğendiğim sanatçılar	1	2	3	4	5
51	Siyasal Olaylar	1	2	3	4	5
52	Üniversite eğitimim	1	2	3	4	5

53	Okuduğum kitaplar, dergiler	1	2	3	4	5
	Hayata atılacağınız zaman kendinizden aşağıdakilerden hangilerini yapmayı beklersiniz? (1. Asla Yapmam, 2. Büyük İhtimalle Yapmam, 3. Fikrim Yok, 4. Büyük ihtimalle yaparım, 5. Kesinlikle yaparım)	Asla Yapmam	Büyük İhtimalle Yapmam	Fikrim Yok	Büyük ihtimalle Yaparım	Kesinlikle Yaparım
54	Her seçimde oy kullanmak	1	2	3	4	5
55	Bir siyasi partiye üye olmak.	1	2	3	4	5
56	Protesto gösterilerine katılmak.	1	2	3	4	5
57	İhtiyaç sahibi insanlara yardımcı olacak gönüllü kuruluşlara katılmak.	1	2	3	4	5
58	Devletten talep edilecek istekler için imza toplamak.	1	2	3	4	5
59	İnsan hakları ile ilgili meselelerde gönüllü olarak mücadele etmek.	1	2	3	4	5

	Aşağıda belirtilen faaliyetleri ne sıklıkla yapıyorsunuz? (1. Hiç, 2. Çok Nadir, 3. Bazen, 4. Sık Sık, 5. Her gün)	Hiç	Çok Nadir	Bazen	Sık Sık	Her gün
60	Türkiye’de neler olduğunu gazetelerden okumak.	1	2	3	4	5
61	Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu gazetelerden okumak.	1	2	3	4	5
62	Türkiye’de neler olduğunu dergilerden okumak.	1	2	3	4	5
63	Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu dergilerden okumak.	1	2	3	4	5
64	Türkiye’de neler olduğunu televizyondan takip etmek.	1	2	3	4	5
65	Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu televizyondan takip etmek.	1	2	3	4	5
66	Türkiye’de neler olduğunu internet sitelerinden takip etmek.	1	2	3	4	5
67	Dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu internet sitelerinden takip etmek.	1	2	3	4	5
68	Kendinizden büyüklerle (aile içi ve dışından) Türkiye’nin sosyal ve siyasi durumunu	1	2	3	4	5

	tartışmak.					
69	Yaşlılarınızla Türkiye'nin sosyal ve siyasal durumunu tartışmak.	1	2	3	4	5
70	Kendinizden büyüklerle (aile içi ve dışından) dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu tartışmak.	1	2	3	4	5
71	Yaşlılarınızla dünyanın başka ülkelerinde neler olduğunu tartışmak.	1	2	3	4	5

Aşağıdaki ifadeler ile ilgili görüşleriniz nelerdir?						
	1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum Ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	Vatanım/Ülkem					
72	Ülkemizin gelişmesine katkıda bulunmak için yerli mallarını kullanmayı tercih etmeliyiz.	1	2	3	4	5
73	İmkânım olsa bile yurt dışında hayat şartları daha iyi bir ülkede yaşamak istemem.	1	2	3	4	5
74	Türk bayrağı benim için kutsal bir değerdir.	1	2	3	4	5
75	Vatan için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamalıdır.	1	2	3	4	5
76	Tarihimizin her sayfası övüneceğimiz işlerle doludur.	1	2	3	4	5
77	Kendi kültürümüzü yabancı kültürlerin olumsuz etkilerinden korumalıyız.	1	2	3	4	5
	İyi Bir Vatandaş					
78	Kitle iletişim araçlarından siyasi meseleleri takip eder.	1	2	3	4	5
79	Dünyanın genel durumunu bilir.	1	2	3	4	5
80	Yasalara ve toplumsal normlara uyar.	1	2	3	4	5
81	İnsan hakları ile ilgili meselelerde duyarsız kalmaz.	1	2	3	4	5
82	Hangi görüşten olursa olsun yöneticilere saygı gösterir.	1	2	3	4	5
83	İnsanlara faydası olan aktivitelere katılır.	1	2	3	4	5
84	Tarih okur, tarihin bilincindedir.	1	2	3	4	5
85	Vatansever ve vefalıdır.	1	2	3	4	5
86	Her seçimde oy kullanır.	1	2	3	4	5
87	Başka ülkelerde yaşanan trajik/kötü olaylarla ilgilenir.	1	2	3	4	5
88	Genel ahlak kurallarına uygun davranır.	1	2	3	4	5
89	Çevre sorunlarına karşı duyarsız değildir.	1	2	3	4	5
90	Vatanı savunma noktasında askerlik görevini tereddütsüz yerine getirir.	1	2	3	4	5
91	İnsan haklarını ihlal ettiğini düşündüğü bir kanunu reddeder.	1	2	3	4	5
	Türkiye'de Vatandaşlık					
92	Siyasal gelişmeler gerektiriyorsa ordunun ya da yargının siyasete müdahalesi meşrudur.	1	2	3	4	5
93	Bazı konularda düşüncelerinden dolayı insanların ceza almasını normal karşılıyorum.	1	2	3	4	5

94	A.B projesi yerine Türkiye, kendi Milli birliği ile kaynaklarından yararlanarak gelişme siyaseti izlemelidir.	1	2	3	4	5
95	Türkiye bölünme tehlikesi ile karşı karşıyadır.	1	2	3	4	5
96	Türkiye’de yargı her kesime eşit yaklaşmaktadır.	1	2	3	4	5
97	Yakın arkadaşlarımla büyük çoğunluğu benimle aynı siyasal düşüncelere sahiptir.	1	2	3	4	5
98	Devlet, bireylerin kişisel tercihlerini uygulamalarına sınırlamalar getirebilir.	1	2	3	4	5
99	Türkiye Türklerindir.	1	2	3	4	5
100	Kıbrıs meselesi hiçbir tavizin verilmemesi gerektiği milli bir davadır.	1	2	3	4	5
101	Düşünce ve ifade özgürlüğü hiçbir şekilde engellenmemelidir.	1	2	3	4	5
102	Eksik taraflarına rağmen demokrasi günümüz için en ideal sistemdir.	1	2	3	4	5
103	Ülke yönetiminde atanmışların yerine seçilmişler daha etkin rol almalıdırlar.	1	2	3	4	5
104	Din, dil, ırk, renk ayrımı gözetmeksizin her insanın diğer insanlarla eşit haklara sahip bir şekilde yaşama hakkı vardır.	1	2	3	4	5
	Haklar ve Farklılıklar Toplumu					
105	Bir toplumda farklı görüşler arttıkça problemler de o oranda artar.	1	2	3	4	5
106	Devlet, yaşlılar, işsizler ve yoksullar için yeterli standartlarda bir yaşamı sağlamalıdır.	1	2	3	4	5
107	Devlet, özürllüler için iş imkânlarında öncelik vermelidir.	1	2	3	4	5
108	Devlet, zengin ya da fakir her vatandaşın sağlık güvencesini sağlamalıdır.	1	2	3	4	5
109	Zenginlere sağlanan sosyal imkânlar fakirlere sağlanandan daha fazladır.	1	2	3	4	5
110	Devlet, vatandaşlarının kendi din ve mezheplerinin gerektirdiği şekilde dini sembollerle her alanda var olmalarını güvence altına almalıdır.	1	2	3	4	5
111	Devlet, her vatandaşın kendi ana dili ile eğitim görmesini sağlamalıdır.	1	2	3	4	5

KAYNAKÇA

- ABERCROMBIE, Nicholas, HILL, Stephen, TURNER, Bryan S., (2000), *The Penguin Dictionary of Sociology*, 4. Edition, London: Penguin Press.
- ADORNO, Theodor W., (2003), *Otoriteryen Kişilik Üstüne: Niteliksel İdeoloji İncelemesi*, (Çev. Doğan Şahiner), İstanbul: Om Yayınevi.
- AKARSU, Bedi, (1998), *Dil-Kültür Bağlantısı*, 3. Baskı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- AKAY, Esra, (2006), *Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür ve Siyasal Katılım Arasındaki İlişkinin Kavramsal Analizi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- AKGÜN, Birol, (2007), *Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- AKTAY, Yasin, (2000), *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKTAY, Yasin (2003), “İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları: Kamusal Alan Tartışmalarına Bir Dipnot”, *Sivil Toplum*, Sayı:2, İstanbul, s.17-23.
- AKTAY, Yasin, (2005), “Türk Siyasi Düşüncesinde Kayıp Halka Siyasal” *Divan*, Sayı: 19, s. 35-59.
- AKTAY, Yasin, (2006), “Türkiye’de Eğitim Maxwell Cini Olacak Mı?”, *Kamu’da Sosyal Politika*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara, s. 30-41.
- AKTAY, Yasin, (2009), “İslam Siyaset Felsefesinde Değer Algısı”, *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul, s. 8-15.
- AKYÜZ, Hüseyin, (1991), *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ALKAN, Türker, (1979), *Siyasal Toplumsallaşma*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- CEVİZCİ, Ahmet, (2000), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 4. Baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- CHAFFEE, Steven H., JACKSON-BECK, Marilyn, DURALL, Jean, WILSON, Donna, (1977), “Mass Communication in Political Socialization”, *Handbook of Political Socialization*, (Ed. Stanley Allen Renshon), New York: The Free Press, s. 223-258.
- COHEN, Anthony P., (1999), *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Dost Kitabevi.
- COLMAN, Andrew M., (2003), *Oxford Dictionary of Psychology*, New York: Oxford University Press.
- CONWAY Margaret, WYCKOFF, Mikel L., FELDBAUM, Eleanor, AHERN David, (1981), “ The News Media in Childrens Political Socialization”, *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 45, No. 2, (Summer 1981)
- COSER, Lewis A., RHEA, Buford, STEFFAN, Patricia A., NOCK, Steven L., (1983), *Introduction to Sociology*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- COŞKUN, İsmail, (1997), *Modern Devletin Doğuşu*, İstanbul: Der Yayınları.
- CUTLER, Neal E., (1977), “Political Socialization Research as Generational Analysis: The Cohort Approach Versus the Lineage Approach”, *Handbook of Political Socialization*, (Ed. Stanley Allen Renshon), New York: The Free Press, s. 294-325.
- ÇAĞAN, Kenan, (2006), “Manipülasyon ve Öznenin Yitimi: Eğitim ve İdeoloji İlişkileri Bağlamında Çocuk Edebiyatı”, *Sivil Toplum*, Sayı: 16 (Ekim-Aralık 2006), İstanbul, s.33-44.
- ÇAĞAN, Kenan, (2008), “Yanlıı Bilinç’ten Anlam Arayışı’na İdeoloji”, *İdeoloji* (Der. Kenan Çağan), Ankara: Hece Yayınları, s. 9–41.
- ÇELEN, Nermin, (1999), *Öğrenme Psikolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ÇELEN, Nermin, (2002), “Türk Gencinde Siyasal Toplumsallaşma”, *Gençlik ve Kent*

- ALKAN, Türker, ERGİL, Doğu, (1980), *Siyaset Psikolojisi: Siyasal Toplumsallaşma ve Siyasal Yabancılaşma*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- ALMOND, Gabriel, (1960), “A Functional Approach to Comparative Politics”, *The Politics of the Developing Areas*, (Ed. Gabriel Almond, James Coleman), Princeton: Princeton University Press, s. 26-58.
- ALTHUSSER, Louis, (2000), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık), 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALVER, Köksal, (2007), “Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür”, *Kültür Sosyolojisi* (Der. Köksal Alver, Necmettin Doğan), Ankara: Hece Yayınları, s. 129-140.
- ANDERSON, Benedict, (2004), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması*, (Çev. İskender Savaşır), 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- ARENDT, Hannah, (2003), *İnsanlık Durumu*, (Çev. Bahadır Sina Şener), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARİSTOTELES, (1993), *Politika*, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ARİSTOTELES, (2004), *Retorik*, (Çev. Mehmet H. Doğan), 7. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ATKINSON, Rita L., ATKINSON, Richard C., HILGARD, Ernest R., (1995), *Psikolojiye Giriş I-II*, (Çev. Kemal Atakay, Mustafa Atakay, Aysun Yavuz), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- AYDIN, Mustafa, (2000), *Kurumlar Sosyolojisi*, 2. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.
- AYDIN, Mustafa, (2006), *Siyasetin Sosyolojisi*, 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap.
- AYDIN, Mustafa, (2008), “İdeoloji ve Siyaset İlişkisi”, *İdeoloji* (Der. Kenan Çağan), Ankara: Hece Yayınları, s. 143-178.
- AYTAÇ, Ömer, (2005), “Modern Devletin Mutlakçı ve Araçsal Yüzleri”, *Sivil Toplum*, Sayı: 10 (Nisan-Aralık 2005), İstanbul, s. 7-20.
- AZİZ, Aysel, (1982), *Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları.

- AZİZ, Aysel, (2003), *Siyasal İletişim*, Ankara: Nobel Yayınları.
- BAKER, Catherine, (2006), *Zorunlu Eğitime Hayır!*, (Çev. Ayşegül Sönmezay), 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BALCI, Şükrü, (2007), “Bir Siyasal Kültür Yaratıcısı Olarak Siyasal Toplumsallaşma ve Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Medyanın İşlevleri”, *Medya ve Ötesi*, (Der. Bilal Arık, Mustafa Şeker), Konya: Tablet Yayınları, s. 139-181.
- BARRY, Norman, (2004), *Modern Siyaset Teorisi*, (Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin), Ankara: Liberte Yayınları.
- BATMAZ, Veysel, İSEN, Galip, (2002), *Ben ve Toplum: Sosyal Psikoloji*, 2. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi.
- BAUMAN, Zygmunt, (1996), *Yasa Koyucular ile Yorumcular: Modernite, Postmodernite ve Entelektüeller Üzerine*, (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Metis Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt, (1998), *Sosyolojik Düşünmek*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt, (2007), *Modernite ve Holocaust*, (Çev. Süha Sertabiboğlu), İstanbul: Versus Kitap.
- BAYKAL, Deniz, (1970), *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- BAYRAM, Ahmet Kemal, (2008), “İdeoloji ve Dönüşüm”, *İdeoloji* (Der. Kenan Çağan), Ankara: Hece Yayınları, s. 179-218
- BECK, Paul Allen, (1977), “The Role of Agents in Political Socialization”, *Handbook of Political Socialization*, (Ed. Stanley Allen Renshon), New York: The Free Press, s. 115-141.
- BECK, Ulrich, (2005), *Siyasallığın İcadı*, (Çev. Nihat Ünler), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BERGER, Peter, (1977), *Invitation to Sociology*, 13th Edition, London: Penguin

Press.

- BERGER, Peter, LUCKMAN, Thomas, (2008), *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, (Çev. Vefa Saygın Öğütle), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- BIDWELL, Charles E., (1973) “Youth in Modern Society”, *Knowledge and Society: American Sociology*, (Ed. Talcott Parsons), 2nd Edition, Washington: Voice of America Forum, s. 263-276.
- BİLGİN, Nuri, (2003), *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- BİLGİN, Nuri, (2005), *Siyaset ve İnsan: Siyaset Psikolojisi Yazıları*, 2. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- BİLGİN, Nuri, (2008), *Sosyal Psikoloji*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- BOSTANCI, Naci, (1992), “Propaganda”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Ankara, s. 99-104.
- BOURDIEU, Pierre, (2006), *Pratik Nedenler*, (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), 2. Baskı, İstanbul: Hil Yayınları.
- BROWN, J. A. C., (1992), *Siyasal Propaganda*, (Çev. Yusuf Yazar), İstanbul: Ağaç Yayınları.
- BRÖCKLING, Ulrich, (2001), *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi*, (Çev. Veysel Atayman), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BULAÇ, Ali, (1998), *Modern Ulus Devlet*, 2. Baskı, İstanbul: İz Yayınları.
- BUMİN, Kürşat, (1983), *Batıda Devlet ve Çocuk*, İstanbul: Alan Yayınları.
- BUMİN, Kürşat, (1998), *Okulumuz, Resmi İdeolojimiz ve Politikaya Övgü*, İstanbul: Patika Yayınları.
- CANGIZBAY, Kadir, (2005), “Türk Solu ve Köy Enstitüleri”, *Türk Yurdu*, Cilt: 25, Sayı: 217, s. 26-28.
- CAYMAZ, Birol, (2007), *Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Yönetimi*, (Der. Ferzan Yıldırım), 3. Baskı, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları.
- ÇETİN, Halis, (2003), *İnsan ve Siyaset: Siyasetin Psikolojik Temeli*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ÇUKURÇAYIR, M. Akif, (2006), *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, 3. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- DAWSON, Richard E., PREWITT, Kenneth, DAWSON, Karen S., (1977), *Political Socialization*, 2nd Edition, Boston: Little, Brown and Company.
- DENNIS, Jack, JENNINGS, M. Kent, (1970), "Introduction", *Comparative Political Socialization*, (Ed. Jack Dennis, M. Kent Jennings), California: Sage Publications.
- DEVELİOĞLU, Ferit, (2002), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 19. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi
- DİKEÇLİGİL, Beylü, (1997), "Bir Analiz Modeli Denemesi: 'Sosyal Yapı' ve 'Toplumsal Yapı'", *Yeni Türkiye*, Sayı:15, Ankara, s. 647-666.
- DOĞAN, D. Mehmet (2001), *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, 15. Baskı, , Ankara: Vadi Yayınları
- DOĞAN, Nuri, (1994), *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- DOĞAN, M. Sait, (2005), "Sosyalleşme, Sosyal Değişme ve Siyasal Sosyalleşme", *Sosyoloji Konferansları*, 32. Kitap, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, s. 31-40.
- DOMENACH, Jean-Marie, (1995), *Politika ve Propaganda*, (Çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Varlık Yayınları.
- DOWSE, Robert E., HUGHES, John A., (1975), *Political Sociology*, 2nd Edition, Kent: John Willey & Sons.
- DURŞUN, Davut, (2002), *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- DUVERGER, Maurice, (1995), *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev. Şirin Tekeli), 4. Baskı,

- İstanbul: Varlık Yayınları.
- EAGLETON, Terry, (2005), *İdeoloji*, (Çev. Muttalip Özcan), 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- EASTON, David, DENNIS, Jack, (1973), “The Child’s Image of Government” *Political Socialization*, (Ed. Edward S. Greenberg), New York: Lieber-Atherton Press, s. 24-55.
- EBENSTEIN, William, (2001), *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev. İsmet Özel), 2. Baskı, İstanbul: Şule Yayınları.
- ELIAS, Norbert, (1991), *The Symbol Theory*, 2nd Edition, London: Sage Publications.
- ELLUL, Jacques, (1973), *Propaganda: The Formation of Men’s Attitudes*, (Çev. Konrad Kellen, Jean Learner), Knopf Publishing Group.
- ELMAS, Esra, (2007), “Sevgili Atatürkçüğüm”: *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 2. Baskı, İstanbul: Hayykitap.
- ERDOĞAN, İrfan, (2003), *Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı, İstatistiksel Yöntemler, Analiz ve Yorum*, Ankara: Erk Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa, (2005), “Eğitim, Üniversite ve Sivil Toplum”, *Sivil Toplum*, Sayı: 12 (Ekim-Aralık 2005), İstanbul, s. 135-138.
- ERGUN, Doğan, (1995), *Sosyoloji ve Eğitim*, 2. Baskı, Ankara: İlke Kitabevi Yayınları.
- FARABİ, (1997), *İdeal Devlet (El-Medinetü’l Fazıla)*, (Çev. Ahmet Arslan), Ankara: Vadi Yayınları.
- FAY, Brian (2001), *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FICHTER, Joseph, (2002), *Sosyoloji Nedir*, (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara: Anı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel, (2000a), *Büyük Kapatılma*, (Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- FOUCAULT, Michel, (2000b), *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- FOUCAULT, Michel, (2000c), *Özne ve İktidar*, (Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel, (2007), *İktidarın Gözü*, (Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FROMAN, Lewis A., (1961), "Personality and Political Socialization", *The Journal of Politics*, Vol: 23, No: 2, Cambridge University Press, s. 341-352.
- GANDER, Mary J., GARDINER, Harry W., (1998), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- GARAUDY, Roger, (2000), *Siyonizm Dosyası*, (Çev. Nezh Uzel), 3. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları.
- GIDDENS, Anthony, (2000), *Sosyoloji*, (Çev. Hüseyin Özel v.d.), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- GIDDENS, Anthony, (2006), *Sociology*, 5th Edition, Cambridge: Polity Press.
- GIMPEL, James G., LAY, J. Celeste, SCHUNKNECHT, Jason E., (2003), *Cultivating Democracy: Civic Environments and Political Socialization in America*, Washington: Brookings Institution Press.
- GİRİTLİ, İsmet, (2004), *Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GÖLE, Nilüfer, (1998), *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÖLE, Nilüfer, (2007), "80 Sonrası Politik Kültür", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Der. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), 3. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 515-526.
- GREENBERG, Edward S., (1973a), "Consensus and Dissent: Trends in Political

- Socialization Research”, *Political Socialization*, (Ed. Edward S. Greenberg), New York: Lieber-Atherton Press, s. 1-16.
- GREENBERG, Edward S., (1973b), “Political Socialization of Black Children”, *Political Socialization*, (Ed. Edward S. Greenberg), New York: Lieber-Atherton Press, s.178-190.
- GREENSTEIN, Fred, (1973), “Children and Politics”, *Political Socialization*, (Ed. Edward S. Greenberg), New York: Lieber-Atherton Press, s.56-63.
- GÜNGÖR, Erol, (1995), *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol, (1998), *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen, (1992), *Rasyonel Bir Topluma Doğru: Öğrenci Protestosu, Bilim ve Siyaset*, (Çev. Ahmet Çiğdem, Mehmet Küçük), Ankara: Vadi Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen, (2002), *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları*, (Çev. İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen, (2007), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar), 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- HALL, Stuart, (2005), “Kültür, Medya ve “İdeolojik Etki””, *Medya, İktidar ve İdeoloji*, (Der. ve Çev. Mehmet Küçük), 3. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 191-234.
- HARALAMBOS, Michael, HEALD, Robin, (1985), *Sociology: Themes and Perspectives*, 2. Baskı, Suffolk: University Tutorial Press.
- HESS, Robert D., TORNEY, Judith V., (1973), “The Development of Political Attitudes in Children”, *Political Socialization*, (Ed. Edward S. Greenberg), New York: Lieber-Atherton Press, s. 64-82.
- HIMMERFARB, Harold S., (1979), “Agents of Religious Socialization Among American Jews”, *The Sociological Quarterly*, Vol: 20, No: 4, s. 477-494.

- HOBSBAWM, Eric J., (2006), *1870'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev. Osman Akınhay), 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HYMAN, Herbert H., (1969), *Political Socialization*, New York: The Free Press.
- IBN HALDUN, (1996), *Mukaddime*, Cilt III, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ILLICH, Ivan, (2005), *Okulsuz Toplum*, (Çev. Mehmet Özay), İstanbul: Şule Yayınları.
- JACKSON, David J., (2002), *Entertainment and Politics: The Influence of Pop Culture on Young Adult Political Socialization*, New York: Peter Lang Publishing.
- JAROS, Dean (1973), *Socialization to Politics*, New York: Praeger Publishers.
- JAROS, Dean, HIRSCH, Herbert, FLERON, Frederic J., (1973), "The Malevolent Leader: Political Socialization in an American Subculture", *Political Socialization*, (Ed. Edward S. Greenberg), New York: Lieber-Atherton Press, s. 85-109.
- JARRY, David, JARRY, Julia, (1995), *Collins Dictionary of Sociology*, 2nd Edition, Glasgow: Hurper Collins Publishers.
- JENNIFER, Wen-Shya Lee, (2006), *Structure and Agency: Youth's Process of Political Socialization in Calgary and Taipei*, PhD Thesis, University of Calgary, Canada.
- KADIOĞLU, Ayşe, (2008a), "Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları", *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, (Der. Ayşe Kadioğlu), İstanbul: Metis Yayınları, s. 21-30.
- KADIOĞLU, Ayşe, (2008b), "Türkiye'de Vatandaşlığın Anatomisi", *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, (Der. Ayşe Kadioğlu), İstanbul: Metis Yayınları, s. 167-184.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, (1990), *İnsan, Aile, Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, (2000), *Kültürel Psikoloji*, 3. Baskı, İstanbul: Evrim

Yayınevi.

- KALAYCIOĞLU, Ersin, (1984), *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, SARIBAY, Ali Yaşar, (2007), “İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Der. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), 3. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 501-513.
- KALENDER, Ahmet, (2005), *Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri*, 2. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- KAPANİ, Münci, (1997), *Politika Bilimine Giriş*, 9. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KAPLAN, İsmail, (2005), *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KARAKAŞ, Mehmet, (2000), *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Ankara: Vadi Yayınları.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, (2002), *Siyaset Bilimi*, 9. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- KOÇAK, Abdullah, (1996), *Siyasal Davranış ve Kamuoyu: Kuramsal ve Uygulamalı Bir Çalışma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Araştırma Yöntemleri Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- KOÇAK, Abdullah, (2001), *Televizyon İzleyici Davranışları: Televizyon İzleyicilerinin Tercihleri ve Doyumları Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Araştırma Yöntemleri Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- KOON, Tracy H., (1985), *Believe, Obey, Fight: Political Socialization of Youth in Fascist Italy (1922-1943)*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

- KONFÜÇYÜS, (1997), *Konuşmalar*, (Çev. Muhaddere Özderim), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KÖKER, Eser, (1998), *Politikanın İletişimi, İletişimin Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları.
- KÖKTAŞ, M. Emin, (1997), *Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Ankara: Vadi Yayınları.
- KRESCH, David, CRUTCHFIELD, Richard S., (1980), *Sosyal Psikoloji*, (Çev. Erol Güngör), 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KÜÇÜKÖMER, İdris, (2007), *Düzenin Yabancılaşması*, 5. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- LASWELL, Harold D., (1977), "Political Socialization as a Policy Science", *Handbook of Political Socialization*, (Ed. Stanley Allen Renshon), New York: The Free Press, s. 445-467.
- LIPSET, Seymour Martin, (1973), "Political Sociology", *Knowledge and Society: American Sociology*, (Ed. Talcott Parsons), 2nd Edition, Washington: Voice of America Forum, s. 171-185.
- LIPSET, Seymour Martin, (1986), *Siyasal İnsan*, (Çev. Mete Tunçay), Ankara: Teori Yayınları.
- LOURAU, René, (2001), *Bilinçaltında Devlet*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MANSTEAD, Antony S. R., HEWSTONE, Miles, (1995), *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*, Malden: Blackwell Publishing.
- MARDİN, Şerif, (1992), *İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif, (1994), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARSHALL, Gordon, (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MARVICK, Dwaine, (1973), "The Political Socialization of the American Negro",

- Political Socialization*, (Ed. Edward S. Greenberg), New York: Lieber-Atherton Press, s. 151-177.
- McDEWITT, Michael, (2005), "The Partisan Child: Developmental Provocation As a Model of Political Socialization", *International Journal of Public Opinion, Research* Vol. 18, No: 1, Oxford University Press, s. 67-88.
- McLEAN, Iain, (1996), *Concise Dictionary of Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- MEAD, George Herbert, (1970), "The Self", *Sociology: Introductory Readings*, (Ed. Peter Worsley), 2nd Edition, London: Penguin Press Ltd., s. 43-50.
- MORE, Thomas, (1997), *Ütopia*, (Çev. Sebahaddin Eyüboğlu, Vedat Günyol), 5. Baskı, İstanbul: Cem Yayınları.
- NİRUN, Nihat, (1994), *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- OLDFIELD, Adrian, (2008) "Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik Mi?", (Çev. Can Cemgil), *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, (Der. Ayşe Kadioğlu), İstanbul: Metis Yayınları, s. 93-106.
- ÖZCAN, Yusuf Ziya, ÖZBAY, Özden, (2002), "Sosyolojide Yöntem", *Sosyolojiye Giriş*, (Der. İhsan Sezal), Ankara: Martı Yayınları, s. 57-94.
- ÖZDAMAR, Kazım, (1999), *Paket Rogramlar ile İstatistiksel Veri Analizi-2 (Çok Değişkenli Analiz)*, 2. Baskı, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- ÖZDAMAR, Kazım, (2002), *Paket Rogramlar ile İstatistiksel Veri Analizi-1*, 4. Baskı, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- ÖZODAŞIK, Mustafa, (1999), *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları: 1923-1950*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- ÖZSOY, Osman, (1998), *Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- PARSONS, Talcott, (2005), *The Social System*, 2nd Edition, London: Routledge.

- PLATON, (2002), *Devlet*, (Çev. Sebahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), 4. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- POLOMA, Margaret M., (1993), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Hayriye Erbaş), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- POSTER, Mark, (1989), *Eleştirel Aile Kuramı*, (Çev. Hüseyin Tapınç), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- RAPLEY, Mark, HANSEN, Susan, (2006), “Socialization”, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, (Ed. Bryan S. Turner), New York: Cambridge University Press, s. 591-592.
- RUSSELL, Bertrand, (2000), *Sorgulayan Denemeler*, (Çev. Nermin Arık), 16. Baskı, İstanbul: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- SAM, Rıza, (1999), *Üniversite Gençliğinin Siyasi Eğilimleri (Ege-İnönü-Uludağ Üniversitesi Uygulaması)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya.
- SARIBAY, Ali Yaşar, (1998a), *Siyasal Sosyoloji*, 4. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- SARIBAY, Ali Yaşar, (1998b), *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*, Bursa: Asa Kitabevi.
- SARIBAY, Ali Yaşar, ÖĞÜN, Süleyman Seyfî, (1998), *Bir Politikbilim Perspektifi*, Bursa: Asa Kitabevi.
- SCHMITT, Carl, (2006), *Siyasalın İcadı*, (Çev. Ece Göztepe), İstanbul: Metis Yayınları.
- SENNETT, Richard, (2005), *Otorite*, (Çev. Kamil Durand), 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SIGEL, Roberta, (1973), “Assumpitons about the Learning of Political Values”, (Ed. Edward S. Greenberg), New York: Lieber-Atherton Press, s. 19-24
- SILBIGER, Sara L. (1977), “Peers and Political Socialization”, *Handbook of Political Socialization*, (Ed. Stanley Allen Renshon), New York: The Free Press, s. 172-189.
- SIMMEL, Georg, (1999), *Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma*, (Çev. Ahmet

- Aydoğan), İstanbul: İz Yayınları.
- SIMPSON, Elizabeth Leonie, (1977), “Preference and Politics: Values in Political Psychology and Political Learning” *Handbook of Political Socialization*, (Ed. Stanley Allen Renshon), New York: The Free Press, s. 362-388.
- SLATTERY, Martin, (2007), *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Çev. Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz), İstanbul: Sentez Yayınları.
- SPRING, Joel, (1997), *Özgür Eğitim*, (Çev. Ayşen Ekmekçi), 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- STEVENS, Jacqueline, (2001), *Devletin Yeniden Üretimi*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- STEVENSON, Nick, (2006), “Identity”, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, (Ed. Bryan S. Turner), New York: Cambridge University Press, s. 277-278.
- STRAUSS, Leo, (2000), *Politika Felsefesi Nedir?*, (Çev. Solmaz Zelyut Hünler), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- SWINGWOOD, Alan, (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. Osman Akınhay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ŞİMŞEK, Sefa, (1997), “Cumhuriyet Döneminde Spor ve İdeoloji”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 48, Ankara, s. 87-92.
- ŞİMŞEK, Sefa, (2000), *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- TEBER, Serol, (1990), *Politik-Psikoloji Notları*, İstanbul: Ara Yayınları.
- TOKGÖZ, Oya, (1978), “Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçlarının Rolü ve Önemi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXIII, Eylül-Aralık 1978, s. 79-92.
- TOKGÖZ, Oya, (2008), *Siyasal İletişimi Anlamak*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- TOULMIN, Stephen, (2002), *Kozmopolis: Modernitenin Gizli Gündemi*, (Çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları.

- TOZLU, Necmettin, (1997), *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TURNER, Bryan S., (2008), “Bir Vatandaşlık Kuramının Anahatları”, (Çev. Can Cemgil), *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, (Der. Ayşe Kadıoğlu), İstanbul: Metis Yayınları, s. 107-139.
- TÜRKKAHRAMAN, Mimar, (1998), “Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme: Tarih ve Politika”, *Yeni Türkiye*, Sayı: 23-24, Ankara, s. 1848-1868.
- TÜRKKAHRAMAN, Mimar, (2000), *Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*, İstanbul: Birey Yayınları.
- UĞUR, Aydın, (1998), “Batı’da ve Türkiye’de Sivil Toplum: Kavram ve Olgunun Gelişim Serüveni”, *75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru*, (Der. Artun Ünsal), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 213-226.
- USLU, Zeynep Karahan (2000), *Televizyon ve Kadın*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ ARAŞTIRMASI, (2006), MetroPOLL Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi A.Ş., Ankara.
- ÜSTEL, Füsun, (2004), “Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- VAN DIJK, Teun A., (2005), “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, *Medya, İktidar ve İdeoloji*, (Der. ve Çev. Mehmet Küçük), 3. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 315-375.
- VENTURA, Raphael, (2001), “Family Political Socialization in Multiparty Systems”, *Comparative Political Studies*, Vol. 34, No. 6, August 2001, s. 666-691.
- VERGİN, Nur, (2006), *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, 4. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- WEBER, Max, (1993), *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), 3. Baskı, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- WEISSBERG, Robert, JOSLYN, Richard, (1977), “Methodological Appropriateness

in Political Socialization Research”, *Handbook of Political Socialization*, (Ed. Stanley Allen Renshon), New York: The Free Press , s. 45-84.

WESTIN, Ola, (1981), *On Political Socialization and Education: Investigations into an Argumentation for a Good Political Belief System*, Upsala: Acta University Press.

WILLIAMS, Raymond, (2003), *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*, (Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

YAMAN, Ömer Miraç, (2007), *Bir İktidar Aracı Olarak Propaganda*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

YAYLA, Atilla, (2002), *Siyaset Teorisine Giriş*, 2. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.

YAYLA, Atilla, (2005), *Siyasi Düşünceler Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.

YEŞİLORMAN, Mehtap, (2006), “Siyasal Sosyalleşme Sürecinde Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Rolü”, *Bilig*, Sayı: 36, s. 1-46.

YÜCEKÖK, Ahmet N., (1987), *Siyasetin Toplumsal Tabanı: Siyaset Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

ZIJDERVELD, Anton C., (2007), *Sahnelik Toplum: Sosyolojinin Yeniden Tanımlanması*, (Çev. Kadir Canatan), İstanbul: Pınar Yayınları.

ZÜRCHER, Erik Jan, (2003), “Türkiye Cumhuriyetinde Osmanlı Mirası: Yeni Bir Dönemleştirme Girişimi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 74, Ankara, s.185-199.

<http://mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html>

<http://trt.net.tr/Duyuru/DuyuruDetay.aspx?DuyuruKodu=e0a729a6-3e92-4f3c-9f36-4c6da4da3320>

<http://www.tuik.gov.tr>

http://www.yok.gov.tr/mevzuat/mevzuat_kanun.htm

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Mahmut Hakkı Akın	İmza:		
Doğum Yeri:	Karaman			
Doğum Tarihi:	23.12.1981			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Bifa İlkokulu		Karaman	1992
Ortaöğretim	Yunus Emre Ortaokulu		Karaman	1995
Lise	Karaman Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı Lise)		Karaman	1999
Lisans	Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi	Sosyoloji	Bursa	2003
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	Sosyoloji	Konya	2005
Doktora	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	Sosyoloji	Konya	2009
Becerileri:				
İlgi Alanları:	Sosyal Bilimler Felsefesi, Türk Modernleşmesi, Siyaset Sosyolojisi			
İş Deneyimi:	14 Ocak 2004'ten beri Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde Araştırma Görevlisi			
Tel:	0 332 223 15 12 – 0 535 410 77 52			
Adres	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Selçuklu/Konya			